JURI JANOVSKI · RATSANIKUD · LAEVAMEISTER

JURI JANOVSKI

RATSANIKUD
LAEVAMEISTER

VARAMU

Juri Janovski

RATSANIKUD LAEVAMEISTER

Ukraina keelest tõlkinud
Ludmilla Raudtits

TALLINN · KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
1980

N (Ukraina)'
J 29

Originaal:

Юрій Яновський
Вершники
Державне видавництво
Художньої літератури
Київ — 1964

Юрій Яновський
Майстер корабля
Видавництво «Маяк»
Одеса, 1972

Värsid tõlkinud Harald Rajamets

4702590200

J 70303—215
M901(16)—80 155—80

© Tõlge eesti keelde.
Kirjastus «Eesti Raamat», 1980

RATSANIKUD

TOPELTRÕNGAS

Mõõgad toorutsesid, ja ratsaniketa hobused kappasid arutult ringi, ja Polovetsid — vend ei tundnud venda, taevast aga kiirgas päike palavust, ja sõdalased huilgasid nagu laadal, ning tolmupilv keerles otsekui lehmakarja kohal. Siis äkki jooksid kõik steppi mööda laiali ja võitjaks tuli Overko. Must paslik peksles tal õlul. «Raiuge, veljed, valget kondirisu!»

Tolm hakkas alla vajuma. Mõnigi oli Andri salgast jalga lasknud. Mõni oli käed ülespoole sirutanud — ja tal raiuti käed maha, oli tolmuse, higist leemendava näo taeva poole tõstnud — ja tal raiuti mõõgaga nägu, oli maadligi vajunud ning mälus surmaeelses vaevas läkastades maamulda — ka teda raiuti kuhu juhtus ja tallati ta siis hobustega pihuks.

Väesalgad olid kokku põrganud tasases stepis Kompanijevka all. Kirgassinise kuplina kummus ümberringi taevas. Oli tuhande üheksasaja üheksateistkümnenda aasta august. Kindral Anton Denikini vabatahtliku armee väesalga komandör oli Polovets, Andri. Peaataman Simon Petljura ratsakasakate jõuku juhtis Polovets, Overko. Stepipiraadid olid külitsi kokku läinud ja hingemattev stepitolm võttis nad lausa keerlema. Oli tavatu kõlavärvinguga august.

«Siia tuua!» Ja sihvakad stepimehed toodi lähemale, ja just nagu arbuusid lendasid neil pead otsast (jalge ees aga laius juba arbuusiväli ning isegi hobused ei astunud selle ees sammugi edasi). Kes karjus ängistunult, hullunult, otse ennekuulmatul häälel, kes varises maha nagu raiutud kaselatv, rebides endalt tohtu ja puistates lehti maha. «Otsi aga otsi, mees, kust siit läbi pääseb!»

Saablid vihisesid ja luud ragisesid, ja Overko ette toodi Andri. «Ahvitseer? Ohoo! See oled ju sina, vennas!» Andri ei vajunud norgu, ainult torkas haavatud käe põue ja tegi oma kuue verega kokku.

«Mina, jah, neetud maseepa!»

«Noh, kuidas on, kas said oma kindralitelt palju abi?»

Niigi pikakasvuline Andri oli nagu veelgi pikemaks veninud. Overko mängis oma paslikuga justkui neiu musta palmikuga. Vennad olid mõlemad pikad, laiaõlgsed, hallide silmade ja kiskjalike kotkaninadega. «Aga elada sa ju ometi tahad?» päris Overko. «Meie Dofinivka all sillerdab meri, Mussi Polovets, meie taat, uurib parajasti binokliga, kas skumbria juba tuleb. Mäletad, sa tõid selle binokli talle Türgi rindelt?»

Andri nööpis frentši rinnaesise lahti ja tõstis otsekui appi hüüdes oma haavatud käe kõrgele: sellega püüdis ta verejooksu seisata. «No on alles tsirkus!» hüüdsid Overko poisid. Kusagil lähedal, keereldes ühel ja samal kohal, hinkus valuvaevas hobune, stepile laskus lõõmav leitsak, silmapiirini kummus kuplina kirgassinine keskpäevataevas.

«Petljura jätis,» alustas Andri, «parseldad emakest-Venemaad galiitslastele! Me niitsime neid Karpaatides nagu loogu, ei taha me Austria iket!» Overko pahvatas naerma, pilgutas kasakatele silma ning peatas nooruki, kes oli mõõga haaranud ja selle Andri kohale tõstnud. Nördinult hakkas nooruk mõõgaotsaga arbuusi torkima. Õhk muutus aina lämmatavamaks, Andri ei lasknud kätt alla ja veri voolas tal käisesse; ta seisis venna ees, valmis kõigeks. «Mis sulle praegu veel meelde tuleb?» uuris võitja. «Kas Odessa või Otšakov?»

«Mulle meenub, mulle meenub Polovetsi-taat ja ta ammused õpetussõnad . . .»

Overko heitis pilgu edelasse ja katkestas teda. «Hakkab puhuma maistro*,» tähendas ta, «vaat et toob veel vihma kaela . . .»

«. . . ja ta ammused õpetussõnad: ei see hõim kadu näe, kus vend vennale ulatab käe!»

«No on alles tsirkus!» müristas Overko kasakavägi. «Verd purskab temast nagu härjast, eks olnud see mina, kes talle virutas. Või arvad hoopis, et sina? Ei, löön risti ette, et tõega mina. Aga mismoodi meie oma talle vastab, see on juba teada — jäägu ihu ilma hingeta ja hing ilma ihuta!»

«Tsirkus?» küsis Overko omakorda. «Meie hõim on võimas, päid ei jõua ära lugedagi, peale meie kahe kannab hõimu edasi veel kolm. Sest hõim, see on alus, aga üle kõige on riik, ja kui sina oma riigi vastu kätt tõstsid, siis halagu hõim, siis raiub vend venna surnuks, nii see on!»

«No on alles tsirkus!» urahtasid mustad paslikud taas. Andri läks näost kaameks nagu pleekima pandud lõuend

---

* maistro — edelatuule kohalik nimetus. *Tlk.*

päikesepaistel. Stepis oli palav nii hobustel kui ka inimestel, edelast kippus puhuma maistro.

«Mu kullakallis hõim, anna mulle andeks, mu hõim, et ma su õpetust kuulda ei võta. Hõim hukkub, aga riik jääb püsima! Igavesti. Aamen!»

«Nean sind kõigest oma vene südamest, vägeva emakese-Venemaa nimel, mis laiub Varssavist Jaapani mereni, Valgest merest Musta mereni, nean venna ja hõimu nimel, nean ja vihkan sind oma viimsel eluhetkel . . .»

«Raiuge ometi, kasakad!» müristas Overko, ja Andri lõi vaaruma, ja võitjad möirgasid, ja edelast hakkas puhuma maistro, ja endistviisi liikumatult kummus stepitaevakuppel.

Rannas aga kõndis edasi-tagasi vana Polovets ja uuris binokliga merd, ootas kas lainet või tuult. Ta pilk püüdis tabada võrgupullusid, ja talle meenus Andrist poeg. «Toreda binokli tõi Andri!» Mere kohale kerkis Vene armee alamlipniku, usu, tsaari ja isamaa nimel üleajateenija, Sarakamõši ja Erzerumi kangelase kuju. Merelt lähenes paat, oli näha aerude üksmeelseid lööke, lainelt lainele, lainelt lainele. Lähedalasuva Odessa kohal läänes tuprus üksik pilvesagar, ning keegi poleks osanud ütelda, et ta sees varjusid välgud ning kõmises kõu. Või siis ainult vana Polovets, või siis ainult see päevi näinud kalur, kes seal parajasti vee äärde kiirustas. Paat oli nagu peo peal. Polovets heitis pikali ja jälgis teda maas lebades. Paadis oli neid viis. Ilmselt oli see «Pääsulind». Ahtris oli keegi paljapäi. Kõik kolm tundemärki läksid täppi. Nüüd pidi kohe järgnema: «Kas teil rohelist skumbriat leidub?» — «Aga kas teile ööst veel vähe oli?» Polovets kääris püksisääred üles, astus vette, pööras paadi ninaga mere poole, haaras pärast kinni ning tõmbas enda poole. Mehed hüppasid välja, ja pärast leppelausete vahetamist toodi paadist rasked kompsud lagedale. Vanale Polovetsile meenusid Panassist poja salakaubitsemisriukad. «Dünamiit või?» — «Veel hirmsam kui dünamiit!» pahvatasid külalised naerma ning sikutasid paadi kaldale. Ivani sõber tundis vanamehe ära ja naeratas: «Käid aga kalal, va kaardiväelane, aga sinu Ivan lööb valgenärudega lahinguid?» — «Mis kaardiväelane nüüd mina, olen lihtsalt vana kalur.» — «Seleta talle, Tšubenko, et nüüd on ta punakaartlane, tahab ta seda või ei.» Ivani sõber võttis Mussil käest. «Deniikinlased lollitasime ära, prantslastest tulime ringiga

mööda, trükipress ja trükikiri on kohal, kõigi maade proletaarlased, ühinege!» Ning lõi vanamehega nii kõvasti käed kokku, et kogu rand vastu kajas. Pilvesagar Odessa kohal liigutas tiivanukke, puhkes valla tuul, meri lõi mustendama. Polovets jäi kuulatama, kuidas laine vastu kiviklibu käis: kõmisedes tõuseb paras, nii kaheksapalline tormipagi, maistro on kohale tuisanud kuskilt kaugemalt, mitte meiekandi mägedest.

«Kuskilt on maistro kohale tuisanud,» sõnas Overko ja laskis pilgul üle sinisest taevakuplist ümbritsetud stepi ränната. Mustad paslikud asusid surnuks raiutud vaenlaste taskute kallale, lahinguväljal lipendas piigi otsas sinikollane lipp, stepi kohale oli tõusmas edelatuul.

Värtnana lõi kauguses keerlema tuulispask, õiepungana avanedes kerkis taeva poole tolmupööris, veeres mööda teed ja varjutas päikese, tuiskas üle arbuusivälja, mürises üle tapatallermaa, nii et räbalad ja mütsid üles lendasid, nii et inimesed kukkusid ja hobused külili paiskusid. Pööris varises vastu hobuste ja inimeste laibavirna, vajus alla hingematva tolmusajuna, mida tuul edasi kandis, mida nagu vihmapilvest paiskunud padujugasid maistro tugevasti kaldu painutas.

Kasakad aevastasid ja raputasid endid, hobused hirnusid, metsasalust ilmusid äkki musta lipu lehvides ratsanikud ning tatšankasid ette lastes hargnesid laiali. «Relvile!» — «Hobustele!» — «Kuulipildujad!» — «Mahnoolased!» Tatšankad püüdsid vastaseid haarata tiibadelt, nelikrakendid lausa neelasid maad enda all, hüpeldes kõval maakamaral otsekui deemonite sõjavankrid, kuulipildujad aga aina tikkisid.

Nagu läbi udu sähvisid tolmupilves lasud, kuumus ahistas rinda, lämbete, tujukate iilidena puhus maistro, ratsanikud kappasid korra, siis veel teise. «Meite mehed jäävad peale, teistel molud juba veres!» — «Au ja kuulsus!» — «Pea vastu!» kõmises kord siit, kord sealt, mürises kauge kajana. «Asu kõntsa kallale!» kõlas Panass Polovetsi käsklus ning korraga vakatasid kuulipildujad, lakkasid lasud. Ühtlaselt puhus maistro tolmu minema. Overko mustad paslikud langesid hobukapjade alla, saablid sähvisid käes, lahing lõppes niisama äkki nagu oli alanudki.

Overko Polovets istus tatšanka ratta vastu nõjatudes maas. Ta pea oli lõhki, üksisilmi vahtis ta oma jalge ette maha,

surudes käega haava koomale. Ent veel polnud ta suremas, veel ei lahkunud selle haava kaudu ta võimas eluvaim. Ning, revolver käes, astus Panass Polovets lähemale ja tunnistas Overkot.

«Näe, kus me kohtusime, vennas!» raputas ta õlule langevaid juuksekahle. «Ja seal lamab ka Andri. No see on alles nali. Mina istun metsas ja aina ootan, millal nad tapluse lõpetavad, nendel aga see ammu läbi — üks on juba laip, teine veel vaevu hingitseb. Noh, kas hakkasid Ukrainat tahtma?»

Overko ei tõstnud silmi. Püssirohumusta näoga neljateistkümneaastane Saško Polovets ratsutas ligi. «Las ma teen talle lõpu!» — «Lollpea, see on ju Overko!» Saško kahvatas, kargas hobuse seljast maha, astus venna juurde, võttis tal lõuast kinni ja tõstis näo üles. «Overko, mu murelaps,» venitas ta vana Polovetsi-memme kombel. Overko paiskas talle verise süljeläraka näkku ja oigas.

«Mahnoolasest hingevõtja,» sõnas Overko vaikselt ning jäi jälle siniti oma jalge ette vaatama. «Emake-Ukraina nutab verepisaraid, aga sina, nuga saapasääres, oled stepis röövlitöö peal väljas.» Panass seisis nagu jändrik tamm ja lagistas naerda. Saško pühkis venna vere näolt ja haaras relva.

«Isakese Nestor Mahno nimel,» sõnas Panass irvisui, «mõistan ma su üle kohut. Lihase venna Andri tapmise eest — uputada merre, korraema anarhia maa-alal Ukraina riigi loetamise eest — raiuda pea otsast!» Overko sülitas veel ühe vereklombi välja. Pilvelinik edelas kasvas ähvardavalt, maistro kantis aeglaselt vastikuks gregootuuleks*, see kuhjas pilved igast kaarest kokku, ajas nad veisekarjana puntrasse, oli kuulda summutatud kõminat, päike lõõskas. «Andke juua,» palus Overko.

Ta libistas pilgu üle oma säärikulabade, mis ta ees püsti seisid. Ta sisim kobrutas vihast, kuid ta hoidis end vaos ja sõnas: «Kas mäletad isa õpetussõnu? Ei see hõim kadu näe, kus vend vennale ulatab käe.» Kostis läheneva kõue kõminat. Panass Polovets jäi mõttesse: «Meie kaluritehõimul on kangust ja rammu, merd kündnud ta ammu. Hõim kuulub riigi, seaduse ja orjusega ühte, aga meie kanname oma õlul anarhiat. Ja milleks meile üldse seda hõimu tarvis, kui me ei vaja riiki ega perekonda, vaid ainult vaba kooselu!»

«Nean sind...» — «Oota veel needmisega, olen isakese Mahno vaba sõjamees ja annan sulle hetke aega, aga sina

* g r e g o o t u u l — loodetuul. *Tlk.*

mõtle ja pea aru, sest kärvata jõuad alati. Eks ma räägi õigust, poisid? Kärvata jõuab ta alati, aga äkki saab ta veel meie omaks, see Polovetsi kaluritehõimu mees, see pöörane uljaspea, olgu ta neetud! Egas ta ilmaasjata Odessas rahvavalgustustiatrit teinud ja õpetajateseminarist läbi käinud. Kas ma räägin tõtt, vennas?»

«Nean sind lihase venna kõige sügavamast südamesopist, nean sind meie karmi saatuse nimel, Mahno kõrilõikaja, röövlinägu ja kurjategija, nean sind jumala, maailma ja päise päeva ees . . .» Overko ei tõstnud silmi ega näinud oma surma. See lendas Panassi mausrist, põrutas Overko ajumassi vastu ratast, välk lõhestas pilvepalaka, seejärel kostis kõuemürin. «Poisid, hobustele, kisub sajule!» Umbes kilomeetri kaugusel kerkis kõrge hall linik, seal valas juba vihma, pilved ujutasid päikese üle, stepp hämardus, maa otsekui võbises vihma ootel, kõrguses puhus ühtlaselt gregoo.

Merekaldal aga kõndis mõtteid mõlgutades edasi-tagasi vana Polovets. Aeg-ajalt heitis ta läbi binokli pilgu merele, et mõni võõras märkamata ei jääks, sest rannakoopas kees kibe töö. Tšubenko oli seal vanema eest, mürakas, nagu ta oli, — kolme mehe eest väljas, väntas masinat käsitsi, jõua ainult poognaid alla panna! Paberit oli virnade viisi, jätkunuks kogu rannarahvale plärukeeramiseks. Oli seal meiemoodi, oli ka teistmoodi ja hoopis isemoodi kirjutatut — prantsuse madruste jaoks ja kreeka jalaväe tarvis. Kes teab mis keeli nad seal veel kõnelevad, aga kõigi jaoks vaja lendlehed valmis teha, sest revolutsioonikomitee on ju jälle olemas. Kaugel, Odessa suunas, tabas kaluri terav silm inimese. Binoklis sai sellest sõdur. Stepist ilmus teine kuju. Binoklis sai sellestki sõdur.

Uurivalt silmitses kalur koobast, kas see ikka on hästi varjatud. Siis sammus ta randa mööda veidi kaugemale ja hakkas vabedel rippuva võrgu kallal askeldama, sõdurid tulid aina lähemale. Odessa kohal piserdas vihma, Peressõp oli hämaruses, reidil tossasid miinilaevad ja ristlejad. Sõdurid lähenesid. Gregoo puistas merre vihma, miks patrulli näha ei olnud? Võib-olla ilmub ta välja hiljem, kas auto või mootorpaadiga. Vana Polovetsi-memm on Odessa turul, kes sellest kalast siis ära saab elatud! Sõdurid lähenesid aina. Nad tulid ühtlasel rivisammul, nagu tõmbaks neid ligi magnet. Polovets katsus millegipärast oma kondiseid käsi, ta oli keskmist kasvu ning imetles alati oma poegi, kui need nagu

rühikate suurte puude salu ta ümber seisid. Sõdurid lähenesid.

Need olid võõramaalased, üks nendest astus esimesena vanamehe juurde. Polovets teeskles, nagu ei märkaks ta võõrast. Või «mis keelt sa nendega üldse rääkima hakkad»? Bõdur, kleenuke mustaverd mees, astus talle rinnutsi vastu. «Kuidas temaga rääkida?» — «Rohelist skumbriat,» kuulis Polovets. «Kas teil ööst veel vähe oli?» vastas kalur pikemalt mõtlemata parooliga ning ta süda hakkas nooruslikult pekslema. Vana kalur kaisutas sõdurit, Odessale laskus tihe vihmalinik, meri tõmbus lausa mustjaks.

«Tuleb maha matta,» sõnas Panass, peatades hobuse surnud Overko ees, «see paljasjalgne hulgus oli kange mees.» Piitsutas tihedat vihma. Kaks tatšankat seati kõrvuti, väike vahe vahel, selle kohale tõmmati tekk, Polovets ise, kaevikulabidas käes, asus oma kahele vennale varjupaika kaevama. Higi voolas tal ojana, turd mees oli see neljas Polovets, kunagine kaubalaevastiku meremees ja salakaubavedaja.

Saško oli tatšankal kuulipilduja kõrval kössi tõmbunud. Ta ei märganud vihma, talle tundus, et ta ema, Polovetsimemme käsi sakutab teda juuksekahlust, et taamal laiub rannariba, et ümberringi on meri, kus võid kuuli kartmata supelmas käia, et vabedel kuivavad võrgud. Kalurielu on nii ihaldatav, meri lõhnab nii ahvatlevalt, lõpuks — miks ta üldse kaasa läks? Panass ei pea tast ju eriti palju, tagasi sellelt teelt aga võib ainult kiilaspäine kurat minna, kuid mitte tema, Saško, niisugune on juba kord see iidne Polovetside tõug!

Panass nohises, loopis august mulda, mängis labidaga nagu mõni mees kahvliga. «Noh, nüüd vast aitab! Nüüd ei saa enam keegi ütelda, et ma omastest lugu ei pea!»

Mehed mäeti maha. Vihm paisutas oma purjesid, stepi kohal uitasid harvad tuuleiilid, maamulda tungis õnnistav vesi. Mööda Panass Polovetsi nägu voolasid alla vihmanired, kõrvalt vaadates paistis, nagu ujutaksid teda äsjakuhjatud hauakääpa juures üle pisarad, kogu jõugul nirisesid vihmapisarad üle näo. See oli hirmus, et kogu salk nõnda kibedasti nuttis, sadu aga ei tahtnud ega tahtnud lakata.

Ja siis äkki kerkis vihmaliniku tagant terendus: kauguses lõi voogama Ivan Polovetsi juhitud Internatsionaalse ratsapolgu punalipp. Vaevu olid esimesed lasud kõmada jõudnud,

kui Panass juba tatšankal istus ja kuulipildujat igasse kanti keerutas. Saško ulatas talle padrunilinte, tatšankad põristasid, kes kuhu sai, ratsanikud hajusid ühe hetkega laiali.

«Anna alla!» — «Relvad maha!» — «Punased tulevad!» Ent pageda polnud enam kuhugi. Ivan Polovets ajas mahnoolasi jalastunud ratsaväe ette, otse kuulide alla, tuli surra või alla anda. Ning Panass puhkes jõuetust vihast nutma. Ta hüppas võõra hobuse selga, see vajus ta all kokku, siis istus ta tatšankarakendi hobuse selga. «Poisid, minu järel, mahnoolased ei alistu!» Panass püüdis tiivalt Ivani väest läbi murda, kuid hukutas pooled inimesed, vihma aga valas lakkamatult, hobused libisesid. Ivan Polovets surus üha tugevamini peale ja lõpuks andsid mahnoolased alla.

Ning tormihoog, puistanud alla kogu oma piiskade lõpmatuse, kogus endasse maa auru, juhtis oma pilvejõugud kaugemale ja rivistas need ümber, ajades õrnad sagarad eemale ning jättes alles ainult viljakad, mustad ja vihmast pakatavad, kindla jõu ning toe.

Panass Polovets seisis Ivanist venna ja selle komissari Herti ees. Kõik kuulid olid Panassist mööda lennanud. Üleni mudane, kriimus ja räämas, mütsita, sorakil, kaelale langenud juuksesalkudega, ise pikakasvuline ja kogukas, seisis ta kõhetu Ivani ees.

«Näe, kus me kokku saime, Panassist veli,» sõnas Ivan ja vahetas Hertiga mõne sõna. Vangid aeti summa kokku. Igast kandist hakkas kohale valguma Internatsionaalse polgu võitlejaid. Pilve takka piilus välja päike, ümberringi lõi häilima tasane stepp ning aeglaselt kerkis pilvede vahel taas stepitaeva kirgassinine kuppel.

Panass seisis vaikides ja vaatas kuhugi taevaavarusse. Saško astus ligi ja sättis enda tema kõrvale istuma, ta nägu oli lubivalge ja aina tõmbles. «Siin on ju ka Saško,» süngestus Ivan, Panass aga põrutas äkki kõigest jõust: «Neetud värdjas, maapõue täi, suitsunud hing! Lenini ja kommuuni sabarakk, keda sa, komissarilõust, teenid?»

«Sinuga kõneleme hiljem,» lõikas Ivan ta jutu katki, «mina teenin revolutsiooni ja Internatsionaali,» ning vahetanud Hertiga veel paar sõna, suundus vangidesumma juurde, uuris neid tähelepanelikult, vaatas pikalt igaühele näkku nagu praaker masinadetaili, kõndis rivi eest läbi korra, teise, siis hakkas kõnelema.

«Poisid,» alustas Ivan, «näe, teie teenistus reeturi ja bandiidi, isakese Mahno juures ongi otsas. Siin kõneleb teie Polovetsi vend, meie oleme mõlemad kalurid, ka meie isad

on kalurid, ja kogu hõim samuti. Mu sõnad on lihtsad, nad pole ilusti seatud, aga te saate minust niigi aru, sest praegu käivad stepis kõikjal kohut kaks õigust — rikaste ja vaeste oma. Meie taganeme verise tsaarikindrali Denikini eest ja püüame läbi murda Kiievisse, aga ka tagasi tõmbudes peksame vaenlast armu andmata. Niisamuti teie, kindlasti on teiegi seas petetud kehvikuid. Olete nagu meiegi joonud mureskarikast, ja me kutsume teid — tulge üle meie poole! Asugem õlg õla kõrval võitlema vaeste õiguste eest. Kehvikud ja töörahvas on meiega, sammume kõik nagu üks mees võidule, elagu nõukogude võim ja Punaarmee!»

Herti hüüdis käskluse, vähesed astusid vasakule ning jäid seisma. Teised tammusid paigal ja hakkasid summas eemalduma. Kõigi silmad seirasid neid, valitses surmavaikus. Inimsumm aina kaugenes ja kaugenes, nad kiirendasid sammu, mõni hakkas üsna jooksusammul sibama. Siis sööstis keegi teistest ette ja pistis jooksu, tema järel teine, kolmas, siis pani kogu summ nagu lambakari tagasi vaatamata ajama, lootes surmast pääseda. Nüüd andis Ivan Polovets korralduse kuulipildujad valmis seada. Tema märguande peale hakkasid need tikkima ja lõpetasid alles siis, kui ülesanne oli täidetud.

Panass ei oodanud endale armu, ta nägi, kuidas hukkusid ta kaasvõitlejad, need, kelle ta oli valinud ükshaaval nagu seemne seemne kõrvale ja kellest mitmed polnud enam tema omad. Panassi vaimusilma eest möödus lapsepõlv, möödusid noorukiaastad pargasel, õlsed püügiretked ja pilguga haaramatu mereavarus, ta tundis ema riiete lõhna. «Surm on lähedal, selles on asi,» mõtles ta ja pöördus Ivani poole nendesamade sõnadega, mida ta Overkolt oli kuulnud. «Kas tead, Ivan, kaks on siin juba hukkunud. Aga ei see hõim kadu näe, kus vend vennale ulatab käe!»

«Meie hõim on töökas, aga mitte iga mees pole seal õige mees. On neid, kes on viletsust tunda saanud, kes teadmisi kogunud, on proletaarse õpetuse omandanud inimesi, aga ka kurjategijaid, vaenlasi ja vaenlase sabarakke. Näed isegi, et hõim laguneb, klass aga püsib, ja kogu maailm, ja Karl Marx on meiega.»

«Nean sind,» kisendas Panass surmaeelses piinas, «nean sind oma viimsel eluhetkel!» Ta haaras frentši alt väikese brauningu ning tulistas endale suhu, seisis hetke liikumatult, siis hakkas kõikuma, vaaruma, tõmbus nagu kuivanud puuleht kössi ning varises lartsatades mutta.

«Lase ka mind maha,» ütles kange Saško Ivanile, «lase,

värdjas!» — «Kuradi sigidik,» pomises Ivan ja haaras Saškol juuksetutist, mis mahnoolaste kombe kohaselt mütsi alt välja tolgendas, ning hakkas seda nagu rohtu kitkuma. Hert aina muigas.

Stepis Kompanijevka lähedal valitses ühel tuhande üheksasaja üheksateistkümnenda aasta augustipäeval lämmatav kuumus, puhus maistro, tuiskas ringi tuulispask, gregootuul tõi rikkalikult vihma, koguni paduvihma, samas käisid verised lahingud ja Ivan Polovets kaotas oma kolm venda. «Kõik kolm ühte verd,» ütles Hert, «kuid mitte ühest ja samast klassist!»

LAPSEPÕLV

Perekopi tasandik, see Ukraina Texas, algab Dnepri taga, Kahhovkast lõunas, edelast piirab teda jõge palistav liivariba, lõunas ulatub ürgstepp Melitopolimaale, Musta mereni ja Džarõlgatši laheni, Perekopi linn ise, see Krimmi põlisvärav, aga asub kitsukesel maismaaribal. Tasane, piiritu avarus (üksnes kahele inimjalale mõõta), lage tasandik ilma ühegi puuta, isegi kõlad ja talud on siin harvad; hiiglaslik päike veereb üle taevalaotuse ning vajub teisel pool maailma otsekui merepeegli taha looja; taevaski siin piiritute Krimmi steppide kohal pole nii sinine nagu Dnepri üle võlvuv, vaid hoopis sinkjat pärsia siidi karva, Krimmi taevas stepiavaruste kohal.

Paljude epohhide vältel on see metsik stepp olnud lahingutandriks, ometi pole see takistanud teda lopsakalt õitsemast kevaditi ja kulukarvaliseks tõmbumast suviti, vettimast sügiseti ja külmumast talviti, kui väljas möllavad käredad ja vinged tuisud, külades aga sünnivad stepiinimesed. Ning nii tuligi üks neist ilmale selles Texases, viie tunni tee kaugusel Perekopist, kasvas üles keset seda steppi, teda põletas tõmmuks päike ja kõrvetas tuul, ja kogu aja tahtis ta süüa, sest ta oli ilmale tulnud kehviku tares ja ta esimeseks lapsepõlvemälestuseks oli stepp.

Küllap on mõnelegi mujalt pärinevale arusaamatu, kuidas võib inimene elada lagedal, tühjal tasandikul, ent kui väike Danõlko tarest välja hiilib, jättes sinnapaika oma õekese, kelle hoidjaks ta on, laiub ta ees stepp nagu võlumaailm, kus lõhnab rohi ja lõhnavad lilled, kus isegi päike lõhnab nagu kollane meevaha (siruta vaid käsi päikesepaistele ja nuusuta siis teda!). Aga kui palju igasuguseid hõrgutisi kasvab stepis! Võib neid süüa ja lontsida seejärel isa juurde, kes hooldab härraste lambakarja, suurt nagu sõjavägi. Isa annab sulle leivakooriku ja väikese sibulamugula ning näputäie soola selle juurde.

Stepis kasvab palju söödavaid taimi, peab ainult teadma,

mida tohib süüa ja mida mitte. Et ei võtaks koerapöörirohtu või unimagunat, kuid igasugused lumekellukad või piimalill (ainult mitte see, mis karjamaal kasvab), maavits või metsmagun — need on kõik suurepärased maiuspalad, stepiannid. Steppi mööda võib vantsida kes teab kui kaugele, võib pikali heita ja kõrva vastu maad suruda, peab ainult oskama kuulata — kuidas kõik siin mühiseb ja heliseb. Kui aga selili heidad ja ainiti taevast jääd vahtima, kus sinises avaruses sõuavad pilvepuhmad, siis hakkab sulle tunduma, et ka sa ise oled enda maast lahti rebinud ja lendad taeva all, ajad kätega pilvi laiali, tõused siniavaruses järjest kõrgemale, ja kui sa siis maa peale tagasi keerad, näed korraga, kui palju elavaid sõpru sul stepis on.

Kusagil taevalaotuses lõõritab oma paarilisele laulda lõoke, vaevu tiibu väristades varitseb kõrgel saaki kotkas, maamõõtja sammul astub ääretul stepilagedal toonekurg, üle mullalõhe silkab sisalik, ise roheline nagu sibulapealne, sumisedes korjab suira kimalane, aeg-ajalt piiksatab suslik, rohutirtsud aga teadagi saevad oma viiuleid nagu mõni külakingsepp pulmas.

Tahaksid kangesti teada, kuhu loojub päike, sind kisub kangesti astuma mööda tasast steppi maailma lõppu ja korraks pilku heitma kuristikku, kuhu peab kogunenud olema juba suur hulk kustunud päikesi, ning vaatama, kuidas need seal sügaval põhjas lebavad — nagu võrud, pannid või kollased viiekopikalised.

Väike karjapoiss (kes õppides võib saada päris karjuseks ning asuda oma isa asemele) pöördub alles pimeda hakul koju. Talle tuleb vastu ta sõber, kes jutustab, kuidas ema oli pahandanud, kuidas väike õetirts, kelle Danõlko sinnapaika oli jätnud, oleks nutust peaaegu lämbunud. Jutustab, et ema käest saab ta nüüd kindlasti sugeda, kuid ega sellepärast veel araks tohi lüüa, tuleb minna üheskoos õhtust sööma, teiste juuresolekul ema teda ei puutu. Ja pealegi — kui kere kõvasti täis vitsutatud, polegi pärast enam nii valus, tähendab — tuleb kõvasti süüa ja mitte karta.

Nad mõlemad seavad sammud tare poole, astuvad õue — lapselapselaps Danõlko ja vanavanaisa Danõlo, vana ise nagu laps — ütlevad inimesed neid nähes. Maja ees aga seisab vaat ja sellel uhke õhtusöök — hapust hapum kali ja odrakäkid.

Räästaaluses magava vaarisa juurde pugedes pühib Danõlko iseenesest silmi valgunud pisaraid. Sel pagana emal on ikka kõva käsi, mõnel teisel oleks viha päeva jooksul

ammugi lahtunud. «Kas oli valus?» pärib vaarisa. «Ära tee väljagi, ta on ju perenaine ja meie kõigi toitja, peksku pealegi! Isa on sul joodik ja laiskvorst; kui ta karjusekohalt jälle minema lüüakse, jääbki ta kõrtsi konutama. Uhke mees, ei tahe kedagi kummardama. Aga inimestele tuleb ikka kummardusi teha, nende vastu austust üles näidata, muidu ei ela ära, jääd vaevlema nii nagu mina — purupaljas keset steppi, näljane söönute seas.»

Küid selle aja peale Danõlko juba magab, surunud end kõvasti vaartaadi vastu. Ta magab, vaba kõigist neist mõtetest, mis aastatega siginevad, puhkab nagu stepirohi, mis päev otsa tuule käes on lainetanud.

Kõik ta lapsepõlvekevaded sulasid ühte. Danõlko pidas vaarisa võluriks, kes tunneb kõiki kevadesaladusi, valdab kõiki stepikombeid. Ning aasta-aastalt saabus kevad üha kauniname, üha südikamalt alustas seda koopaorav, kes ärkas jevdohhapäeval enne päikesetõusu ja kukkus kohe kätsatama.

Vaarisa oli see, kes tähele pani, kust sel päeval tuul puhub, — kui Dneprilt, siis tuleb hea kalasaak, kui stepist — saab mesilastelt heldelt mett, kui nõost — tõotab tulla hea viljaaasta. Kui märkad esimest pääsukest, tuleb talle kaimalutäis mulda visata: «See on sulle, pääsulind, pesa jaoks!» Ei lenda pääsukesed enam soojale maale, vaid tõmbavad jalad kõnksu ja talvitavad mere, jõe või allika põhjas.

Siis tärkas esimene imeilus sinikann ning vaar käskis selle kiiresti noppida, jalge alla visata, ja seejuures lausuda: «Tallan, tallan kevadõit, annaks jumal jõudu tallata, järgmist aastat oodata!» Sest kes seda ei jõua, ei selle jalg järgmisel aastal enam talla, teda ootab Liiva-Hannus! Ning see esimene sinikann oli Danõlko meelest nõiarohi, ja kõikide paranevate haigete kohta tavatses ta ütelda: «Näe, on teine juba esimese sinikanni peale välja roninud!»

Aga esimene kõuekõmin, see kevade ärataja! Pärast seda sulas maa täiesti üles ning tüdrukud jooksid käbekärmesti allikale silmi pesema ja punase vööga kuivatama — selleks, et ilusaks saada, poisid aga haarasid tare nurgast kinni ja püüdsid seda tõsta — selleks, et jõudu koguda. Alles pärast esimest müristamist hakati õhtust sööma õues, mitte enam tares. Oo, see esimene kevadine kõuekõmin!

Neljakümne pühaku päeval, kui päev ja öö ühepikkuseks saavad, tuli õpetajannale kooli nelikümmend rõngassaia viia, taredes aga küpsetati tiibade ja nokaga kuldnokki. Kõigil lastel oli nendest lindudest lõbu laialt. Ent Danõlkol oli

kuldnokk odrajahust ja ema nuttis sellepärast kangesti, sest majas polnud kamalutäitki nisujahu. Danõlko ei mõistnud seda kurvastust ja näitas kõigile kaasõpilastele uhkelt oma toredat kuldnokka, vilistas tema eest ja tegi talle pesa. Ja kui vahvad tiivad tal olid! Oh seda ema küll, tema ju tegi kuldnokki, mis olid etemad kõigi teiste kuldnokkadest, päris tõsiselt kohe! Linnu sisse aga oli pandud rohukõrs, magusam kui mesi. Jõukamad õpilased olid nõus kuldnoka eest terve linnast toodud rõngassaia andma — ega siis linnas niisuguseid kuldnokki ole nähtud!

Danõlko sättis linnukese enda ette koolipingile ning vihikusse õpitükke kirjutades heitis ühtelugu oma lemmikule õrnu pilke, kes istus tindipoti kõrval nagu päris elus lind ja kiikas silmanurgast Danõlko rasket tööd. Lugu lõppes sellega, et Danõlko andis oma kuldnoka tervelt viie nisujahust linnu vastu ja viis need põues koju: emagi saab nüüd nisujahust kuldnokka maitsta, ka vaartaat Danõlo ja joodikust isa ja tema, Danõlko ise. Samuti saab Vustjast õeke ühe, lutsimiseks, sest hambaid tal veel ju ei ole.

Oleksipäeval tõi naaber mesilased keldrist päikese kätte. Need läksid rõõmust lausa ogaraks. Tulid puupakust meisterdatud tarust välja, säärased kidurakesed, soojendasid ennast veidi päikese käes ja panid siis vudinal lendu. Aina lendasid, lendasid, nii et silmad võttis kirjuks. Varsti lendasid mesila kohal terved parved ja naaber suitsutas viirukit. Ja oligi juba käes keskristinädal, mil suur paast pooleks murdub. Vanad inimesed kõnelesid ikka, et olla koguni raginat kuulda.

Tare oli külm ja leib otsas, leidus ainult mingisuguseid käkke ja hapendatud peeti. Ema oli Danõlko kambri nurka ikoonide alla kutsunud ja nad palvetasid koos: ema luges palveid ja käskis Danõlkot neid korrata, poiss aga kuulatas aina, kas ristinädala kolmapäev ei ragise juba, — pidi ju suur paast nüüd pooleks murduma. Ent raginat polnud millegipärast kuulda ja palvegi lõppes. Nüüd hakkas Danõlko tõelise innuga palvetama üksinda — luges seda armastatud palvet, mida vaar talle oli õpetanud: «Anna mulle, taevas, kartulit ja kiislit ja raasuke mõistust kah!»

Palmipuudepühal tuli vaarisa hommikuselt jumalateenistuselt varakult koju ning ajas Danõlko ahjulavatsilt pühitsetud pajuurbadega alla: «Paju, sähva, silmad veele nähva! Paju lööb, ei mina löö! Nädal veel ja lihavõtted käes! Kasva suureks nagu paju, ole terve nagu vesi, saa rikkaks nagu maa!» Ja pühitsetud urvakimp pisteti ikooni taha. See oli

parim ravim lapse hädade ja haiguste vastu. Juhtus ta pidama, jäi kollaseks ja kõhnaks, keetis ema neid urbi, valas vee palisse ning täiskuu ajal vannitas väikest Vustjat, lausudes ise:

«Kuu, sina Aadam, nimeks sul Aabram! Lihaga need luud sa kata, kui ei kata, mulda mata!»

Vaarisa tuli aga keset kuuvalget õue ja kõgistas naerda: «Sul on hoopis lehma vaja, tüdruk, eks ju?»

Ohtuti istusid nelud ridamisi või ringis ja laulsid kevadlaule; poistel polnud lubatud kaasa laulda, kevade ülistamine oli tüdrukute asi: «Juba käes on kena kevad, rääsitaist vesi tilgub, kasakal aga noorukesel teekond meeles mõlgub.» Nii tööl kui ka pärast tööd, nii härraste põldudel kui oma murelapppidel, nii tühja kõhuga kui pärast kõhutäit, isegi pärast näljatalve, nelud ikka laulsid, aina ülistasid kevadet, poisid aga tammusid nende ümber sõõris — niisugune oli juba stepikomme: laulda kõigil puhkudel, ja vaevalt et kusagil maailmas nii laulab, nagu laulavad stepielanikud.

Nõnda lauldes ja mõisatööd tehes ei märganudki, kuidas möödus paastukuu ja algas jürikuu. Nüüd puhkes kõik õitsele: sookask ja lumikellukad, kuldne pusurohi ja lopsakas punalilla tõrvalill. Mõtlikult unelevad kirsiaiad olid nagu valged sääred keset soojenenud steppi; langesid jämedad vihmapiisad, lõid kerge tolmu kinni ja aurasid kohe olematuks, näljane räpane lastekari aga jooksis vihma käes ringi: «Saja, saja, vihmuke, vett uude pottI vaja, keedan sellest hõrsi ma, poti panen kännule, känd vibab, vihma tibab!»

Ei saanud Danõlko vihma kätte joosta: tema kiigutab väikest Vustjat. Aga kui tüdrukuke ükskord sureb ja ta nagu täiskasvanu lavatsile pannakse, hakkab Danõlo-vaar psalme lugema, justkui saaks õeke tõepoolest aru, mis tolles nahkses raamatus on kirjutatud. Pärast tuleb emal Vustja hinge mälestuseks maitsvaid kartuli- või oapirukaid küpsetada, sest ehkki väike ja jonnakas, on ta siiski inimene, kelle hing ilma mälestamata tarest välja ei lenda.

Kui imalalt lavatsile pandud koolnu lõhnas! Läbi aknaaugu sirutusid päikesekiired otsekui käed, vaarisa luges psalmideraamatut, küünlatuluke ukerdas nagu mesilane lilleõie kohal, õhus oli surnu ja männilaastude hõngu. Nüüd võis imekaua nurgas kükitada ja lavatsil lebavat võõrast meest silmitseda, kollast, nagu jumal ikoonipildil. Koolnu kohal lendles ta

hing, tuli vaid jälgida meeklaasi, mis nurgas seisis, sest sealt seest jõi hing mett ning seda jäi järjest vähemaks ja vähemaks, hinge ennast aga polnud näha. Missugune ta üldse oli sellel onul — kas lõokese, pääsukese, liblika või koguni suure nõelaja herilase sarnane?

Oapirukas oli kohev ja kole maitsev, Danõlko vohmerdas seda suure hoolega, unustamata muidugi hetkekski, et see oli koolnu hinge mälestuseks. Selle surnud onu naine aga oli sihuke tobu, et ei mäletanud, palju ta neid pirukaid Danõlkole oli andnud, võta kas või kümnes veel, ei ta ütelnud midagi, ainult jätkas koos naabrinaistest itkulistega oma hala. Oli isegi väga tore, kui keegi suri. Ilma Danõlkota see asi siis muidugi ei läinud: vaarisa kutsuti psalme lugema ja lapselapselaps tuli kui peieline kaasa. Nii nad seal kahekesi siis pruukosti võtsid, aga väljas oli tõeline kevad, ja soe vihm lõi tolmu kinni, ja suur paast veeres omasoodu nagu kreeka pähkel.

Vaiksel nädalal valgendati taresid ning koristati õuesid, ja Danõlko ema, ehkki vaene perenaine (neil polnud ju isegi kitse), pesi ja maalis siis tare seinad trähne ning roose täis, pärast mässas veel terve päeva ahju kallal, terves külas ei osanud keegi ahju nii ilusasti kirjukirjaliseks värvida kui tema.

Kogu küla teadis seda ja igaüks kutsus Rõgori-memme endale appi. Ning ta maalis nendegi ahjud sinise ja punasega, musta ja ruugega, kollase ja rohelisega kirjuks, nii nagu ta kadunud ema teda oli õpetanud, ning meenutas oma kauget kodukohta Zolotonoša linna lähedal, kust ta kositi. Niisuguste tööde ja tegemistega lõppeski vaikne nädal ja algas helge püha, mis Danõlkol seostus alati ema pisaratega, sest isa istus alatasa võõrastes taredes ja jõi kõigiga, kes talle viinaklaasi ulatasid.

Seda Rõgorist karjakut kostitasid kõik, Rõgor ise aga vandus rikkaid, kellega ta koos jõi, rääkis igasuguseid imelugusid pappidest ning needis valjul häälel oma lörriläinud elu. Ent teda kuulati ega katkestatud, sest kõik teadsid, et kohe hakkab Rõgor laulma, pärast seda laulu aga pole inimesel midagi muud vaja.

Danõlko otsis isa üles ja talutas ta koju, sõimates teda teel igasuguste sõnadega, mida ta emalt oli kuulnud. Rõgor püüdis käia sirgelt ja nuttis kogu tee. Mõned poisid õrritasid Danõlkot isa pärast, Danõlko jättis siis isa lähema värava najale seisma ja jooksis kärmesti poistele järele ning alustas nendega karmi arveteõiendamist, võitles üksinda mitme

jõujuurika vastu. Lõpuks pöördus ta isa juurde tagasi, üleni verine, särk seljas lõhki, kuid ometi võitjana, kes oli sundinud teisi austama oma isa ka siis, kui too oli purjus. Võidu tähistamise mõttes võttis ta läbikolgitud vastastelt veel lihavõttekosti.

Tares istusid laua ääres ema ja vaarisa, laual paastu lõpetamise kesine sõök. Rangelt ning kombekalt ulatas ema isale pühitsetud leiva, ja joodikust perekonnapea lõikas selle riisti neljaks, siis veel väiksemateks tükkideks ning jagas pulkuses igale perekonnaliikmele. Ema kivistunud näol veeresid pisarad ja langesid leivale. Pärast perekonna au eest peetud lahinguid oli Danõlko ilme otsustav ja karm, vaarisa lopsakate kulmupuhmaste alt aga sähvisid välgud. Lihavõtted teid Danõlkole alati palju õnnetusi kaela, sest nonde pühade ajal oli tema osaks nii palju kaklusi ja lööminguid, et neist mõnele teisele poisile oleks jätkunud terveks aastaks. Rikastelt tattninadelt võttis Danõlko jõuga ära lihavõttesaiad ja kirjatud munad ning kiikus nende kiikedel, kes erapooletuks olid jäänud. Pühitsetud raasukestega toitis ta hiiri, oodates põnevusega, kuidas hiired selle suure patu tõttu nahkhiirteks moonduma hakkavad.

Kevadpäevade helges reas polnudki lihavõtted tõelised pühad. Parem oli tegelikult pühade ärasaatmine, kui kogu küla kogunes surnuaiale omakseid mälestama ja igale kääpsle ülestõusmispühade kombe kohaselt kolm korda suud anti, siis omaste kohale kalmukünkale istuti ja neid mälestati. Peeker rändas vanalt noorele: «Puhake rahus, meid matates mullast», «et teil kerge oleks lamada ja rasket mulda taluda», kui aga isa võttis üles palvelaulu viimsepäevakohtust, valgus igast kandist rahvast kokku. Tulid longates kerjused: «Andke almust, emandad, andke almust!» Ema aga istus nukralt vanaema haual. «On kätte jõudmas viimnepäev,» laulis isa.

Vaarisa kummutas tubli peekritäie ja hammustas sibulat peale. «Kui kätte jõuab viimnepäev ja meilgi tuleb surra ning kogu varanatuke kõik siia maha jätta . . .» Kõik Danõlko lapsepõlvekevaded sulasid üheks, ja ta elu voogas keset laia, tasast Tauria steppi, mille avarus ja piiritus sööbisid mällu lapsepõlvena, pärast jüripäeva õitsele puhkenud lehekuuna, kuuna, mil rohi sirgub heinaks ja ravimtaimedeks.

Siis õnnistati põlde ja kardrüüs papid vehkisid viirukipannidega, Danõlko aga oli kooripoisiks. «Kui mai kolm tublit vihma alla saadab, saab kolme aasta leiva.» Õnnistati allikaid ja kaeve, rohtu ja vett. Jälgiti, kunas kägu kukkuma

hakkab, — peaasi, et mitte raagus puul, muidu tuleb ikaldusaasta. Pudelikestesse koguti silmitervendavat jüripäevakastet, karjused aga paastusid sel päeval, et olla Pühale Jürile meelepärased, et ta kariloomi hundi, oma püha kutsika eest hoiaks. Ning siis saabuski kaunis lehekuu ja lopsakasse õide lõi tihe laukapuu.

Siis läksid Danõlko ja vaartaat külast ära, seadsid sammud otse lõunasse, stepiavarustesse. Nende ees taandus helesinine kaugus, lõunas, kauge mere kohal, kerkisid taevavõlvil säbrus pilverünkad, nagu oleks seal maailma äärel õitsev kirsiaed.

Vaarisa astus ja ümises haidamakilaulu koolipoisist:

«Tee peal poola koolipoiss
tuleb kergel kõnnil,
puhvis püksid possunahast
jalas priskel põnnil . . .»

Danõlko aga lontsis ja jälgis, kuidas kirsipuud taevas üha suuremaks kasvasid, kuidas nad paindusid nagu tõelised. Küllap seal üleval oli oma vastu- ja pärituul, mis kirsipuude valgeid õisi varistas.

Kississilmi vaatas Danõlko seda üliavarat maailma ja kõrvutas sellega aukartustäratavalt vana vaarisa, kes aina sammus ja sammus, ümisedes omaette muistseid laule ja pajatades poisile muinaslugusid ja rahvatarkust, kuidas üht või teist rohuliblet kutsutakse või mäherdune lill mäherdust tõbe ravib.

«Ka elus tuleb palju käia, alles ringi käies näed, missugune see elu tegelikult on, siis kaob surratahtmine hoopiski. On see meiegi suguvõsa üpris liikuv olnud, nii isad kui vanaisad, ja ka sina, Danõlko, kõik käivad nähtavasti nii kaua, kuni jalad otsast ära tulevad. Suguvõsa on kange ja paigalpüsimatu, on kasakapõlve pidanud ja maatööd teha rüganud. Kinnitas kanna siis Psjoli jõele, ja küla nimeks sai Turbai — Mässuline. Ning elas see küla rahutut, mässumeelset elu, ta elanikud olid tõelised mässajad ja pan oli otsustanud nad sunnismaiseks teha. Ent tsaarinna Katariinal oli Zaporožje vennaskonda kuuluv armuke Grõtsko Netšessa, tema neile mässulistele selle plaani ära rääkiski. Seepeale hakkasid turbailased oma kasakaõigusi taga nõudma. Kuid siis varastas pan kirikust nende sünnipaberid ära ja põletas tuhaks. Ning nüüd ei saanud kohus nende kasakaõigusi kindlaks teha. Seepärast tegid turbailased pani peajao lühemaks,

peksid kohtunikud poolsurnuks ning veel viie aasta jooksul lõid kõik rünnakud tagasi. Ent siis piiras sõjavägi paljasjalgsed sisse ja lõpp oli silmaga näha. Nagu kõik zaporoožlased, oli see Grõtskogi lausa võlur, ta suutis väerindest läbi murda ning juhtis ka mässajad sealt läbi ja suunas nad siis kahele poole: Dnestrile ja Perekopile. Eks meiegi ole mässajate soost, pole mitme inimpõlve vältel sunnismaised olnud ega tohi ka Danõlko seda olla.

«Poisil issameiet siis üles öelda kästi, ise aga vahvalt tantsu löödi, keerutati hästi . . .» Täna pühitseb kevadine Mõkola ise vett, kiikame õige korraks, kuidas ta mööda merepinda kõnnib ja pühaveeripsutiga vett õnnistama hakkab, et rahvas supelda saaks. Seal ta muudkui astub ja piserdab, aga kes just sel ajal uppuma juhtub, selle tõmbab tukkapidi välja, kuivatab ära ja veab kõrtsi. «Meie isa, kes sa oled? Sünnib juba tahtmine ja priius. Ära saada meid kurkidesse, vii hoopis melonitesse . . .»» Ning see haidamakilaul ei tahtnud ega tahtnud lõppeda.

Nõnda sammuti kogu pika päeva ja aina mööda härraste maid — «härral maad niisama palju kui julmust!» Lõpuks silmati merd ja kalameeste juures võeti kehakinnitust. «Ei ole ilmas magusamat leiba kui meie, kalurite oma, aga teie, tatrakülijad, külvake tatart edasi! See taat on vist juba teiselegi ilmale ringi peale teinud — nii kuivetu ja näost mullakarva teine. Eks joogem, taat, veel peekritäis, sest Mõkola ise astub täna merda mööda, aga meie, näe, laseme kaldal leiba luusse!»

Vaarisa kummutas peekri ja veel teisegi takkapihta. Päike oli loojumas, aeglaselt liikus merel täies lastis laev, hoides kurssi läände, piki Džarõlgatši säärt, piki Tendri saart, Kinburni säärt ja Otšakovi, sõitis Zbrujevkasse, Gola Prõstanisse, Kardašini või Oleškisse, aga võib-olla koguni Hersoni, Britanõsse või Kahhovkasse.

Danõlo-taat pajatas kaluritele igasuguseid lugusid ammumöödunud aegadest, laulis muistseid vägevaid laule, kalurid aga kuulasid ammuli sui.

«Niisugust ätti ei suuda vanakuratki jalust maha lüüa.» Ka Danõlko ise imetles — sellisena polnud ta taati veel eales näinud. Kui palju tal ta kondises keres veel jõudu oli! Mere kohal hakkas hämarduma, lained laksusid vastu kallast, stepi äärétusest levis õhtuhõngu.

Kalurid suplesid ja ujusid kaugele merele, vaarisa hoidus kalda lähedusse, Danõlko suples tema kõrval. Soolases vees sukeldumisest hakkas poisil nii külm, et pidi pärast kaua

aega jooksma ja karglema, enne kui sooja sai. Vaarisa kaevas liiva sisse mugava lohu ja pani Danõlko sinna magama, ise aga seisis samas ja vaatas veel kaua lõputuid täheparvi, puurides pilguga pimedust. Näis, nagu oleks ta veelgi pikemaks sirgunud selles tumesinises avaruses, mida ta ei suutnud küllalt imetleda ega küllalt määratleda, Danõlko aga uinus magusasti, niuksahtades vahel unes nagu kutsikas.

Oli juba suur valge, kui Danõlko ärkas. Vaarisa seisis ta kõrval nagu õhtulgi, rand oli tühi, kalamehed püügile läinud. «Lähme, poja,» lausus vanataat, «täna on Kuldse Siimoni päev, korjatakse ravimtaimi. Läki nüüd, tühja kõhuga, palderjanijuurt otsima, et sa veel kaua sel patusel maamunal ringi vantsida saaksid, mina aga rutemini vastust andma läheksin.»

Vaarisa hääl kõlas pidulikult ja tundus kuidagi ebamaisena. Nad eemaldusid merest ja suundusid steppi. Nõgudest tõusis kastemärjalt rohult kerget auru, taevas lendas suur stepilind, ümber hääletus, ei tuulepuhangutki. Näis, et nad olid jõudnud kõige kõrgemale kohale. Päike kõrvetas ja roiutas. Danõlkol oli süli täis rohtusid, lilli ja juuri, palderjanijuur lõhnas värske leiva järele. «Siin ongi, Danõlko, stepiingiver,» ütles vanataat, kummardudes lille kohale, ja otsekui oleks keegi tal jalad alt ära löönud, langes ta nagu niidetult maha, käed laiali, maad justkui kallistades. Ta kukkus, nagu tahtnuks mingisse maapõue saladusse tungida, ta valge habe tõmbles rohus, tuhmid silmad pilgutasid veel korraks Danõlkole: «Vantsi aga vantsi siin maamunal, pojuke,» siis oligi elu temast lahkunud.

Danõlko vaatas ringi. Esmakordselt elus tundis ta end üksikuna. Nagu tuuleiilist pühitud, pistis ta lõõmava stepipäikese all jooksu kuhu aga jalad kandsid. Ning vahemaa vaarisa ja lapselapselapse vahel üha kasvas, nagu oleks loodus alles nüüd tahtnud õiget põlvkondadevahelist tasakaalu kehtima panna.

KALAPAAT MEREL

Tramontaan[1] puhus maa poolt, oli nääri- või küünlakuu ning meri oma saja meetri ulatuses jääs. Kaugemal aga puhasid lained, silmapiiril olid nad sünkjasmustad ja valgeharjalised, randa voogasid nad vastutuult, ja rannas rebis tuul netit nende valged mütsid. Üsna kalda ääres olid tormitind jääkirme purustanud, ning nüüd kõnelesid kõik tundemärgid sellest, et varsti puhkeb päris maru. Kaldal seisis vana Polovetsi-ema, riided seljas lipendamas nagu raidkujul; naine oli sihvakas ja karm otsekui laulus.

Teisel pool lahte paistis Odessa, tramontaan puhus talle otse peale. Linn kõrgus vana kuunari kerena, millelt on koristatud purjed ning kuhu paigaldatakse nüüd mootorit või aurumasinat. Odessa elas üle oma järjekordset meretalve: ükskõik kust tuuled ka ei puhunud, ei möödunud nad teda riivamata. Vahel roomas merelt kohale hall udu — niiske tihe hall udu. Ka praegu kerkis merelt uduloor, tõlessat pilgu eest varjutades. Polovetsi-ema seisis endistviisi liikumatult. Sealsamas, temast mitte kuigi kaugel, askeldasid paatide juures artelli kalurid, külm tungis üdini, tramontaan liikus ühtse laia rindena. Oli rannikutalv, uduliniku taga möllas merel juba täies jõus maru, veeretades kaldale üha suuremaid ja kõrgemaid veevalle. Süttis Odessa majakas, punased ja rohelised kiirtevihud, punased ja rohelised pilngid!

Polovetsi-ema oli saatnud oma mehe merele ning nüüd otsis naise pilk kaugusest ta paati. Tramontaan lõikas lausa südamesse, see aga oli valmis rinnust välja hüppama. Merelt tõusis üha kasvava mühina saatel talle vastu üksnes jäine hingus. Meri oli tema Mussi oma embusse haaranud ja mõirgas nüüd nagu kiskja. Naine ei ilmutanud mere ees hirmu, ta seisis kaldal sõnatult, pikka kasvu ja karm, talle endale tundus, et ta on majakas, mis põleb kustumatu jõuga.

[1] tramontaan — põhjatuul. *Tlk.*

«Ja sa läksidki merele, Mussi, mu mees,» pomises ta itkulaulu, «ära uhtus su jäljed voog soolane, kui aimata suutnuksin midagi, oleks mõte sest tabanud osagi, siis kätel su jälgi ma kannaksin, sind itkudes kaldale kutsuksin. Puhu tuul, tramontaan, peksa kaugele torm, puista lausa laiali uduloor, kuid siia jään üksinda itkuma, ja kui ma ka puuks peaksin muutuma, siis vee kohal okstega viipaksin, lehti lendlema langeda laseksin.»

Hulga aja pärast ilmus merel nähtavale paat. Ta viipus vaevumärgatavalt keset laineid, kadus kauaks veeküürude taha, ilmus hetkeks ja vajus siis taas, nagu kaoks ta põhjatusse. Paat oli tormiga rinnutsi kokku läinud, rannas oli kuulda üksnes lainete kohinat, ning lausa kohutav oli vaadata alust nagu üksikut inimest keset veemägesid. Meri pillutas teda, heitis ühelt laineharjalt teisele, sundis teda laineid lõikama. Jäised veepiisad põletasid otsekui tuli, märjad riided külmusid ihu külge, kuid kalurid ei alistunud. Mussi ja veel keegi võõras võitlesid kuidas suutsid, et kaldale pääseda.

Polovetsi-ema ei pööranud neilt pilku, ta süda oli seal. Rannas seisid Mussi artelli kalurid ja vahetasid mõtteid, summas jooksid lapsed külast randa. Rahvahulk aina kasvas, Polovetsi-memm, vana stepinaine, seisis eemal ning jälgis oma mehe võitlust, mere kohal aga tuprus udu ja valitses üdini tungiv külm.

«Nad aerutavad,» märkis keegi, «aga niisuguse tormiga ei saa neid keegi aidata!» Nooremad kalurid olid juba oma paatide juurde minemas, kuid vanad tõkestasid neil tee. «Ärge tehke rumalusi, poisid! Ainult hukutate oma alused, teid endid aga pistavad krabid nahka. Meie artell on vaene, tema vanem Mussi Polovets, kui ta eluga peaks pääsema, raiub teil paatide kaotamise eest pea otsast!»

Vana Polovetsi-memm nägi, kuidas paadis aer pooleks murdus, kaldal seisjate silma all tegi alus kohapeal kaks tiiru, siis ründas teda lainemürakas, seejärel veel teine, alus kerkis kõrgele laineharjale, paiskus kummuli ja kadus voogudesse. Kalurid sööstsid oma paatide juurde ja vedasid «Pääsulinnu» — artelli uhkuse merre. Sinna istus neli vägilast, nad tõstsid aerud, et otsekohe suure ummika turjale tuisata. Ent «Pääsulind» käändus küljetsi, jäätükid kõmahtasid vastu ta plangutust, vett paiskus üle poordi sisse, kalurid olid kaelani vees ning asusid «Pääsulindu» päästma. Üha uued ja uued lained pillutasid neid üksteise otsa, jääkillud rammisid haavu pähe, mehed klammerdusid aluse külge, kaldalt

[illegible] valmis silmusega köieots, nad said sellest kinni ning ühiste jõupingutustega aitasid «Pääsulinnu» kaldale.

Mussi paat aga viskles lainetel, põhi ülespidi. Mehed võtsid juba mütsid peast, kui korraga märgati inimkäe sihet. Korgi ujus keset jäävulbis merd, ujus, tõstes korrapäraselt käsi, laine paiskas teda tagasi avamere poole, tema iga ruumas ikka kalda poole.

Kõrgpunktar käes, astus hiigelkasvu kalur sammu ette, kummutas klaasitäie piiritust ning sumas vette, otsekohe ujumisse ta siniseks. Rannas hakati köit tasapisi järele andma, hiiglane ujus mööda sipelevale inimesele vastu. Tedagi peksid lained, kuid temal õnnestus siiski kaldaäärsest möllust väljuda vette pääseda. Köis venis tema järel, inimene seal keegel keset laineid aga oli juba hukkumas, vahepeal lamas ta eriti, hulpis sinna-tänna, ent hiiglasest kalur aina ujus ja ujus.

Tegelikult polnud inimene sugugi uppumas, ta oli lihtsalt vahepeal külmast oimetu, kuid siis toibus ja hakkas jälle kõigest jõust kalda poole kahlama. Nad kohtusid keset laineid, kuid ei suutnud kaua aega teineteisel käest kinni haarata — iga kord paiskas laine nad eemale. Lõpuks see neil siiski õnnestus, kõis tõmbus viimase võimaluseni pingule nagu piitsekeel, kümned käed haarasid sellest kinni ja hakkasid rütmiliselt tõmbama. Kaldale lähenevate meeste ümber kobrutasid endiselt lained, lämbudes ja läkastades tungisid nad jääsulbis edasi. Kui nad lõpuks maale tõmmati, ei suutnud võõras enam jalul püsida. Polovetsi-memm tundis temas ära Tšubenko. Mees oli külmast päris kange, ainult elav kuum süda tuksus tal sees, teda toetati kaenla alt. «Sõltsimehed,» sõnas Tšubenko vaevaliselt, «ma leinan revolutsioonikangelast, kes päästis mu Prantsuse ujuvvanglast.» Aegamisi lahkusid kõik rannast, üksnes vana Polovetsi-memm seisis edasi, sihvakas ja karm otsekui laulus.

Merelt paistis ümberläinud paat, seal oli uppunud tema mees Mussi Polovets. Polnud ta vähe selles ilmas elanud, kuid kurjust polnud naine talt tunda saanud, ta oli olnud hea kalur seal Mustal merel, Odessa all. Eks tavaliselt juhtu ikka nii, et noor pääseb ujudes välja, vana aga läheb põhja. Õuemaalt tuli joostes poisike: «Vanaema, ega taat ei tulegi enam. See onu rääkis, et vanaisa oli kaks korda vee alla vajunud ja lõpuks kadunud. Onu oli talle järele sukeldunud, ise vastu paadi põhja ära löönud, aga taati polnud enam.»

Rand jäi inimtühjaks, kõik olid lahkunud, kuid keegi ei imestanud, et Polovetsi-ema polnud paigast liikunudki. Ta

süda nuttis meest taga. Tramontaani-iilid tuiskasid ta ümber, nagu oleks ta raidkuju, torm ei tahtnud ega tahtnud vaibuda, jääpangad purunesid üksteise vastu, ranna kohale tõusis udulinik. Odessa majakas plinkis, kord punast, kord rohelist.

Polovetsi-memmele meenus ta noorus, neiupõlv Otšakovis, kui tramplaevade peremehed, kõnelemata kuunarite, pargaste, mootorpaatide ja jahtide omanikest, tal kosjas olid käinud. Tema oli tublist kaluritesoost, head stepiverd. Lõpuks tuli talle kosja Mussi Polovets, Dofinivka kaluripoiss, ilmetu välimusega, temast peajao lühem. Kuid niisugune on juba kord armastus, niiviisi loodus need paarid kokku paneb. Õlg õla kõrval Mussiga asus Polovetsi-memm võitlusse elu ja kala eest. Ning nad sigitasid taretäie poisse.

Poisid kasvasid mere ääres, juba ainuüksi nende laiade õlgade tõttu jäi tares kitsaks, Polovetsi-memm hoidis kogu majapidamist oma raudrusikas, perekonna eesotsas seisis ema, seisis nagu kalju keset torme.

Pojad kasvasid suureks ning siirdusid kes kuhu. Andri oli läinud onu Sõdirisse, samasugune kergats ja laiskvorst, Panass aga tõi emale salakaubana rätte ja kõrvarõngaid, siidi ja konjakit. Polovetsi-memm ladus kõik kirstu ja värises poja pärast. Ta oli Panassi väga vaevaliselt ilmale toonud, sestap oli too talle kõige kallim. Öösiti käis ema ikka mere ääres, ning alatasa tundus talle, et kuuleb poja aerude sulpsatusi ja et poega on vaja tagaajajate küüsist päästa. Overkost aga sai näitleja, koos kreeklastega tegi ta rahvavalgustusteatrit ja luges meie keeli kirjutatud raamatuid. Onu rahaga oli ta isegi seminaris õppinud, kuid kalurina ei paistnud ta silma, temastki on kahju, juba ammugi pole sellest pojast midagi kuulda. Ja ka Panassist pole midagi teada, Andri aga on vist tapetud — ema nägi teda unes laulatuskrooni all.

Ainult Ivan töötab tehases ja teeb revolutsiooni, Mussi aga peidab püsse (kuigi Odessas on prantslased sees). Kuid nendegi hulgas on meie inimesi. Kord käisid nad proklamatsioonide järel ja ajasid Mussile lausa surmahirmu peale.

Kummuli paat kõikus lainetel, torm märatses raugematult. Siis hakkas Polovetsi-emale tunduma, et alus on lähemale kandunud. Laine ajas paati aegamisi kalda poole. Paat tuli päästa, välja tõmmata, artell ütleb selle eest aitäh, sest ilma aluseta ju kala ei püüa. Paat lähenes üha, järjekindlalt, samm-sammult, hetk-hetkelt.

Polovetsi-ema ootas paati, et päästa artellivara. Ta astus

üsna veepiirile, nii et laine kastis ta jalgu põlvini. Paat loksus aeglaselt üha lähemale ja lähemale, juba oli kuulda, kuidas jäätükid vastu ta parrast peksid, juba paistis selgesti ta tõrvatud põhi, veest välja ulatuv kiilupruss. Lained ühasid üle musta, peaaegu lameda põhja. Siis äkki võttis Polovetsi-emal südamealuse külmaks — paadi taga lohises midagi, veest paistsid mingisugused räbalad.

Haine tunnistas seda pundart üksisilmi, ent ühtlasi kartis selgusele jõuda, mis see on. Ilmselt tõi meri alistuvuse märgiks kaldale ka Mussi Polovetsi laiba. Nüüd on tal, kelle kohal nutta ja halada, on, keda matta vanale kalurisurnuaiale, kus puhkavad üksnes naised ja lapsed, mehed aga ainult unistavad sellest, jäävad aga ikka merepõhja, laine rohelise purje alla.

Polovetsi-ema vaatas ja vaatas, endal süda hirmu täis, ta tahtnuks oma Mussit hüüda. Lained peksid vastu naise jalgu, teravad jäätükid lõikusid säärde, paat oli juba üsna lähedal. See tuli, nina ees, pahinal mühises lainemurd üle kiviklibu. Polovetsi-ema otsustas, et kõigepealt tõmbab ta paadi kaldale, alles siis annab pisaratele vaba voli. Juba nägi ta sogases vees mehe laipa selgemini, ta süda tõmbus valust kokku, käed ei tundnud paadi raskust. Ja siis äkki kuulis naine, et teda hüütakse. Ta karjatas, see oli tema mehe hääl, nii väsinud, nii omane ja nii kallis.

«Meie artell on vaene,» ütles mees, «paati ei tohtinud maha jätta. Olen artelli vanem ja pidin paadi päästma. Tšubenko jõudis vist õnnelikult pärale, ta on tugev ja kange, ei tahtnud kuidagi ilma minuta kaldale ujuda, lõpuks sukeldusin paadi alla, tema aga muudkui kutsus ja otsis mind.»

Vana Polovets tõusis madalas vees püsti, hoides saabast käes, viskas siis selle kaldale ja hakkas paadi kallal askeldama. Polovetsi-memm oli talle abiks. Julm tramontaan võttis hinge külmaks, rand oli inimtühi ja teda ründas meri, udus kõrgus kaugel vana kuunari kerena Odessa.

Ning Polovetside-paar hakkas koju sammuma. Nad läksid teineteisel õrnalt ümbert kinni hoides, tuul puhus neile näkku, nende taga möllas meri, nemad aga sammusid ja sammusid kindlalt ja üksmeelselt, nagu olid sammunud eluaja.

ŠVEDI PATALJON

Herson oli kreeka ümberasujate, tšinovnikute ja kalurite linn. Kuumaks köetud tänavakivide kohal õitsesid uimavalt lopsakad pärnad, päike kõrvetas lõunamaiselt, juulikuiselt, hoopis uutmoodi tol leegitseval üheksasaja üheksateistkümnendal aastal. Pärnad õitsesid ja lõhnasid ebamaiselt, tänavaid mööda voogas nagu tohutu jõgi kahest paljajalgsest sotnjast koosnev Oleški partisanisalk — Švedi pataljon.

Pataljoni juhtis noor komissar, seltsimees Danõlo Tšaban. Pärnad õitsesid nii külluslikult, nii heldelt, et kogu linn oli mattunud lämbesse terendusse. Oleškilaste järel astus mõõdukal sammul veel madrustesalk, seljas mustad purjeriidest meremehekuued, jalas vormipüksid ja saapad, kuklas lehvimas nokata mütside lindid. Oleškilaste ees tagus kõigest jõust taldrikuid garnisoniorkester, kapellmeister vehkis taktikepiga, kohendades ühtelugu näpitsprille ninal. See oli kogu linnale tuntud kornetimängija, kes oma elusaatuse oli sidunud Švedi pataljoniga ja kes nüüd pani kohalikud tšaikovskid ja rimskikorsakovid värisema ning kellest veidi hiljem pidi saama kangelane.

Pärnad õitsesid, iga puu nagu kobrutav läte, Hersoni kohal voogas nende joovastav ja ühtlasi vürtsine hingus. Orkestri ees sammus paljajalgse pataljoni komandör ise — seltsimees Šved, Oleški meremees. Jalgade küljes kõlisesid tal kannused, munakividel kolksus pikk nikeldatud saabel. Seltsimees Šved unistas ratsaväest nagu iga teine meremees ning elas pikapeale oma ossa selles hiilgavas sõjakunstiliigis sisse.

Oo, see lüüasaamiste ja võitude üheksateistkümnes aasta, ajalooliste lahingute ja ebainimlike tapatalgute verine aasta, jõu poolest otsustav, tahtejõu poolest murdumatu, pöörane ja liigutav, järjekindel ja vastuoluline, unetu üheksateistkümnes aasta! Luganski kaitse ja Tsaritsõni alla tehtud mehiste rünnakute aasta, Nikolajevi ja Odessa all prantslaste, kreeklaste ja sakslastega peetud lahingute aasta, seltsimees Kostjuhhi Tamani armee kuulsusrikka taganemise aasta, reetjate Grigorjevi ja Mahno aasta, Frunze, Budjonnõi, Tšapajevi ja Štšorsi aasta! Herson aga uneles üheksa-

teistkümnenda aasta pärnade juulileitsakus, pärnadest lausa nii ujutatud. Dnepri taga asusid valged, Harkovi, Jekaterinoslavi ja Tsaritsõni olid hõivanud valgete armeed, Herson aga püsis nagu poolsaar keset vaenulikku merd, Denikini rinded veeresid peatumatult ja kiiresti Moskva poole. Veel polnud Kasternaja all läbi murtud, veel polnud noor Vitali Primah punaste kasakate diviise legendaarsetele reididele juhtinud, oli alles juulikuu ja Hersoni lõõm. Ees kauguses oli suurte lahingute väli, siin vallatles aga Hersoni pärnade lõhnav, sulnis pidulikkus. Oo, sa pöörane ja liigutav üheksateistkümnes aasta!

Kapellmeister aga vehkis innukalt ja suursuguselt taktikepiga, nagu juhataks ta kõiki revolutsiooniorkestreid, nagu juhataks ta pärnade lõhnasümfooniat. Ning pillimehed puhusid kuulekalt oma vaskhirmutistesse. Seltsimees Danõlo juhtis Oleški meremeeste paljajalgset pataljoni, kellest vähehaaval ja ajapikku pidi välja kasvama regulaarväeosa. Neile kõigile anti selleks päevaks vana armee rohelised püksid ja särgid, kollastel vöörihmadel olid padrunid, nad käisid jalga, mõõtes kindlalt sammu.

Eelmisel õhtul oli seltsimees Šved kaua paraadi marsruuti valinud ning andnud käsu puhastada pataljonile tee üle väljaku, et jalge alla ei satuks takjaid, ohakaid ega muid torkijaid, et maas ei vedeleks klaasikilde, et tseremoniaalmarsil võiks uljalt defileerida vana bolševiku, poliitsunnitöölise ees, mööduda temast jalge ette vaatamata, astuda paljaste päkkadega paraadsammu. Oleški punakaardi pataljon tegi kõik näitamaks, et suudab peale lahingute löömise valgetega nii mõnelegi ka paraadil silmad ette anda.

Nii marssiski Hersoni garnison, seltsimees Šved eesotsas, ja suundus otse väljakule, kus tribüünidel seisis juba kogu revolutsioonikomitee ja ka saabunud külaline, kes poole oma elust oli jalaraudades ühest türmist teise kõndinud. Nii mõnigi kord oli ta põgenenud, vahel oli see tal korda läinud, vahel ka mitte. Isevalitsuse saabas oli ta kopsud-maksad segi löönud, neerud olid püssipäradest laiaks litsutud, kõrvad pristavite rusikaist kurdistunud, silmad kongide pimedusest tuhmunud, luud-liikmed sunnitöö ilusast elust jookavaevas.

Ta seisis tribüünil, päike lõõmas, väljaku kohal heljus pärnade aroom, Dnepri taga paistsid hägusalt rannamadalad, Oleški, Konki ja nõvade kohal aga haljendas pilliroog ja rohetasid pajud. Väljakule sammus seltsimees Šved, tema järel tuli garnisoniorkester ja punane sametlipp, tuli seltsi-

mees Danõlo Oleški paljajalgse väesalga ees, keda ümbritses lahingute kuulsussära, kuid kes paraadidrillis veel päris kodus polnud.

Linnaelanikud tunglesid väljaku ümber, imetlesid revolutsioonikaitsjaid, orkester särtsus ja mürtsus, säras ja sädeles, sinine taevalõõm kerkis üha kõrgemale ja kõrgemale, muutus üha sinisemaks ja läbipaistvamaks.

Poliitsunnitööline pidas kõnet, kutsudes Hersoni garnisoni üles võitlusele revolutsiooni eest, valged Oleškis aga hakkasid kuuetollistest suurtükkidest Hersonit tulistama. Vaatajad pistsid otsekohe punuma — igaüks oma koju, peitma loomi mürskude eest. Kuid paraad käis omasoodu edasi. Märkamata liigutusega viskas Šved terava pudelikaela kõrvale, silmi pilgutamata marssisid Oleški partisanid, Nikolajevist tulnud madrused aga panid korraga millegipärast jooksu, ehkki keegi polnud neile sellekohast käsklust andnud. Mürsk vihises ja lõhkes kusagil väljaku lähedal, madrused vajusid otsekohe maadligi, kuhu keegi juhtus.

Külmavereline kapellmeister vehkis koketset polkat, mängides oli orkestergi hirmu unustanud. «Lahingukotkad ja kaardivägi, valvel!» andis Šved käsu ja saluteeris saabliga, nagu oskas. Päevane leitsak oli tulvil kuumade pärnaõite lõhna. «Hurraa, kaardivägi!» tervitas poliitsunnitööline. Ta kissitas silmi ja hingas sügavalt suurepärast Dnepri õhku sisse, mürskude lõhkemine tundus talle vabaduse ja elu saluudina.

Oleškilased marssisid, taludes kannatlikult teravaid ohakaid ja suurtükituld, unistasid isuäratavast köögisuitsust, valgete ohvitseride ševroosäärikutest, seltsimees Švedi saablist ja muust lahinguvarustusest.

Pommitamine jätkus, mürsud langesid tänavaile, aedadesse ja majadesse, madruste väesalk aga andis otsad ja sibas mööda Govardovskaja tänavat vaksalisse. Seal pidasid needsinatsed madrused pisimiitingu maha ja nõudsid endile vedurit, et koju põrutada. Muide, ega nad polnudki pärismadrused, vaid igasugune rämps Nikolajevist, kellel polnud üldse kogemusi võitluseks suurtükkide vastu ning kes ainult madrusevarustuse pärast püssi alla olid tulnud.

Polnud neid pekstud ega relvituks tehtud, nagu rindekord seda oleks nõudnud, polnud neid valve all ka tagalasse aetud, sest tegelikult tagalat polnudki. Nad lihtsalt löödi kasarmuõues rivvi ja hakati drilli tegema, õngitseti tasapisi kontra välja, kes pooldas bolševikke, kuid ei soovinud kommuniste ega komissare, otsiti välja selle maskeraadi-

salga organisaatorid, kelleks osutusid valget hõngu ohvitserid ja mõõdavad röövlipealikud, kuiva ja märja töö spetsid. Ühtuke madrustesalk oli võimeline esimesel sobival juhul reetma. Kõikjal lõhnasid pärnad, oli tavatute helivirvenditeste päev. Valgete patareid Oleškis kord vaikisid, kord alustasid taas Hersoni tulistamist, neile vastas garnisoni sinuke kuuetolline.

Seltsimees Danõlo seisis suurtüki juures ja vaatles läbi binokli Oleškit. Seal põlesid mürskude süüdatud ehitised, tänavail jooksid ringi emad, haavatud emad, süles verised lapsed. Ta nägi taeva poole sirutuvaid käekesi, sinnapoole, kust lendasid armutud mürsud, — nägi palju seesugust, mida tegelikult ühegi binokliga näha ei saa.

«Põrutame oma kodude pihta, seltsimees komissar,» sõnas Danõlole sihtur, «kolmsada mürsku!»

Seltsimees Danõlo sõitis Dneprile, kus oli ettevalmistamisel üks retk. Kõik alused, kõik paadid, mis Oleškist, Kardašinist ja Gola Prõstanist siia juurvilja olid vedanud, vaatas Šved isiklikult üle, valis neist parimad välja ning palkas nad oleškilastele, pidades seejuures kinni vajalikust konspiratsioonist.

Ohtuks tulistamine vaibus, rannavetest tulid tagasi sadamateenistuse väikelaevad «Võidumürsk» ja «Aurora» ning omaaegsed puksiirid «Vanaisa Krõlov» ja «Katja». Neil olid piki poorte liivakotid, pardal kuulipildujad ja mehine meeskond, kapteniteks aga tõelised merehundid, ehkki ebateadlikud väikekodanlased hüüdsid neid krooksujateks.

Õhtu oli haruldaselt selge ja juulikuiselt helde. Juunis oli rohkesti vihma sadanud, ehkki viljal sellest vähe kasu oli olnud, see-eest oli umbrohi lopsakalt vohama löönud. Mürises üheksateistkümnes aasta, mürisesid ta maa-alused veed. Dneprile laskusid pinget tulvil õhtud, laskusid jõuliselt need kannikeselillad õhtud, need pigimustad õhtud, mil oli salgati tunda vee lõhna, vees aga kumas väreleva rohu ja pajude ja suitsu peegeldus.

Need õhtud meenutasid seltsimees Danõlole lapsepõlve ja noorust. Südant ahistas valu, pitsitas hirm omaenda elu pärast, hakkasid kuju võtma veel kirjutamata raamatute mõtted.

Kaptenid-krooksujad kandsid Švedile ette noorte korsaaride päevastest kangelastegudest... Kaatrile olid toodud mõned «laiapüksilised» tollest ebamadruste salgast ning «Duhhonini staapi» viidud. Lihtsalt öeldes — viidi «kõksu» ärategemiseks. Neile võinuks ju lõpu teha ka siinsamas —

Dnepri inimtühjal kaldal, Hersoni taga, nii nagu oli kirjutatud tribunali otsuses. Ülalt linnast voogasid vee äärde pärnade õhtulõhnad, vänged, jubedustsisendavad, pööraste eksaltatsioonide lõhnad.

Oleški ja Gola Prõstani vahel asus Kardašini limaan ja sealsamas ka Kardašin ise, mida Dnepri-taguste baklažaanikasvatajate sõnade järgi valged polnud hõivanud, kuulu järgi pidi seal ainult väike valvepost olema. Öösel võis vallutada Kardašini ja siis tiibrünnakuga Oleški peale minna, enne aovalgust linna alla jõuda, seal aga juba — tule appi, kalurite pühak Mõkola! Kõige pimedamal ajal andis umbes kolmkümmend alust otsad lahti, esimesel neist komandör Šved ise, viimasel seltsimees komissar Danõlo.

Ületati Dnepr ja sõideti mööda jõeharusid, kõrkjapuhmastes lendas pilvedena sääski, nood pistsid noka, kuhu iganes ise soovisid, ründasid mehi, kuhu neile aga iganes ligi pääsesid. Partisanid lömastasid neid vaikides oma kaluri- ja madrusekaeltel, lömastasid näol ja paljastel jalgadel. Seltsimees Šved istus käilas, husaarisaabel jalge vahel. Aeg lähenes ilmselt keskööle, sest sääski jäi järjest vähemaks, loots juhtis alust Hobuvete kaudu, läbi sidenõvade, mööda suurtest haudmikest. Konnad krooksusid, õhk oli lämbe, pilliroog sahises, kala lõi lupsu.

Oo, kahekümnenda sajandi üheksateistkümnes aasta ja need Lõuna-Hersonimaa pilkased juuliööd, avastamata maad ja paljajalgsed kolumbused! Kui palju raamatuid on teist veel kirjutamata, millised draamad mürisevad revolutsioonimaal, millised sümfooniad ja koorilaulud helisevad pinget täis õhus, millised maalid teist veel akadeemiasaalidesse välja on panemata! Oo, rõhutud ja ülestõusnud klassi suurte inimeste kordumatu aasta, oo, võitlusmaa!

Seltsimees Danõlo sõitis dessantlaevastiku järelväes, täites armee staabiülema käsku «korraldada põhjalik luure». Võtnud kursi Kardašinile, hajus laevastik pimeduses laiali, seltsimees Švedi pataljoni mehed olid lapsest saadik harjunud öösiti sõitma ilma kompassi ja lootsiraamatuta.

Kui palju kordi hiljem, istudes öötundidel kummargil paberilehe kohal ja püüdes iga hinna eest elustada mälestust, mis nagu kala vari oli vesikuppude taha kadumas, sirutas Danõlo oma käed ja mõtted sellesse juuliöhe, nooruse kaunitesse öödesse. Nüüd aga sõitis paat ümber pillirootihniku välja Kardašini limaanile.

Ta ees avanes põhjatus. Täheparved mustjassinises taevas, ja Linnutee, tähed kui hõbedane tolm, tähed kui arvu-

tud tulukesed, rohekad ja punased, vilkusid mõõtmatus kõrguses ja kõikusid mõõtmatus sügavuses. Vardad ja Suur Vanker ja Veekandja, paat sisenes ihuüksinda limaani kõrgesse sügavusse, vaikselt sulpsasid aerud. Vaadati ringi — Švedi pataljon oli ööpilkasuses jäljetult kadunud.

«Üleme kambast maha jäänud,» inises sadulninaga paadimees, «sinul põrutame küll maksa välja, neetud baklažaan, et sa edaspidi merekorda teaksid, — kust kuradi päralt me nad nüüd üles leiame, sõuame veel kadettidele otse käte vahele.» — «Sa, maimuke, hoia paremale, tolle paju suunas,» kõlas pilliroost vastu rahulik hääl, «sealt mööda toda jõeharu jõuadki õigele teele.» — «Aga kas meie omi pole siin näha olnud, taat?»

«Šved sõitis teiselt poolt mööda,» vastas pimedus. «Ärge ainult granaate pilduge, muidu ajate kala minema, pärast ei saa enam keda kuraditki. Kardašinis pole kadette kuigi palju, nemad ootavad teid Oleški all.»

«Hakka liikuma,» andis Danõlo käsu.

Kaluri kume hääl sulas selja taha pimedusse. Ekseldi veidi ringi, lõpuks leiti jõeharu üles, keegi virutas paadimehele niisuguse müksu ribide vahele, et sellel isegi hambad plaksatasid, võitlejad surusid aerudele ning mõne hetke möödudes puudutas paat üldises hääletuses ja pimeduses pehmelt kallast.

Maabuti Kardašini rannal, satuti surnuks raiutud kadeti otsa ja mõisteti, et siin on pidu juba läbi, külalised olid nähtavasti käsi pesema läinud, kõik oli toimunud ühegi lasu või karjeta. Lõpuks nähti ka elusat olevust, kes peaaegu oleks neid nagaanist tulistanud. See oli juba punase kordoni ülem.

Seltsimees Šved oli pataljoni täpselt määrustiku järgi üles rivistanud ja Oleški peale viinud. Tunni paari pärast lootis ta kohale jõuda, kordonile aga oli käsk antud valvel olla, ja kontrale vastulöök anda, kui see Gola Prõstanist üle Kardašini peaks tikkuma.

«Ütled, et ei jõua Švedile järele?» Kordoniülem oli hirmsasti ärevil. «Me ei jõudnud Švediga veel õieti kaldalegi minna ja kontrale lõppu teha, kui kõik meie alused juba pilliroogu põrutasid. Mis ma nüüd teen?» Danõlo andis juhendid, mis tal teha tuli, istus oma võitlejatega taas paati ning hakkas selles kõige pilkasemas pimeduses, mis saabub just enne aovalgust, Oleškisse sõitma.

Taas ründasid unnates ja pinisedes sääsed, tüütasid hirmsasti, kiusasid, vaevasid ja imesid meie dessantlaevastiku

järelväel verd. See aga tähendas, et hommik polnud enam kaugel. Taevas tuhmus, tähed luitusid, tõusis kerge tuul, lõi voogama udu vee kohal, öö tõmbus kuidagi üleni halliks, kõik muutus kahkjaks ja kohutavaks.

Kaldalt plaksatas vali pauk, oli näha püssist sähvivat tulukest, mööda veepinda, piki pilliroogu veeres kaja kaugele. Lasud vilkusid veel kord siin, kord seal, üks mees sai haavata. Seltsimees Danõlo ei lubanud vastutuld avada, tuli vaid aerudele suruda. Sõuti nii aerude kui ka püssipäradega, kuulid aina vihisesid, täiskäigul pöörati harunõvva ja tõmmati siin hinge. Pühiti mööda nägusid nirisevat higi, joodi vett — kes kamalust, kes kannust, ning ei jõutud õieti toibudagi, kui saabus aovalgus.

See viskles silmapiirilt silmapiirile, puudutas puudelatvu — roosasõrmine ja sinisilmne. Jõeluiteil ja Hersoni kohal oli algamas juulihommik, hääletult, ilma eelmänguta, hakkas valgust ülalt alla kiirgama nagu kõrgest allikast.

Pahmakatena libises hommikuudu üle läbipaistva veepinna. Äkki, just nagu käsu peale, kukkusid kauguses tärisema püssid, hakkas tikkima kuulipilduja, urahtas raske suurtükk. «Šved läks rünnakule,» ütles Danõlo pärast pausi.

Aerutajaid polnud vaja tagant sundida, ees sähvis veepinnal turmtuli, igast küljest kordas ja tugevdas seda kaja. «Nikolajevi madrustevägi läks dessandile,» sõnas Danõlo. Ta tundis nüüd tõepoolest hirmu, kuid julge inimesena suutis sellest üle olla.

Käsigranaadid lõhkesid, kõikjalt kostis kisa ja karjeid, seltsimees Danõlo paat jõudis välja Hobuvetele, et samuti lahingusse lülituda. Ta andis kõigist kümnest pardapüssist kogupaugu.

Komandör ise istus roolis ja juhtis manööverdades alust. Nikolajevi ebamadruste eskaader koosnes kõigest mõnest paadist ja lodjast, teised aga ei jõudnud kõik Oleškisse, vaid saatsid oma dessandi maale vaiksemas kohas, et mehed saaksid kusagil vilja sees välja magada ja siis jalgsi Nikolajevisse minna. Mõned Nikolajevi väesalga alused täitsid siiski lahingukäsu ja sõudsid lahingupaigale. Nad pidid maabuma inimtühjal kaldal ning maitsi võitlusse astuma, kui seltsimees Šved Oleškit ründama asub.

Neil aga tuli tahtmine meritsi jõudu proovida. Uue komandöri käsust mööda minnes hakkasid nad tulistama. Nii saigi sellest merelaheng, ainult et erinevalt Abukiri, Trafalgari, Tsushima ja Gotlandi lahingust oli siin vaid üks pooltest vee peal, teine aga kuival maal.

Nagu kõik kuulsad merelahingud, algas lahing äkki ja kestuks niisama äkki ka lõppes. Nikolajevlased ei võtnud [illegible] vaevaks kuulirahes manööverdada, oma nokkadeta madrusemütsidega meenutasid nad lihtsalt suvitajaid massiraadil.

Kaldalt tulistasid eskaadrit aga kuldpagunitega ohvitserid. Vanasegse lahinguterminoloogia järgi toimus asi nii: rünnaku alustanud flotilli korvett kaotas fokk- ja grootmasti ning laeva pardal tekkis paanika. Vaenlase mürsk oli vöörist läbi tunginud, kapten hüppas vette ja hakkas ujuma, täispurjede all pörutas fregatt otsa oma brikile, viis masti koos kogu taglasega lendasid alla nagu niidetult; kiirekäiguline klipper jättis lahingu pooleli ja pages tihedasse pilliroogu; ainult Vaike Brigantiin, mille pardal asus admiral ja ta staap, püüdis mehiselt rünnakuid tagasi lüüa.

Seltsimees Danõlo paat, loobunud katsetest eskaadrit mõistusele tuua, liikus takistustest hoolimata otse kalda suunas ja tulistas kõigist püssidest. Linnast kostis korrapäratuid laske. Keegi ei teadnud — kas äkki hoopis valge rämps ei likvideeri seltsimees Švedi viimaseid partisane. Paat kihutas üha kalda poole, ja siis, kõige otsustavamal hetkel, võttis valge ohvitserkond kätte ning putkas linna. Hommik lõi idas õitsele otsekui tulipunane ketas, südamelt veeres kivi, nagu oleks kõik unes olnud.

Ning liikudes ümber Oleški piki kallast, et hoiduda valgete kätte sattumast ja kindlaks teha, kus asuvad omad, kus vaenlased ja kes kelle viimaseid mehi hävitab, sõites ümber Oleški, ümber selle vabade meremeeste, kalurite, baklažaani- ja aprikoosikasvatajate ning terve hulga eluodavuse tõttu siin oma elupäevi lõpetavate erukindralite linna, märgati äkki kaht seltsimees Švedi partisani.

Nad istusid parajasti maas ja tõmbasid endale kenakesi saapaid jalga, veidi eemal lebas kaks tapetud ohvitseri ja siis, tundmatut välismaist tõugu koer. Juhatades seltsimees komissari Švedi juurde, jutustasid partisanid, et rünnak oli toimunud nii nagu Varssavi all. Algul oli mindud mööda liiva, siis mööda steppi, mindud ahelikus, jalge ette vaadata polnud aega, lisaks veel pimedus ja — ega seegi saladus ole — oldi väsinud, pealegi olid jalad ohakatest valusaks torgitud. Niiviisi, okkad tallas, mindigi rünnakule.

«Hiilisime sinna nende patarei juurde, seltsimees Šved vehkis korraks saabliga ja meie — nii kui panime kisama ja kui põrutasime! Nad jõudsid ainult korra kahurist tulistada, kuulipildujasse aga polnud neil üldse mahti padrunilinte

panna. Kapten laskis siinsamas endale kuuli pähe, aga tal olid jalas inglise säärikud! Kadetid veel veidi tulistasid, tulistasid ja panid siis kah ajama. Eraldasime sellest kambast kaks meest ära ja — see pole saladus — hakkasime neid vee poole ajama. Tulistasime vastastikku, nemad, maod, ei tahtnud ega tahtnud alla anda, koergi oli neil kaasas. Tulistasime ja tulistasime, lõpuks astusime laipade juurde ja tahtsime neilt saapad jalast ära tõmmata, aga koer ei lase, muudkui üritab meil kõrist kinni võtta. See koerakontra oli visa hingega, tahad talle lõpu peale teha — see pole saladus —, tema aga lööb hambad tääki... Meil Oleškis on hommik nii lõhnav, seltsimees komissar...»

Nurga takka veeres välja midagi kuldkarras säravat. Näis, nagu veetaks seal ornaadis pappi. Ootamatusest oli sõõrmeis just nagu viirukilõhnagi tunda. See oli sandarmeeriakindral, vana lurjus, kes veetis oma viimaseid elupäevi keset Oleški lopsakat loodust. Teda toimetasid kohale kaks väärikat meremeest.

Kindralil oli seljas kammerhärramunder, rinnaesine tihedalt kardniitidega tikitud, ka seljapool säras kuldselt, krae oli puha kuldne, jalas punaste lampassidega püksid, müts aga kellegi teise kindrali oma — üleni kuldne ja uhke valge suletutiga. Rind, kõht ja isegi selg olid täis ordeneid, tikandeid ja aumärke — meremehed olid talle kõigi Oleški kindralite ordenid külge riputanud.

Astma tõttu raskelt hingates jäi vana lurjus, kõhukas ja pungissilmne, seisma. «Astu edasi, Kõrgeausus,» sõnas väärikas meremees, Danõlo tulevase romaani meremees. «Kuhu te ta viite?» — «Igavesse ankrupaika,» vastas meremees, lükates kindralit takka.

Oh, tasujate ja võlamaksjate üheksateistkümnes aasta, Revolutsiooni pearaamatusse tehtavate arvelduste ja sissekannete väärikas aasta, astmat, rooja ja hirmu täis elusate sandarmeeriakindralite kauge aasta! Tabamata kujutelmade ja traagiliste metafooride aasta, armastuse ja surma aasta, ülestõusnud südamete võbina ja lihtsate ohvrite, magusate haavade ning üllate klassitunnete aasta! Oo, armas, ülev aasta!

«Oo, igavene inimsüda!» lausus komissar Danõlo oma maja poole sammu seades. Ta märkas Švedi, kes seisis keset õue ja kaisutas oma täidlast ning punapõselist meremehenaist. Õu oli täis lilli — lopsakaid, tormakaid, lõhnavaid roose, kollaseid, sametisi rebasheinu, saialilli, vürtsiseid nelke, mitut karva koeranaereid ja päevalilli.

Seltsimees Šved katkestas hetkeks kohtumisstseeni ja ütles oma naisele ära: «Mine, Danõlo, ja vaata oma kodu üle, siis hakkame kogunema, sest kadetid võivad iga hetk toibuda ja siis on asi naljast kaugel. Nagu öeldakse — panime põraka oma majja, loll mürsk ei mõiganud, kus omad, kus kadetid.»

Danõlo pani minema, nagu jalad kandsid, vaimusilma ees pikk kiiskav Švedi saabel ja lilli täis õu, ning kuni taganemiseni ei puutunud komissari keegi, ehkki tol õhtutunnil leidis Oleškis aset veel üsna palju sündmusi.

Švedi väesalk oli kodanluse korralikult läbi tuuseldanud ja nii mõnegagi neist headest inimestest arved õiendanud. Siis saatis sõjavarustuse — kaks suurtükki, mõned hobused ja paar hatuse karvaga kaamelit Hersoni.

Purustatud eskaadrite jäänused suundusid pilliroost Oleški kaldale. Hommikuse lahingu ohvrid olid räbaldunud, hirmust kaamete nägudega, püksata ja mütsideta — need olid nad pajurägas, pillirootihnikus ja rabas ära kaotanud, jalad olid lõikheintest ja juurikatest kriimus ja vermeis. Needsamatsed paljajalgsed lahinguohvrid tormasid Oleškisse vaenlast otsima, et neilt endale riided selga saada ja kartlikelt väikekodanlastelt kehakinnitust hankida.

Šved püüdis nad kinni ning saatis pargasel Hersoni. Päev oli tuuline ja kuiv, see kodulinnast taganemise ärev päev — ei siis siia kas võitjana tagasi tulla või sõjateel hukkuda.

Päev möödus valgete väeosade pealetungi pinevas ootuses. Taal oli kõrged läbipaistvad pilved üle kogu taevalaotuse laiali puistanud. Seltsimees Švedi väesalka saadeti soojalt ning südamlikult teele, naistel olid silmad vees, huuled paistes. Kõneldi tasa, mehi saadeti ju kaugele. Üks alus teise järel andis otsad lahti. Esimeses paadis seisis Šved, toetudes hooletult oma suurepärasele saablile.

Kaugelt lähenes seltsimees Danõlo, kandes kätel imikut, ainsat, kes talle alles oli jäänud. Lapse võttis temalt vastu väärikas meremees tollestsamast kindraliepisoodist, meremehe karmi nägu valgustas lapselik naeratus, ta kõdistas last oma musta sõrmega. «Orvuke,» lausus ta.

Ja siis suunduski juba viimane alus üle Kajaka Hobuvetele.

Keset voogu seisis, jalad põhjas, ülekullatud sandarmeeriakindral koos kõikide oma ordenitega, tulvil astmat, rooja ja hirmu. Ta jalge külge oli lühikese nöörijupiga seotud raske ankur, nii et ta nüüd läbipaistvas vees kõikus ja käsi liigutas. Ning mõned sõjamehed lasid surnud kindralist möödudes ta neetud kassikulla peale vett.

KIRI IGAVIKKU

Samal ajal pidi toimuma bolševike ülestõus hetmani ja sakslaste vastu. Keegi oli välja lobisenud, et see algab ja veereb Psjoli jõge pidi, ülestõusu keskuseks saab Sorotšintsõ ning kogu ringkond kuni Gadjatšini lööb lõkkele. Nelipühilaupäeva taevakumm leegitses ja sinetas küla kohal, metsast veeresid vankrid vahtra-, sarapuu-, tammeokste, remmelgate ning muu rohelusega, tared said pühadeehte, õuedes levis värskeltniidetud rohu lõhn. Niigi ilus küla oli muutunud veelgi õdusamaks ja lausa pakatas rohelusest, tared valged ja karmid, viltuvajunud varbtaradega õued koristatud, kõik puhas ja hubane, taevakummilt aga üha voogas ja voogas alla kirgas sina.

Orus puude varjus meeliskles kauniveeline Psjol. Sealsamas lonkis ringi ja tuhnis iga põõsast Saksa keisri väesalk, hetmanlaste väesalk jälle oli jõeäärse liivariba oma hoole alla võtnud. Otsinguid juhtis Württembergi polgu kaptenihärra, tema ümber keerles hüpeldes ta dobermannpinšer, kes haukus iga puu peale. Hetmaniväe pan sotnik aga oli paju alla kasukale pikali visanud, et pärast julma ja üliagara tegevuse esimesi tunde veidi puhata. Tema ees püüdsid kolm poissi jõepõhjast musta tammerampa välja tuua, poisid otsisid seda puujuurikat vee all istudes ning vahetevahel veepinnale ujudes.

Psjoli ääres kippus väsimus kallale, silm tahtis vägisi looja vajuda. Nii ühe kui teise väesalga sõdurid olid plaanipäraselt iga urka läbi tuhninud, kui äkki sotniku juurde veeres vanker kahe vanamehenässiga. «Pan ataman,» ütlesid nad, «teie pole siitkandi mees ega või seda eluilmaski teada. Need poisid otsivad siit musta tammerampa, aga seda tuleb otsida vastu sügist, mitte nelipühilaupäeval. See on neile ainult ettekäändeks, sest nemad tahavad hoopis teie tegevust jälgida. Meie aga oleme kohalikud inimesed ja oleme teie kõrgeauliku pan hetmani eest väljas ning tahame teid aidata. Meie teame paremini, kust seda võllarooga kirjakandjat otsida,

ainult jäägu see saladuseks, sest muidu ei anna küla kurjad inimesed meile enam asu ja põletavad meid järgmisel ööl maha.»

Mõlemad vanamehenässid jutustasid pan sotnikule, et jõeluhal on hundinuie ja roostikku täis laukajärvi, nemad võivad neid kõiki sõrmedel üles lugeda. Nad on neist laugastest väikese noodaga kala püüdnud ning ennast seal omal ajal revolutsiooni eest varjanud. Kirjakandja on tingimata just neisse laugastesse peitunud, oodates ööd, et steppi mööda Sorotšintsesse põgeneda. «Lamad niisuguses järvekeses vee all, hoiad pilliroovart suus ja hingad selle kaudu, kuni haarang möödas, mõni pauk vee pihta antakse või mõni käsigranaatki jaeva visatakse, et sa pinnale ujuksid. Muidugi võivad sul siis trumminahad lõhki minna ja võib-olla ei kerkigi sa alati nagu uimastatud kala veepinnale. Mõni kärvab lihtsalt põhjas, aga kui plahvatus kaugel käib, siis ehk isegi pääsed. Igatahes on see ikkagi kõige kindlam viis põgenikku meie luhajärvedest leida,» kandsid vanamehenässid pan sotnikule kiite.

Otsingud pandi otsekohe vajalikul tasemel käima, iga laugast uuriti põhjalikult ja loobiti neisse käsigranaate. Poisid aga jätsid sedamaid musta tammeramba õngitsemise sinnapaika ning lidusid nagu jalad võtsid kahe vanamehejuurika taresid otsima, et need maha põletada. Mehikesed jõudsid koju parajasti sel ajal, kui nende tared juba punases nelipühilõõmas kumasid ning eluhoonetest mõne tunni pärast üksnes ahervaremed järel olid. Vanamehenässid, ihukarvad kuumusest krussis, olid valmis vara päästes kas või surma minema, sakslased koos hetmanlastega aga loopisid sel ajal laugastesse granaate ning tulistasid kõiki kahtlasi pillirootihnikuid. Ent kirjakandjat ei leitud ikkagi, kuni nad viimaks ühele keset niitu asuvale suurele veelombile sattusid.

See oli madal, ümberringi noorde tihedasse pilliroogu kasvanud. Kapteni pinšer paterdas parajasti vees, mistõttu kapten ei lasknud sinna granaate loopida. Laukas ei paistnud kedagi olevat ja väesalk oli juba edasi minemas, kui dobermann äkki mingi kalda ligidal vesirooside ja lemmelde vahel kõikuva palgi peale metsikult haukuma hakkas.

Kaptenihärra saatis palki uurima, ning ilmnes, et see oligi meelemärkuseta kirjakandja, kelle paljad jalad, käed ja nägu mustasid arvutuist kaanidest, kes ta ihhu olid imendunud. Kui mees riidest lahti võeti, polnud ta kehal üldse vaba kohta näha.

Kaptenihärra kutsus sõdurid lähemale, need tegid oma

kotid lahti ning puistasid sealt välja kogu soolavaru. Soolvee mõjul pudenesid kaanid ihu küljest lahti. Siis sunniti kirjakandjat neelama lonksuke kapteni rummi, mees toibus tasapisi ja ta ainsamas silmas süttis taas elu, aga ka okkaline viha. «Leidsite mu ikkagi üles,» sõnas ta ükskõikselt.

Kirjakandjale pakuti kaptenilaualt süüa ja juua. Tare-põrand haljendas lõhnavast heinast, nurkades seisid neli-pühikased, seinad olid ehitud lillevanikutega. Kuni kirjakandja sõi, valitses toas vaikus. Mees tundis, kuidas ta soontesse voogas elujõudu; silmad vajusid vägisi kinni ja ta nägi imelist und: tal on käes suur hulk kirju, tema aga ei saa ega saa neid kuidagi kätte antud. Päike vajub õhtusse ja kätte jõuab ülesande täitmise aeg, kuid tema ikka kannab ja kannab kirju ega saa neid kätte antud. Aeg läheb ja kirjade hulk ei taha sugugi väheneda, ent ükski vägi ei tohi kirjakandjat enne puutuda, kuni ta viimase kui kirja kätte on viinud.

Kapten hajutas kõik unenäod ja hakkas meelitavalt kõnelema. Ta rääkis nõiduslikust suvest ja maailma ainukese kodumaa rahulikest taevatähtedest, tema, kirjakandja elust keset neid imekauneid lagendikke armsa Psjoli jõe kaldal. Kapten muutus lausa ilukõnelejaks ja seda kõik ikka selleks, et teise hinge põhjani liigutada, tõlk aga aina kordas ta sõnu. Ent kirjakandja istus osavõtmatuna ning püüdis kogu oma tahtejõudu kokku võttes järk-järgult kustutada mälust kõik need andmed, mida kapten temalt teada tahtis saada.

Ta sundis ennast unustama, et kuulub põrandaalusesse bolševike komiteesse, et oli viibinud nõupidamisel, kus ülestõusu algus tänasele ööle määrati. Ta oli mälust kustutanud koha, kuhu olid maetud püssid ja kuulipilduja. Seda viimast oli kõige raskem unustada või mälu kõige kaugemasse soppi lükata, sinna, kuhu ükski füüsiline valu ei suudaks tungida. Mõte relvadest peaks asuma sealsamas mäluurkas, kus kauge lapsepõlvemälestuski, ning valgustama ja soojendama ta üksildast surma ja viimset surmaeelset valu.

Aga kapten aina kõneles ja kõneles kirjakandjale, kes nüüd pingutas jõudu, et ka oma nimi unustada ja endale mällu jätta ainult kindel otsus — elada ööni ning anda relvad üle ülestõusnutele. Kapten kirjeldas kaugeid kauneid maid, kuhu kirjakandja võiks sõita, kus ta võiks elada ja hetmani valitsuse rahaga reisida, — öelgu ainult, kuhu ta on peitnud relvad, missugusele kuupäevale ülestõus on määratud, öelgu ülestõusu juhtide aadressid.

Kirjakandja istus laua ääres ja temas lõi äkki loitma üle-

ilmselt soov surra otsekohe, mõtlemata mitte millestki. Juba tahtis käsi tõusta, et endale nuga rindu torgata. Teda valdas hirmus kange soov raske mulla all lebada, südames rahuldustunne, et oled oma ülesande täitnud. Kapteni kõne kaotas järsitpidi kogu soojuse. Kirjakandja ette astus sotnik, vaatas tõsisel pilgul ta ainukesse silma ja nägi seal põlguse ning ükskõiksuse tumedat põhjatust. Sotniku kehast oleks nagu elektrilaeng läbi käinud, ta raske rusikas raksatas kirjakandjale näkku, nii kuidas jõudu jätkus.

Kapten läks teise tarre lõunat sööma, sotnik jäi kirjakandjaga üksi. Kui kapten tagasi jõudis, lebas kirjakandja põrandal. Ta oli endal suu rohtu täis toppinud, et ei saaks armu paluda, et ta oiged välja ei kostaks, sotniku saatanapilk aga läbi aknast välja pööratud.

«Meil käib see kultuurselt,» muigas kapten kirjakandja poole.

Tal polnud õigust surra, ta pidi oma verise maise ihu veelgi läbi ajavoolu kuni ööni välja, vastu võtma kõik piinad peale surmapiina. Kui ränkraske oli võidelda üksinda ja piinda endas iga hinna eest eluvaimu alles hoida! Koos seltsilistega oleks ta vilistanud piinadele, sülitanud timukatele näkku, oleks valmis olnud sedamaid võitleja kangelaslikku surma surema. Nüüd oli ta kohus lasta oma elul nagu klaasilaadjal üle mustade lainete sõuda, tema tähtsusetust elust olenes revolutsiooni saatus. Ta tundis nii sügavat viha kontra vastu, et selle viha nimel polnud tal kahju isegi elust. Tema soontes tulvas rõhutud klassi veri, see oli suur au tõusta omaenda elust kõrgemale!

Ja kirjakandja juhatas maasse peidetud relvade koha. Ta vantsis mööda vaikivat küla, tundis turjal päikeseleitsakut, ta paljad jalad tajusid sooja pehmet maad, ning talle näis, et ta rändab üksinda nagu võlustepis, rändab otsekui omaenda vari. Ja uue jõuga kasvas nüüd temas mehisus, kasvas tahtejõud. Ta nägi inimesi ja teadis, kes talle kaasa tunneb ja kes teda vihkab, ta sammus justkui kahe maailma vahelises tühjangus ja teadis, et need maailmad ei ühine iialgi, ka pärast tema surmamarssi mitte.

Nüüd jõudis ta liivahunnikuni küla taga ja jäi seisma, päike kaldus juba teise päevapoolde, maa väreles vaikuses ja leitsakus. Sakslased asusid liiva lahti kaevama ning kulusid selleks oma tubli tunni. Kirjakandja seisis, pilk pööratud kaugele silmapiirile, Psjolile ja jõetagustele maadele, paaril korral kuuldus vainukäo kukkumist, lõhnas rukki järele.

Kirjakandja paisati liivale, ta jalgadele ja õlgadele istusid sakslased, tulivihased, et neid ninapidi oli veetud. Pärast kahekümnendat püssipärahoopi kaotas mees teadvuse. Toibudes nägi ta, et päike on vajunud juba üsna madalale silmapiiri kohale, sotnik kobab parajasti püstolikabuuri, sakslased aga on õrnahingeliselt näod ära pööranud. Nüüd tõstis kirjakandja jälle häält ja tunnistas, et relvad on peidetud hoopis teise kohta. Ta oli nõus näitama, kuhu nimelt. «Maha lasta jõuate te alati, teie käest pole mul niikuinii pääsu.»

Ning taas sammus salkkond mööda vaikivaid külatänavaid. Valutava südamega vaatasid inimesed kirjakandjat, kes ei tahtnud anda oma elukirja vaenlase kätte. Mehed piilusid salamisi läbi pühade lehemustri, vahetasid tänavail veidraid sõnu, oodates õhtut ja abiväge.

Kirjakandja vantsis lõa otsas läbi küla nagu vaene mees oma vaevaga. Teda peksti, taoti rautatud saabastega, riputati ta rehe laetala külge ja kõrvetati küünlaleegiga — kõik selleks, et ta kõnelema hakkaks. Tema aga vedas neid aina ringi ja ta pisarad põletasid liiva. Ta näitas üha uusi ja uusi peidukohti, kust aga mitte kui midagi ei leitud. Aina metsikumalt jagati talle hoope ja küla kohale kerkis suur mure, mis kasvas kobrutavaks raevuks. Sadades südametes süttis kättemaksuiha. Külale laskus õhtu, Psjoli jõetagusel aeti kari õitsile, kirikukell kutsus jumalateenistusele.

Kirjakandja polnud enam võimeline ei kõndima ega kõnelema, talle tundus, et ta on loitev tõrvik, et ta süda hüppab rinnust välja, et ta veri tuikab ja valgub tilkhaaval haavadest välja, et kogu ta valu on liitunud üheksainsaks pikaks kõrgeks heliks. See oli kõikide närvilõpmete, kõikide ta ihurakkude ühine hala. Kumedalt tuikasid vigastatud liikmed, ainult visa tahtejõud pidas surmale vastu, ta oli nagu sõdur, kes sammugi taganemata kogub jõudu ja hoiab tarmu.

Viimast korda usuti kirjakandjat ja veeti ta üle Psjoli liivaluidetesse. Ta ümber oli vürtemberglaste salk, hetmanlased tulid ratsa, kõige lõpus vantsis murekoorma all küüru vajunud Vassilihha, kes oli kohale veetud oma kanget poega keelitama. Kapten oli öelnud oma viimase sõna — nii poeg kui ema tuleb maha lasta. Kirjakandja oli emaga kõnelnud, ema oli teda nagu surnut laubale suudelnud ning seejärel veelgi enam norgu vajunud, aina pühkides kuivi silmi. «Tee, nagu sa õigeks pead,» oli ta sõnanud. «Mis mulle öeldi, selle andsin sulle edasi.» Ema lohistas enda kirjakandja järel jõe taga asuvaile liivaluidetele, poeg aga heitis veel nalja, teades

[illegible] et varsti on kõigel lõpp. Öö oli pime ja tähine, ümberringi [illegible] vaikus.

[illegible] liivaluidetele ja hakati taas kaevama, sakslased konutasid sööris ümberringi, kirjakandja lebas vankris ja kuulas pimedust. Kusagilt hakkas kostma üksik hääl, labidate all kõlksatas metall. «Peatuge,» ütles kirjakandja, «kas te siis ei näe saadikuid, kes mu hinge järele tulevad?» Ning tõepoolest ilmus kaugest hämarusest lõputu hulk tulesid. Need hiilgutasid küünlaleeke. Näis, nagu kannaksid mingid inimesest kõrgemad lained tuhandeid tähekesi. Tulekeeled kõikusid rütmiliselt, tõusid ja vajusid. Nad lähenesid kolmest küljest, kuid polnud kuulda ei kõnekõma ega muid hääli. Sakslased hakkasid tulistama, tuled aga lähenesid üha, ujusid kõrgel maa kohal.

«Näete nüüd, kes relvad saab,» hüüdis kirjakandja, «laske mind maha, et mu piinadele ükskord lõpp tuleks. Aga külad ümbrevad, kehvikutekomiteed tulevad välja. Hüvasti, valgus ei pimedal ööl!» Sotnik astus kirjakandja juurde ja tulistas temajat. Ja revolutsioonivõitleja kiri läks igavikku. Psjoli-äärsetes külades hakkasid helisema kõik kirikukellad, neid oli mitme versta taha kuulda, Psjoli-äärsetes külades süttisid hiigellõkked ja neid oli mitme versta taha näha. Pimedusest ilmusid sakslaste kallale ülestõusnud, nad püüdsid relvade juurde pääseda. Nende kohal sirasid tähed, liikumatus õhus kasvutsesid helid, möllasid kauged tulekahjud. Ülestõus, rünnak, vaprus! Ülestõus!

Üksiku vankri juurde, kus lamas kirjakandja, astus Tšubenko. Sealsamas kõrval mäletsesid rahulikult härjad. Keset sist suursugust rahu põlesid ereda leegiga nende sarvede külge seotud küünlad. Kirjakandja kõrval konutas Vassilihha, ainitine pilk surnul. Tšubenko võttis mütsi peast ja suudles Vassilihha kätt . . .

Kiri oli läinud igavikku nagu elugi, nagu ammukustunud üksiku tähe valgus.

POLGUKOMANDÖR TŠUBENKO

Tšubenko ratsutas, ta hobune oli ära vaevatud ja komistas ühtelugu. Tšubenko vägi vantsis huupi, igast kandist piirasid teda harvad männid, mis kohasid tasa, puistates alla ühetoonilist sosinat, nagisedes laevamastidena ja plagisedes purjedena. Metsa tuulelaevastik sõudis avarasse maailma, taevas loksusid keset lumekõrbeid sinijärved, jäälaam kuhjus jäälaami otsa, mägi mäe otsa, tuules möllas võitlus ja kaos.

Tšubenko tukastas vahetevahel ja laskis ratsmed lõdvale, hobune komistas metsateel juurikate otsa, väesalga kohal kummus metsa lopsakas sügis. Haavatuid oli palju, nad kandsid oma sidemeis käsi enda ees nagu valgeid karikaid. Mõni hoidis kinni kõhtu või rinda, raskesti haavatuid veeti kanderaamiga, kahe rattaga laskemoonakaarikud nägid välja nagu marjakobarad — nii palju oli nende külge liibunud haavatuid ja abituid. Kõige ees aga sammusid kindlalt jalga sünged, habemesse kasvanud hiiglased, sammusid üleni padruneisse ja granaatidesse mattunud võitlejad.

Aegamisi liikus Tšubenko väesalk läbi metsa, sihiks kauge ja ihaldatud Donbass. Kõrgahjumeistrid ja lukussepad, martäänimehed ja klaasipuhujad, kaevurid ja valtsijad, maagikaevajad ja mustatöölised — kõik nad sammusid oma Tšubenko järel, sõnaahtra terasesulataja Tšubenko järel, ulja ja kindlameelse, püsimatu ja tahtekindla punase polgukomandöri järel.

Ta oli kergelt haavata saanud, polgukomissari aga olid poolakad Visla ääres tapnud ning tema maised jäänused tuli lahinguväljalt tükikaupa kokku korjata. Polk oli need austusavalduste saatel maha matnud ja tegi ikka jälle katset Varssavini välja jõuda. Ta võitles poolakatega lihtsalt, donbaslikult — lukussepad raksatasid suurtükkidest, kaevurid virutasid saablitega, vasardajad põrutasid granaatidega, gaasitajad andsid püssidest valu, nii kuidas keegi oskas, nii kuidas kellelegi meeldis. Selle polgu hõivatud maalapp pidas vastu kõigile rünnakutele, polk taganes alati peaaegu et viimasena. Väesalka juhtis Tšubenko, sidet Punaarmeega tal polnud, ees aga asus kutsuv Donbass, suitsune ja kodune, ning oli tuhande üheksasaja kahekümnenda aasta varasügis.

«Oota,» hüüdis ruugepäine velsker Tšubenko kõrvale ratsutades. Ta sõitis ilma sadulata, vööl pendeldas tal haavasideme otsas joodipudel nagu vanaaegsel polgukirjutajal tindipott. «Avameelselt öelda, seltsimees komandör, selle ilma külalisteks ei tule meil enam kaua olla. Oleme kõik väsinud ja haiged, haavatud mädanevad kanderaamidel, kogu mets on mädalehka täis. Teeme mõnes külas peatuse, vabastame omal käed ja liigume siis kiiremini edasi. Sest on saabunud mustad päevad, Tšubenko: poolakad peavad meile järele ja otsivad meid, meil aga on käed haavatutega kinni. Ja ma ütlen — sulle veel täiesti salaja —, mõnel on tüüfus kuljes.»

Tšubenko lõi velskri poole ainult käega ja tõmbas keelega üle kuivanud huulte. «Kogu aeg tahan juua! Mida see küll tähendab, et tahan aina juua, peas aga kumiseb mul nagu martäänahi. Ja sina, veltskar, ära minu juurde niisuguse jutuga üldse poe! Võitlejad tahavad ju Donbassi näha, tahavad Donbassi murule pikali heita, ja mina viin nad ühte diviisiga. Poole tuhande kilomeetri kaugusel siit suitseb meie Donbass, ta ootab meid koju ja me tuleme koju. Kutsume kokku kaevandused ja tehased ja meie polk tõuseb uue jõuga. Ega meil ole inimesi loopida, veltskar, tüüfusehaiged aga eralda väesalgast omaette!»

Tšubenko krahmas karvamütsi peast ja haaras pea käte vahele, see lausa tulitas, süda nahkjopi all aga peksles rutakalt. Velsker võttis Tšubenko käe ja sõitis mõne sammu ta kõrval. «Sul endal, Tšubenko, on ju kah tüüfus. Anna juhtimine kellelegi teisele üle ja heida ise pikali. Näed nüüd, kuhu sa jooksmisega oled jõudnud!»

Tšubenko heitis velskrile niisuguse pilgu, et see jalamaid vait jäi, männid nagisesid ümberringi nagu laevataglas. «Annan sulle käsu vaikida, hobuse seljast ma maha ei tule, minu püssitoru leiab aga su iga männi takka üles.»

Ruugepäine velsker tõmbus raevust tulipunaseks, kahmas oma joodipudeli ja virutas selle teele maha, suu vahul sõimust. Tšubenko ei pööranud talle pilkugi, vaid ratsutas aina edasi ja uuris kaarti. Metsatee kadus mändide taha, lõhnas sügisesele metsakõdust.

Ühtlase rivina seisis mets, toetades taevast, õõtsus ja nagises nagu laevataglas. Salk tungis läbi selle sünge suursuguse, taevas aga toimus traagiline etendus — seal roomasid

mägedest alla jääliustikud ja katsid terved maailmajaod, seal ujusid keset merd jäämäed, lagunesid mandrid ja ujusid ookeani. Möllasid aastamiljoneid haaravad kataklüsmid, salk aga muudkui sammus ja sammus, sammus ja sammus. Ning metsal polnud otsa ega äärt. Haavatud oigasid abitult, palusid piinadest pääsemiseks neile lõpu peale teha. See oli inimkannatuste ülim piir — jalad paistes, käed tuimad, oleks tahtnud magada, lõputult magada, üles ärkamata. Eesmärk oli ju vaevunähtav, kerge olnuks Donbassi kuulsussäral tuhmuda lastes kiskjaks muutuda, Punaarmeega iial enam ühinemata siia ekslema jääda, üksnes padrunilintidega kirjatud avangard oli raudne.

Tšubenko uuris kaarti ja viis mehed edasi. Donbassi partisanisalk liikus just nagu merepõhja mööda, näis, nagu laiuks mändide ja pilvede kohal sinine merevesi, nagu kiiguksid päikese all lodjad. Salk aga pidi randa jõudma, alles siis võis tagasi vaadata merele, kust nad üle olid tulnud. Rannas ootas ju suitsev Donbass, seal olid tehased, kõrgahjud, kaevandused, eed ning haljendav tasandik kõiges oma ilus. Seal oli nii kerge hingata, tundus, nagu paikneks Donbass mägede jalamil, kus ta töine võbin isegi mäeahelikud liikuma paneb.

Tšubenko uuris kaarti, varsti pidi tulema metsavahimaja, ilma selleta polnud võimalik õigesti orienteeruda. Ta ihkas nii kangesti seda maja näha, et see viimaks kerkiski ta silme ette, ja ta kannustas hobust.

Vasksete tüvede vahel valendas sein, läikis aken, peen suitsukoonal keerles ja kõikus, tõustes üha kõrgemale ja kõrgemale. Maja kord kadus, kord ilmus taas nähtavale. Varsti aga ilmnes, et tegemist polnud hoopiski maja, vaid sookaskede saluga. Ja kaasiku taga asus metsajärv, umbekasvanud, sünkmust, kuhu musttuhat aastat oli varisenud männiokkaid, millest vesi oli muutunud mustemast mustaks nagu muinasjutus või keemiatehases.

Kogu salk tegi selle järve ääres peatuse. Kes tahtis haavu pesta, kes juua, hobused hirnusid vaikselt vee ääres, sajandivanuste mändide ladvad kõikusid. «Teele,» hüüdis Tšubenko, «teele, Donbassi vabariik!» ja nagu naljaviluks lõi ise sadulas kõikuma. Ta tundis, et tüüfus painab teda igast küljest, tal oli raske hingata, peas tagusid nagu vasarad. «Minu järel, proletaarlased!» hüüdis Tšubenko uuesti haigusega võideldes. Ent keegi ei liikunud paigast ja ta mõistis, et oli alanud mäss.

«Miiting, miiting!» karjusid partisanid. «Vaja aru pidada, kuhu sa meid toonud oled, Tšubenko?»

Vanad sepad astusid ette, näitasid oma mädapaiseid ja haavu, kõrgahjumeistrid astusid ette ja viskasid relvad maha. «Meil on isu täis ekslemisest, oled enda Poola panile praha parseldanud, viid meid niimoodi metsa mööda Pilsudskile käte vahele. Terasesulataja on ära eksinud, tal on tüüfus, et te teaksite, ta tuleb kinni siduda, las veltskar hakkab teie komandöriks.» Üleni padrunilinte täis avangard seisis vaikides.

Taevas möllasid aastamiljoneid haaravad kataklüsmid, ainsimusta järve ümber nagises mets nagu laevataglas. Tšubenko vaikis, istudes hobuse seljas, südames lõi veri keema, silme ette kerkis valge linik, ta justkui nihutas selle käega eemale ning seejärel saabus vaikus, kõik mõistsid — Tšubenko tahab kõnelda. Tühja asja pärast Tšubenko juba suud ei paota, uljas ja valjuhäälne, hakkab ta kohe karjuma Donbassist, eesmärgist, revolutsioonist, vaatab igaühele sügavasti silma, ja seda niiviisi, nagu vaataks igaüks endale ise silma. Tšubenko võib sulle terast sulatada, iga oma poisi eest pea pakule panna, kuid ta ka hullupööra läbi sõimata, kange ja hulljulge, nagu ta on, tema, keda ema on tillileotises vannitanud, isa aga nõgestega nuhelnud.

Tšubenko vaikis, vaatas igaühele otsa, hüppas äkki hobuse seljast maha ja viskas ohjad käest. «Tuleb edasi minna,» ütles ta asjalikult ja hakkas mööda teed astuma. Tema järel liikus ta hobune, männid nagisesid, vaikides lontsis Tšubenko järel ta väesalk, kes ratsa, kes vankris, kes jala.

Ja kui salk oli juba täies liikumishoos, kui oli täiesti selge, et ükski vägi teda enam ei peata, kui haavatud olid oma haavad sidunud ja avangardi järel loivama hakanud, kõmahtas äkki voori sabast lask. Kõigi silme ees lõi Tšubenko vaaruma ja pöördus näoga salga poole. Ta seisis rahulikuna ja otsustavana, ehkki näis, et ta silmadega oma polgu ja sellesinatse maailmaga hüvasti jätab, et iga hetk võib ta donbaslaste nähes maha langeda, hääletult nagu lipp, ning teda ei suudeta enam üles tõsta ega ole midagi, mis võiks selle terasesulataja terveks teha.

Ent Tšubenko seisis ja seisis, sõnatult ja liikumatult, talle näis, et männid olid justkui juurtega ülespidi pöördunud, läbi uduvine silmas ta oma martääntsehhi töömehi detaile valtsimas. Tšubenko seisis ja seisis, polgule näis, et ta on raudne ja suudab igale õnnetusele vastu panna. Ning siis hääras paljud käed kinni selle, kes oli tulistanud. Tal löödi otsekohe silm peast välja, kisti suu lõhki ning tõugati ta kogu väesalga eest läbi, otse Tšubenko ette. Kõik tundsid

temas ära ruugepäise velskri, kes hiljaaegu nende salka oli pugenud, ning keegi ei hoidnud oma rusikaid tagasi.

Velsker veeres seisjate vahelt läbi otse Tšubenko ette, kukkus, tõusis siis neljakäpukile, nagu tahaks päikese poole ulguma hakata, ajas enda püsti, kattis käega oma veritseva silmakoopa ja möirgas valust. Tšubenko avas kiirustamata kabuuri, tõmbas nagaani välja ning kõmmutas velskri sihtimata sealsamas maha. Siis istus ta hobuse selga ning jätkas teekonda, juhtides oma väesalka, vaeveldes tüüfuse käes ja tagudes endale aeg-ajalt valu peletamiseks vastu pead.

Loojuv päike vajus metsa latvadeni ja veeres siis veelgi madalamale, kogu mets põimus läbi kaldu langevaist kiirtest. Nad värelesid veidi, kiikusid koos okstega, mähkusid ümber puulatvade ja venisid nagu muinasjutukangas, nagu võlujõeke üle tee. Sellesse maailma sukelduski Tšubenko. Ta ümber oli otsekui aupaiste ja selle sära pimestas võitlejaid. Komandöri järel sammusid sama teed donbaslased, nad ei tundnud enam üksteist ära, neid rüütas ilu ja jõud, nad olid noorenenud ja oma haavad unustanud. Vanker tüüfusehaigetega jäi veidi kauemaks päikese kätte ja haiged hakkasid sonima — üks martäänahjust, teine klaasikojast.

Tšubenko sukeldus metsahämarusse ja surus end viivuks vastu hobuse kaela, tõmbus siis jälle sirgu ja püüdis meeleheitlikult lahti saada pead vallanud sonimisuimast. Ta karjus kraavitajate peale, pragas vormijatega, kutsus meistrit ahju juurde, sõimles särdamistsehhiga, tegi inseneriga suitsu. Insener muutus Prantsuse luureteenistuse ohvitseriks, soe Odessa tuul paitas ta kõrvu, pea kumises merelainete möirgamisest, järve kaldal seisis metsavahimaja. Tšubenko astus ja astus maja suunas, kuid ei jõudnud kuidagi pärale, puu puu järel kerkis ta teele, ja see viis Tšubenko meeleheitele. Ilma selle metsavahimajata pole ju võimalik valu martäänist välja lasta! Tšubenko toibus hetkeks ja mõistis, et tüüfus ei tee temaga enam nalja, et nüüd tuleb kogu jõud kokku võtta, haigusest jagu saada ja väesalk Donbassi viia.

Tšubenko tagus endale rusikatega vastu pead, surus oiged alla. Adjutant kappas ta juurde ja tegi ettepaneku ööbima jääda. Selle aja peale oli päike juba loojunud, läänes liikusid vaarikapunased ja roosad pilved, loojang ennustas halba ilma. Kõrgele metsa kohale tõusis noor kuu, ta oli veel kitsukene ja kumas vaevaliselt, kuid öö saabudes muutus aegamisi kollasemaks ning hakkas järk-järgult üha enam valgust andma. Tšubenko polk jäi öömajale.

Keset põlismetsa lõid Donbassi polgu riismed laagri üles.

Hoorkuu valgel toimetasid nad oma tavalisi ja lihtsaid töid — vajalikule kaugusele pandi ümberringi valvepostid välja, kuulipildurid puhastasid oma kuulipildujaid, püssimehed püsse, arst määris joodiga haavu. Tüüfusesse surnu nii veidi eemale maha pandud, ta pidi veel kaht haavatut ootama, kes olid hinge heitmas. Seltsimehed jätsid nendega hüvasti, lubasid viia nende viimsed sõnad Donbassi, anda need edasi tehaserahvale ja perekonnale.

Haavatud surid meelekindlalt, aga selle järgi, kuidas inimene sureb, võib alati ta elule hinnangu anda. Haavatud lahkusid sellest ilmast auga, nende surm ei kutsunud esile kahetsust, vastuoksa — hoopis mehisusetulva, mis sütitas inimestes veel tugevama soovi võita. Igaveseks oli lahkunute silmis tardunud öise metsa ja tontliku noorkuu kujutis. Elavad matsid surnud maha ning seisid mõtteisse vajunult veel kaua kääpa ümber.

Männid nagisesid nagu laevataglas, lahkunud komissari asetäitja pidas kõne, teda kuulati vaikides — ilma saluudi ja muusikata. Ning äkki hakati vaiksel häälel laulma vana kaevurilaulu «Kannatus», vaevatud võitlejad laulsid oma lahkunud seltsimeestele üliinimliku jõulisusega. Tšubenko ei tulnud hobuse seljast maha: endistviisi võitles ta tüüfusega ja kartis maas seistes tasakaalu kaotada, ta ümises kaasa tahtmatult, nagu läbi une. Ja kui laul oli lõppenud, jätkas asetäitja oma kõnet.

«Teaduslik sotsialism,» ütles komissari asetäitja, «samuti loosung «Rahu hüttidele ja sõda lossidele!» püstitab sellise eesmärgi, et vaenlast tuleb peksta armutult, ja kui meie need sõnad unustame, pööravad me seltsimehed end hauas ringi. Petljura armee on astunud kontakti poola panide ja marssal Pilsudskiga, ta kavatseb vallutada Ukraina ja meie võitmatu Donbassi. See kodanlaste ja rikka talurahva armee lehvitab oma sinikollaseid lippe ja teeb kontrrevolutsiooni, meie seltsimehed on läinud hauda, aga meie teame, kes need olid, kes neile surmahaavu lõid — ühele petljuuralase saabel, teisele poola kuul, kuid sotsialism nõuab . . .»

Samal ajal sõitis Tšubenko juba metsa mööda edasi, möödudes valvepostist, andis ta sellele käsu tähelepanelik olla. Ta läks luurele, lootuses leida see metsavahimaja või mõni teine märk, mille järgi saaks kaardil orienteeruda. Hobune astus ettevaatlikult mööda metsasihti, kõrvad kikkis. Temagi mõistis selle sõidu kogu vastutusrikkust, mustad puutüved ja mustad varjud kutsusid ta hobusearus atavistlikke kujutelmi esile. Loom tegi vaikseid katseid nende nägemuste

peale hirnuda. Tihedat ürgmetsa jätkus müürina veel oma kolm kilomeetrit, kui kuuvalgel äkki paistma hakkas lai siht ning taamal hõreneva metsa piir.

Paremal algas ilmselt jõeni ulatuv madalik. Sihist kahele poole laius noor mets, algul salude ja üksikute puude rühmadena niinimetatud eelmets, siis tulid väiksemad salud ja põõsad ning lõpuks ainult üksikud puud tasandikul. Põlludelt hoovas määndunud õle ja niiske mulla lõhna.

Äkki jäi hobune seisma. Masinlikult surus Tšubenko kannused ratsule sapsudesse, looma rahutus kandus ka temasse. Salu taga keeras tee taas metsa, kuid hobune ei tahtnud mingi hinna eest sinna minna. Ometi sundis peremees takka ning nad sõitsid puude alla.

Tšubenko pigistas käes nagaani, õhus oli metsa ja inimeste lõhna tunda. Tšubenko tahtis tagasi pöörata, ent samal hetkel langes talle ülalt kaela midagi karvast, lausa painajalikku. Teadvust kaotades needis Tšubenko kõiki maailma tüüfusi ning klammerdus kätega hobuse lakka, lootes, et loom ta tagasi oma väesalka toob.

«Kulla seltsimees Tšubenko . . .» Laual seisis petrooleumilamp, selle kõrval dokumendipakk ja Tšubenko planšett kaardiga. Jämedale tammepalgile põiki lae all oli kas suurest neljapäevast või kolmekuningapäevast saadik küünlatahmaga veetud rist, ahjul köhis keegi raskelt ja pikalt, nagu kopsud andsid. Tšubenko tõusis lavatsil istuli. Pea tahtis valust lausa lõhkeda ja silme ees käis kõik ringi, kuid Tšubenko oli end juba kokku võtnud. Vaikides heitis ta juuresolijaile pilgu, toetus kätega põlvedele ja pigistas neid kõigest jõust, sundides ennast rahule ning jahutades oma kuuma verd, valmis surmaks vaenlase käe läbi. Ka ta nagaan lebas laual, mehi oli kolm, ahju ääres askeldas naine.

Tare oli endisaegselt ilusa sisseseadega, ümberringi lavatsid, siinsamas ka kirst, riiulid täis kirjumustrilisi taldrikuid. Jällegi köhis keegi ahjul raskelt nagu surmavaevas, hämarusest paistsid suured kustuvad silmad.

«Kulla seltsimees Tšubenko,» kordas turd, laiaõlgne hiiglane ja paljastas naeratades oma säravvalged hambad, «tervitan sind meiekandis punaste partisanide nimel. Me mõtlesime ja mõistatasime, mis kala see meie võrku sihuke on sattunud, ja näe, see on Donbassi polgu komandör, pealegi üksinda. Meid aga huvitab, kus kogu su Donbassi partisanipolk on?

Tšubenko istus lavatsil ja vaikis. Ta haiget ihu mööda

jooksid vahetevahel külmad ja kuumad hõod. Ja tal tuli pingutada kogu oma tähelepanu, kokku võtta kogu oma jõud ning valvel olla, et kuulata ja otsustada. Seejärel hakkas kõnelema teine, lapsenäoga kooliõpetaja või seminarist. «Usalda meid, seltsimees Tšubenko, kui oleksime teadnud, et tuleb oma inimene ja mitte neetud poolakas või petljuurlaste luuraja, poleks me muidugi sind niiviisi ehmatanud. Me peame nendega võitlust, seltsimees Tšubenko, ja mitte siis, vaid surma peale.» Kolmas, kes seni oli vaikinud, naeratas ootamatult lahkelt ja libitsevalt, ning see naeratus jäi tehtuna ta suu ümber püsima.

«Ütle meile, millest sul puudus on, mida sul vaja läheb, ja me aitame sind, varjame su haigeid ja varustame su väge riiete ja hobustega, ennekõike aga toetame muidugi toiduainetega. Siis jätkate teed oma kaugesse Donbassi ning võib-olla tulevad meie partisanid teiega kaasa, et üheskoos revolutsiooni eest võidelda.»

Aegamisi võttis Tšubenko laualt oma paberid ja planšeti, pistis nagaani tuppe, justkui poleks märganudki, et sellest padrunid välja olid võetud.

«Nüüd oledki siis vormis, Tšubenko,» ütles valgehambuline ja võttis laua alt plasku. «Ehk võtad reisi peale ka lonkukese või asud niisama teele? Nagu soovid — nõnda teegi! Meie salk on siin taredes laiali. Tulime eile rännakult ja nüüd tõmbame hinge, jätsime poolakaid virnaviisi maha. Hommikuks aga palume teid meile külla, küla servas karjamaal võtame teid kõikide austusavaldustega vastu. Küllap seal siis juba näeb, millest alata — kas toiduainetest ja vankritest või millestki muust vajalikust.»

Ahjul hakkas taas keegi köhima, ja nii kõvasti, et tundus, nagu rebeneksid tal kopsud.

Tšubenko vaatas üle kõnelejate peade üles. «See on meie invaliid, oli soldatina rindel, tuli hiljuti ei teagi kust — kas Kaukaasiast või Siberist, saab vähemalt kodus surra. Eks see praegune elu ole tal rohkem naljategu.»

Endine soldat kobis vaevaliselt ahju pealt alla ning kätega rinnust kinni hoides vankus ukse juurde. See oli imperialistliku sõja armetu mälestus, mineviku elav etteheide ja ohver. Tšubenkol tõmbus süda valuliselt kokku, meenusid miljonid sarnasugused vigased, tuhanded niisugused külad. Veel tuleb kaua võidelda, vaevaliselt vantsida, palju pingutada.

Endine soldat sülitas sedaaegu ukse taga suu verest tühjaks ja vaarus tagasi ahju poole. Minnes vaatas Tšubenkole

otsa — pika, ainitise pilguga. Näis, nagu tuleks see pilk, sügav ja nukker, aegade hämarusest. Tšubenkol tekkis millegipärast tunne, et see pilk tuleb trellide tagant.

Soldat ronis ahjule ja vaikis, surunud rinna vastu telliseid.

«Mida sa, seltsimees Tšubenko, siis kostad meie pakkumise peale? Või ei mõisteta teil Donbassis meie keelt? Tuleme su juurde avali südame ja partisanliku abipakkumisega, ütle meile üksainuski sõna vastuseks!»

Tšubenko tõusis ja kõndis korra üle toa. Ta veendus rõõmuga, et ta on võimeline käima, märkas ukse taga inimsumma ja hobuseid. Sisse tormas seotud peaga partisan: «Andke abi, me ei tule omadega toime!» Valgehambuline hüppas mehe juurde, haaras tal rinnust kinni ja sööstis koos temaga uksest välja. «Poolakas on tal pea segi põrutanud,» sõnas lapsenäoga mees, «viskleb ja soiub vaeseke.»

Valgehambuline tuli tarre tagasi. «Poolakas on tal pea segi põrutanud,» kordas lapsenägu veel kord ja Tšubenko ei hakanud pärima, miks haige nii kangesti sidemehega sarnaneb. «Mis küla see on?» küsis ta lõpuks. «Kamjanõi Brid, seltsimees Tšubenko, meie aga oleme Kamjanõi Bridi partisanid.»

Tšubenko jäi jälle mõttesse, rahulikult ja suigutavalt laulis tarenurgas kilk. Kolmas, vaikiv partisan, naeratas, ja taas jäi naeratus tehtuna ta suu ümber püsima. «Hüva, kaasmaalased,» sõnas Tšubenko. «Homme tuleme teile külla, ning siis kõneleme ja peame nõu. Aga jõudu mul jätkub, praegu peame vaenlase ümberpiiramise plaani. Võitlusvaim on inimestel hea, padruneid on meil küllaga. Donbassi polk teab, mille eest ta võitleb, ta on revolutsiooni lootus, proletariaadi tugisammas. Loodus on teil siin imekaunis, kaasmaalased. Metsa kui palju, inimesed lihtsad ja usalduslikud. Oodake meid, kaevureid ja metallitöölisi, Donbassi kandi uhkust, küla piirimail!»

Endine soldat ahju peal ei suutnud kõha pidada ning Tšubenko nägi veel kord ta ülierutatud silmi. Seejärel astus ta, ja tema kannul partisanid, tarest välja. Õues seisid tühjade sadulatega hobused, Tšubenko ja veel kellegi teise oma. Tšubenko istus oma hobuse selga, vaikiv partisan hüppas teisele ja nad ratsutasid vaikides metsasihile. «See soldat seal ahju peal sureb varsti,» sõnas Tšubenko. «Head teed tal minna,» vastas partisan ja laskis oma hobuse sedamaid galoppi.

Metsavaikus otsekui avanes Tšubenko ees ja ta sisenes

[illegible] Ta ümber nagisesid puud nagu laevataglas. Kuu oli [illegible] tõusnud, peagi pidi hakkama koitma. Äkki hirnatas [illegible] hobune kõigest jõust. See hirnatus veeres igasse [illegible] nagu mööda tühja koobast ning pöördus siis vaevukuuldava kajana tagasi. Tšubenko sõitis läbi vaikuse justnagu läbi linna, vaikusehooned mõõtmatusse kõrgusesse pürgisid. Tšubenko sõitis terve aasta ja kümme aastat, ehkki [illegible] olid vaid minutid. Ja jällegi hirnatas ta hobune. «Seis!» [illegible] otsekohe donbaslaste käredad hääled. Tšubenko [illegible] paroolі ja sõitis edasi.

«Tšubenko, Tšubenko!» levis kajana üle ta polgu, ilmus [illegible] kohale adjutant ja komissari asetäitja, revolvrid vöö [illegible] pistetud, astus ligi ka Tšubenko abi. «Me ei lootnudki [illegible] enam elavana näha, tema, näe, sõitis sinu järel ja nägi, [illegible] sind kinni võeti. Aga appi ei saanud ta tulla ja jooksis tagasi. Organiseerisime otsekohe löögirühma ja saatsime [illegible] sinu jälgi ajama. Siis aga rünnati meid igast küljest. [illegible] on surnuid ja haavatuid, kuid ega neilgi meist niisama [illegible] polnud jagu saada. Võtsime nad paljaste mõõkadega [illegible], sest padruneid on meil vähevõitu, lisaks sellele veel [illegible] ja pimedus, ja kuuvalgel pole kuigi kerge sihtida. Peale [illegible] pole ju teada, kes nad sihukesed on, sest riided on neil [illegible] soldati omad, muid tunnuseid aga pole.»

Püssid käes, piirasid võitlejad Tšubenko ümber. Samal [illegible] valgus vaevumärgatav helendus üle metsa, saabus hetk, [illegible] kõik ümberringi muutub hahkjaks, jubeda värvituse [illegible], mil pärast öist rahu sünnib uus päev. Järk-järgult [illegible] hallid toonid helesiniseid ja roosasid varjundeid [illegible] ning linnud metsas siristama, vilistama ja sädistama, ja kogu selle valguse sündimise ajal kõneles Tšubenko [illegible], metsa kohal aga oli tõusmas tuul.

Üksikasjaliselt seletas Tšubenko kogu eelseisva operatsiooni sisu. Iga võitleja pidi oma kohta lahingus teadma [illegible] võitlema teadlikult ja andunult. Donbassi polgul oli [illegible] tee — läbi Kamjanõi Bridi edasi itta. Külast ringiga mööda sõita oli võimatu. Nagu kaart näitas, jooksis siit [illegible] jõgi, siinset paika piirasid sood ja läbipääsmatud metsa[illegible]. Tuli liikuda Kamjanõi Bridi suunas ja partisanidega kohtuda, ja kohtumine pidi tulema just niisugune nagu [illegible].

Kuni päikesetõusuni tegi polk ettevalmistusi kohtumiseks. Lõpuks hakati metsa mööda edasi liikuma. Astuti vaikides ja keskendunuina, sammuti tammede alt läbi ja tallati [illegible]lehti, sammuti vahtrate all ja tallati vahtralehti. Siin

olid mändide üle võimust võtnud lehtpuud. Tšubenko ratsutas ees, endistviisi tundis ta nõrkust ja teda ajas iiveldama. Vahetevahel suigatas ta hetkeks, see andis tunnistust alles rikkumata närvidest.

Lõpuks saabus tuttav metsasiht, polk hargnes rünnakuks valmistudes ning jõudis sellisena kindlaks määratud kohani, ilma et oleks kedagi kohanud. Peatuti metsaveerel, paksu tihnikus, mille tagant paistis tasane põld esimeste külatarade dega.

Koos polgu uhkuse — esimese avangardse sotnjaga astus Tšubenko ette, tuli jalgsi, vintpüss käes. Tuul paisutas donbaslaste punalippu, mõned võitlejad olid särgid eest lahti nööpinud ja paljastanud rinnale tätoveeritud viisnurgad. See oli surmapõlgurite sotnja, kes ennast iialgi vangi ei andnud. Külas valitses vaikus, tänavail polnud hingelistki. Nii nagu regulaarväeosale aukohane, oli sotnja pillikeelena ühele joonele tõmbunud.

Möödus pool tundi, välja ei ilmunud kedagi. Tšubenko juurde ratsutas ta abi: «Kõik on valmis, mehed läksid jõe äärde, teeme koolme korda,» ning abi kappas tagasi metsa sallu.

Tšubenko seisis oma sotnjaga, näod küla poole. Kaugelt näis, et neid on rohkem kui sada. Hommik oli hääletu, küla tänav tühi, kuid lõpuks ta elustus, täitus inimsummast, mis veejugadena kõikidest õuedest kokku voogas.

Punaplagude nagu kirikulippude lehvides tulid peaaegu ainult naised ja neiud, mehi paistis üksikuid olevat. Ees kanti kahe varda vahele tõmmatud päratut punast lippu. Rongkäik väljus külast ja valgus kahele poole laiali, liikus tiheda naisteviiruna. Tšubenko vaatas korraks binoklisse ja läks üle külgrivisse. Rongkäigu järel sammus külast välja partisanisalk — nii viiskümmend meest. Nad püüdsid käia jalga, et regulaarväeosa ees uhkeldada.

Veel kord vaatas Tšubenko tähelepanelikult binoklisse, rongkäik lähenes punalippude sillerdades. Tšubenko võitlejate näod olid keskendunud ja tõsised, näis, et see vastuvõtt pidulikkus polnud neile millegipärast meele järgi. Asjalikult kobasid nad oma puusal rippuvaid paunu.

Rongkäik tuli järjest lähemale, Tšubenko andis käsklusi ja donbaslased hargnesid veelgi laiemale ning viskusid siis pikali. «Tuld!» hüüdis Tšubenko oma tavalisel häälel. Kuulipildujad hakkasid rütmiliselt tikkima, lõhkudes kuulidega rongkäiku. Võitlejad lõgistasid vahetpidamata püssilukke, tühjad kestad aina lendasid välja. Vastutulijate punalipp

[illegible] maha, naised haarasid mõõgad ning tormasid üle [illegible] ja haavatute rünnakule.

«Ka meie oleme vaenlast niisuguse viguriga võitnud!» [illegible] Tšubenko endamisi, tulistades püssist nagu tavaline [illegible], «Hurraa! Hurraa! Andke alla, kommunistid!» [illegible] oli rongkäik muutunud võitlusüksuseks ning tormas [illegible] rünnakule niisuguse viha ja sihikindlusega, et võinuks [illegible] keda demoraliseerida, kuid donbaslased ei nihkunud [illegible] sammuvõrdki, kuulipildujad ei vaikinud hetkekski.

Ühemeel maskeeritud vaenlase ridades lõi vankuma. Asjatult rehkis kõigi ees mõõgaga naine, kelles Tšubenko tundis ära siise vaikija: «Lõpp kommuunile! Lõpp kommuunile!»

Donbaslastel polnud see esimene kord, nemad pidasid [illegible] psühholoogilisele atakile, mil kaitsjad järjekindla [illegible] ees tavaliselt meelekindluse kaotavad, vastu. Nad [illegible] maskeraadi niisama rahulikult, nagu oleksid nad [illegible] taga olnud. Lõpuks inimlaine peatus, külvates [illegible] laipadega üle, ning hakkas siis paaniliselt laiali [illegible].

Tšubenko käskis tulistamise katkestada. Ta hoidis padruneid kokku ja laskis ka kuulipildujatel veidi jahtuda, sest samal ajal kerkis uus oht — äärmiste majade takka sööstis [illegible] ratsasalk ja hargnes rünnakuks. See oli seisnud seal [illegible] puhuks, kui tšubenkolased maskeeritud jalaväelaste [illegible] all põgenema löövad, et nad siis viimseni maha [illegible], nüüd aga kappasid nad rumalast peast kohale ja [illegible] oma raevu donbaslaste peale välja valada. Sotnja [illegible] hõreda ahelikuna, täägid püsti, ega löönud hobuste [illegible] ja saablite vihinast vankuma. Sinikollase petljuuralaste lipu kandjas tundis Tšubenko ära öise lapsenäoga vesttšukaaslase.

Ratsasalk kihutas otse üle donbaslaste, kuid neil ei õnnestunud kedagi maast mõõgalöökide alla ajada. Donbaslased [illegible] neid selja takka tulistama, ratsanikke prantsatas [illegible] hobuste seljast maha. Samal ajal valmistus petljuuralaste jalavägi uueks rünnakuks ja koondus oma komandööride ümber. Tšubenkole toodi metsasalust padruneid [illegible].

Äkki lajatasid küla varbaedade tagant petljuuralaste pihta [illegible] — harvad, kuid surmatoovad. Iga lasu järel keegi [illegible], petljuuralased taganesid, tahtsid tulistajaid varju [illegible] välja ajada. Lasud jäid järk-järgult harvemaks. Siis [illegible] tarade takka välja kolmteist meest, kes liikusid [illegible] ahelikuna tšubenkolaste poole. Nad jooksid nagu

vanad rindesõdurid, küürakil, siksakke tehes, tagasi tulistades ja roomates. Need olid kutselised sõjamehed — tagane-mise kestel ei kaotanud nad ühtegi meest. Tšubenko jälgis neid binoklist ja käskis põgenikke tulega toetada.

Lõpuks jõudsid nad donbaslaste juurde. Tšubenko tundis tulijate hulgas ära tiisikushaige soldati, kelle silmis loitis fanaatiline tuli. Kätt suu ees hoides jooksis ta Tšubenko juurde ja varises maha. Verd purskas tal suust joana, mees tõmbus vahakollaseks ja muutus kuidagi läbipaistvaks. Ta hingas raskelt, ta hingetõmbeid saatis korin.

«Tuleb vastu pidada,» hakkas ta viimast jõudu kokku võttes rääkima, «ma saatsin juba öösel abiväe järele, sinna on oma paarkümmend versta, ning peale meie partisanide võib seal olla ka Punaarmee regulaarväeosa. Seal on maanteegi. Tuleb vastu pidada, seltsimees Tšubenko.» Tšubenkot aga valdas haletsus ja tusk. «Kas sa tulid siia surma järele või? Kas me ilma sinuta siis õndsaks ei saa või? Sina, mees, oled oma võitlemised ära võidelnud!»

Soldat pööras oma kaame näo Tšubenko poole. «Sa ei tohi mind niimoodi solvata, Tšubenko! Töötan siin põrandaaluse-na ja just sellist surma olen iga öösi unes näinud.» — «Ole vait ja hinga sügavalt,» ütles Tšubenko talle. «Saadan haavatud ja polgu kraami üle jõe, õhtul aga lähen ise järele, abi pole mul vaja.»

Ent soldat ei kuulnud teda enam. Surmaeelsel paremus-hetkel tõusis ta veel, ajas ennast sirgu, nagu võtaks vastu oma järeltulijate paraadi. «Just sellist surma olen ma iga öösi unes näinud,» kordas ta hääletult ja varises kuulist nii-detuna maha. Tšubenko käskis katta ta punase lipuga ning tundis samas ise võitmatut väsimust. Kõrvus hakkas taas kumisema martääntsehh, päike muutus mitmeks pimestavaks martäänahju laadimisavaks ja maa lõi õõtsuma nagu taevasse riputatud kiik.

«Tuld!» andis maas vähkrev Tšubenko käsu. «Rünnakule, Donbassi vabariik!» Mööda külatänavaid kappas abivägi, külvates vaenlase ridadesse paanikat. Tšubenkolased läksid rünnakule ja ühinesid abiväega. Polgu komandör tegi asjatuid katseid püsti tõusta, kuid iga kord kukkus ta uuesti maha. Mõne hetke pärast saabus ta juurde Ivan Polovets.

Kõikudes nagu rohukõrs tuules, tõusis Tšubenko püsti. «Tänan, vennas, ja pane mind nüüd, kuhu tahad.» See oli Tšubenko, polgukomandöri viimane kangelaslik pingutus.

ARMEE TEEKOND

Rusagil Apostolovo kandis, pärast kuulsat lahingut kindral Babijevi ratsaväega, sõitis Tšubenko oma uue ja kõige parema kuulipilduri, sepp Maksõmi loojangust vereval tatšankal. Donbassi polk oli armee koosseisus vastu võtnud võitmatunnise, võiduga lõppenud lahingu valgekaartlastega ning jälitas nüüd näbedat vaenlast, kes kihutas Dnepri suunas. Pärast läbipõetud tüüfust veel alles nõrk ja kurnatud Tšubenko ning vurruline Maksõm istusid tatšankal uhkelt ja iseteadvalt, nende taga loojus parajasti päike, Tšubenko hoidis käes sepistatud roosi, hinnates seda keskaegse meistri pilguga.

See oli põhjalikkuse, kannatlikkuse ja hingestatuse vili, tavalise vasara õrn looming, rõõmupakkuv metallitükk, mis oli korraga õitsele puhkenud ja nüüd õilmitses ning lausa sinerakkude kasvuimet kehastas.

«Kinnitan sulle, komandör, et tagusin iga õielehekese vatja vasaraga ja et kogu roos ise on ühest tükist, midagi pole lehmas ei juurde keevitatud ega külge kleebitud. Ta on mul nagu raudsest seemnest sirgunud, raudsest pookoksast võrsunud. Olen põline sepp, relvategija, olen kogu armeele kuulipildujaid meisterdanud ja nagu toonekurg kogu maailma läbi käinud.»

Tšubenko heitis pilgu selja taha, polgule, mis pärast lahingut Golohhovo all tümises ta järel ühtse voorina, polgule, kes pärast Poolamaa-retke oli täiendust saanud ning Donbassi kuulsussäras nüüd taas õitsele löönud. Tatšankal seisis kuulipilduja, täiustatud ja sisse töötatud, kuulekas, liikuv, läbiproovitud, kindel «Maksim».

«Ei saa ei või iial arvata, komandör, kui peen värk see roosisepistamine on — et ta oleks õrn ja sametine, et tal säraks sinised kaste, sellel mu igavesel mustal roosil. Armastan ilusat, ühkõrna tööd, tahaksin olla maailmameister, et elu läheks kõikjal ilusamaks, päikeselisemaks. Siin me nüüd seisame punasel tatšankal, aga enne seda oli mul teine, millele oli maalitud punapõskseid õunu, rohelisi õisi ja päevaliili, mida kuhu juhtus.

Sepale on kogu maailm lahti, aga kui ta veel enne seda [illegible] viiendal aastal urjadnikut kolkinud ja sandarmit sakutanud, kui ta on laulnud «Vapralt siis edasi, tööliste väed!» ning punalippu kandnud, võib juba ette arvata, et teda ootab hulkurisaatus. Ning ma põrutasingi laia maailma.

Igamees ei oska raudset roosi sepistada, sestap ma siis kohe, kui vaba hetk juhtus olema, selle asja jälle käsile võtsin. Kui enne eluaegsele sundasumisele saatmist vanglas istusin, küsisin endalt tihtilugu, kas mulle asumisel olemiseks elunatukest üldse jätkub. Aga läksid päevad ja ööd, päevi oli küll arvutu hulk, mina aga mõistsin, et kogu mu elu pole pikem kui üks päev, sest ma mõtlesin ta üks päevaga uuesti läbi ning hulk aega sellest päevast jäi vanglaigavuse tarvis veel ülegi.

Seal sattusingi kokku noore surmamõistetuga, kes oli pritavi maha nottinud ning selle eest poomissurma mõistetud. «Oh sind sepapoissi küll!» kõneles ta, võbisedes kogu oma olemisega viimaste mõtete tulva all. «Ei ole meile antud roosi sepistada. Tema võrsub õrnal hommikutunnil kaste juues, meie aga langeme veristena ta jalge ette. Jah, sepp, kui sa ainult oskaksid roosi sepistada! Meie roos, see revolutsiooniroos, võrsub ju aegamisi!»

Ja ta poodi varavalgel kogu vangla õudushüüete saatel me karjusime, peksime pinkidega vastu uksi, rebisime oma riided lõhki ja purustasime aknaid. Noor unistaja lahkus elust meie pöörase protestikära saatel. Tahaksin tegelikult teada, missugust muusikat mina sel viimsel piirivaol kuulleksin.

Nii jäigi see roos mind vaevama ja ma hakkasin teda sepistama. Iga kord, kui ma vasara kätte võtsin, tundus mulle, et kogu maailma seppadel on vasarad kätes ja et nad kõik taovad, abistavad mind. Mõte istus mul peas nagu raudnael, ma tajusin seda oma roosi nii päeval kui öösel. Kui inimene on vallatud ühestainsast mõttest, ei murra teda ei nälg ega pakane, ei palavus ega surm. Ja võib-olla ainult tänu sellele jäingi ma ellu, käisin läbi nii palju maid, aina sepistades oma raudroosi.

Lõpetasin töö kõrbes. Ärkasin kord öösel külmal liival, ärkasin joobumuses ja kannatamatuses, sest unes olin roosi valmis saanud. Veel nägin vaimus ta sügavat puna, tundsin ta raskust käes, ta soojust näol. Ma võbisesin veel, aga juba täitis mu meeli tegelikkus — kõik oli läinud, ja mu kohal viras ainult tähistaevas, võõras, lõunamaine taevas. Mees, komandör, on idas tumesinkjas kõrguses vaevunähtav

[illegible] täht Aldebaran, ta tõuseb aina kõrgemale ja kõrgemale, varsti ilmub hämaras taevas nähtavale kogu Sõnni [illegible], kaheksa teravnurgana paiknevat tähte — see igaüks kolmnurk.

Vaikselt aga säras mu kohal Lõunarist, ma lamasin Atacama kõrbes, Peruu vabariiki viiva maantee ääres. Ning [illegible] Arica linnas lõpetasin ma oma roosi. See sündis kohalikus sepikojas, ookeanilainete loksumise saatel. Ma pitsesi mingi imeliselt lõhnavate roosade õitega põõsas. [illegible] tuhande üheksasaja seitsmeteistkümnes aasta.

Ja siis käisin ma selle roosiga maha pika tee, kuni lõpuks sattusin sinna Solohhovo alla, sinu Donbassi polgu maile. Marssisin läbi Peruu, Ekuadori ja Kolumbia vabariigi, jõudsin Euroopasse, sain tunda Prantsuse interneerimislaagri ja Hispaania vangla elu, Kreeka ja Türgi külalislahkust, mis laagrist ega vanglast kuigi palju magusam ei olnud, ning sattusin lõpuks Sevastoopolisse ja sealt oma koju Guljai-Polesse. Jõudsin õigel ajal veel appi kindral Denikinit välja tõuna.»

Mõlemal pool teed kerkisid kõrged tulekahjusambad, idast, Dnepri tagant, kostis kauget suurtükimürinat, Donbassi poolt liikus peatumatult itta, Kahhovka poole. Tulede kuma helkles roosil Tšubenko käes, sügisene stepp kadus punakasse hämusse. Öö oli külm.

«Sel ajal, komandör, kohtusingi oma sõbra Artjomiga. Tookord valiti ta Krivoi Rogi—Donetsi vabariigi kaevurite töölisriigi peaks. Mina aga tunnen teda juba sestsaadik, kui töötasime Austraalias Brisbane'i lähedal raudtee-ehitusel. Ta saabus sinna peaaegu ühel ajal minuga Šanghaist. Laupäeviti lõpetasime töö kella ühe paiku, siis pesime pesu ja Artjom ümises oma armastatud laulu: «Seal, kus laotab Altai oma rünkaid, seisab üksinda veel, unund hoopis, üks kalm keset künkaid.» Seejärel istusime telgi ees lõkke ääres, sõnk seisis kastil, millele olid jalad alla löödud, jalad aga ümakorda olid torgatud veega täidetud konservipurkidesse, sest Austraalias on mustmiljon sipelgat.

Mis jutte seal tule ääres küll puhuti! Vahel pärast rasket tööpäevalat käisime kalal või suplemas. Jõgi oli ahtake, konksu otsa hakkasid kilpkonnad ja veel mingisugused sõngerjad. Öösel vesi seal millegipärast helkles, Lõunarist meie kohal aga säras, Artjom aina jutustas ja mina aina kuulasin.

Hakkasin armastama Artjomi — oma õpetajat. Nii nagu päevalill ennast alati päikese poole pöörab, nii tõmbas mindki

tema poole. Kohtusime temaga Donbassis möödunud aastal, tundsime teineteise ära: «Mäletad, kuidas me köieveos ilmlasi võitsime?» Meie ees laius nüüd värske lahinguväli, paukus pakane, üksnes laibad alles aurasid külma käes. «Tund on kätte jõudnud,» üles Artjom mulle, «ja me võitleme oma revolutsiooni eest viimse veretilgani!»»

Tšubenko vaatas kella ning andis käsu peatuda. Teed mööda kappas ratsasalk. Donbaslased hakkasid hobuseid söötma. Lõkkeid ei süüdatud ja külm tungis üdini. Lumest paljas maa oli sügavalt läbi külmunud. Soojasaamiseks uhtsid võitlejad vankrite vahel tantsu. Ümberringi süttisid hääletult üksteise järel tulekahjud. Selles elavas ja vilavas valguses ilmus Donbassi polgu vankrite voor kord nähtavale, kord kadus pakaselisse pimedusse.

Tšubenko tegi polgus ringkäiku, möödusid kesköötunnid. Paremal põles kaugel, kaugel midagi suure leegiga, valgustades tasast, piiritut, paljast steppi. Sepp ja ta kaks abilist jootsid stepikaevust hobuseid ning andsid neile kaeru. Musta habemega Serbin ja tedretähniline vurrudeta Ljašok, teine sepaabi, hakkasid millegi üle vaidlema. «Teele!» hüüdis väsimatu Tšubenko. «Teele, Donbassi vabariik!»

«Ja siis tulin mina Artjomi käsul Guljai-Polesse tagasi,» jätkas sepp oma jutustust, kui tatšanka veerema oli hakanud.«Pidin mõnda aega töötama Mahno lähikonnas ja inimesi koguma. Kord, kui ma parajasti trepiastmel istusin, tervitas mind Mahno: «Vaata ette, Maksõm! Tean küll, mis tuul su peas vuhiseb,» ning vibutas minust möödudes nagaikat. Guljai-Poles asus ta juures ka «isakese enda mustsotnja» koos Kirjušaga.

Mahno ajas rahva väljakule kokku ja pidas seal kõne maha. Tundes, et rahvahulk meid toetab, sattusime ootamatult temaga vaidlema. See oli vägev miitinguduell ja kõik nägid, et «isake» kaotab. Siis jäigi Mahno vait ja kuulas, midatalle röövimistest, kontributsioonist, kullavaatidest, piinamistest, mahalaskmistest ja tapmistest üteldi.

Kui meie seltsimees süüdistuskõne oli lõpetanud, muigas Mahno kuidagi kurjakuulutavalt ja astus just tema jaoks ehitatud tribüünilt alla, läks läbi rahvasumma, mis kohe tema ees kahele poole laiali tõmbus ja teed andis, haaras minu seltsimehel käest kinni ning vedas ta enda järel tribüünile. Väikesekasvuline, naisenäoga, pikkade juustega nagu papil, nägi Mahno halenaljakas välja, vedades turskat meest, kes oli temaga vaidlusse astunud. Ootasime, milleüle Mahno edasi diskuteerima hakkab.

Õpsenti endaga kaasa vedades ronis «isake» tribüünile. Seal seisid tuhandepäise rahvahulga ees. Siis tõmbas Mahno taskust revolvri välja ja tulistas meie seltsimehe pihta. Rahvahulk valgus lainena tribüünist eemale. Me avasime tule, kuid Mahnod ei olnud enam tribüünil. Meie aga kiirustasime rahvahulgast lahkuma, sest see oli paugupealt meile vaenulikuks muutunud.

Aeg-ajalt vastu tulistades jooksime mööda Guljai-Polet, ja igalt poolt minema aetud, jäime lõpuks seltsimees Ljašoki tõrre pidama. Katsime kiiruga aknad, saatsime Ljašoki vana onukese naabrite juurde, sulgesime ukse ja kuhjasime selle ette kõike, mis aga parajasti kätte juhtus, panime relvad ja padrunid käepärast. «Tule aga lähemale!» hüüdis keegi meie seast. «Oleme vastuvõtuks valmis!» ning meid oli üksteist meest.

Ma pole just kiidukukk, aga meie olime tõepoolest hakkamas ja ootasime. Lahing kestis kuni ööni, tulistada me oskasime, taganeda polnud aga kuhugi. Me loopisime granaate ja meid loobiti granaatidega, me tulistasime oma ainukesest kuulipildujast ja meid tulistati kuulipildujast. Tehti kõik mis võimalik, et meie tare põlema panna, ent süttis naabrite oma. Puhus kevadtuul, puhus hooti, tuues aeg-ajalt kaasa talivilja lõhnu, hobuse hirnatusi ja käo kukkumist.

Naabertare põles, tulekeeled tõusid taevani, maja püüti kustutada, kuid sädemed lendasid kuuri ja rehe peale ning süttis veel üks tare. Meile ei antud hetkegi hingetõmbeaega — kartuses, et võime üldise segaduse ära kasutada ja jalga lasta. Meid oli juba üsna vähe ellu jäänud. Üheteistkümnest tulistas veel vaid viis ja needki olid üleni omaenda ja teiste verega koos, jõuetud, plahvatustest pimestatud ja kurdistunud.

Me teadsime, et võime iga hetk surma saada, kuid silma ees seisid meil need tuhanded, kes meid välja pidid vahetama ja me üritust lõpule viima, pidid viima võitluse lõpule ja jääma me mälestust austama. Ning meil oli kerge surra, surmahirm ei muserdanud meil südant, hinge ei ahistanud tühjalt elatud elu, sest me olime elanud väärikalt ja valmis surema mehiselt. Vaimusilma ette kerkisid kõik need, kes meie revolutsiooni nimel varem olid hukkunud, kuigi me ei teadnud, kas oleme üldse väärt, et me nimed nende omade kõrval kirjas oleksid.

Tuul oli pööranud meie tare peale ja ka see süttis põlema. Mahnoolased jätsid tulistamise järele ja ootasid, et me välja jookseksime. Ka meie ei tulistanud enam, ruum oli suitsu

täis, leegid käisid meist üle, lagi varises sisse. Siis tõusime kõik püsti ja hakkasime laulma, laulsime seni, kuni kaotasime teadvuse. Me polnud laulmise suhtes kokku leppinud, keegi lihtsalt alustas ja me mõistsime, et see laul on viimne kingitus, mille elu meile annab.»

Ljašok ja Serbin, kes kogu jutustust olid kuulanud, vaatasid sepa poole tagasi.

«Me laulsime «Nüüd üles, keda needus rõhub»,» ütles Serbin.

Tšubenko istus, hoides käes roosisepist, kõrgel pea kohal viras Aldebaran ja kogu Sõnni tähtkuju — igaviku kolmnurk. Siis võttis polgukomandör taskust väikese vihiku, tegi selle lahti, lehitses veidi tulekahjukuma valgel ning luges sõna-sõnalt oma käega ümberkirjutatut: «Revolutsioon on sõda. See on ainuke seaduspärane, õiglane, tõeliselt suur sõda kõikide sõdade hulgast, mida ajalugu tunneb.»

«Need on suured sõnad,» ütles ta, «seltsimees Lenini sõnad.» Tšubenko süüvis vihikusse ja luges edasi: «Proletariaat pole veel kusagil maailmas kordagi pannud relva käest, kui algas suur võitlus, pole veel kordagi järele andnud orjuse ja ekspluatatsiooni pärandile, ilma et poleks vaenlasega jõudu proovinud.»

«Vanad metallurgid kõnelevad,» jätkas Tšubenko, «et terast sulatada on sama mis elu elada: ränkraske ja hirmus, lõpp aga on kole. Aga meie ei sulata terast, vaid teeme revolutsiooni, ja kui põrgupalavaks on sulatusahi vaja kütta ja missugused peavad need meistrid olema, et sulatamisega hakkama saada ja valmis sulamit õigesse vormi valada! Just nii tuleb meil terasriik, see proletariaadi kants, luua. Meie, reavõitlejad, aga oleme kutsutud tulevikku armastama ja, kui vaja, tema eest elu andma.»

«Meid kolme, mind, Ljašokki ja Serbini, aidati ja meie pääsesime tulest välja,» ütles sepp. «Siis värvisimegi tatšanka punaseks. Et mahnoolased selle ära tunneksid.»

«Tunnevad ära ja mäletavad meid ka teises ilmas,» lisas Serbin süngelt, «oleme neil, koertel, sisikonna päris segi löönud.»

Donbassi polgu koosseisus tungis punane tatšanka Dnepri poole. Polk täitis armee käsku. Õhus oli niiskust tunda, eesmärk polnud enam kaugel. Neljandal hommikutunnil jäädi kõrgele pervele peatuma. Puhus kõle tuul. Dnepritagusel tasandikul paiknes Kahhovka. All, veepiiril, liikusid Kuuenda armee väeosad, sapöörid paigaldasid silda.

«Tänan hea seltskonna eest ja olge terved,» sõnas Tšu-

benko ja istus oma hobuse selga. Ta andis kõigile käsu peatuda, ise aga sõitis veidi eemale ja hakkas läbi binokli ümbrust uurima. Tema ees, teisel pool Dneprit, oli Kahhovka. Oktoobrihommik oli sünge ja udune. Lõputu piimjas vines tasandik ulatus silmapiirini, mis idas vaevu helendas.

See oli Punaarmee kuulus Kahhovka platsdarm, kõige julmemate, kindral Slaštševi korpuse ja kindral Barabovitši ratsaväe vastu peetud augustilahingute areen. See oli vankumatu saareke keset Tauria steppi, mida piiras Dnepri lai ring, mitmekordne okastraattõke, kaevikud, tulepunktid, kogu platsdarm oli legendaarse Siberi diviisi käes. Kindral Barabovitši ratsarünnakud olid tõkete ja platsdarmi kaitsjate mehisuse vastu purunenud, ka kindral Slaštševi ja Vitkovski korpuste rünnakud ei suutnud seda Kahhovka pähklit katki hammustada.

Tšubenko silma all hakkas platsdarm elama. Tuhkjas, häguses aovalguses lõi lõkkele lahing. Tuhkjas aovalguses hakkasid mööda kauget tasandikku roomama mingid kilpkonnad ning igaüks neist tulistas suurtükkidest ja kuulipildujaist. «Tankid,» käis Tšubenkol peast läbi. Kilpkonnade järel voogasid jalaväelained, soomusautod, maa oigas raskete mürskude lõhkemisest, tuhanded kuulipildujad oleksid nagu päratuid terastahvleid kokku neetinud.

Nii üksiklasud kui ka kogupaugud uppusid sellesse maavärina kõminasse. Tšubenko mõtles nende peale, kes parajasti selles surmatulvas kaevikuis istusid, taganemata valgete armee pöörase raevulaine eest, Wrangeli varustaja — maailma kapitalismi tankide eest.

Kaevikuis oli Koltšaki üle võidu saavutanud Kizeli kaevureid, Uurali töölisi ja Siberi partisane.

«Nad pole tankidega varem kohtunud, nad ei pea niisugusele rünnakule vastu,» sõnas Tšubenko valjusti, «küll tahaksin olla nende kõrval ja langeda nendega koos!»

Väljas läks üha valgemaks ning vaenlane alustas platsdarmile uut rünnakut. Tšubenko nägi, kuidas tankide ja soomusautode varjus toodi lähemale reserve, kuidas tibatillukesed inimhakatised ründajaile kaevikutest vastu tormasid, kuidas nad otse tankidele vastu jooksid, kuidas nad kukkusid, tõusid ja taas jooksid. «Ei niisuguseid hirmuta ükski vägi,» pomises Tšubenko, ning ta südant haaras suur rõõm ja heldimustunne võitlejate vastu.

Läks üha valgemaks ja valgemaks, siis ilmusid taevasse lennukid. Tšubenko luges neid kokku seitseteist. Nad tulid lõunast, tegid rünnaku alustamiseks pöörde ning hakkasid

platsdarmile pomme heitma. Lausa kohutav oli vaadata, kuidas pommiplahvatused sambaina üles paiskusid. Metsik raev võttis Tšubenko üleni võbisema, tal käis üle jõu pealt vaadata, kuidas ta seltsimehed hukkuvad, ta haaras revolvri ja tulistas, mõistmata, mida teeb. «Minu järel,» hüüdis ta, «minu järel!», nagu võinuks Donbassi väesalk üheainsa tiivalöögiga neid vaenlastest lahutava vahemaa ületada.

Donbassi polk seisis Dnepri ületuskoha juures. Võitlejad tõid Tšubenkole kasuka: «Sa oled pärast tüüfust alles nõrk.» Dnepr veeretas oma raskeid halle laineid, pontoonsild tõusis ja vajus jalge all. Platsdarmile jõudmiseks läksid väeosad üle jõe ning lõpuks jõudis järg ka Tšubenko kätte. Käsku täites jõudis ta oma polguga teisele kaldale hilisel sügishommikul. Lahing platsdarmil kord vaibus, siis lahvatas taas vulkaanina, kuid kõik see oli kusagil kaugel.

Ent Tšubenkol ei õnnestunudki lahingust osa võtta: platsdarmi kaitsjad lõid kõik lahingud tagasi, hõivasid kaksteist tanki ja soomusautot ning purustasid valgete korpuse pihuks ja põrmuks. See oli hiilgav võit. Lahinguväljale jäänud tankid seisid elutuina kõrvu oma peremeestega — mustades sõduripluusides ohvitseride laipadega, kellel olid käisele õmmeldud valged pealuud ja säärekondid ning tikitud kiri. «Ei ma karda kedagi peale Kõigekõrgema,» luges Tšubenko.

Tank «Feldmarssal Suvorov» oli küljeli ja täis verepritsmeid, seest kerkis veel kusagilt suitsusambake. «Ataman Jermak» ja «Püha Venemaa eest» põlesid, «Feldmarssal Kutuzov» ja «Kindral Skobelev» seisid teineteise kõrval ning nende ümber lebas hulgaliselt punaarmeelaste laipu, nende meeste surnukehi, kes olid mehiselt läinud sellesse ebavõrdsesse lahingusse ning võitjaks tulnud.

Haljendaval taliviljaväljal, kaugel kaevikutest, istus valge ohvitser. Tal olid jalad põlvist saadik otsast ära rebitud ning talle polnud jõutud veel esmaabi anda. Paanilise taganemise ajal ta lihtsalt oli vankrilt maha tõugatud. Ta põlvesidemed olid verest läbi imbunud. Ohvitser istus, silmad kinni, ja vaarus. Ta oli kas teadvuseta või lihtsalt purjus. «Meie isa — võimas Don, Venemaa — me ema, kõikjal tee meil' lahti on, kodu kõikjal oma,» kostis kusagilt kaugelt.

Veel kohtas Tšubenko üht väikest ratsasalka, kes saatis oma komandöri viimsel teekonnal.

«See on hoopis teine surm, kui niiviisi surra saaks!» Võitlejate karm pidulikkus ja nukrus liigutasid Tšubenkot sügavasti. Eks olnud ta ise rohkem kui üks kord surmale näkku

saatnud. Ning ta ühines ratsasalgaga, kes saatis oma komandöri paljastatud mõõkadega.

Komandör aga lebas tatšankal ja vaatas taevasse. Ta pea põrises vedrudega ühes taktis, seetõttu näis, nagu noogutaks ta ühtelugu pead, küsimaks: «Kuidas ma küll surmale alla vandusin, seltsimehed, kuidas see küll juhtus?», ning tuul sasis ta säbrus juuksekahlu.

Ferekopi tasandiku kohal voorisid ahelikena sügispilved, lõputute kolmnurkadena lahkusid kured. Külmunud maa, oktoober. Parun Wrangeli poolesaja tuhande mehe valge armee paiskas lahingusse drozdovlaste, korniilovlaste ja markovlaste ohvitseribrigaadid, tõmbas lähemale kubaani ja doni kasakate reserve, koondas tanke ja miinipildujaid. Ent punase Lõunarinde viis armeed olid kogu selle valgete väe sihikule võtnud. Tuhande üheksasaja kahekümnenda aasta sügis kõmises stepis raskerelvade kõridest, tümises sadadest tuhandetest hobusekapjadest, mürises tankide ja rünnakulennukite mootoritest, juhtis kahe ajalooepohhi vägesid.

«Kui juba Waterloost kõnelda,» ütles noor kindral, «siis siin ma küll Napoleon Bonaparte'i ei näe.» Ning pahvatas naerma see eilne Kubani jessauul, ruugepäine ja tedretähniline, jõhkard ja tülinorija. «Selline see meie uus kindralkond siis on,» mõtles ta kaasvestleja, hallipäine, siilisoenguga vana kindral.

«Aga asi kisub siiski Waterloo poole,» jätkas noor, «punaseid peksetakse puruks ja hävitatakse.»

Vestluskaaslased istusid staabis, noor rüüpas konjakit, vana — piima.

«Muuseas,» sõnas vana klaasi lauale pannes, «Waterloo all polnudki mingit lahingut.»

«Kuidas ei olnud? Aga ajalugu?»

«Esimene lahing toimus Ligny all, kus Napoleon lõi pihuks ja põrmuks Blücheri preislaste väe. Blücher ise, vana tõmamees, aus ja mehine, ehkki ilma igasuguse hariduseta kindral, oli möllu ajal hobuse seljast maha kukkunud ja teda ei suudetud kaua aega leida. Tema staabiülemaks oli kuulus Gneisenau, suure Scharnhorsti sõber, kui need nimed teile midagi ütlevad?»

Noor vaikis ja rüüpas vihaselt konjakit.

«Ning Gneisenau, see hiilgav pea, andis ainuõige käsu, mis suunas purustatud Preisi vägedel taganeda. Samal ajal läks Napoleon lahingusse Wellingtoni juhatatud Inglise vägede vastu Mont-St.-Jeani lähedal, ning murdnud Welling-

toni vastupanu, kavatses isegi nende jäljed maa pealt minema pühkida. Siis aga jõudis Gneisenau koos Blücheriga pärale — kui juba peksta, siis ka peksta! Nad aitasid võidujumalannal Napoleoni juurest üle minna vastaspoolele. Aga Waterloo — see on küla nimi, kus tuhande kaheksasaja viieteistkümnenda aasta kaheksateistkümnendal juunil paiknes Wellingtoni Inglise armee staap.»

Staabis saabus vaikushetk, mille kestel oli selgesti kuulda kauget suurtükimürinat, hobuste hirnumist ja tuule ulgumist.

«Lahinguoperatsioon, kus vaenlase elavjõud täielikult hävitati, oli Cannae,» ütles vana kindral, «kas te pole seda õppinud, kõrgeausus?»

Uljas tedretähniline kindralipagunitega jessauul tõmbus vihast üleni punaseks. Ta heitis vanale kindralile hävitava pilgu, valmis teda nagu vitsa pooleks raiuma. «Me kõneleme Dnepri-tagusest operatsioonist,» surus ta läbi hammaste.

«Seda enam peaksite meenutama ka Cannaet,» jätkas vana kindral kiirustamata. «Sedasama Cannaet, millest on kirjutanud tuntud ja kuulus krahv von Schlieffen. Kahesaja kuueteistkümnendal aastal enne meie ajaarvamist hävitas geniaalne Kartaago väepealik oma viiekümne tuhande päise väega Cannae all Rooma konsuli Terentius Varro seitsmekümnetuhandelise sõjaväe. Võidurikas Kartaago ratsavägi Hasdrubaliga eesotsas purustas roomlaste parema tiiva, kappas siis neile selja taha ja hävitas ka vasakul tiival asunud ratsaväe. Tänu Hannibali hiilgavale manöövrile, tuli roomlastel rünnakud tagasi lüüa kõigist neljast küljest ning kartaagolaste vägede vahvuse tulemusel jäid peaaegu kõik roomlased lahinguväljale laipadena maha. Selline oli Cannae.»

«Sama sünnib ka Kahhovkas,» ütles noor kindral, «roomlastel oli Cannae, punastel tuleb Kahhovka.»

Hall siilisoenguga kindral vangutas pead. «Võib-olla et see julge operatsioon Dnepri taga lõpebki edukalt, aga kindral Babijev peab ikkagi valmis olema igasugusteks ootamatusteks,» sõnas ta läbi hammaste.

Tedretähniline jessauul kehitas õlgu ja ta kindralipagunid turritusid püsti. Ta teadis, et hüüde kaugusel asub ta kõrilõikajate brigaad, kelle ta otsustaval hetkel reservist välja viib purustatud punaseid jälitama. «Kas teie, kõrgeausus, arvate,» ütles ta, «et meie kolmas korpus ja kindral Babijevi ratsavägi läksid Dnepri taha ainult selleks, et sealt niisama tühjalt tagasi tulla?»

Vana kindral jõi piima ära, kõndis longates ukseni ja tagasi: teda häiris selle matsi suurustamine. «Hea, kui nad tagasi tulevad,» pomises ta.

«Punase rinde juhatajaks on määratud Frunze,» jätkas ta kärmilt, «ja ma ei tahaks,» — ta peatus, vaadates aknast välja — «et need oleksid halvad uudised, mis meile tuuakse...»

Ent samal hetkel tuppa tormanud ohvitseri ilmest polnud kuidagi võimalik välja lugeda, et need oleksid head uudised. «Läppi» röökis ta. «Dnepri-tagune operatsioon on läbi kukkunud! Kahhovka all löödi kõik tankid sodiks! Närud!» Ta vajus otse lauale ning ta huultele ilmus valge vaht. Kindralil auastmes tedretähniline jessauul oli ühe hetkega õues ning juba kostis sealt ta sõimurahet ja totraid käsklusi.

Teiselt poolt Dneprit algab Perekopi tasandik — must lage avarus —, ei ühtegi jõge ega puud, ainult siin-seal üksikud, haruharvad külad ja talutared, Falz-Feini otsatud valdused piiravad neid igast küljest nagu meri üksikuid saari. Sügispäikesel ei ole pikka iga — üksnes hetkeks piilub ta tuustakaina mööda taevalaotust laiali pillutud pilvede tahka ja kaob siis taas. Oktoobri lõpp on külm, kuiv jäätunud rohi ragiseb jalge all. Nooruskevaded on kaugel, soolakas udus, roosadel kallastel.

Endine karjapoiss Danõlo ratsutas oma noorusmail. Sellest Danõlo lapselapselapsest, Rõgori pojast, oli juba karjak saanud, tõeline karjak. Tema pea kohal laius sügis ja kirbe sügisene stepiõhk. Ei lõokest taevas lõõritamas, ei toonekurge kõrges rohus kõndimas, sisalikud magasid maa sees, rohutirtsud olid kangeks külmunud ning iga rohuliblegi kuivanud, päike ei soojendanud enam, üksnes kõrgel pilvede all lendasid viimased linnud soojale maale — sügis.

Danõlo silme ette kerkis vaarisa, kes lahkus igaveseks sellel tasandikul, kerkisid lapsepõlvemälestused. «Tallan, tallan kevadõit,» sosistas ta. Vaarisa meenus talle vana ja vagurana, äti raugahääl oli Danõlo kõrvus kõlanud kõigil ta noore elu rasketel hetkedel. Kust ammutati tollal küll jõudu ja vaprust, kust sündis laul — tolle tööka rahva tahte peegeldus!

Danõlo silmitses ümbrust, vaatas seda vaest steppi ja just nagu esmakordselt märkas ta ürgset puutumatust. Ta pidas aru, kuidas sellest kirjutada. Ta pea oli otsast otsani tulvil lõputuid mõtteid, mida ta oli kutsutud inimestele edasi ütlema. Tema näol võitleb turbailaste mässuline sugu endale veel hääleõiguse maa peal!

Ta kirjutab oma suguvõsa ajaloo, kuidas see suguvõsa on läbi käinud sajandipikkuse tee ja välja jõudnud revolutsioonini. Ärgu vaarisa end hauas ringi pööraku, tema lapselapselaps on endale ta sõnad ja isa kurva saatuse meelde jätnud, on meelde jätnud ja paneb selle kirja. Sellest saab suur raamat ja keegi ei hakka seal pisaraid valama, nagu ei valanud neid Danõlo, ta isa ega vaarisa, süües kibedat leiba, harides rikaste härraste maad, võideldes paljakäsi, teadmata, kuidas teiste kehvikutega ühineda.

Raamat hakkab pajatama neljast elukäigust, tema enda oma on neljas, ja igaühe oma algab sellestsamast lapsepõlvest. Nende nelja kohal hakkavad laulma needsamad lõokesed, nende jalge alla jääb sahisema seesama rohi.

Noor komissar ratsutas mööda oma noorussteppi, et minna tagasi seltsimees Švedi polku, mis seisis kusagil siinsamas keset lagedat steppi, armee kõige äärmisemal tiival.

Noor komissar oli staabis riided ja saapad välja kaubelnud, nende järele tuleb nüüd saata keegi väesalgast. Ta oli jutustanud, kuidas võitlejad külmetavad, viibides nii päeval kui öösel pakaselises stepis. Ei kütet ega varjualust, jalad nartsudes, vinge tuul. Šved oli välja otsinud imepisikese, lagunenud osmiku ja saatnud oma reservi sinna puhkama. Hobuseid oli Švedil vähe, ent ta pidas end siiski ratsaväeosaks, isegi polguks. «Viin su üle jalaväkke!» tavatses ta karjuda, ning see oli ta kõige hirmsam ähvardus.

Staabis oli Danõlo arusaamisele jõudnud — ja see polnud esimene kord —, et nende polku ei peeta regulaarväeosaks ega paigutata seepärast vastutavasse rindelõiku, Švedi ennast aga armastatakse hellalt. Staabis loeti tema ettekandeid, kus ta uhkelt teatas, et tema polk, mille koosseisus on sada kakskümmend kaks saablit, on valmis minema ükskõik kuhu. Vana putiilovlane, staabiülem, üksnes naeratas. «Partisanlus,» ütles ta väljavabandavalt ning ühtlasi heasüdamlikult.

Švedile saadeti järelepärimisi selle kohta, kuhu on saanud pärast lahingut vangilangenud vrangellased. Tema aga vastas, et «vangilangenuid pole tal olnud, ei ole ega hakkagi olema, kui võitlus käib ideaali eest». Danõlo oli ainus komissar, keda ta enda kõrval sallis. Ning komissaril tuli päevast päeva Švedi iseloomu murda, pea iga päev tema vastuseisule põrkuda.

Missuguseid fantastilisi projekte Šved küll välja mõtles! Kord oli see ei rohkem ega vähem kui mereväedessant. Ta tahtis, nii nagu ikka, kedagi ette hoiatamata paigutada oma

[illegible] kalapaatidele ja tramplaevadele, sõita öösel üle mere [illegible] maabuda Sevastoopoli lähistel. Hiilida märkamatult [illegible], rünnata, lõigata staabimeestel kõrid läbi, võtta, kui [illegible] õnnestub, Wrangel isiklikult vangi ning kaduda siis [illegible] mägedesse ja võidelda seal, kuni omad järele jõuavad. «Lenin ise saab sellest teada,» kõneles Šved mõtlikult.

Teinekord oleks Wrangeli hävitamise projekt peaaegu [illegible] endale traagiliselt lõppenud. Tabanud hetke, mil komissari kohal polnud («Andsin sulle edasi vale väljakutse staapi,» selgitas Šved hiljem, «sest mul oli kahju sind endaga kaasa võtta»), riietas ta oma salga Wrangeli ohvitseripolgu vormi ja hakkas eesliinile liikuma. Ta oli koha hästi valinud ning [illegible] juba operatsiooni alustama, kui äkki punaste ratsasalk teda ründas. Ent punased ratsanikud nägid siin oma [illegible]useks, et Wrangeli ohvitserid ei astunud nendega üldse võitlusse, vaid andsid end hirmsa sõimu saatel viimase [illegible] üheni vangi.

Danõlo ratsutas mööda steppi ega suutnud vabaneda staabis kuuldud uudisest — mingi tundmatu väesalk oli neis paigus kusagilt välja ilmunud. Komissar aeglustas hobust ja püüdis isegi laulu lahti lasta, kuid seda polnud kuigi [illegible], sest puudus õige mõnu. Tuul veeretas kulurohutulle, tee ääres lebas hobune, haruharva tõstis ta pead ja [illegible] ablotsivalt steppi. Umbes poole kilomeetri kaugusel [illegible] ratasteta padrunikaarik. Äkki märkas Danõlo, et [illegible] maa on hobusekapjadest tambitud.

Ta hakkas jälgi mööda edasi liikuma, leides teel kiire ja [illegible] marsi tundemärke. Nüüd polnud enam laulmiseks [illegible]. Jäljed suundusid osmiku — Švedi baasi poole. Ja seal [illegible] kauguses ka majake ise paistma. Tema kohal keerles vareseparv.

Esimene, keda komissar nägi, kui ta majakese juurde jõudis, oli Šved ise, punastes kalifeepükstes ja paljajalu. Ta rippus mürsuplahvatusest murdunud puu otsas. Ümberringi [illegible] ühtegi elavat hinge. Õues vedeles pabereid. Kahe tundmatu mehe pooleks raiutud peaga laibad lebasid trepi juures. Mahe tuul keerutas prahti ja risu mööda õue. Päike tungis korraks läbi pilvede seda nukrat pilti valgustama. Ning [illegible] seda vaikust ja surma kires kusagil lakas kukk.

«Hei, kas siin on kedagi?» hüüdis Danõlo, kuulmata omaenese häält. Ta tuli hobuse seljast maha, heitis valjad [illegible], hobune hakkas ta kannul astuma. «Kas siin on kedagi?» hüüdis Danõlo uuesti, käies õues ringi ja vaadates [illegible] sisse. Keegi ei vastanud. Ümberpaisatud väliköögi

kõrval lebas kägaras surnuks raiutud kokk. Surm oli tabanud teda parajasti siis, kui ta kartuleid kooris, seetõttu oli ta jäänudki neid igavesti koorima. Kuuri juures lamas ühe teise otsas mitu punaarmeelase laipa.

Ringi ümber kuuri tehes pidi Danõlo peaaegu et jalust paiskama elusa inimese. See oli nooruke punaarmeelane. Ta istus, nõjatudes vastu kuulidest lausa võreks lastud kuuri seina. Pea tudises tal, huuled aina sosistasid midagi, häälest tult ja vahetpidamata. Ülal aga keerlesid vareseparved.

Noor komissar sidus poisil haavad kinni ja andis talle juua. Nüüd sai ta teada, et valged olid ratsutanud punase lipu all. Šved olid uskunud, et need on ümberriietunud omad, ega astunudki lahingusse.

Nõnda hukkus Šved ja hukkusid ta partisanid.

Danõlo põimis käed ümber mõõkadega urbseks taotud kirsipuu ja tundis nii pöörast meelekibedust, et tal hing lausa kinni jäi. Peas vilksatasid kõik lapsepõlvevalud, sõjavangud lastekodus ja malakahoobid palgatööl. Ta silmist purskasid pisarad. Esmakordselt elus Danõlo nuttis. Nuttis oma lapsepõlvemaal.

Perekopi tasandik ja Tauria stepp olid tohutuks tallermaaks Krimmi lähistel. Ääretus avaruses põrkas kokku kaks epohhi, kes nüüd arveid õiendasid. Suure väejuhi juhitud revolutsiooniarmee oli võtnud initsiatiivi enda kätte. Suurepäraselt riietatud ja soomusautode, tankide ning lennukitega varustatud valgete valikkaardivägi oli sunnitud kõiksuguseid kavalusi kasutama, et sellele kontsentreeritud löögile vastu pidada.

Plaan nägi ette Wrangeli Tauria armee ümberpiiramise ja hävitamise, enne kui ta suudab Krimmi taganeda. Vaenlase tagasi paisanud Kuues armee oli Perekopini jõudnud ning lõikas vrangellastel taganemistee ära. Legendaarne Esimene ratsaarmee oli tervenisti Wrangeli põhijõudude sügavasse tagalasse tunginud ning hakkas talle sulgema ka teist teed Krimmi — Tšongari kaudu. Teine ratsaarmee, Neljas ja Kolmeteistkümnes sooritasid raudse voolu üksikoperatsioone. Ennast Cannaest päästes sööstis Wrangel Krimmi.

«Wrangeli hävitamise esimene etapp on lõpule jõudnud. Kõikide rindevägede kombineeritud tegevuse tulemusel on vaenlase põhiliste jõudude ümberpiiramise ja hävitamise ülesanne Krimmi maakitsusest põhjas ja loodes hiilgavalt täidetud. Vaenlane on kandnud tohutuid kaotusi, olemevangi võtnud kuni kakskümmend tuhat vangi, üle saja suur-

[illegible] suure hulga kuulipildujaid, kuni sada vedurit ja kaks [illegible] vagunit ning peaaegu kõik tohutu varustusega — [illegible] tuhandete mürskude ja miljonite padrunitega laskemoonaga.»

Ülemjuhataja vaatas veel kord läbi oma käskkirja rindeväelastele. Nahkjopp seljas, valged vildid jalas, istus ta Neljanda armee staabis. Tal olid pikad vurrud, kõrge laup ja [illegible], rahulikud silmad.

See oli tõeline revolutsioonimarssal. Viit armeed juhatades oli ta kuu aega kestnud hiilgavate manöövrite ja julgete operatsioonidega purustanud Wrangeli ning nüüd ise eeslinnile kihutanud, et otsustavast rünnakust vahetult osa võtta.

See oli revolutsiooni sünnitatud väejuht, kes oli saavutanud sõjakunstis tipptaseme. Veidi longates kõndis ta mööda väikest staabiruumi ja kuulas. Ta lihtne aval nägu, töölisenägu, püsis kogu aja rahulik ning mõtlik. Ta oli sügavasti mõttesse vajunud, tundus, et ta on tervenisti vastutuse koormasse kapseldunud. Vastutus iga punaarmeelase elu eest, vastutus kogu rinde eest, vastutus rinde eest partei ees, vastutus maakera uue inimkonna ees, kellest ta oli unistanud juba sunnitööl olles.

Ring armee elu kerkis ta silme ette kõigis oma pisiasjades, mis tihtipeale olid veel tähtsamad kui padrunite- ja [illegible]tepuudus või hobusemoonanappus, oli see siis kütte ja [illegible] joogivee puudumine, kümnekraadine külm, soojade [illegible] vähesus või katuse asemel paljas kõle taevas pea kohal.

Ülemjuhataja vaatas, kuidas kulgeb rannapatareide kindlustamine, kuidas positsioone ette valmistatakse, kuidas kõik elab selseisva rünnaku ettevalmistuse tähe all. Sõjaväel polnud mingeid tehnilisi vahendeid, neid ei jõutud lahinguväeosade järel kohale tuua: rünnaku ettevalmistamise tempo oli nii kiire olnud. Üdini läbitungiva külma käes poolpaljad ja paljajalu, võimaluseta ennast kusagil soojendada või midagi sooja süüa, tehti ometi ära kõik vajalikud tööd. Ja see juures ei ühtegi kaebust nende ebaloomulike tingimuste pärast. Ent ülemjuhatajat ei pannud see imestama: ta mõistis seda võitlejate kangelaslikkust ja ustavust. Ta nõudis neilt võimatut ja nad said selle võimatuga hakkama.

Vildik oli ta jala ära hõõrunud. Tsinkpadrunikastil istudes vahetas ta jalatsid. Läänest puhus läbitungiv soolane tuul. Perekopi ja Tšongari eelpositsioonid asusid tasasel maastikul ja olid kindlustatud kõigi võimalike vahenditega.

Wrangeli ja prantsuse inseneride olid kavandanud ja ehitanud terve betoon- ning muldrajatiste süsteemi. Positsioonid olid sellised, et näis, nagu poleks varjumatu otserünnaku edukaks kulgemiseks mitte mingeid šansse. Perekopi kindlusvööndil kõrgus veel iidsetest aegadest Türgi vall, selle ees aga oli vallikraav. Kui valli kõrgus ja vallikraavi sügavus kokku liita, andis see kolme-neljakümnemeetrise tõkke, mis oli läbi põimitud okastraadiga, tugevdatud betoonkaevikutega, varustatud suurtükkidega, pommiheitjate ja kuulipildujatega, ning seda kõike toetas veel vaenlase laevastiku suurtükituli.

Viiekümne esimese diviisi staabist suundus ülemjuhataja Perekopile. Oli juba õhtu. Hämarus ja tihe udu, isegi paari sammu kaugusel polnud midagi näha. Lakkamatu kahurimürin. Vaenlase prožektorid ei kustunud hetkekski.

Sähvisid suurtükkide tulelöögid. Viiekümne esimese diviisi reservpolgud valmistusid viimaseks rünnakuks. Tihe udu oli püsinud kogu päeva ja suurtükivägi ei saanud tulistada, võitlejad pidid nüüd vaenlase positsioone ründama ilma märkimisväärse suurtükitule ettevalmistuseta.

Ülemjuhataja ratsutas mööda Sivaši põhjakallast. Tee ääres lõhkes ikka jälle vaenlase mürske. Süttis õlekuhi. Suurtükitulest hoolimata oli ülemjuhataja täiesti rahulik. Tema armee- ja diviisikomandörid mäletasid, kuidas ta koos võitlusüksustega rünnakul oli käinud.

Viiekümne teise diviisi komandöri staabis ei olnud. Juba eelmisel ööl oli ta koos polkudega üle Sivaši sõitnud. Möödunud ööst saadik kees Litovski poolsaarel lakkamatult lahing. Selle aja jooksul polnud võitlejad ivagi hamba alla saanud, polnud ka tilkagi juua. Poolsaarelt pääses Perekopi positsioonide tagalasse, kuid viiekümne esimene diviis ei suutnud seda läbipääsu kuidagi hõivata. Ometi tuli poolsaarel kindlustuda ning Perekopi vall maksku mis maksab hõivata.

Rännakul joodi teed. Prožektorite all näis öö eriti pime. Naerdi ja naljatati.

Kella kaheteistkümne paiku öösel jõudis ülemjuhataja viiekümne esimese diviisi staapi. Diviisi komandör oli juba eelmisest ööst saadik koos oma polkudega Litovski poolsaarel. Uskumatult ägedad rünnakud ei tahtnud ega tahtnud seal vaibuda. Valged tugevdasid survet, paiskasid vasturünnakule oma parima, Drozdovi diviisi koos soomusautodega.

Pool tundi enne ülemjuhataja saabumist diviisi staapi oli läbi Sivaši tõmmatud sideliini tulnud teade, et veetase on

tõusnud ja koolmekohad ülepääsmatuks muutunud. Mõlemat diviisi polku ähvardas äralõikamise ja teisele poole Sivašši jäämise oht.

Sõjanõukogu tingimustes tuli ülemjuhatajal ilmutada kogu oma iseloomukindlust ja väejuhi otsustavust. Tsaariaegne sunnitöö ja pagendus olid nõrgestanud ta tervist, ent karastanud ta tahet. Tema sõjaväelasetalent oli võrdväärne bolševistliku järjekindlusega. Ta teadis, et võit ei tule iseenesest, et see tuleb kätte võita.

Ning ülemjuhataja andis kiiret täitmist nõudva käsu: minna viivitamatult otserünnakuga Türgi vallile ja vallutada see iga hinna eest. Samal ajal mobiliseerida lähimate üksuste elanikud Punaarmee väeosade koolmekohtadest ülepaneku. Kaukaasia diviisil ja mässajatel istuda otsekohe kohustele ja suunduda üle Sivaši.

Veidi enne kella kolme saabus kohale Kaukaasia diviis. Ülemjuhataja vaatas ta üle ja saatis otsekohe lahingusse. Sivaši veetase aina tõusis, koolmekohad olid juba üle ujutatud, kuid üleminek oli siiski veel võimalik.

Veel tund ja kohale saabusid ka mässajad. Nende komandör ja staabiülem ilmusid ülemjuhataja ette. Nad tulid sisse ettevaatlikult ringi vaadates, nagu lõksu kartes.

Kes teab mis neil mõttes oli, kui nad Wrangeli vastu oma teeneid pakkusid. Võib-olla oli neil padruneid tarvis, võib-olla lühikest hingetõmbeaega? Võib-olla olid neil hoopis mingisugused muud kahtlased plaanid, mis oli sundinud Mahnod andma oma polgud eesotsas Karetnikoviga appi Punaarmeele? Ülemjuhataja pidas seda kõike juba Harkovist saadik silmas.

Karetnikov kuulas kannatlikult ära ülemjuhataja seletused Sivaši viivitamatu ületamise vajadusest ning jäi mõtlema. Aeg-ajalt heitis ta legendaarsele rindejuhatajale teraseid pilke. See polnud see inimene, keda ta oli arvanud näha. Siin ei tohtinud ennast juhmina näidata ega ka karjumisega maksma panna. Karetnikov vaikis. Tema staabiülem uuris kaarti. «Ratsavägi ei pääse siit läbi.»

«Me oleme Ukraina revolutsioonilised ülestõusnud,» hakkas Karetnikov kõnelema, «ja peksame Wrangelit koos teiega. Kuid üle mere ratsavägi ei pääse.»

«Tund aega tagasi,» vastas ülemjuhataja rahulikult, «läks Kaukaasia diviis üle. Arvan, et revolutsioonilised ülestõusnud ei taha oma kohuse täitmisel neist maha jääda.»

Ülemjuhataja paistis väliselt rahulik ja aeglane. Ta ei näidanud mahnoolastele oma kannatamatust välja. Ta oli

püstitanud küsimuse nii, nagu sõltuks neile usaldatav au — üle Sivaši minna ja lahingusse lülituda — vaid tema heast tahtest. Ta tundis partisanikombeid ega hakanud peale käima, ehkki otsustav oli iga minut. Karetnikov tõstis käe mütsi äärde ja väljus.

Ülemjuhatajale oli ette kantud, et mahnoolastel on sadulate külge kinnitatud kõvasti kokku seotud õle- ja kõrjakood. Nad teadsid hästi, kuidas Sivašist üle pääseda, kuid venitasid, kartes mingit lõksu.

Karetnikov ja ta staabiülem käisid mitmel korral ülemjuhataja juures ja lahkusid siis iga kord just nagu käsku täitma. Asi venis. Vesi võis aga Sivaši täiesti üle ujutada ja vajalik abivägi poleks Litovski poolsaarele jõudnud. «Ma hindan teie venitamist kui argust,» üles ülemjuhataja lõpuks. «Võib-olla oleks teil õigem oma kodudesse minna?»

See otselöök jahmatas Karetnikovi. Ta vedas suunurga virilale muigele ja lahkus toast sõnatult. Istus siis hobuse selga ja nähvas sellele piitsaga. Ratsasalk võttis suuna Sivašile.

Varsti saabus viiekümne esimese diviisi staabist teade. Diviisii polgud, saanud Litovski poolsaarelt toetust, on hõivanud Türgi valli tormijooksuga ja jälitavad vaenlast. See polnud veel ülesande lõplik lahendus, sest ees takistasid Krimmi poole liikumist võimsad Jušuni positsioonid, kuid Perekopi langemine võimaldas Litovski poolsaarel asuvail diviisidel armee üldisesse pealetungi lülituda.

Ülemjuhataja kirjutas alla käskkirjale operatsiooni edasise arendamise kohta, alles siis lubas endale põgusa puhkuse. Viimase piirini väsinud mees vajus lavatsile ja hakkas haiget põlve hõõruma. Oli üheksanda novembri kuues hommikutund.

Sidemehed hakkasid käskkirja edasi andma. Lõpus seisis allkiri — Frunze.

Kaks päeva kestis meeleheitlik ja verine lahing Jušuni all. Kuid Jušun vallutati ning samal ajal saavutas kolmekümnes diviis kangelasliku tormijooksu ja täägirünnakuga võidu Tšongari all. Kiirelt ja peatamatult tungisid armeed nüüd Krimmi.

Komissar Hert jõudis Ivan Polovetsile, Internatsionaalse väesalga komandörile, järele. «Vaata, missugune imelik tatšanka,» osutas Hert, «mulle meenutab see õhuässa, kes omal ajal lennuki punaseks võõpas. Kui see taevas nähtavale ilmus, oli pilt muidugi ilus vaadata, ehkki praktilist tähtsust sel polnud. Mingi psühholoogilise mõju element oli kahtlemata siiski olemas.»

«Midagi pöörihilise rünnaku taolist, nagu meil Sivašil oli,» päris Polovets, silmitsedes lähedalt möödasõitvat tatšankat. «Meil missugune, päris nagu laadal,» sõnas väike Ivan Polovets, kord paremale, kord vasakule ringi vaadates.

Imelikus tatšankas istus neli meest. Ees üks habemik ja tema siledanäoline, kuulipilduja kõrval aga pikavurruline mehemürakas ja kleenuke noor punaarmeelane. «On aga vastepilt,» hakkas Hert naerma, «võitlejate sissesõit parun Wrangeli viimsesse tsitadelli.»

Tagant hakkas hõikeid kostma. Pöörases galopis kihutasid ratsanikud, kirjute vaipade vilkudes veeresid mürinal mööda tatšankad. Hobused lintidega ehitud, vaibad kuni ratasteni lipsu, hoog, toredus, lausa nagu ooperis!

«Hää, kuidas mahnoolased nüüd kiirustavad,» sõnas Polovets, «aga Sivašil olid nad hoopis vaguramad.»

«Kui paneks õige kuulipildujast,» kostis Hert. «Nad põrutavad ju röövretkele.»

Mahnoolased märkasid punast tatšankat, tundsid ta ära. Üks ratsasalk eemaldus üldisest summast ning kihutas galoppi aeglustamata otse tatšanka poole. Õhus välkusid sablid. Hetkeks kadus tatšanka ratsanike rüsinasse. Siis aga pulstusid ründajad nagu hundid laiali ja kihutasid ümadele järele.

Kõik see toimus välgukiirusel, nii et Polovets ja Hert taipasid toimunut alles siis, kui tatšankalt kaks meest maha veeres ning juhita jäänud hobused sihitult ringi kappama hakkasid.

Lajatasid korrapäratud lasud, kuid mahnoolased olid juba kaugel. Tatšanka peeti kinni, kusagilt ilmus välja Tšubenko.

Löhkilöödud peaga sepp Maksõm oli kuulipilduja peale vajunud. Teisel pool istus aga täiesti vigastamata Danõlo, hoides hämmeldunult raudroosi käes. Sepp võbises veel nagu surev lind. Polovets ja Hert ratsutasid lähemale. «Sinu töö?» päris Polovets, kui oli Tšubenkole silma vaadanud. Tšubenko pööras pea kõrvale. «Sõda jõuab lõpule,» ütles Hert. «Kas lähed taas terast sulatama, Tšubenko?» naeratas Polovets. «Täht Aldebaran — igaviku kolmnurk,» sõnas Tšubenko millegipärast.

Ning võttis Danõlo käest roosi.

Ja Danõlo ajju sööbis pilt: päike ja sügis, surmalõhn ja hobusehigi, ääretu kaugus ja rõõm võidust ning terasesulataja Tšubenko Krimmi väravas, käes roos.

ADAMENKO

«Ja teiseks, ma pole mingi martäänahjumeister, vaid, nagu öeldakse, keskmine terasesulataja, meister on meil Friedrich Ivanovõtš, ja esiteks — see on kuldaväärt meister, teistest peajao kõrgem, niisugust meistrit olen ma terve aasta otsinud, niisuguseid meistreid ei sünni just sageli. See on vana saksa kooli meister, võimalik, et ta seda tarkust veel Siemensi juures õppis, aga Siemensi jooniste järgi ehitas Martin ise oma ahju.

Minu Friedrich Ivanovõtš on peen meister, ka inimesena on ta peenetundeline, te vaadake ainult, kuidas ta ahju ümber liigub, kõrvalseisja võib teda hoopis tohtriks pidada, väikeseks valgeks raudprillidega tohtriks, kellel nagu polekski ahjuga pistmist, vaid kes käib haigla vahet, ühe keerulise operatsiooni tegemiselt teise samasuguse sooritamisele. Jääb martäänahju juurde seisma, laadimisakendest paiskub talle lõõska vastu, kuumus pool tuhat kraadi, tudike arst seisab akende juures, kust ergab lausa põrgulõõma. Ja paistab, nagu paneks ta imeks, et inimesed niisuguses kuumuses elavad, ja nagu tunneks ta hirmu, et ümberringi nii kohutav mürin valitseb, — kohale veerevad vagonetid, liigub laadimisseade, jalge all kumiseb raudsild, tööline, tõmmanud silmile erilised prillid, vaatab ahjuluugist sisse.

Friedrich Ivanovõtš nagu ei tahakski seda värki vaadata, te nähtavasti pole lihtsalt niisugust terasemeistrit varem näinud, ka mina ise pole temaga veel harjunud, mina, terasesulataja Tšubenko, mul tuleb vahel isegi hirm peale — niisuguseid meistreid tuleks kätel kanda, ma pole eile sündinud terasesulataja, olen näinud nii meistreid kui ka sulatanud terast, ükskõik mis marki või sorti. Olen sulatanud ka kroomvolframterast, seda kiirlõiketerast, seda tujukat terast, aga kui seisan selle Friedrich Ivanovõtši kõrval, tunnen kadedust, ehkki parteiliikmele pole niisugune joon just näo järgi.

Seda tahtsingi teile, seltsimehed, ütelda, meie miitingul siin martääntsehhis, kus te nägite vaata et kogu meie vaba-

tiigi või vähemalt meie Donbassi esimest terasesulatust, mille eest võin ma pea anda. Te nägite, kuidas me selle terase valuvormidesse valasime, ta oli parajalt sula ja teda oli hirge valada, ka ta tugevus vastas tellija nõuetele, aga tellija on meil üks — Revolutsioon.

Teras konstruktsioonide ja sildade jaoks — kümme sajandikku ja mitte rohkem kui viisteist sajandikku protsenti süsihappegaasi, kolmest kümnendikust kuni kuue kümnendiku protsendini mangaani, noh, ning väävlit ja fosforit veel vähem, nii nagu vaja. Tellija ehitab sellest sildu, kogu vabariigis on praegu sildadest suur puudus, aga on vaja küla lähendada linnale, tehas ja maa, kõik rahvad ja rahvused üksteisele lähendada. Tsaarirežiim kartis sildu, intervendid hävitasid meie sillad, meie aga ehitame nad üles, nüüd valasimegi vormidesse esimese terase.

Friedrich Ivanovõtš valmistab ahju ette teise sulatuspartii tarvis, vaatab ahju üle, võib-olla on sellel mõni mõlk põrandas, mis tuleb tasandada, või on räbutõke läbi põlenud või räbu kuhugi kinni jäänud, ahi on vaja taas soojaks ajada, malliid lubja, malmijäätmete ja vanarauaga kohale veeretada — ühesõnaga, miski ei tohi seda takistada, et mõne tunni pärast jälle nelikümmend tonni suurepärast kuuma revolutsiooniterast valuvormidesse võiks voolata.

Ja nii, vähehaaval, vahetus vahetuse järel, sulatus sulatuse järel, üks ahjutäis teise järel, laseme kõik vabariigi martäänahjud käima. Sulata, vabariik, terast, sulata igat sorti terast — nii äkete, relvade kui masinate ja rööbaste tarvis! Ehitame veel uued martäänahjud, meie Lenin on haige, seltsimehed, on vaja martäänahje, on vaja elektrit, on vaja industrialiseerimisele täiskäik anda.

Selle sündmuse, esimese terasesulatuse puhul pärast rindelahinguid kuulake veidi mu meenutusi sellest, kuidas ma tööliskassi avangardi ridades endale selle õiguse, terasesulatamisõiguse kätte võitlesin, õiguse valada terast, mitte kapitalistlikusse vormi, vaid omaendi, tööliste omasse, tööga kättevõidetusse. Ma ei röövi kuigi palju teie aega, ma ei armasta mälestusteõhtuid, siin tsehhis ütleme algul üksteisele palju sooje sõnu, ilma lüürikata ja ilma riimita, lihtsaid, õigeid ja tugevaid sõnu, siis aga surume hambad kokku ja hakkame tööle, nii et maa müdiseb jalge all. Ja niiviisi aasta või kaks, võib-olla ka kümme, kuni me pimedusest valguse kätte jõuame ja ka teised välja veame, elu on meil ju üks — võtaks pagan! —, kui magus ja kui valus ta on!

Sulatan terast juba poisipõlvest peale, seltsimehed, aina

sulatan ja sulatan, olen olnud mustatööline ja särdaja, olin valukraavi korrastaja ja gaasitööline, kapitalistidest peremeeste juures jõudsin saada terasesulatajaks, lubati minust isegi meister teha. Loodus ümberringi metsatu, stepimaa, aina lõputu stepp ja kaevandused, isegi tiigis rohkem masuuti kui vett, teate ju isegi, missugune see Lõuna-Ukraina stepi- ja Donbassi loodus on.

Turjale tuli siis kolmekümnes eluaasta, oli sõjaeelne aeg, aasta enne maailmasõda, nüüd on sellest kümme aastat möödas ja polkovnik Tšubenko tagasi ahju juurde tulnud terast sulatama. Tähendab, kolmekümnes eluaasta vajus mulle turjale, hakkasin kolmekümne esimest käima ja sulatasin oma ahjus terast, praegu on mul isegi valus mõtelda, kui suurepärast terast ma tollal kapitalistidele sulatasin, loodus aga, nagu ütlesin, ümberringi metsatu, me suitsune ja avar Donbass, päike lõõskab vahetpidamata pea kohal, laadimisaknast paiskub mulle aina tulikuuma hingust vastu.

Olin tugeva kondiga sell ja omajagu trotsi täis kah, mõlgutasin tihtipeale mõtteid, miks see eluke mõnel mehel nii sama tühja jookseb, teine aga aina pehmetel, udusulist patjadel püherdab. Ehkki ma revolutsiooniga tollal küll ei tegelnud, kuid päris pime vend ma ka enam ei olnud, lugesin igasuguseid raamatuid — Tšernõševskit ja «Kommunistlikku manifesti», ka Tolstoid, ning patuga pooleks Bakunit «Narodnaja Voljast» ja lugusid dekabristidest. Armastasin Ševtšenkot ja Ovsjanenkot, ütlesin juba, et päris tume ma tollal ei olnud. Käisin maidemonstratsioonidel, põgenesin kasakate käest, sain nagaikat maitsta, armastasin põrandaaluseid proklamatsioone lugeda ja neid teistele sokutada, kuid türmini ma ikkagi ei jõudnud, tähendab, päris revolutsionääri minust ei saanud, sest mis revolutsionäär sa oled, kui isegi vanglas pole istunud?

Niisugune see mu noorus siis oli, isa-ema ei mäletanud ma juba väiksest peale, isa oli saanud kuumast malmist kõrvetada ja kahe päeva jooksul surnud, emal oli tiisikus saadud juba keemiatehasest, vaeselapsena hakkasin terast sulatama, pühapäeviti aga ajasin tuvisid taga, kui palju ja kui toredaid tuvisid mul siis oli! Aga ükskord tiigi juures, seda tiiki meenutan ma nimme teistkordselt, kohtasin ma üht seltsimeest ja tundsin, kuidas revolutsiooniline teadlikkus minus täielikult loitma lõi, või nagu martäänimehed ütlevad — ma hakkasin punase mullina keema, nagu siis, kui malm süsihappegaasi välja laseb. Mu teadlikkus lõi niisugusel kombel leegitsema, et olin valmis igasuguseid eks-

[illegible] ette võtma ja kas ministrit või koguni tsaar [illegible] Verist ennast tulistama.

Ja ütlete, et revolutsionääriks niiviisi ei saada, aga lubage [illegible]-seekord kosta, et sellesama tiigi juures kohtasin ma [illegible] kallist kaasat ja seltsimeest, sihvakat mustaverd neidu, [illegible]kontori ametniku tütart, kes pärast aastast kinniistumist mingisugusesse organisatsiooni kuulumise kahtluse [illegible] oli välja saadetud Donbassi kõnnumaale isa juurde.

Terasesulatamine on peen, raske ja keeruline töö — et ta [illegible] seda õiget marki, teda juba keelega ei maitse ega [illegible] ei torka, ta võib ka hapu või rabe välja kukkuda, [illegible] löögist peeneks pudeneda või venitusest praguneda.

Et süsihappegaas normis oleks, tuleb hapule terasele lisada [illegible] ferromangaani või koguni alumiiniumi, ütlen veel kord — see terasevärk on peen värk, aga tunnistan kohe ka, et neidudega läbikäimisel tuleb sulatajast ja metallurgist veelgi osavam olla.

Siin tuleb juba silma järgi kindlaks teha, kuipalju on selles nelus väävlit, mis hõõgkuumuses hapraks läheb, kuipalju ta sisaldab oksüdeerunud rauda, mis aga tähendab, et teda tuleb ka desoksüdeerida või talle muid lisaaineid manustada, et ta eluvees roostetama ei lööks ega tuhande kraadini kuumutamisel tagiga ei kattuks. Et ta ise oleks magnet, kuid [illegible] teiste magnetite külge ei tõmbuks. Ning pärast [illegible] sulametall valuvormi, et sealt tuleks välja niisugune [illegible], niisugune õrnus, niisugune võimas kaunidus, mis proletaarlaste klassi terasesulatajale naiseks kõlbaks.

Armastan niisuguseid kangeid ja jonnakaid inimesi, kelle [illegible] pole nagu rohukõrs, kes elule kõrgelt konstruktsioonilt [illegible] vaatavad, niisugused inimesed meeldivad mulle, nad [illegible] mind maailmas püsti, olen neid ikka otsinud ja ikka [illegible], nad põlesid kustumatu ja kirka leegiga, küttes [illegible] ümberringi kõik viimse piirini kuumaks, tubli gaasimees [illegible] nende leeki, niisuguses leegis põleb gaas vähimagi [illegible] ära.

Olen niisuguste inimeste peale alati kade olnud, neid on [illegible] vähe, peaks aga palju rohkem olema. Jah, mul oli naine, [illegible] enam ei ole. Oli meil Adamenko, ja ka teda pole enam. [illegible] käed tõmbuvad rusikasse, tahaks hüüda, karjuda üle [illegible] maa: tulge ilmale, te suurepärased, kanged inimesed, [illegible], asuge rivisse, et võidelda ja võita, et võidelda ja [illegible] ärarääkimata kaunis sotsialism üles ehitada!

Veel hiljaaegu kommunaalmajanduse juhatajana (sealt [illegible] partei mu siia direktoriks, mu eriala on ju terase-

sulatamine, ja siin otsisin välja ka Friedrich Ivanovõtši, kellega koos me siin terast sulatamegi), tähendab, hiljaaegu lasin ma kivist mälestussamba välja raiuda. Oli mul üks itaallane, peene töö meister, ta raius suurepärase kuju välja, võite seda ise linna revolutsioonikangelaste surnuaial vaadata.

Adamenko mälestussammas seisab vee ääres ta kangelaskalmul: kivikotkas purustab oma nokaga kivist käeraudu, kuldtähtedega on raiutud sinna selle mehe elulugu, ümberringi laiub Donbassi stepp, kuumus ja müra, naftalaiguline tiik, mille kaldal ma kunagi oma neidu kohtasin, kellest sai mu kaasa ja kellega ma mitu aastat üksmeeles elasin.

Saime tütrekese, elasime üle imperialistliku sõja, võtsime vastu revolutsiooni, ja kui meile sakslased Donbassi külla saabusid, kuulutasime välja streigi, jätsime tehase seisma ning mina asusin kaevurite revolutsioonilist väesalka kokku klopsima. Ajapikku kasvas see polguks, hiljem isegi brigaadiks. Peatugem hetkeks sellel faktil ja heitkem korraks pilk minevikku, lähedasse, kangelaslikku minevikku, ning kuulake nüüd minu, terasesulataja Tšubenko lihtsad sõnad ära.

Parteisid oli tollal palju, vaata et igal tänaval oma partei, see oli meie Donbassi elu tuhande üheksasaja kaheksateistkümnendal aastal. Saime siis uue riigi alamateks, kõrgeaulise pan hetmani ukrainlasteks.

Donbassi loodus ei paku palju rõõmu, hetmani riik hakkas juba kaela kangeks ajama, meie aga unistasime oma Donbassi kandi söevabariigist. Hetman trükkis masinal raha, noh, ja eks meil läinud meel kadedaks. Just sellal aga lõin ma sidemed ühe Luganski lukussepaga, võtsime koos paar kärakat, panime suitsud ette ja ma hakkasin partisanisalka kokku ajama — kogu võim nõukogudele! Mu välimus oli siis päris jube, neid kuldhambaid mul siis veel ei olnud, peas oli must karvamüts nagu vanaaja tšerkessil, pilk karm, hääl tugev.

Võtsin vastu nii bolševikke kui ka parteituid, peaasi, et oleksid tugevat kaevurite verd või teenekad kõrgahjumehed, et oleksid visad ja pöörased, et keeksid, kuid ei ajaks ka üleääre, et süsihappegaas ei ületaks üht protsenti, ühesõnaga, et proov näitaks eeskujulikku terast. Võtsin väesalka ka niisuguseid, nagu alumiinium, — kes seoksid metallis gaasid, et see teras valukopas ülemäära ei pulbitseks. Võtsin mehi kõigist tehase tsehhidest, ühe Ivani teise kõrvale —

hullijulgeid, okkalisi, nurgelisi, kõikvõimsa Donbassi kangelaslasi proletaarlasi. Niiviisi klopsisingi kokku partisanisalga sakslaste vastu. Värbasin siin paarkümmend meest, järsat said neist kõigist bolševikud, kõrgemat järku partisanid, kes tundsid Leninit ja Marxi ja soovisid sotsialismi, isiste teooriatega polnud neil asja.

Kui aga vastavalt otsusele tuli meie partei ridu puhastama hakata, siis kehtestasime omad normid, omad miinimumid: lähed sa üksi kuulipildujale või viiele püssile vastu või lööd granaadiga staabi sodiks, oled tõeline bolševik, ja au sulle, ja proletaarne tänu ning parteipilet kõigi pitseritega!

Võidelda tuli kõvasti, kui aga sakslastele abiväge tuli, jooksime iga nelja ilmakaare poole laiali, sibasime risti-rästi mööda Donbassi läbi, käisime korraks ka Põhjas, ületasime Nõukogude piiri, saime natuke relvi, natuke nõuandeid ja teadlikku viha ning pöördusime ehtsate partisanide kombel mööda niisuguseid radu, kus kuratki koivad murrab, kodumaile tagasi.

Elasime peiduurgastes, oodates uusi näpunäiteid tegutsemiseks. Siis saingi põrandaaluselt kolmikult direktiivi tulistada sõjaväerongi, tekitada paras märul ja muidugi endale relvi rabada. Sind, seltsimees Tšubenko, abistab ataman Adamenko koos küla kõige kehvematega, plaan on nii- ja naasugune, lihtvange mitte maha lasta, ohvitseridel aga hing välja kõmmutada, käsutäitmisest kanna ette!

Jäingi ettenähtud päeva ootama, ise mõlgutasin aina mõtteid, mis mees see Adamenko on, ons meil tema kõrval hea võidelda ja ega tema talumehed äkki endale kraami kokku ajama ei hakka. Kaalusin ja arutasin kõik põhjalikult läbi ning otsustasin kolmiku direktiivi täita, kuid lükkasin oma küla osutid nii versta viis ettepoole, viisin ürituse ise koos oma Donbassi rooduga läbi ja heitsin lahingukuumana pärast löömingut pikali, et murul veidi puhata ja Adamenkot oodata. Teate isegi — lahingut lööd viis minutit, aga sagimist on terveks päevaks, pärast oled surmani väsinud, hing nildiga kaelas, taevas ajab üks pilvesagar teist taga, loodus lõhnab, hobused näksivad rohtu, ja alles hiljem sain teada, et olin jäänud kopsupõletikku.

Adamenko ei jäänud tundigi hiljaks, jõudis oma vennaskonnaga täpselt pärale, täielikult lahinguvalmis, hobused hästi toidetud ja inimesed drillitud, ta mära lausa helkis kullasäras — kus ta küll sihukest iludust inimsilma eest oli hoidnud? Ma küsisin talt seda ja sain teada, et ta võõpab rat-

sut vahetevahel kaitsevärviga üle, ja me kõik naersime laginal, kogu aas rõkkas naerupahvakuist, tõusin maast, et samuti naerda, ning tundsin korraga, kuidas mul rinnus pistab, kopsud just nagu ragisesid roiete all, nii et mul naerust midagi välja ei tulnud.

Adamenko tuli mära seljast maha, pikka kasvu, päris nagu vagrankatorn — kuidas küll niisugusele mehele riiet jätkus? Ta astus minu juurde ja kuulas mu kõha, pani mu siis murule pikali ja hakkas massaaži tegema. Ma ei tea, mis massaaž see oli, aga mu roided naksusid Adamenko käte all nagu pilpad. Oma massaažiga oleks ta mu peaaegu surnuks lämmatanud, pärast aga tunnistas, et ta eriala on meditsiin, armees on ta veterinaarvelskrina teeninud.

See Adamenko meeldis mulle kohe kui tõeline partisan ja kangelane, ja ma panin ta oma kaevureid kamandama, ise aga jäin kopsupõletiku kätte vaevlema. Mulle anti igasuguseid pulbreid ja pille sisse, kuid midagi ei aidanud, haigus oli liiga kõvasti rindu kinni hakanud, sellele lisaks aga oli vaja ennast varjata ja nende kopsudega ratsa sõita. Adamenko rääkis, et igamees sellele vastu ei pea, ning me otsustasime temaga radikaalse ravi ette võtta. Otsisime välja hästi üksildase küla, kuhu ühegi sakslase jalg polnud veel astunud, mind, jumalasulast, pandi heinapahmaka seest kuuma ahju peale lesima ning kogu nädal köeti kõvasti ahju ja kasteti heinu veega.

Seal valitses niisugune kuumus, et minust käis aur igatekanti läbi, nii palju verd tuli minust välja, et hakkasin ennast tervemana tundma ja otsustasin elama jääda, Adamenkole aga kinkisin oma püssi. Hakkasime siis kahekesi oma väesalkade ühendamist arutama, ainult me ei teadnud, kuidas parteiasju lahti harutada, sest minu väesalk oli parteiline, Adamenko oma aga mitte täielikult.

Nad ei teadnud, mille poolest parteilane teistest erineb, Adamenko tunnistas mulle, et nad olid tahtnud endile nõelaga tähed otsaette välja torkida, et teataks — see pole mõni nali, vaid tõeline võitlus vabaduse eest, ja et igaüks neid juba kaugelt ära saaks tunda. Hiljem tikkisid adamenkolased endal rinnaesised täis, nii et igaühel oli viisnurk rinnal, ja seda pidasid nad oma parteipileti isiklikuks erikujuks. Me arutasime omavahel, kas parteiorganid lubavad parteipiletitega niiviisi nalja teha, ning otsustasime, et need tuleb ajutisteks lugeda, sest mingeid liikmemakse neisse ju ei kirjuta, poisid aga otsustasime kõik puhastustulest läbi lasta ja neid täieõiguslikeks parteilasteks pidada.

Ta ainult kujutage endale niisugust vaatepilti ette — Adamenko lamab ahju peal, käänab ennast küljelt küljele, õgistab välja musti vereklompe, tema all aga on heinad nii märjad, et lausa särisevad kuumadel ahjukividel, kogu tare on tihedat auru täis, isegi hingata on raske. Adamenko istub laua ääres, kulm kortsus, tema eest sammuvad tares mööda ta võitlejad, kõigil tähed rinnal, kõik nad on sotsialismifanaatikud, ülejooksikuid neist juba ei saa, sest nende parteipiletit maa sisse ei peida ja sellega koos tuleb ka hauda minna.

Peas keerleb kõik vurrina ringi, oigan nagu hüüp ahjupealsel, võitlen pimeda loodusega oma elu eest. Läbi imepisikese aknaava näen tänavat, puid ja kauget steppi, mu silme ees lookleb suitsukoonlana lõputu tee. Tahaks näha seda sotsialismi, tahaks elada kas või ainult selle alguseni, oigan veel tugevamini ja rebestan kõhides rindu.

Adamenko paneb mu selili ja hoiab niimoodi kinni, mind vaevavad painajalikud unenäod, läbi akna paistab päev ja on inimesi näha, siis tõmbub aknatagune tumedaks, väljas saabub öö, planeet veab mind koos endaga läbi päevade ja ööde, kogu tare lausa väriseb sellest.

Siis kantakse mind surnukanderaamil, läbi akna näen, kuidas küla väike puukirik tules lõõmab, kuidas põlevast tornist üksteise järel kellad alla kukuvad, kuidas variseb alla suur kell, kuidas ta kumiseb ja müriseb, kuidas siis langeb klirinal ka väiksem tema järel, kuidas väikesed kellad maha kukuvad.

Ärkan ja kuulen, kuidas Adamenko tares naeru kõgistab, saan teada, et see on tema usuvastase tegevuse vili. Ta oli kokkutulekul koguduseliikmeid veennud, et need kogu kiriku varanduse kodudesse laiali tassiksid, sest muidu võib juhtuda, et sakslased selle rekvireerivad, või rüüstavad kiriku ära bandiidid ja vehivad kogu püha kulla sisse. Palveta siis veel papi väravas! Noh ja sestap veetigi siis kõik, mis vähegi kätte juhtus, kodudesse. Nüüd polnud see enam kirik, vaid tühi usutsirkus. Koguduseliikmed võtsid isegi kirikulipud kaasa, pärast aga hakkasid külas kuulujutud levima. Eks igaüks oleks tahtnud kuldkarikat või mõnda muud kallist riista saada, ühesõnaga — lugu lõppes sellega, et kirik põletati maha, küllap selleks, et ühist pattu varjata, et kogu küla patust puhtaks pesta.

Adamenko naeris, nii et kogu tare kajas, ja niipea kui mina olin toibunud, tuli mul kohe Adamenko riukad käsile võtta: sel mehel oleks nagu vanakuri ise peas pesitsenud,

ülimalt kõrgemat järku pöörane ja ülimalt teravkeelne vanakuri.

Sulatan praegu terast, aga mõttes mõlgub mul aina Adamenko. Te ehk ütlete, et need on meie partisanielu tühised seigad, kuid ümberringi olid sakslased, hetmanlased, meie klassivaenlased, meie aga seisime nende vastas, arendasime partisanitegevust kuni viimse padrunini. Pidasime oma elusihti kalliks, meile oli väga tähtis seda rada käia, ja vähe tuli meid tagasi.

Võitlesime kõikvõimalikul viisil ning ühest sellisest, Adamenko väljamõeldud rünnakust, ma teile pajatan.

Niisiis, ühes stepikülas peeti laata, igast ilmakaarest kerkis tolmu, tolmasid ka laiad stepiteed, põrisesid tatšankad, põrisesid saksa kolonistide furgoonid, tilisesid oma terasassidega stepivankrid. Kõikvõimalikud helid, kõikvõimalikud toonid, iga peremees võis hääle järgi oma vankri tuhandete hulgast ära tunda, nii nagu meie teiega tunneme ära oma tehase vile, nii nagu vedurijuht tunneb ära oma veduri vile kõigi teiste vilede hulgast, Tauria laudsiledal avarusel valitses stepirahu.

Vankritelgede teraspuksid tinisesid igaüks omal viisil, laada igast nurgast kostis loomade häälitsusi ja inimeste kõnekõma. Sakslased jalutasid oma tõlkidega vankrite vahel ja ostsid hetmani grivnade eest kariloomi kokku, seda raha oli hetman masinaga trükkinud. Saksa orkester põrutas nende sõjaväemarsse ja -laule, karjamaal tegi raudkiivrites ja täisvarustuses Saksa pataljon sõjaväedrilli, nende majoril hobuse seljas vappus vats, taevas pea kohal oli nagu põhjatu meri.

Äkki ilmusid silmapiirile mõned hilinenud furgoonid, neid veeres kohale kõiki nelja teed mööda, furgoonidel istusid prisked eided ja tüdrukud, punased moldaavia rätid lausa leegitsesid päikese käes. Vankrid jäid keset laadaplatsi seisma, eided ja tüdrukud, rätid ümber, hüppasid maha. Adamenko oli hästi pikka kasvu, kuid sellegipoolest oli seelik talle päris paras, ka tikitud pluus läks vabalt üle ülilaiade õlgade — eks need pidid olema talle parajaks paariliseks sobiva tüdruku omad.

Eitedekari hakkas rahva hulgas ringi luusima, külamehed lagistasid nende üle naerda, meie mehed aga seadsid vajalikesse kohtadesse kuulipildujad üles, paigutasid parimad laskurid aedadesse laiali ja siis põrutasid igalt poolt niisuguse hooga, et sakslased end kohe meie armu alla andsid.

Sellegipoolest tuli kõvasti võidelda, sest need polnud mitte hetmanlased, kes võisid ühe paugu eest plehku panna. Saks-

lased võitlesid täie programmi järgi, algul ei pidanud nad [illegible] eideseelikute eest jalga lasta ja me niitsime neid kuulipildujatega. Eks see olnudki see partisanitaktika — [illegible] eitedeks, sel moel hästi lähedale pääseda ja teha [illegible], andmata vastasele aega end lahinguvalmis seada.

Kui mõnigi kaotas lahingu ajal oma seeliku, Adamenko tegi aga neiuriides kogu lahingu läbi, kael keesid ja kudrud ja tukateid täis riputatud, ja ta ei võtnud kordagi keed kaelast ega kaotanud ühtegi tukatit. See oli tema neiu varandus, kes oli pidurüü andnud armsamale võidu heaks, aga võib-olla ka surmaminekuks.

Jutustan teile teisestki lahingust, mis samuti Adamenko strateegia järgi maha peeti, see oli siis, kui me mõlemad hetmanlaste vastu punase terrori välja olime kuulutanud. Meid oli orbudeks jäetud, meie eest said hukka meie kõige lähemad — Adamenkol pruut ja minul naine. Leidus meie hulgas niisugugne mees, kes nad hetmanlastele välja oli andnud, mina siis lausa lendasin oma salgaga kodukanti Donbassi, unustanud igasuguse ohu, ruttasin päästma; oli kohutav öö: stepitorm möllas, kuu kihutas taevas pilvelt pilvele, kuivad välgud lõhestasid taevast.

Tahtsin hobuse seljast maha hüpata, et veel kiiremini edasi jõuda, kuid saabusin ikkagi liiga hilja: naftalaigulise tiigi äärest leidsin oma mahalastud naise, kodu aga oli täielikult rahupidi pööratud, hävitatud. Mu tütreke oli kuhugi steppi jooksnud ja stepp oli ta neelanud. Istusin oma tare põrandale ja jäin nii istuma kuni hommikuni, siis mõistsin, et enam ma kellelegi armu ei anna, needsin kogu oma suures südamevalus hetmani-Ukraina ära, istusin hobuse selga ega tulnud sealt maha, enne kui me selle riigi koos ta sakslastest kaitsjatega hävitanud olime.

Aga reetur, kes meie naised üles oli andnud, tundis väga hästi, kuidas paratamatu surm talle ajapikku ikka lähemale ja lähemale jõuab. Ta ootas seda nagu oma lähikondset, me lasime tal inimelu kõiki valusid tunda ja ka ta ihu sai seda valu küllaga. Ja siis toimuski too teine Adamenko kavade järgi peetud lahing, kus me kõvasti võitlesime ja kus me igaühele teenete järgi mõõtsime, ainuüksi voolanud vere protsentidesse oleks võinud uputada hetmani koos ta vanade vene kindralite värdjakambaga.

Võimalik, et mõnigi teist on partisan olnud, võib-olla et mõni on olnud Punakaardis või üldse aidanud kohapeal võimu võtta, see muidugi teab, missugused meeleolud tollal valitsesid. Igaüks meist kujutas ette, et revolutsioonikeskus asub

just tema linnas, et kogu maailm vaatab just tema poole ja ootab just temalt midagi niisugust, mida pole varem muinasjugudeski kuuldud, — kangelaslikkust ja revolutsioonilist tuld, mis suudaks kogu maailma meeli köita. Ja meie eeskuju järgis tõepoolest kogu proletariaat, ja meil polnud millestki kahju, sest meie ees oli tõusmas punane sotsialismiplaneet, meile langesid tema kiired, ja me sammusime edasi, juba täiesti oma eesmärgile lähenemas.

Ühelgi meist polnud rohkem kui püksipaar ja kulunud sinel. Ja ometi jäi kõikjale, kust me läbi olime marssinud, Nõukogude vabariik püsima, ja ometi oli meid ainult käputäis ja vahel me püssidki ei tulistanud, ja ometi seisis Donbassi Vabariik nagu laps oma ürgses ilus. Rasked aastad on meist üle veerenud, aga praegu tunneme tõelist headmeelt, sulatades siin seda suurepärast terast ja meenutades meie omaaegseid võitlejaid. Tollal aga polnud aega isegi silmi pesta. Meie Adamenkoga olime otsustanud ühes Donbassi tasandiku külas paikneva hetmani valveüksuse viimseni hävitada, oma väljanutmata südamevalu eest valgekaartliku riigi pan hetmaniga arved õiendada ja kogu selle valge terrori tasa teha, tasa teha nii nagu vaja.

Me saime selle tema kõrgeaususe hetman Skoropadski nimelise haidamakkide polgu sotnja kätte. Olime kaua ja ettevaatlikult nende kannul hiilinud, rohi ei tohtinud meie jalge all sahiseda, kui me liikusime, meid oli hästi vähe nii lahingulöömiseks kui nende ümberpiiramiseks, päeval me sammusime, öösel aga vahtisime taevatähti ja lausa lämbusime raevust, Adamenko passis parajat juhust, sest selliseks lahinguks igasugune aeg ei sobi.

Võtke näiteks metall, ja te ütlete kindlasti, et iga hetk ei saa teda martäänahjust välja lasta — kopp peab kohal olema ja valuvormid valmis pandud, aga mis peaasi, teras peab õigesti sulanud olema. Inimesi lahingusse paisata aga on üsna vastutusrikas toiming, ja kui lahingukäsk on antud, siis kogu su ihu on just nagu tuld täis ja su peas keerlevad tuhanded mõtted.

Ootasime õige aja ära ühes Moldaavia külas, seal asus suur koolimaja ja hetmanlased jäid sinna öömajale, ainult seda aga oligi meile tarvis. Valmistasime neile öösel peo missugusel Ükski ei tulnud sealt elusana välja. Kõigepealt võtsime valvepostid maha, siis panime ustele väljastpoolt toed ette ja hakkasime põlevaid õletuustakaid aknast sisse loopima; õues nägime, kuidas nende sõdurid põrandalt üles kargasid, ning siis õnnistasime neid kohe oma vintpüssidest. Kaua sa ikka

[illegible] lesiskled, kui sulle põlevat pahna pähe sajab! Muidugi poleks me nendega nii kaua jännanud ühti, kui meil [illegible] granaate oleks olnud.

Hiisugune oli siis too teine Adamenko nuputatud lahing, tavalisi lahinguid tuli aga musttuhat ette, ning kolmas Adamenko riugas jäi ka ta viimaseks, kuid selleni kulus veel terve aasta. Tolle aastaga oli ka Saksamaal revolutsioon lahti läinud ning meiegi tuhmid pead hakkasid selgima. Kogu Euroopa möllas revolutsioonitormides, jätsin Adamenko väesalga komandöriks ja nad lülitusid Punaarmee ridadesse, ise aga sõitsin kaunisse Odessasse, kuhu seltsimehed põrandaaluse mind võõramaiste okupantide ja imperialistlike haidega võitlema kutsusid.

Oli tuhande üheksasaja üheksateistkümnes aasta, kogu sadam oli sõjalaevu täis, kogu Odessa tsoonideks jaotatud, siin oli nii võõramaine tsoon kui ka Grišin-Almazovi oma, seal olid Petljura väeosad pidama jäänud, Poola leegionid aga mängisid prantslasi. Valgete ohvitseriväeosad võitlesid ukrainlastega, igas tsoonis oli ka oma vastuluure, kõik need vastuluured ei unustanud hetkekski meid, isegi unes mitte, meie elu oli revolutsiooniline ja ärev, meil kõigil rippus pea kohal surm juuksekarva otsas. Unustasin veel ütlemata, et linnas paiknes ka Miška Japontšiku bandiidiarmee, mitusummend tuhat relvastatud röövlit, kellele oli kasulik mängida revolutsionääre, nad korraldasid Odessa tänavail pööraseid eks-se, aga nende eks-ide eest pidime tasuma meie, bolševikud. Sest kõik, mis linnas toimus, pandi meie arvele.

Meid otsides oli kõikide nende vastuluure jalad rakku jaksanud, ja niisuguses möllus meie parteiline elu tolleaegses Odessas kulgeski, ometi ei jätnud me üritust pooleli, meil kujunes välja koguni võõramaine kolleegium, ühe kaluri, minu seltsimehe Polovetsi isa juures töötas põrandaalune trükikoda. Olime lehe kaudu teada saanud mässust ristlejal ja leidsime tee Prantsuse sõjalaevadele, ühesõnaga — päris kõik tööd sai ära tehtud, kuid minul ei kõlba sellega kiidelda ega teil seda kuulata. Tollal sai hulganisti põrandaaluseid seltsimehi hukka, minul õnnestus siiski välja rabelda, ehkki ma ennast just eriti ei varjanud ega ka just eriti täägi otsa ei tikkunud, põranda all on kõige tähtsam distsipliin ja vastupidavus, seal kuulub su elu kõigile ja sina võid riskeerida ainult niipalju, kuipalju seda lubab komitee.

Ühesõnaga — jäin ellu ja läksin tagasi oma väesalka, sest silmapiir oli äkki jälle tumedaks tõmbunud ja sünged pilved meie nõukoguliku rahna kohale kerkinud, lihtsamalt öel-

des — algas deniikinlaste armeede pealetung Moskvale. Meie Punaarmee väed veeresid Põhja, kohalik kodanlus pidi rõõmust kirikukellad peaaegu et puruks lööma ja korraldas aina tänujumalateenistusi, aeg oli küps, ja me teadsime, et meile armu ei anta, et kindralid tahavad Venemaast jälle tsaarivangla teha.

Leidsin oma Adamenko rindelt, ta juhtis kaunist polku, kus polnud kahte võitlejat, kes oleksid ühtemoodi riides olnud. Meie kohtumine polnud hoopiski rõõmus, ja me murdsime kaua pead, mida meil edasi tuleb teha, siis aga pidasime nõu seal, kus vaja, võtsime polgust meile vajalikud Donbassi inimesed ja läksime üheskoos Adamenkoga deniikinlaste juurde tagalasse, meie armsasse, suitsusesse Donbassi, ta jäärakutesse ja steppi, ning seal tuli meil hästi palju ringi uidata.

Kui palju sütt deniikinlaste veduritele andmata jäi, kui paljudel tehastel me masinaid ega relvi valmistada ei lasknud, arendasime partisanitegevust kogu Donbassis ja meid toitis iga küla, meid varjas iga tehas, meid tundis iga kaevandus. Meid soojendas Donbassi päike, lahinguid oli küllaga, meile pandi igasuguseid lõkse, meid püüti tabada iga nurga takka, lõpuks aga tuli neil terve Drozdovi polk rindelt ära kutsuda ja meie vastu paisata, ja siis toimuski too kolmas Adamenko väljanuputatud lahing.

Kui mõnel noorel mehel voolab soontes rahutu veri ja tal tuleb tahtmine kirjutada midagi meie Kodusõjast, siis haarab ta nagu pöörane sule või pliiatsi ja aina kirjutab, kujutades, kuidas me poolalasti ja paljajalu hästi varustatud vaenlase armee taganema lõime, kuidas ohvitseripolgud relvad maha viskasid ja vabandust palusid, ja seda ainult sellepärast, et noor kirjamees nõnda soovib. Meil aga, kes me seda suppi küllalt oleme lörpinud, kripeldab süda sees: tahaks kangesti sõimata, tunneme pahameelt, sest see pole mingi au niisuguseid vaenlasi võita. Meile ei sadanud õnn taevast, vaid me võitsime selle kätte vaevaga ja palehigis, ning ohvitseripolgud võitlesid meeleheitlikult ja veriselt, nii nagu vaja. Seda suurem au meie võitlejatele, kes lõid niisugust visa vaenlast ja niisugusest vaenlasest üle olid!

Drozdovi ohvitseripolk oli täies vormis, polkovnikud olid neil rühmakomandöride eest ja kaptenid ning lipnikud võitlesid nagu reasõdurid, juhtis neid aga Doni kasakas, kes oli ühe aastaga kindraliks välja teeninud. Et see polk meie vastu saadeti, tähendas seda, et olime deniikinlaste elu küllaltki kibedaks teinud, ning loovides nüüd niisuguse vaenlase ees, tundsime ise sellest headmeelt, et meie võimed selliselt märgistatud olid ja et meie vastu oli tulnud parim vaenlase väelag.

Istusime Adamenkoga kaks ööd soolakaevanduses, pidasime aru, aina vaidlesime ja arvestasime, Adamenkol oli terane mõistus — eelseisva lahingu plaan ta peas oli täielikult välja kujunenud, minu osaks oli seda ainult parandada ja tegevuskuse raamidesse viia. Samal ajal tutvus Drozdovi polk ümbruskonnaga, nende juures käis igasugust kohalikku rämpsu, neile anti igast kandist andmeid, isegi meie inimesi käis nende juures, et kaarte segada.

Drozdovi polgu staabis kees kibe tegevus, nad püüdsid koguni töölistele silmi teha, need polnud mitte niisugused ohvitserid, kes tagalates ainult viina olid lakkunud, spekuleerinud ja oma rinnet laostanud, see oli monarhismi fanaatikute võitlusüksus, mehed olid kapitalismi ja ühtse Venemaa pöörased kaitsjad. Jõid nad salaja, et kohalik elanikkond seda ei näeks, meie seltsimehi aga hävitasid samuti salaja ja käratult; nad kujutasid endist tallekesi, kuid olid tegelikult hunnid ning oskasid omamoodi oma räpast klassi teenida. Meile sai osaks seista selle Drozdovi ohvitseripolguga silm silma vastu, ja ma pean tunnistama, et nõnda sai meile osaks üsna vastutusrikas ülesanne.

Te tunnete Donbassi steppe ja stepijäärakuid — vahel voolab siin keset hundinuie ja pilliroogu täis kasvanud madalaid kaldaid jõeke ning samas seisavad metallurgiahiiglased, suitsevad kõrg- ja koksiahjud, kaevanduste kõrval kõrguvad terrikoonikud nagu maa all tehtava töö tohutud tähised. Kõige selle seast tuli leida just see õige org, kus voolaks jõeke ning kasvaks pilliroog ja kõrge luharohi; igasugust kavalust appi võttes oli vaja meelitada deniikinlased sinna ning lasta neil kokku põrgata sellega, millega me lasime.

See oli kõrgeim partisanikunst, vaevalt et mõni regulaarväeosa sellega toime oleks tulnud; me jaotasime oma väesalga kaheks, sõitsime kindlaks määratud kohtadesse laiali ja tegime seal kisa-kära. Ka drozdovlased jagunesid kahte rühma ning kolmepäevane lahing algas partisanitaktika järgi. Teadus ütleb õigesti, et plaani kokku seada on kerge, seda täita aga raske, ning väidab, et osa neist raskustest, mis kerkivad komandöri ette plaani täitmise ajal, saab tunda inimene, kes kaelani jäises voolus sumades ja teravate kivide otsa komistades jõge läbib.

Olime Adamenkoga kumbki meie lahus asuvate väeosade juures, enne kokku leppinud kohtumises kindlal ajal ning kindlas kohas. Lahinguid pidades taganesime kolm päeva,

taganeda püüdsime aga ainult sinna, kuhu vaja, ja mitte mingil tingimusel sinna, kuhu vaenlane meid ajada tahtis. Meie plaan oli üsnagi jultunud ja teistes tingimustes oleks ta ilmtingimata läbi kukkunud.

Lähenesime Adamenkoga teineteisele vähehaaval, drozdovlased jälitasid kumbagi meie sõjasalka, meie väesalgad jäid järjest väiksemaks, sest me lasime osa oma võitlejaid järkjärgult vabaks, ja te kuulete kohe, milleks.

Nagu ikka, on jutt kerge jooksma, tegelikult aga asi pahatihti takerdub, ning nii meiegi Adamenkoga ja käputäie inimestega varakult ühel kaunil õhtul ühes kaunis kohas kohtusime, kuid see polnud see paik, mille suhtes me kokku olime leppinud, aga siiski võis ka seda ära kasutada. Siin oli jäärak, oli jõeke ja kasvas pilliroogu, olid, nagu te mõistate, ka kahelt poolt pealetungivad drozdovlased ning meid käputäis nende vahel. Jätsime kindla surma peale mõned mehed sinna, suurema osaga aga põikasime kõrvale pilliroogu ja lipsasime õigel ajal kotist välja, leidsime paari kilomeetri kaugusel oma varem eemaldunud poisid üles ja jäime tagajärgi ootama.

Drozdovlaste väeosad ründasid teineteist ning kumbki neist mõtles, et ta on sattunud meie suure salga peale, minu kuulipildujad aga sülitasid tuld kahele poole. Hämardus, mõlemalt poolt läks lahti tõsine tulevahetus, nemad olid täpsed laskurid ning kõmmutasid üksteist vastastikku üsna hästi. Oli, nagu öeldud, õhtune aeg, päike alla veerenud tolmupilve taha, ja selle aja peale, kuni nemad aru said, et sõdivad omavahel, olime meie lähemale tulnud ning avitasime neid nende ettevõtmises. Siis saabuski öö ning Adamenko kolmas riukaline lahing lõppes, Adamenko ise sai kuuli suhu, see tungis tal keelest läbi ning väljus kusagilt kuklast. Viisin ta haiglasse tuttava arsti juurde, ise aga käisin hommikut oodates haigla ümber ja peksin oma nagaikaga puulehti.

Hommikul hiilisin Adamenko juurde. Ta oli velskritoas üksinda, kuid voodis ei lamanud. Nägin, et ta kõnnib toas nurgast nurka, — see mees oli tulevikupäevade hiiglane ja sugugi mitte halba tõugu. Ta pea oli üleni valgessse mähitud, välja paistsid ainult nina ja silmad, ning mul jooksis võbin üle selja — nii punased ja kohutavad olid ta silmad. Voodile oli visatud neiu särk ja seelik, kudrus ja kee, kõik see, mis kuulus ta vaesele pruudile. Ta püüdis oma läbilastud keelega mulle midagi ütelda, kuid lõi käega ja ta silmas hakkas sätendama midagi, mis väga sarnanes pisaraga. «Pole midagi, küll sa veel oma isu täis räägid,» ütlesin talle, «kui muidu ei saa, õmbleme sulle vasikakeele suhu!» Endal aga lausa

piisitas südames ja mu nali ei kukkunud just eriti lõbus välja.

Ta astus seina äärde ja hakkas sinna sõrmega hirmsaid sõnu vedama — närukaelast surmast, kes tahab teda voodis lämmatada, kuid tema ei heida voodisse, tulgu surm ta juurde, kui ta püsti seisab, ning muid vandesõnu. Vastasin talle samuti sõrmega sõnu seinale vedades ning kordasin ka kõvasti seda, mida kirjutasin. See aga, millest me siis kõnelesime, polegi teile huvitav. Siis surusime teineteisel kätt, ja ma läksin, et kõnelda arstiga, kui aga tagasi tulin, kostis mu kõrvu lask mu omaenda püssist. Adamenko seisis keset tuba, tema rinnust purskas verd nagu vaadist, ta silmis oli tühjus ja ta vajus põrandale.

Ja nüüd jätkake miitingut ilma minuta, sest Friedrich Ivanovõtš on juba mitmel korral siia sisse kiiganud. Tulen juba, Friedrich Ivanovõtš, tulen martäänahju juurde, ja olgu see viimane kord, kus ma töö ajal kõnet pean. Viis aastat on me siik püsinud, sulatagem igasugust sorti terast, armastagem Leninit, elagu vääramatu ja uljas sotsialismitee! Elagu meie Donbass ja igavene au langenuile!»

Harkov, 1932—35

LAEVAMEISTER

Jõudes mahedaist noorusaastaist
karmi, kalestunud mehisusse,
võtke kaasa, võtke kaasa kõik inimlikud tunded, ärge jätke neid teele maha:
hiljem ei suuda te neid üles korjata.

N. Gogol

I

Hall pea kohustab millekski. Vanad jalad aga seavad sammu juba haua poole. Läbielamustest tulvil elu on mu ees nagu Vabariigi pinnamoekaart. Kui palju vett on ajamerre voolanud sellest päevast, kui ma noore ja rohelisena ellu sukeldusin! Praegu olen üle seitsmekümne, vahel vaevab mind luuvalu, mu käed värisevad ja silmad jooksevad vett. Siis annan ma käsu ahi küdema panna, asetan jalad võrele ning jälgin puuhalgudel siuglevaid tuleleeke. Puudega kütmine on muidugi igand, kuid ärge mind sellepärast hurjutage — meenutan ju oma kauget noorust. Vaatan, kuidas tulekeeleke, see igavene energia muundumise ja mateeria lagunemise sümbol, kukerpallitab, sirutan käed, ja ta soojendab mu peopesi, kus elujoon juba teisele servale on jõudmas. Vanadus kohustab millekski.

Täna nägin meie suurepärast «Valget Kõrbet». Noor režissöör surus austusega mu kätt ja vaatas vaimustatult mulle otsa. Ta ei suuda sõnul väljendada seda rõõmu, et mind näeb. Ta on õnnelik, et olen elus ja terve, ning palub mind oma ateljeesse. Ta annab töökaaslastele teada, et suur isiksus (see tähendab mina) õnnestab neid oma külaskäiguga. Minu jõude kaudu on ta kinematograafia selgeks õppinud. Lõppkokkuvõttes väsitas ta mu oma kiidulauluga ära. Surusin veel kord ta kätt ja jäin taas üksinda.

«Valge Kõrb» on tõepoolest meistriteos. Niisugused filmid ilmuvad meil kord kümne aasta takka ja jäävad majakatena paistma. Te kindlasti mäletate veel filme «Tõuse üles, rahvas!», «Viimne hüüe» ja «Hiina taevas»? Mis aga sündis

ajakirjanduses pärast «Heisakem lipud mere kohale!» linastumist! Ja lõpuks Semper Travõtsa eelviimane hiiglane — «Internatsionaali sünd». Toimus kooliõpilaste demonstratsioon. Lapsed kandsid tänavail lippe ja plakateid ning hüüdsid Travõtsale: «Tä-na-me onu Sem-pe-rit! Ter-vi-ta-me onu Sem-pe-rit!» Mikrofonid kogusid kõik tervitused kokku ja kandsid need Travõtsa kõrvu, kes ise sel ajal minu toas ahju ees istus.

Ja nüüd sai mulle taas osaks õnn vaadata ekraanil me uut saavutust. Filmikunst on tippu jõudnud. Kui halenaljakad tunduvad nüüd mulle ta loomise koidikul peetud arutlused! Mäletan, et me ei suutnud kuidagi omavahel selgeks rääkida küsimust — kas filmikunst on olemas või ei? Te näete, kui lapselikult rumalad me olime ja missuguste tühiste asjadega aega viitsime.

Me esimesed sammud filmi alal olid nagu imiku katse kõndima hakata. Esiisad olid avastanud fotograafia. Selle fotograafia kohandasime liikumise fikseerimiseks. Me trükkisime positiivid ja panime need kartongi tehtud pilu ees liikuma. Tänu silma võimele säilitada endas sekundi murdosa vältel kõike seda, mida ta näeb, saavutasime pideva liikumise. See oli primitiivne s t r o b o s k o o p veel kümmekonna nimega, mis igasugused leiutajad talle olid pannud. Ajapikku loobuti klaasplaatidestki, võtteaparaate aga täiustati vastavalt ja lõpuks leiutati film ning ilmusid selle ülla kunsti esimesed meetrid, mida me nüüd Filmikunstiks nimetame.

Tuleleegid lõukal hüplesid ja praksusid, vallatlesid nagu lapsed. Mul hakkas süda tuikama. Selles polnud ka midagi imelikku: pöördumine noorusaastatesse muudab sind ennastki nooremaks, südagi peab nooruslikumalt töötama, on aga juba vana kaloss. Ahoi, eakaaslased, kas teilgi vahel südames niimoodi tuikab? Kus nad on? Ühed juba hauas, teised aga väärikasse vanadustorni sulgunud.

Mul pole vaja varjata seda, mis on olnud. Vanadus peab tõtt kõnelema. Milleks talle vale? Kelle ees oleks tal vaja pugeda või suu sulgeda? Tee möödapääsmatu lõpp juba paistab. Kui oled oma elu ära elanud, peab sul lõppude-lõpuks mehisust jätkuma kõigile silma vaadata.

Tõstsin käe silme ette ja helistasin filmoteeki. Olen nüüd üpris tähtis mees ja kogu maa filmoteek on alati mu käsutuses. Laususin mikrofoni paar sõna filmoteegihoidjale. Ta leppis ametivennaga ajalootsükli suhtes kokku. «Oodake ainult hetk, Se-Fi-Me,» kuulsin ma tema häält, «elektrilaengud ei lase praegu filmi edastada. Aga ilmajaamast anti

[illegible] et õhuniiskus tõuseb. Pange oma ekraan valmis!» Se-Fi-Me on mu hüüdnimi. Seltsimees Filmimeister — see on kõneasti kõrgeim aunimi. Tõusin ahju juurest, tõmbasin ekraani eest eesriide eemale ja maandasin ühe juhtme. Seadsin lainepikkuseks 725 ja asusin rahulikult tule paistele.

Istusin vaikides. Sugulasi mul pole. Omaksed on kõik jäänud [illegible] laiali. Praegu sooritab mu vanem poeg õhureise [illegible]. Vahel saadab ta mulle teelt tervitusi. Ning koos ta häälega kuulen ookeanilainete pahinat ta hääletu lennuki all. «Taat,» hüüab ta mulle, «ma näen laineid, mis on niisama hallid kui su juuksedki! Kohe puhkeb torm, taat! Ma võtan kõrgust. Praegu kattis mind pilv. Tervitus, taat!»

Mu naine oli võõrast pesast. Teda oma kitsukeses toas käsi kandes unistasin kotkapoegadest, ainsamast, mille nimel elada tasub. Nad on mul olemas. Ja ma ei tea, kumb neist mulle armsam on ja kummast ma rohkem rõõmu tunnen.

Seina sees on mul väike orv. Seal seisab urn naise põrmuga. Kord aastas tõstan ma kalli tuha lauale ning nuttes ja halades vestlen temaga. Selle ammuse rahvakombe olen ma taielikult omaks võtnud. Siis otsin välja kirja nooremalt pojalt, kelle sünd on tihedalt seotud ema surmaga. Ma ei tunne ta vastu kibedust. Armastan teda. Ta sarnaneb väga mu kadunud kaasaga.

Selle poja kutsumuseks on raamatute kirjutamine. Ta on leidnud paljude selle ala autoriteetide tunnustuse. Ma muigan endamisi. Kuidas kõik maailmas muutunud on! Kunagi, mu noorpõlveaastatel, ihaldasid inimesed, kes raamatuid kirjutasid, mugavust, uhket tuba ja rahulikku, istuvat eluviisi. Seda on praegu isegi imelik kuulda, ent nii see tõepoolest oli.

Tänapäeval on hoopis teisiti. Aasta otsa viibib mu poeg ei tea kus. Kogu selle aja on ta tuba me majas lukus. Ent äkki ilmub ta kas lennukilt või elektrirongilt ning asub mõneks ajaks sinna tuppa elama. Ta lappab ja sorteerib oma materjale ja märkmeid enne trükkiandmist. Kirjutab ta aga seal, kuhu tee teda parajasti on viinud, — merel, õhus, metsas või keset lumelagendikke, ekvaatoril või liivakõrbes, kuhu nüüd vett juhitakse. Ta teosed on alati hoogsad, elurõõmsad, helisevad nagu linnulaul.

Õnnelik on see noorusaeg! Mulle meenus tänane film «Valge Kõrb» ja selle režissöör. Enne linastumise algust istusin oma kabiinis, kuhu ei kosta ükski heli. Suur Läbivaatusesaal on kabiinideks jaotatud ning igaühes istub vaataja. Filmi demonstreerimine kestis kaksteist tundi. Stereo-

ekraan oli otsekui läbipaistev ja helendas. Kuulsin gongilööki ja tundsin, et mu süda seisatas hetkeks. Film algas. Ventilaatori propeller hakkas sahisema, automaattugitool vajus tahapoole, justkui paludes mugavamini istuda, kõrval süttisid väikesed tähtedega klaasnupud. Nupule vajutades võisin saada kõike vajalikku.

Kolmekümnendate aastate kriitiku vaatevinklist on «Valge Kõrb» peaaegu faabulata tükk. Olime juba unustanud selle *line of beauty**, millega kaheksateistkümnenda sajandi kunstnik Hogarth ilu seaduspärasusi püüdis avastada. Ent niipalju kui võimalik, seaduspärastasime selle tohutu leiutustetulva, mis iga talent kunstiväärtusi luues kunstimeisterlikkusele juurde on lisanud.

Lausa kole kuulata, kui mõni mees nüüdisajal võtab üles jutu faabulast kui teose lülisambast, kangelastest, kes ei arene ega muutu, või autorist, kes ei julge inimlikest tavapärasustest üle astuda. «Valge Kõrbe» *point de départ*** on enneolematu looduspilt. Julgelt on näidatud lumega kaetud puid, nad seisavad vaatajal pea kohal ja puistavad objektiivi lund. Puu takka astub välja alasti inimene ja hirmuäratavalt suureks kasvades täidab oma palja rinnaga kogu ekraani. Temast ei jää lumele ühtki jälge. Nähtavasti on võtted tehtud Schüfftani täiustatud meetodil — valmis looduspildile filmiti inimene peale. Pärast seda nägime, kuidas naine sünnitas. Ta valust siniseks tõmbunud jalad võbisesid, võbises ka pruntis kõht. Ilmaletoomine on inimarengu algusest saadik veel muutumatuks jäänud, möödapääsematu, sellest ei saa keegi vabaks — meenutamaks veel kord neid tohutuid avarusi, mis inimkond on läbinud!

Naine hakkab sünnitama. Oo, lapse sünni pühimast pühim rõõm! Oo, sügav austus emavaevale! Oo, elurõõm!

Käsi soojendades vajusin ma mõttesse. Käed külmetavad mul nüüd kogu aja. Ma pole võimeline «Valget Kõrbet» ümber jutustama. Loogiliselt ei mahugi ta järjepideva jutustuse raamesse. Ja veel praegugi värahtan ma hetketi sellest ärksusest ja jõulisusest, mida filmi vaadates tundsin.

Filmoteegihoidja täitis oma lubaduse. Kuulsin ta häält oma telefonireproduktoris. «Se-Fi-Me,» ütles ta, «me anname lainel 200.» Ma otsisin üles numbri 200 ja vajusin mugavamini tugitooli.

---

* ilujoon (ingl. k.). *Tlk.*
** lähtepunkt (pr. k.). *Tlk.*

Soovitan kõigil elada raugaeani. Ärge ainult tõbesid kaasa tooge. Kui silmanägemine töntsiks jääb, pole veel midagi katki, on ju seljataha jäänud tohutu läbitud tee, selle nägemiseks aga pole silmi vaja.

Palju rohkem teevad muret magu ja süda. Kogu aja pean oma sisikonna asjadega kursis olema. Tunnen, kuidas mu kolkunud ja vedel veri endasse rakkude jaoks toitu võtab. Mu süda on elu jooksul palju rühmanud, nüüd tõmbub ta kokku ja täitub aeglaselt. Ma olen nagu kõrvaline vaatleja, kes oma mehhanismi rataste üha aeglustuvat käiku jälgib.

Minu aastates inimene elab mõistusega. See on täiuslik elav olend, mida ma samastan iseendaga. Jälgin ainult, et mu aju saaks vajaliku toidu ja et ta rakud normaalselt elaksid. Mu tunded on äärmiselt tinglikud: ainult harjumuspäraselt ma kas armastan kedagi või ei armasta, austan või ei austa. Ma ei pruugi ümber hinnata seda, mis mu elus on olnud. Selleks pole enam aega.

Ma ei tahaks praegu olla see, kes ma olen, — ei president, Napoleon ega ka Kolumbus. Olen nüüd leidnud oma koha mikroskoopilisel planeedil inimkonna elatud aastamiljardites, inimolevuste astronoomilise hulga keskel. Noored, olematusega olen ma juba harjunud!

Mu peaaju töötab praegu normaalselt, ma tunnen seal vere ringlemist.

Mul pole halastust, ütlete teie. Ma olen karm, vastan ma teile. Sest halastus ei ole väärikas tunne, see alandab seda, kelle peale me halastame. Ja sunnib nii mõndagi inimest sellega harjuma. Mul on aga ükspuha, mida minust arvatakse. Mu peaaju töötab normaalselt, olen hakanud mõistma kõike üldinimlikku ja loobunud skepsisest. Ma ei saa ka vihastada, sest pole inimest, kes võiks midagi niisugust korda saata, mis mu viha vääriks. Vahel hakkab mul unes hirm, kui ma rauga üksikuil unehetkil end äkki noorena tunnen. Ma seisan mäe harjal ja mu aastad võimaldavad mul ligipääsmatust kõrgusest ümbrust vaadata. Ilma pisiasjust vaimustumata. Ilma vihata. Ilma haletsuseta. Hirmuta. Ilma eriliste elamuste või põlguseta. Külma raugaliku armastusega kõige kaunima vastu (oo, uskuge mind), mida ma maailmas tunnetanud olen, — Elu vastu. Tihe valgus voogas üle ekraani. Sekundi murdosa vältel ta väreles, vilkus ja voolas ning juba kaduski ekraan mu silmist. Mu ees avanes uks kaunisse õhtuhämarusse. Ja nagu tundnuksin ma õhtu hingust läbi selle ukse, aia ja õunapuuõite lõhna. Mulle tahetakse headmeelt teha — näidatakse aeda, kus ma tavaliselt suve veedan.

Ma tänan filmoteegihoidjat, nad kõik suhtuvad nii kenasti mu raugaikka. Ma ei julge kahtlustada neid muudes selle headuse põhjustes.

Vabandage mind, kui olete noormees ja tahate kiiremini lõppu näha. Kui aga olete mu eakaaslane, siis nõustuge, et halvasti teeb kõike see, kes kiirustab. Veel pole ühed huuled lõpuni suudeldud, kui ta juba teisi taga ajab. Veel pole üks ihu lõpuni armastatud, kui ta juba teise juurde sööstab. On see parem? Ei, see ainult näib talle nii. See näib talle nii, ja ta tormab, teadmata, et kõik maailmas on mööduv ning pole seal imesid ega salapärasust.

Lubage mul olla teadlikum kui teie, mu austatud vestluskaaslane. Te näete, mul on ühteviisi meeldiv kõnelda filmist, «Valgest Kõrbest», oma noorusest ja vanadusest, isiklikest ja ühiskondlikest asjadest. Maailmas pole ses suhtes mingit vahet: pole tähtsat ega vähemtähtsat. Kõik on mulle lähedane ja, uskuge mind, liigse peale ei hakka ma ülikalleid hetki kulutama. Imen oma viimaseid eluaastaid piiskhaaval nagu vana unustamatut veini, teadmata, millal see otsa saab.

Seal ongi esimene film nagu esimene sõna, mille ürginimene puukoorele või koopaseinale on kiipinud. Vaid mõned meetrid pikk. Rong jõudis perroonile. Inimesed sagivad, vaadates objektiivi. Ja kõik. Saalis puhkes isegi paanika — nii tohutut mõju oli see esimene film avaldanud. Lõppematu kroonika. Järved ja mäed. Meri ja lumi. Võidujooksud, paraadid, tsaarid naiste ja lastega (kas ei tundu teile juba ainuüksi sõna «tsaar» halenaljakas?), kaaskonnad ja banketid. Puhkes suur revolutsioon. Teda võis juba varem tolleaegsetes ärevates rinderingvaadetes tunnetada, ta hingust oli tunda isegi tuules, mis õõtsutas laipu kaevikute ees okastraadil. Puhkes revolutsioon ja läks hingusele film; vaid juhuslikud operaatorid jäädvustasid juhuslike aparaatidega juhuslikke hetki juhuslikul filmilindil.

Ja siis hakkasid lõpuks tulema filmid, mille loomisest olen vahetult osa võtnud. Ma tundsin ära dekoratsioonid ja tean, kuidas nad tagant vaadates välja nägid, tean, mitu korda arhitekt ja režissöör nende pärast tülli läksid. Ma otsekui elan selle kõik uuesti läbi. Kinnisilmi võin kirjeldada igat lõiku selles neljakümnes filmis.

Mu mõistus tahab meenutada! Kuid ma kavaldan temaga ega kiirusta eriti, olen ju vana mees. Aeglaselt lülitan ekraani välja, samuti telefoni ja valguse pea kohal, keeran näo küdeva ahju poole ja andun mälestustele.

II

Tulin filmistuudiosse noore ja lapsikuna nagu sõdur, kellel ranitsas marssalikepp. Käisin hüpeldes mööda Linna ringi, vaatasin merd ja täitsin oma mõttemaailma igasuguse romantikaga. Näiteks kujutlesin end avalikkuse esindajana, avalikkust maalisin aga kaalusid käes hoidva Themisena. Pelesin kannatamatusest visata ühele vaekausile kas või merekivike enda kasuks.

Te pole kunagi elanud mere ääres? Te pole sadamalõhnu tundnud ega lainemurdjal mudilaid püüdnud? Sellised mõisted, nagu kliiver või kreeka ja otšakovi purjed, on teile võõrad? Aga mis ma üldse pärin! Te ei võigi ju seda üldse teada, sest tollest ajast, mil mina end esmakordselt mere hoolde usaldasin, on mõndagi muutunud. Nüüd pole enam võimalik näha seda räpast, haisvat ja ometi nii romantilist kitsukest sadamatänavat, mis mereni viis. Nüüd on vaid tsement, asfalt ja autod. Aurikud ei seisa enam lihtsalt kai ääres, vaid sõidavad spetsiaalsetesse angaaridesse.

Palun nüüd mitte igavleda, kui ma hakkan kirjeldama Linna, kus ma saatuse tahtel filme looma asusin. Seda teen ma nende jaoks, kes on kiindunud mereromantikasse. Väärikamad inimesed aga, kes rohkem kui kord aastas linnast välja sõita ei tavatse, võivad, kuuldes mu lubadust hiljem esitatavate huvitavamate asjade kohta, samal ajal pärastlõunaajalehte lugeda ja memuaarid kätte võtta siis, kui olen noortele lugejatele juba vajalikku austust osutanud.

Asusin elama hotelli. See oli küllaltki suur korruste, koridoride, seinte ja ustega üksikuteks tubadeks jaotatud hoone rahvarikka tänava nurgal, mis suurepäraselt kõikide väljast kostvate helidega kaasa helas. Te olite otsekohe häiritud, sulgesite kõik, mida oli võimalik sulgeda, kuid helid jäid ikkagi tuppa nagu mööbel ning *volens-nolens** pidite te nendega harjuma. Nad lõid isegi mingi *Gemütlichkeit*'i**. Meie ajal niisuguseid hotelle enam pole, mäletatavasti suleti nad pärast kuulsa arsti esinemist saadikutekojas. Ta tõendas, et niisugused hotellid tekitavad inimese ajukeskustes traumasid, nende traumade tõttu aga arenevad säärased kurjategijateliigid, nagu isatapjad, lastemõrvarid, pessimistid ja hüsteerikud.

Kui tahate kas või ligilähedaselt endale sellist hotelli ette kujutada, siis viige oma vaikne sanatoorium, kus te kaks

* tahes-tahtmata (lad. k.). *Tlk.*
** hubasus (sks. k). *Tlk.*

korda aastas puhkate, Keskringtee ja ühe Raadiuse nurgale. Seal lendavad mürisedes akende all rongid. Te väljute hoonest ja lähete üle tee. Kui elate ühel Raadiustest, satute laiale puiesteele, mis Raadiuse keskel kulgeb. Kui aga ühel Ringteel, satute jällegi puiesteele, veelgi laiemale ja vaiksele. Ent meil tuli puude nägemiseks trammiga linnast kaugele välja sõita. Nuusutamaks lille tuli see toas üles kasvatada. Pikad tänavad kasvasid ka laiuti, nende kaudu sööstis linna stepp ja kohtus merega.

Mere pealetükkivus pani mind lausa imestama. Kus suunas me ka ei läinud, ikka sinetas ta tänavate lõpus majade vahel vastu. Kõnniteed olid ruudukujulistest mustadest kiviplaatidest. Nende peal oli libe käia. Pool aastat tallasin ma hoolimatult neid kõnniteid, kuni Professorilt teada sain, et see kivi on toodud Itaaliast ja et see on Vesuuvi kivistunud laava.

Nüüd on linnaelanike tühisus mulle selgeks saanud. Nendest ma vaikin. Nad ainult reostasid randa. Teine asi on laadijad, meremehed ja kalamehed. Eriti viimased. Kui palju kauneid õhtuid veetsin ma nendega viinapudeli juures juteldes ning kurke ja skumbriat peale hammustades! Kui palju kordi üle paadiserva rippudes öökisin oma mao tühjaks, sellal kui tuul purjedes plaksus ja kliivri tagant korraga silmapiir kerkima hakkas, paadi taga aga venis peremehe landiliin. See tähendas «skumbrial käimist».

Mere äärde sattudes hakkad igatsust tundma. Sul tuleb tahtmine sõimelda ja paljapäi ringi lipata. Ületamatu tahtmine jalga jala vastu sügada ja binokliga vaadata, kas ehk skumbria juba mängib. Isegi edasilükkamatute ja täiesti isiklike asjatoimetuste puhul tuleb sul tahtmine sisse põigata pimedasse ja niiskesse rannakoopasse.

Mind on alati tõmmanud sadam. Ta kõrbepaljas tühjuses nägin ma kahe maailma vaikivat võitlust. Kas meie või meid. See oli Vabariigi blokaadiaeg. Külm ja erapooletu mõistus suunas mu tähelepanu sellele, et praegu on see sadam laevu täis. Tolleaegse kõrbetühjuse meenutamine tõi aga veel nüüdki kananaha ihule.

Remonditi üht aurikut. Laev oli tühi ja ta pardad ulatusid kõrgele kai kohale. Sadam lõppes meres järsu kiviseinana. All veikles sogane vesi. Siin oli küllaltki sügav. Mõned sadamavaresed, mina nende hulgas, seisid ja uurisid laeva ahtrit. Sidunud poordi külge laua, istus ja kõikus sellel maaler. Ta oli maani purjus ja näitas nüüd oma hulljulgust. Mõtlikult vedas ta pintsliga poordile värvi, kissitas silmi ja

[illegible] laulda. Laulda ta tegelikult ei osanud, laulusõnu ei teadnud aga hoopiski. Kuid see ei seganud teda lõputult kaht [illegible] kordamast. Kaks rida sõnu ja pikk sõnadeta ümin. Ring uuesti kaks rida — ja viisiümin.

«Kui palju on mulle küll kannatust toond
need viis ideelist aastat!» —

[illegible] maaler. Me ootasime vaikides, kuid maaler ei jõudnudki kaugemale, vaid püüdis laeva ahtrit värvides meid [illegible] oma «viies ideelises aastas» veenda.

Ent kogu selle idülli rikkus laulja ise. Kõrval peene traadi [illegible] rippuva värvipoti kättesaamiseks küünitus ta kaugemale kui vaja ning lendas, pintsel peos, vette. Me astusime tahemale. Maaler ujus kaldarinnatise ja auriku vahel veepinnale. Seal oli küllaltki sügav, vesi külm ja polnud millestki kinni haarata. Meile aga tegi lihtsalt nalja, kuidas maaler [illegible] kai ääres uppumisega võitles. Ta polnud veel päris kaineks saanud ja siples vees vaikides, meilt abi palumata. Juba oligi ta paaril korral jõuetuna vee alla vajunud. Siis käis meist korraga hirmujudin läbi: inimene ju upub! Valisime endi hulgast kõige pikema mehe, hoidsime tal jalust kinni, tema aga omakorda püüdis vees hädavaresest maalrit, kes ikka veel oma pintsliga vett segas.

Maaler lebas kail. Ta oli näost surnukahvatu. Me ei teadnud, mida temaga peale hakata. Samal hetkel kuulsime kiireid samme, trappi mööda jooksis alla maalri sõber ning [illegible] nagu kull hädavarese juurde.

«Raputage teda,» karjus ta. «Raputage!»

Sedamaid kargas hingevaakuja püsti. «Keda raputada? Mind või? Aga ma löön kohe tantsu lahti!» Ning alustas tõepoolest joobnu tantsutuure — trampis jalgu, peksis kätega vastu hõlmu. Siis aga kukkus uuesti maha, ja nagu purskkaevust paiskus ta suust sahmakas merevett. Seltsimees haaras maalril käe-alt ja nad hakkasid trappi mööda aeglaselt [illegible] tatsama.

Veidi hiljem aga ronis pintslipiinaja taas ahtrit värvima. Ta oli morn, üleni märg ja vaikis kogu aja.

Viskasin ahju puid. Nad lõid aeglaselt leegitsema, tulekeeled limpsisid neid, nad praksusid ja visistasid suitsu välja. Võtsin kapist pleedi ja mähkisin endale ümber. Olnuksin nagu ihuüksinda keset laia maailma. Akna taga oli pime ja vaikne, elektrivalgus ei põlenud, mul oli tunne, et selles vaikuses tabab kõrv mu viimseid elusamme.

Minu ilmumist stuudiosse märkasid vähesed. Direktori käskkirjade ausad lugejad said alles järgmisel päeval teada, et «nii ja niisugune määratakse stuudio kunstilise juhi kohale». Mu tagasihoidlik nahkjopis kuju, ilma sarvraamides prillide ja kirju sonita, avaldas mõju vaid koerte leegionile, kes olid kogu stuudio kirpe täis külvanud. Penid nuusutasid mind, tegid kindlaks, et olen oma poiss, ja hakkasid mu ümber libitsema, teadmata, et minu näol olid nad endale surmavaenlase saanud. Paviljonides, tsehhides, montaažiruumides, sööklas — kõikjal sügas end igateviisi, hüples ja haukus kogu see kari.

Filmi alal polnud ma uustulnuk. Juba enne stuudiosse tööleasumist teadsin ma filmitootmise saladusi. Ma uurisin ja hindasin inimesi, kellega koos mul õlg õla kõrval ühist teed tuli minna. Direktorist jutustan teile edaspidi põhjalikumalt. Temast sai hiljem mu sõber.

«Sa võta nad käsile,» ütles ta ja heitis mulle oma puhmas kulmude alt läbitungiva pilgu. «Võta nad niiviisi pihku, et ei iitsatakski. Kurjadvaimud on mul päris käest ära!»

Jutt oli režissööridest, keda ma käsile pidin võtma. Neid oli seitse. Senini olid nad filmistuudio diktaatorid olnud. Selleks on nad jäänud ka tänini, hoolimata teravmeelsetest arutlustest filmi kollektiivsest tegemisest, kaadrite kollektiivsest vormistamisest ja kollektiivsest montaažist.

«Sina oled toimetaja. Mine istu ja kirjuta endale põhimäärus, too siia ja peame siis aru. Mõhhail ei taha sellest enam midagi teada,» ütles mulle Direktor.

Mõhhail oli mu tolleaegne juhendaja. Üldse on ta aga meie Kodumaa vasakpoolsete luuletajate juht. Futurist, kellel tuli alati puudu mõnest tühisest asjast, et täiuslik olla. Ma armastasin teda, kui kedagi üldse huvitab mu suhtumine temasse. Stuudiosse ilmus ta iga päev, suitsetas oma asendamatu piibutäie, imetles merd ja kadus siis, täitnud ruumi oma *kapsten*tubaka lõhnaga. Varsti sõitis ta puhkusele ega tulnud enam stuudiosse tagasi, jättes maha nii minu kui ka kõik režissöörigrupid.

Võtsin põhimääruse kirjutamise käsile ja tegin seda terve nädala.

III

Vabariigi esimese ooperiteatri saal oli rüütatud punasesse sametisse. Pehmed tugitoolid tõusid astmetena, nendevahelised käigud aga olid vaipadega kaetud. Benuaari, beletaaži ja

rõduda loožid lõõmasid sametist ja elektrivalgustusest. Amfiteater istus väärikalt ja ootas algust. Siin oli koos väikesearuline intelligents, noorukid oma sõbrataridega, kellele nad juba kõik südamelt ära olid öelnud. Nad istusid vaikselt ja intiimselt. Ainult ülemine rõdu ei jäänud kuidagi vaikseks: seal sõeluti ringi, kummarduti üle barjääride, vahetati tuttavatega hõikeid ja alustati vahetevahel käteplaginalaineid, oodates kannatamatult algust. Saalis kustus valgus, külgloožide prožektorite ja rambitulede valgustatud eesriie sädeles toreda kuldtikandiga.

«Ema, kus nad tantsima hakkavad?» kostis äkki lapsehääl keset vaikust.

Eesriie kerkis, lavalt õhkus külma, levis kõikidele teatritele nii omast vanade värvide ja eesriiete erilist lõhna. Vaatajad tundsid neid lõhnu juba maast-madalast, kuid vaimustusid neist taas. Nende silmad lõid särama. Tühi lava, pimedus. Kahe prožektori valgusvihud. Orkester alustas retsitatiivimeloodiat. Oboed tremoleerisid mahedalt, neid toetasid klarnetid, ning üle kõikide nende helide vibreeris kumedalt tähtis tuubabariton. Hakkasin armastama inimest, kes minu ees seistes seda imekaunist helidevoogu juhtis. Üksinduse, kõrbetuule, täitumatute ootuste ja rännuromantika meloodia. Ta lendas orkestrist pimedale lavale ja täitis kõik nurgad. Helid just nagu voolasid ja kõikusid. Siis sööstis nendesse helidesse inimene. Joostes tõstis ta roopilli suu juurde. Ma teadsin, et neid helisid, mida kuulsin, ei tekitanud see paberist toru. Liikudes laval kergelt, inimene tantsis, ta kuulus nende helidega ühte ja allus neile. See oli Ilus Joosep. Ta istus künkale ja mängis midagi roopillil. Tundus, nagu heliseks kõrbes ta ümber tuul ja voolaks liiv, kusagil siinsamas näksiksid rohtu lambad ja nende määgimine kostaks siia.

Pean ütlema, et praegugi tunnen end haaratuna. Mul tuleb tihti tõsta häält kaitsmaks balletti kui tervet ja vajalikku vaatemängu. Häbi öelda, et praegu on kehakultuur balleti täielikult välja tõrjunud, kõik aina tantsivad sportlikke tantse, ballett kui kunstiliik aga on konserveeritud vormi omandanud. Nüüdisajal võib harva balletietendusi näha, ja needki on nii armetud, maitsetud, kindla suunitluse ja elava mõtteta. Nagu näete, on see, millega me omal ajal algust tegime, jäljetult kadumas.

Etendus läks edasi. Vennad leidsid Joosepi üles. Nad tervitasid ja hellitasid nooremat venda, nende kätes ja kõnes oli palju soojust. Kuid see ei takistanud neid müümast Joosepit

egiptlastele, kui need kulisside takka välja ilmusid. Müügitehing oli lõppenud, Joosep ajas kangekaelselt vastu, palus vendadelt halastust, kuid nägi valuga, kuidas need pikkamisi tast ära pöördusid. Lava tühjenes. Rahutud varjud poikasid üksteise järel üle lava. Nad libisesid üle kõrbe, näis, nagu ajaks neid taga vennaarm ja nende endi südametunnistus. Laisalt lendas nool — tsi-rr! Pimedus. Prožektorikiired sähvisid üle lava, vendi polnud, lava kohal aga kaikus orkestri meeleheitlik hüüd.

Hingasin kergendatult. Eesriie. Aplaus ja hüüded. Saal hakkas elama, köhima, jutlema ja kõndima. Ma ei tõusnud oma tugitoolist, tundsin, et minuga peab sündima midagi ebatavalist. Vahel on ju nii, et süda on tulvil vaimustust ja sa ootad huuli, kes natukesegi seda pulbitsevat rõõmu rüüpaksid! Sa tead, et su elus peab toimuma muutus, sinu lähedalt on möödunud naine, ta kõnnib kusagil siinsamas ja sa hingad sama õhku, mis temagi. Õhus virab õrn lootus nagu suitsupilv või loor. Jõudsin meenutuste selle kohani ja muigasin iseenda üle. Mu kaminal seisab ujumistrikoos naise suurendatud pilt. Naine istub mustal kivil. Üle nurga aga ilutseb kiri: «Armsale, ideaalsele sõbrale Genuast». Ma vaatan tuttavat nägu ja naeratan targalt (see tundub teile, noored, et targalt, sest ma tean rohkem kui räägin, rohkem kui teie teada saate). Pöördusin tagasi ooperiteatri saali, kus vaheaeg oli juba möödas ning tuled taas kustunud. Tantsud vaarao õukonnas. Mulle viirastusid inimhulgad, kes ehituse jaoks raskeid kive kandsid, päikese käes lainetav viljaväli ja helid — nagu päikese hellitus. Üle kõige kõlas tuttav Joosepi meloodia ja juba alustas ka ta ise oma vooruslikku tantsu. Teda nägi Tajahhe — vaarao naine. Ta imetles kaunist noormeest. Ta astus koos tantsijataridega ette. Tantsisid kõik, ent Joosep nägi ainult teda. Oma tantsus näitas Tajahhe, et armuvõlud pole talle võõrad. Egiptusemaalt oli Joosepi juurde ja vaimustatud teatrisse tulnud täisvereline naine.

Esimestel hetkedel ei mõelnud ma millestki. Seda kaunist naist imetledes tundsin lihtsalt suurt mõnu. Veidi hiljem aga ütlesin iseendale, et asi on hoopis tõsisem kui ma ette kujutada oskan. Ja veel hiljem oli mul tahtmine tema pärast üle merede ja ookeanide ujuda. Oo, kui palju annaksin ma praegu selle noorusliku naiivsuse ja muljeterikkuse eest! Inimene tahab noorestpeast alati vanemana ja teadlikumana näida, ent kui ta nii selleni kui teiseni on jõudnud, ihkab palavalt neid naiivseid, rumalust tulvil päevi tagasi tuua.

Tajahhe tantsis andunult. Ta ilmutas Joosepile oma armastuse joudu. Riietus ainult rõhutas ta naiselike vormide täiuslikkust. Isegi puudrikorra all oli ta nägu kahvatu. Tantsukirg kiskus teda kaasa. Ta oli nagu hullunud. Teised tantsijad väänlesid ta ümber. Häbelik Joosep kaitses end nõrgalt. Ta vajus põlvili, siis silmili maha. Ka Tajahhe kukkus. Ta vahkres maas, roomas. Kustumatu kirg kihutas teda takka. Äkki hakkas laval kõik liikuma ja pöörlema. Ning aeglasel sammul astus Tajahhe lava keskele. Ta viis vaaraole Joosepi riided. Ärevalt mürisesid fanfaarid ja trummid. Millega see Joosep küll hakkama sai? Ta oli julgenud unistada valitseja naise embusest? Häbi talle! Tõstke ta kilbile ja viige siit minema! Süngelt seisid orjade read, õõtsusid vibud ja kilbid. Nagu olnuks siin taas viljaväli. Tahumatust karedast kivist püramiidid kasvasid kõrgustes. Joosepi võrgutamise stendus oli lõppenud.

Ma väljusin tänavale ja hakkasin astuma. «See on Tema. Hüüd ei rabele ma enam välja.» Ja tegin siis endale selgeks, et mul polnudki erilist soovi välja rabelda. Astusin mälestussamba juurde, kust paistsid sadamatuled ja meri. Majakas heitis merele vaheldumisi kord punaseid, kord rohelisi plinke. Seisin kaua, kuni lõpuks korrapäraselt süttivad ja kustuvad tikutuled mu tähelepanu köitsid. Möödusin jalutades pargipingist. Nägin seal sõnatult istuvat meest ja naist. Üks tõmbas tikust tuld, teine aga liigutas kiiresti nende valgel mõlema käe sõrmi.

Need olid armunud kurttummad, kes ilmselt oma vestlust olid alustanud kusagil laternavalgel, lõpetades seda nüüd siin vaiksel puiesteel mere vabas hinguses.

Püüdke mõista vanaduse psüühikat, noored! Tõime ilmale teie isad ning oleme eluaja pidanud endid neist vanemaks ja targemaks. Me võtsime teid kui esimest hoiatust ja meenutust Sealpoolsest. Õigupoolest ei suutnud me teiega sammu pidada. Me vaatame teid isegi mõnevõrra vaenulikult, sest te ajate meid ju haua poole. Meie kustumise tõttu te nagu kasvaksite ja õilmitseksite. Selles on olemise seaduspärasus. Pidage ainult meeles, et teiegi saate kord samasuguseks nagu meie, seepärast hoiduge mõtlematut sõna välja paiskamast.

Kuid õpetuste jagamine ja kibestumus pole minu žanr, austatud lugeja. Vanaduselippu kannan ma väärikalt. Oma meenutused pühendan noortele — julgetele ja tundeküllastele. Nende kohtu ette annan oma noorusaja vead ja võidud,

et ergutada nende mõtteid, sundida neid otsima küütlevaid avarusi ja lõputuid horisonte.

Mitme päeva jooksul ei väljunud ma montaažitoast. Järjekordne film oli valmis saanud, režissöör oli seda direktsioonile näidanud, nüüd aga istusime kahekesi filmirullide vahel ja lühendasime seda. Muide, stsenaariumi autor olin mina.

Istusin montaažilaua ääres, pikakasvuline režissöör aga kõndis toas edasi-tagasi. Ühe käega keerasin vänta, teisega hoidsin filmi, et seda läbi vaadata.

«Näen, et te tunnete montaaži ja oskate ka filmi käes hoida,» sõnas režissöör, «aga te kindlasti ei lubaks, et keegi teine teie tööd parandaks? Eks ole tõsi? Võite vastuse võlgu jääda, ma aiman seda niigi.»

Minu vaikimine andis talle julgust juurde. Temal oli see esimene film ja minul esimene stsenaarium. Autor ja režissöör istusid koos, et sel kombel vastastikuseid suhteid välja selgitada. Me võisime mõlemad objektiivsed olla, taktitundeliselt ja loogiliselt arutada. Tollal aga oli küsimus — autor või režissöör — üldiselt väga terav. Kummagi voolu pooldajad olid palju piike murdnud, kuid kokkuleppeni tollal siiski veel jõudmata. Tegelikult isegi mitte kokkuleppeni, vaid kinematograafia tarkade seaduste mõistmiseni. Praegu on meil isegi imelik seda meenutada. Kas stsenaristid siis tõesti ei teadnud, mille jaoks nad kirjutavad? Kas nende stsenaariumide linastamise mehaanika siis tõesti neile selge ei olnud? Kas siis tõesti? Ent see, mis praegu selgeks on saanud, oli tollal äärmiselt terav, heaks demagoogiliseks viisiks oli töö katkestada ja filmistuudiot vahetada.

Ma alustasin kaugelt ja siiralt.

«Looming on egoistlik mõiste,» ütlesin ma, «ja oma süvaolemises isegi egotsentriline. (Nüüd ma enam niiviisi ei mõtle!) Kui ma stsenaariumi kallal töötasin, tundus mulle, et see väärib algusest lõpuni piiblisse jäädvustamist või meisliga marmorisse raiumist. Kui ma kirjutamise lõpetanud olin, tundus stsenaarium mulle veidi igavana. Nädala pärast aga vihkasin ma teda nagu oma tulevast surma. (Praegu ma enam niiviisi ei mõtle!) Olin kandnud teda endas nagu mära varssa. Algul on ju hobugi kindel, et ta järglasest saab uhke ratsu, keda aina siidtekiga kaetakse. Kui aga varss ära on sündinud, ilmneb, et märal on muudki teha kui selliseid mõteid mõlgutada. Ja siis unustab ta varsa hoopis. On ka teistsuguseid autoreid, ehkki mina ennast keskmiste kilda kuuluvaks pean. Nüüd aga vaadake, mis te mu varsaga teinud olete. Te katsite ta 2800 meetri pikkuse siidtekiga. Te toitsite teda

[illegible] kohalsadikaeraga. Te värvisite ta mustaks ja — oo, taevas! — [illegible] tal pea otsast ning tahate seda külge panna teise [illegible]

Sõnda keskustlesime umbes tunni. Oleksime jõudnud ka [illegible] minna, kuid teadsime, et film tuleb lõpule viia, seetõttu [illegible] endid vaos. Ma hindan senini selle pikakasvulise [illegible] enesetalitsemist ja väärikat käitumist.

«Kui režissöör hakkab stsenaariumi järgi filmi tegema, peab ta olema autori mõtte, teema ja probleemi kindlalt omandanud,» ütlesin ma. «See ei käi muidugi nende stsenaariumide kohta, kus selliseid koostisosi üldse ei ole. Omandanud kõik selle ja nõustunud kõige pakutavaga, hakkab režissöör mõtlema. Mõtlemiseks tuleb talle küllaldaselt aega anda. Sest kui teda kiirustada, hakkab ta filmima läbimõtlematult ja film jääb vaimuvaeseks. Mõtlemine võib kulgeda igasuguses vormis. Pole ilmtingimata vaja, et režissöör tuleks iga päev stuudiosse, istuks kella kaheksast neljani oma laua taga ja mõtleks. Ta võib hoopis tuttava neiu juurde minna, koos temaga pudeli head veini juua ja suudelda teda kui enda jagu. Ent kogu aja, kas teadlikult või alateadlikult, peab tal stsenaariumi idee peas püsima. Koduteel juhtub ta nägema tuules võbelevat huvitavat laternavarju. Ja režissöör võtab taskuraamatu välja ning kirjutab midagi üles, millel pole mingit seost ei laterna, tuule ega tütarlapsega. Me oleme lihtsalt veel liiga vähe meie mõtlemise seaduspärasusi tundma õppinud. Stsenaariumi idee peab tal silme ees seisma. Režissöör vaatab kõik filmikaadrid läbi. Mõned viskab ta välja, sest nad varjutavad või koguni rikuvad põhiideed. Mõned viib ta teise kohta: seal heade naaberkaadrite kõrval teenivad nad teda paremini. Mõned aga mõtleb ta uuesti välja, ning kooskõlas teistega tugevdavad need ta ideed. Stsenaariumi idee on juba tema omaks saanud! Siis võtab režissöör käsile idee elluviijad — filmikangelased. Ta peab tundma neid põhjalikumalt kui isa oma lapsi. Ta teab, et nad käituvad stsenaariumis «niiviisi», sest enne stsenaariumielu elasid nad just «nii- ja naaviisi», pärast stsenaariumielu hakkavad ka «sedaviisi» elama, surevad «nii- ja naasugusel põhjusel» ning vastavas keskkonnas.

Režissöör ehmus. Kas siis inimese elus on kõike võimalik ette näha? Sel kombel saadakse ju krõmpskuivik ja mitte inimene! Ma selgitasin oma mõtet ja rahustasin kaasvestleja maha. Ta polnud lihtsalt ühekorraga mu mõttest aru saanud — oli arvanud, et ma olen vaimustatud trafaretsetest, mitte elusatest inimestest.

«Olen teiega nõus,» ütles režissöör, «aga kui ma olen autori mõttest stsenaariumis valesti aru saanud? Kas te tõesti olete selle poolt,» — ta vaikis hetke — «et autor pidevalt mu juures käiks (vabandage, ma ei mõtle siinjuures teid), ja päevast päeva filmitut kontrolliks? Esiteks ei tunne ta veel seda ala nii põhjalikult, et võiks mind filmimisel segada. Teiseks, režissöör olen mina ja mitte tema, aga kui ta ei peaks mu tõlgendusega nõus olema, võin ma ometi talitada nii, nagu mina asjast aru saan, ja tema ei saa sinna midagi parata. Kolmandaks, kas autor üldse teab, kuidas see või teine kaader teiste kõrval mõjuma hakkab, kui ma ta ettenähtud kohta monteerin? Kas te mõistate seda — kaadri nägemine seal, kus ta olema peab, on sügav teadus, isegi iga režissöör pole selleks võimeline. Mis siis autoril üle jääb? Minuga tülli minna ja minema sõita? Või muud selletaolist?»

Montaažilaual lebas osa filmist. Ma kuulasin režissööri ja väntasin. Silmad valutasid. Väikesed pildid (neid on viiskümmend neli meetri kohta) vilkusid mu silme ees. Siis märkasin äkki, et näitleja — ta seisis siin paremal — ei hoia kätt nii, nagu see tal suures plaanis oli antud. Võtsin käärid ja lõikasin osa liigutusi välja.

«Võib-olla,» resümeerisin siis, «jääb üle niisugune asja kulg. Oma stsenaariumi esitades peab autoril kindel teadmine olema, et asutus, kes selle ostab, mõistab teose ideed õigesti. Ning asutuse ülesanne seisab omakorda selles, et ka režissöör teosele õige vaatenurga omandaks. Tööprotsessis aga peab asutuse volitatud isik kogu aeg jälgima, kuidas režissöör stsenaariumi ideed ellu viib. Ja kui too midagi valesti teeb, tuleb töö temalt ära võtta ja teisele režissöörile anda. Kui ta aga pisiasjadest kinni ei pea, pole mõtet vahele segada, austagem loomingut — see tähendab protsessi, mida loogika raames väljendada ei saa.»

Märkasin, et režissöör hakkas suhtuma minusse heasoovlikumalt. Tabasin õige hetke ja lõikasin filmist mõne meetri ulatuses terve stseeni välja. Režissöör heitis mulle kohkunud pilgu, kuid vastu ei hakanud. Väntasin edasi. «Mäletate, ma käisin teie juures kui autor,» — masin sumises monotoonselt — «käisin kahe kuu vältel teie juures paviljonis, kui te filmisite. Ja praegu on mul rõõm nentida, et juba teisel päeval teadsin ma oma kohta. Minu ideest olite te õigesti aru saanud, aga teie teostusega polnud ma nõus. Peaosalist hakkasin kõigest südamest vihkama ja näitlejatari oleksin tahtnud täis joota, et ta veidigi loomulikum oleks ning toas julgemini ringi liiguks. Kangelase onu aga oleksin leotanud

[illegible] et ta näonahal enam massaaži jälgi näha ei oleks. Tundmatu tänavatüdruku jälle oleksin teinud romantiliseerinud ja lasknud teda käituda korraliku naisena. Ma polnud millegagi nõus. Mulle näis isegi, et olete niimoodi teinud [illegible] — minu vihastamiseks.»

Pikakasvulise režissööri näol oli igavuse jälgi märgata. Ta vaatas montaažilauda nii, nagu lebaks seal tema laps, kelle kohale ma nüüd külma vett kallasin.

«Miks te mulle seda kohe ei rääkinud,» heitis ta mulle justkui ette, «oleks võinud kohati millegagi ka nõustuda.»

«Algul ma ütlesin teile. Siis aga mõistsin, kus mu koht on, ning istusin paviljonis ja sundisin ennast unustama, et see lugu, mida niiviisi skalpeeritakse, on minu oma. Püüdsin oma loomingu kirstu juures isegi lõbus olla. Vahel aga pöörduksin reaalsusesse ja mõtlesin teie jaoks välja kaadreid ning võttekohti, mäletate — te ju mitmel korral kasutasite neid. Ringisin paviljonis ringi ainult selleks, et näha, kuidas saab seda, mis kaadri jaoks kirja on pandud, filmilindile viia. Ja tänu teile nägin ma tõesti palju.»

Vänt mu käes hakkas närviliselt jõnksuma. Olin jõudnud lõiguni, mis samuti välja tuli visata. See oli pikk — üle saja meetri. Ma teadsin, et režissöör hakkab sellele vastu vaidlema, jutt tuli kiiresti teisale viia, kuid mul oli kahju hoogu maha võtta ja ma lõpetasin oma mõtte. Teadsin, et selle lõigu pärast tekib meil niikuinii vaidlus.

«Nüüd tõuseb autor oma õigustega esikohale. Just nüüd, kus te filmimise ja kokkumonteerimise lõpetanud olete. Nüüd ma näen, mis välja on tulnud, mul on selge, kus mu mõte on säilinud ja kus seda ei ole. Nüüd võin ma teiega ühe või teise filmilõigu pärast vaielda. Ma olen isegi kohustatud vaidlema, sest mis looja (või meister — nagu soovite) see on, kui ta ei tohi oma teose kaitseks isegi häält tõsta. Ta tohib, tohib seda, ta peab! Näiteks see stseen... (Selgitasin kaua stseeni üleliigsust, kuulasin ära vastuväited, et selle stseeni peale on kulutatud raha, aega, filmilinti ja energiat; kinnitasin, et esikohal on ikkagi filmi kvaliteet, mitte aga raamatupidamine või veel muud.)

«Rahunege maha,» lõpetasin ma. «Ma ei taha häält tõsta ega hakka ka tülitsema.»

Režissöör vaatas mind hämmeldunult.

«Nüüd olen ma filmistuudio toimetaja ja autori hellade tunnete asemel võtan ametniku kindla positsiooni. Niisiis — te ei nõustu selle stseeni väljaviskamisega?»

Vaikus.

«Lähme siis otsekohe Direktori juurde, las tema olla kohtumõistjaks.» Ma kustutasin tule montaažilaual ning me märkasime äkki mõlemad, et väljas oli juba õhtu või koguni öö. Direktor oli stuudiost juba lahkunud. Lukustasime montaažiruumi ja astusime tänavale. Taevas sirasid ja vilkusid lõunamaised tähed. Merel ulgus tuul. Me astusime stuudio õue ja jäime seisma. Jalge ees mustendas meri. Oli kuulda ta kohinat ning kumedat kõma. See kandus randa mööda edasi, imbus maasse ja tärkas sealt nagu rohi, tihe, kõrge ja hirmus.

Homme viskame selle episoodi muidugi välja. Direktor asub minu poolele. Režissöör küll pahandab, aga hiljem, kui filmi üle on vaadanud, muudab oma arvamust. Kui aga ajakirjandus ja avalikkus filmi üles kiidavad, hakkab ta mind austama. Ma ei kahtle oma maitses. Ma tean, et see nii läheb.

Seisime mõne hetke. Meri urises ja kõmises.

«Miks te, rumalad, tülitsete? Pliuh-pläuh, ikka pisiasjad! Uputasin täna paadi samasuguste tobudega. Pliuh-pläuh! Kui naljakad te olete!» Mere ees seistes tunned end alati milleski süüdi — et sul on nii väike haare, et sa nii väike oled. Et vihastad ja ärritud.

«Kas hakkame astuma?»

Läksime üle stuudio õue, jõudsime tänavale ja jäime trammi ootama. Vestlesime.

Paviljonides seisvad dekoratsioonid on nagu inimsaatused. Kui sinna lähed ja nende lõhnast läbi imbud, jääb sul süda seisma, nagu oleksid sa võõrast sisemaailma puutunud, võõra korteri osaks hakanud. Eemaldud ühe juurest, astud teise juurde, ning nüüd näib esimene sulle rüüstatud eimiskina. Seinad, mis sulle paksud, tugevad ja soojapidavad tundusid, on tegelikult vineerist ja liistudest, kaetud tapeedi või lubjaga. See pole enam dekoratsioon, vaid näitlik elufilosoofia. Vaadates, kuidas igasuguseid dekoratsioone tehakse ja ilustatakse, olen ma mõndagi läbi mõelnud. Õppisin eristama inimesi asjadest, mille seas nad elavad. Sain teada, et inimese võib sellest dekoratsioonist, mille ta ise või teised talle on ehitanud, välja kiskuda ning selle keskkonnata jäänud inimesega vestelda. See oli väga huvitav ning õpetlik. Selle eest avaldan tänu Professorile.

Professori nime võite leida meie Vabariigi arhitektuuriajaloost, ta hooned, lihtsad ja julged, kaunistavad tänapäe-

[illegible] meie linnu. Suure Filmi ajaloos on talle antud truu ning [illegible]simatu töötaja koht, kes oli oma töös märkamatu, tagasihoidlik ja järjekindel. Kõneldi, ta olevat puusepale näidanud, kuidas tuleb kirvest käes hoida, maalrile aga, kuidas pintsli käsitseda. Kuidas ilusamini papjeemašeevorme valmistada ning kuidas sealt kiiresti hangunud kartongimassi kätte saada. Kuidas tuleleegiga puitu töödelda, et see iidne ja ilus välja näeks, ning kuidas kotiriidest kiiresti gobelääne valmistada. Tema meisterdatud toolid ajalooliste filmide jaoks, kui need stuudio väravast välja viidi, andsid stuudio meistritele hea lisateenistuse. Tema mustrite ja kaunistustega mööbel ilmus varsti Linna turgudele ning sellel oli hea minek.

Professor kõndis ühest paviljonist teise. Müksasin kõrvalseisvat näitlejat, ja see tutvustas meid. Ning juba sammusingi ma Professori kõrval.

«Te tulite ammu siia?» küsis ta minult.

«Ei, hiljaaegu.»

«Ja kauaks?»

«Ei tea. Tulin tööle.»

«Väga meeldiv. Tulge minuga kaasa esimese võttegrupi juurde.»

Niisugusel kujul nagu siis võttegruppe praegu enam ei ole. Nüüd kannab see nimetust «filmirežissuur». Üks režissöör ja ta kümme kuni kakskümmend abilist. Esimene abi on operaator, teine — kunstnik, kolmas — organisaator, jne. Leiutatud ülitundlik filmilint ja tohutu valgusjõuga filmiaparaatide objektiivid on likvideerinud stuudio seni lausa uskumatuna tundunud valgustusenergiakaod. Nüüd filmitakse ilma iga eset eraldi valgustamata. Praegune filmirežissuur ei tunne üldse valgustajaid ega mingeid nendega seotud ebameeldivusi. Näitleja elab kogu filmimise aja dekoratsioonide keskel, režissöörigrupil pole kostümeerijaid ega rekvisiitoreid tarvis. Sama käib ka grimeerijate kohta, sest tundlik filmilint on grimmi liigseks teinud. Võib ainult kogu filmimise ajaks nägusid deformeerida. Seetõttu ei kuulu «filmirežissuuri» ka enam mainitud kategooriate töölised, ja juba ainuüksi tänu sellele on ilmas praegu kergem elada.

Et luua endale kujutlus võttegrupist ja viimasel ajal sugenenud muutustest töömeetodites, kuulakem nüüd režissööri ja operaatori vestlust Professoriga. Režissöör seletab veidi läbi nina.

«Ma ei mõista, mis see minusse puutub. Ma ei saa-a (kõnelemise ajal venitas ta veidi sõnu) niisugustes tingimustes

töötada. Dekoratsioonid pidid hommikul kell kaheksa valmis olema, aga praegu on juba lõuna. Nä-äitlejad kaebavad. Kogu grimm läheb aia taha. Abi on mul kusagile jalga lasknud ega tule näole. O-olen kolmkümmend aastat töötanud, aga sellist asja pole veel olnud.»

Operaator haaras Professoril käest.

«See on võimatu. Uskuge mind, see on võimatu! Toda nurka ei saa valgustada! Vaadake, siin on mul puldid, siin kaks kolmesajalist, siia ülesse riputame veel lampe, aknasse suuname prožektori. Nüüd vaadake,» — operaator võttis spetsiaalse koobaltklaasi, mis kogu dekoratsiooni värvituks muutis, ja vaatas läbi selle, nagu oleks ta katseliselt kogu valgustuse sisse lülitanud. «Vaadake, seal on täiesti pime nurk.»

Professor vihastas.

«Olen teie jaoks juba kolm korda ümber ehitanud. Ma pole süüdi, et te nii kiiresti oma ideesid muudate. Seiske siin ja vaadake.» Professor pani ka endale klaasi ette. «Vaadake, kui te siit filmite, on kõik hästi näha!»

«Aga mina ei taha aparaati sinna panna.»

«Seda ma teile, onu, ei luba.» Kui Professor vihastas, ütles ta alati «onu». «Ma tegin dekoratsiooni kindlat võttepunkti arvestades. Ma ei hakka seda teie jaoks iga heki ümber tegema. Te ise ju nõustusite selle punktiga ja kirjutasite eskiisidele alla.»

Režissöör ilmselt vihkas seda dekoratsiooni. Ta kõndis, vehkis kätega, pomises midagi habemesse ja sõimas. Talumeestekuued pole fotogeenilised. Ka seinad on hallid ja igavad — puit ja savi. Miks ei võiks neile rõõmsaid tapeete peale kleepida?!

«Me hakkame filmima läbi võrgu,» otsustas režissöör, «tuleb ilusam. Teravuse mahavõtmine fookustamisel loob rusutuse meeleolu.»

«Sellest tuleb hea kaader,» ütles operaator. «Ma ei võta lage peale.»

«Kuidas ei võta,» päris Professor rahulikult. «Milleks ma siis voolisin ja detaile maalisin? Oleks võinud ju ainult seinad üles panna, neid värvimata ja plätserdamata.»

Vestlus ähvardas üle minna Direktori kabineti seinte vahele, kus taolised jutuajamised tavaliselt lõppesid, siis ägas ilmus lavale võttegrupi peremees — administraator.

«Te tahate, et mul pea maha võetaks,» käratas ta režissöörile. «Täna on ette nähtud kakskümmend kaadrit filmida, aga teie pole veel peale hakanudki! Kahe tunni pärast alus-

[illegible] võtteid kolmas grupp, elektrijaama võimsusest ei jätku. [illegible]! Kostümeerijad! Näitlejad siia!»

Võttegrupi nimetatud tegelased ilmusid välja justkui dekoratsioonide alt. Algas sagin. Dekoratsioon varustati rekvisiitidega. Mööda põrandat veeti aparatuuri ja valgustati dekoratsioone. Operaator sõneles elektrivõimsuse pärast. Pandi uued söed. Prooviti, kuidas need põlevad. Voltakaar hakkas pragisema ja undama. Töölised sõelusid edasi-tagasi saia, paigutades mööblit ümber. Kohe pidid võtted algama.

Väljusime koos Professoriga õue, meil polnud tahtmist jääkida.

«Jaa,» ütlesin ma siis.

«Kunst,» ütles Professor.

Ja me läksime lahku.

IV

Andku taevas neile andeks, kes kahtlustavad mind sagedases peateelt kõrvalekaldumises. Ma pole iial armastanud mööda teed käia. Seepärast armastangi merd, et seal on teed kõikjal, iga teed aga sõidad sa esmakordselt. Mu iga lubab mul niiviisi arutada. Tuleb alati õiget suunda hoida, enda ees sõrgeid mäetippe näha ja läbi padriku rühkida. Ma viin teid lõpuni, austatud lugejad. Ja enne, kui me teed lõplikult lahku lähevad, teen viimase puhkepeatuse ning näitan teile tabitut. Ja te näete siis, et meie jälgedes tulevad uurijad. Nemad raiuvad padriku maha ja rajavad tee, see ohtlik rada aga, kuhu mõned alalhoidlikud mind alati on tõuganud, võib kinni kasvada.

Ma ei taha end sugugi romaanikirjutajana tunda. Kui romaani loen, muidugi mitte poja oma, kerkib mu kujutlusse murelik autor. Ta istub laua taga, pea täis kõikehõlmavat tarkust, teadmisi ja muljeid. Ta ajulaboratoorium töötab tulevase romaani üksikasju välja. Vahel autor peatub. Loeb kirjutatu üle. «See ei huvita kedagi peale minu!» tõmbab ta lõigu maha. «Siin hakkab lugeja igavlema.» Säh sulle! Ning tulevase vaimustuse eelaimus toob teksti uue lõigu. «Sellest võib lugeja valesti aru saada, kangelanna, ära sa naera ühti!» ja ta annab talle siinkohal halarepliigi. Autor peitub eesriide taha, aga kui ta nöörist sikutab, hakkavad ta kangelased laval liikuma. «Armas autor,» ütleb nii mõnigi kaunitarist lugeja, «kuidas ta küll neid juhtida oskab! Kui tark ta on!

Ma ei suutnud raamatut käest panna.» — «Minu kujutluses on ta ilus mees,» ütleb teine, «kindlasti armastab ta oma naist väga.» Arukal autoril ongi ainult seda vaja, et ta raamat ühe jutiga ja kohalt tõusmata läbi loetaks ning siis nagu pärast maitsvat lõunasööki puhataks. Niisugune autor on oma eesmärgi saavutanud. Ja ta võib uue romaani kallale asuda.

Oma memuaare ritta seades ei kavatse ma lähtuda romaanide kirjutamise praktikast. Seda pole mul enam vaja. Mu romaanid on juba kirja pandud ja asuvad raamatukogudes (film-romaanid aga filmoteekides), nad täitsid omal ajal eesmärgi, mida ma taotlesin. Ausa meistrina müüsin ma neis tarbijaile maitsvat toitu ja kasulikke näpunäiteid. Nüüd ei kirjuta ma enam romaane. Kirjutan memuaare. Meenutan kindlat lõiku oma elust, mis on mulle kallis, ja panen selle kirja. Ma ei karda, et mu lugeja hakkab pahandama, kui kangelanna naeratus talle meele järgi ei ole. Kui ma kirjutaksin romaani, siis muidugi peaksin seda silmas ja mul poleks raske lava taga istudes kangelasi nöörist sikutada. Sest kangelased on ju välja mõeldud, nad ei hakka oma autorile vastu ja ta võib neid vastavalt oma soovile kamandada. Hoopis teine lugu aga on nüüd. Kirjutan kõigepealt iseenda jaoks ja minule pakub kõik huvi. Ma võib-olla ei soovigi esitada ainet nõnda, et iga lugeja kujutelmas kerkiks kaunis, voolujooneline hoone, mis looks kunstielamuse. Kellel raske on lõpuni lugeda, võib raamatu kõrvale panna. Ma ei solvu sellest, nagu solvuks romaanikirjutaja. Tähendab, lugeja pole küps minu memuaare lugema. Hauas lebades võin ma veel sadakond ja rohkemgi aastaid oodata.

Omaenda iseloomustust alustan hetkest, mil asusin koostama põhimäärust, millele ma filmistuudio kunstilise juhina ise alluma pidin. Koostada seadusi iseenda jaoks on võrdlemisi ebameeldiv toiming. Moosesel oli palju parem käsu-lauad mäe peal kätte saada. Olen neid uurinud ja järeldusele jõudnud, et nad väljendasid vaid seda, mis tollal maa peal juba olemas oli. Need seadused pesitsesid inimeste ajurakkudes. Aastatuhandeid olid nad koos verega soontes voolanud. Peas oli nad sünnitanud esimene valatud veri ja esimene surmaeelne hüüe.

Unustasin märkimast, et istusin mere ääres. Ujumaminekuks oli liiga külm, kuid mu erutamiseks piisas juba mere hõngudest. Ja peab ütlema, et meri eritab tõepoolest meeldesööbivaid lõhnu. Ennekõike määndunud adru, siis joodi, kibeda soola ja külma eetri lõhna. Eriti joovastab uimastav

[illegible] Mere saatanlikkusest mürgitatud ihu otsekui [illegible] nirvaanasse. Ta nagu ei tunne enam valu ega piinu. [illegible] kivikibul, embasin kogu maailma, kuulatasin ja [illegible] sügavalt kõiki mere määndelõhnu sisse.

«Kui argonaudid muistses loos,
nii jätkem kodud nüüd.
Ta-tamm, ta-tamm! Ta-tamm, ta-tamm!
Kuldvillak on me püüd . . .»

Laulsin, sest mul oli hea olla. Keegi ei näinud mind siin, [illegible] ma, stuudiost jalga lasknud, käske kirja panin. Heitsin [illegible] kivikese liuhkamisi vette, ta hüppas korra veepinnal ja vajus [illegible] vee alla. Mind kutsus silmapiiritagune sina. Nägin, kuidas [illegible] kivike ikka sügavamale ja sügavamale vajus. Nagu [illegible] oleks merel kalda läheduses üldse põhja. Kummardusin vee kohale ja justkui puudutasin käega oma väljavalitu laupa ning ta külma kaela. Kuidas suudaksin ma kõigile mõistetavaks teha, et mul on üksainus väljavalitu, hällist peale valitu, kellest ma mõtlesin võib-olla juba siis, kui veel kõneldagi ei osanud. Väljavalitu, kelle jaoks olen elanud eluaja, kellele olen pühendanud oma terasmõõga ja kelle kaitseks olen [illegible] vastu raske kilbi tõstnud. Olen elanud seitsekümmend aastat, mu eest on terved põlvkonnad omi ja võõraid läbi sammunud, kõigile neile olen oma väljavalitu elu ja au kaitstes uhkelt silma vaadanud. Ta palmikud voolavad otsekui allikad mööda maad, ta käed laskuvad põldudele nagu õnnistus, ta süda lõõmab justkui maapõu, pursates kuuma verd üha uutele ja uutele radadele. Tema jaoks olin ma julge ja kange ning tahtsin ta õitsengu eest võitlejate esiridades sammuda. Tema pärast hakkasin ma merd armastama ja valisin vapile ankru, raske raudankru, mida kogu maailma mered vastu võtavad ja mille kohal vulbib võimas laev. Ta nimi on rahvuskultuur . . .

Kujutlege keskmist kasvu saledat noorukit, kellel on hallid silmad ja energiline suu, kelle ilme on pilklik ja kangekaelne, kelle käed armastavad puutuda seda, mis on keelatud, ja kes tunneb mõnu kõigest, mis hirmujudinaid tekitab. Ta käed, mis armastavad naisi ja nende ihu, armastavad ka surje ja püssi, kuid on valmis nii ühe kui teise armastusromantika nimel maha jätma. Inimene ilma ideaalideta, sest tema silmis ei ole autoriteete, inimene ilma vaenlasteta, sest ta leiab, et sõber ja vaenlane on ühe ja sama kuju kaks palet, egoist, sest ta ei tunne kedagi, kes poleks egoist, küünik, sest

nõnda nimetatakse inimesi, kellel on omad mõtted. Ta on samaaegselt tööinimene ja looder, sest ta arvab, et inimene töötab selleks, et laiselda, ja laiskleb selleks, et töötada. Need andmed ilmestavad mõningal määral uut toimetajat. Selgitagu need ta käitumist ka nois memuaarides, kus rauge mõistus tahab oma seitsmekümneaastaseid rakke noorte päraselt ümber ehitada. Vahel see tal ka õnnestub ning siis viib ta noor «mina» mõtet edasi. Vahel aga lööb läbi noorus likkuse rahulik elutunnetamine ja vaiksed valged kõrgusta tipud. Võtke siis vastu nii üks kui teine, võtke nii, nagu te hoomate loodust, mis võrdselt vananeb ja nooreneb, võtke nagu merd, mis oma vanaduse tõttu on alati noor . . . Jätke need mõtted jälgi ka siis, kui tuul te põrmu laiali on kandnud ning igavesest mateeriast keegi uus asemele sünnib!

Istusin mere ääres ja korraga meenus mulle, kus ma viibin. Korjasin klibult oma põhimääruse, mille tuul laiali oli kandnud, ning hakkasin kivilt kivile hüpates ja läbi umbrohu kahlates mäkke ronima.

*

Direktor kõndis nagu meremees vaarudes ja kord ühte, kord teist jalga longates. Muuseas, ta oligi kunagi meremees olnud. Ta laev oli ainult ühte merd kündnud, sest sellal kui tema laevastikus teenis, käis parajasti sõda ning väljapääsu teistele meredele valvasid türklased, nende laev «Ismet» aga külvas kogu laevastikus kabuhirmu ja paanikat. Tavatses ootamatult nagu deemon kohale söösta, ründas uduseid randu silmapiiril ning purustas raskete mürskudega kaugeid põlde ja kindlusi. Madrus kujutles selgesti selle tabamatu ristleja hiiglasest komandöri. Türklase teraskäed painutasid raudreelinguid, kui ta soomusrüüs hiiglast juhtis, ainitine pilk silmapiirile suunatud. «Ismet» võis iga hetk miini otsa sattuda ja õhku lennata, kuid koletu hiiglasest kapten oli ta ära nõidunud . . .

Madrus vihkas teda nagu surma ja salapärasust. Öö varjes neetud kiskjat, lainete all vees õõtsusid miinid, surma põlates põrkasid nende vastu kalad. Siis oodati ära pime öö, nii must kui madrusepajukikohv. Igalt laevalt võeti järjekorras paar madrust. Vana, logu aurulaev laaditi miine täis. Trappi polnud, lihtsalt otse kaldalt hüppas kokkuklopsitud meeskond porihaua dekile ja sõitis merele panema miine paikadesse, kus vaenlasel oli tavaks sõita. Ent küsige madrustelt, kui tujukas asi on miin, eriti öösel, kui peab kiirustades edasi sõitma, koju jõudma, enne kui merel päikesemõõk sähvatab või vaenlase mürsk sind tabab. Ujuvmiin on väga tujukas asi, ütlevad madrused, ning neil on täielik õigus seda väita, sest kordagi polnud veel ükski vilets aurukast, millest muide kellelgi kahju polnud, oma koduranda tagasi pöördunud. Miinid asusid dekil ja trümmis, tuld ei tohtinud süüdata, ploki abil lasti nad merre, kuid kindel ei olnud nende peale eales olla. Juhtus, et miinil läks löökraud pikki või elavhõbedakapslis toimus keemiline reaktsioon. Siis võtsid miinid kätte ja hakkasid laeval lõhkema. Tulekark missugune! Ainult et pärast esimest plahvatust polnud enam kellestki selle imetlejat. Juhtus veel, et pärast miinide väljapanemist eksiti ja sõideti ise neile otsa. Või siis suunas nimetud «Ismet» äkki prožektorikiirtepahvaka aurulaevale ega juhtinud seda kõrvale, enne kui sihtur oli õiged koordinaadid kätte saanud. Prožektor kustus niisama äkki kui oli süttinud. Ristleja mürskudest aga läks aurulaeval lahti kaunis miinitulestik. Miinidepanek oli madrustele kindel surmaaeg.

Madrus teadis seda, ent lasi muretult vilet. Ta tundis jalge all laeva kõikuvat dekki, kuid talle polnud kindlat maad vajagi. Ta võis ka surra, kuid pidi veel mõtlema, kas maksab. Enne surma palus madrus kaldaloa. Randumissild, kõnnitee-kivid, räpased tänavad ja latern, mille juures algab ja lõpeb madrusearmastus, tekitasid tas kauneid mõtteid emast ja põõsast Savkast. Madrus hakkas jälle muretult vilistama. Aga kas te kuulsite? See vile oli kuidagi ebakindel. See vaid värjas hirmu ja surus värinaid maha. Madrus kardab niisamuti nagu iga teinegi elusolend.

Otsekohe otsis ta raha ja siis naist, et selle huuled surmakarje ta suus summutaksid. Nagu pöörane pigistas ta naist, ning hirmunult rebis see end ta kaisutusest lahti, pani jooksu ja kadus pimedusse. Madrus aga kõndis ühe laterna juurest teise juurde. Tal oli jäänud ainult üks tund kindlal maal seista, üks tund elada. Ta taarus ühe laterna juurest teise juurde. Astus salapunkrisse ja põrutas rusikaga vastu ust. Tal oli jäänud vaid üks tund elada. Ta jõi mingit haisvat vedelikku, piimvalget, veega lahjendatut. Surus nina kinni, et süda sellest allakulistatava odekolonni lõhnast pahaks ei läheks. (Viina ju polnud — sõda!) Siis lõhkus ta suure järjekindlusega toole, litsus laudu katki, sülitas põrandale ja püüdis ennast lauluga lõbustada. Aeg aga läks. Ja aurulaev hulgas. Madrus klanis tinakat. Pabinas peremees tõi selle kõikide joomiseks vajalike vahenditega — filtri, leiva, suhkru ja veega. Kuid madrus lõi filtri puruks, tallas jaluli

leival ega hoolinud suhkrustki. Kallas endale lihtsalt pool pudelit kõrist alla. Talle tundus, et ta on juba teises ilmas. Kangekaelselt tõmbas ta mütsi otsaette ja kaotas vähehaaval teadvuse. Ta tundis veel, kui metsikult tal süda tagus. Ent ta ei tundnud üldse enam oma nina ega suud. Ta vajus põrandale ja jäigi sinna lebama.

Madrus tiriti punkrist hoolimatult välja nagu koer. Teda lohistati jalgupidi. Ta visati prahihunnikule, ja siis lasid viskajad jalga, kuhu keegi.

Madrus lebas ja värises, nägi juba kümnendat fantastilist unenägu, elas läbi kohutavaid piinu, sest ikka jälle rebiti tal kõhust soolikaid välja. Siis leidiski patrull ta üles, luges mütsilt aadressi ja taris ta laevale. Nädalapäevad võitles madrus kubrikus viirastuslikku surma ja tõelise arstiga. Lõpuks hakkas eluvaim tagasi tulema. Ning siis sai ta teada, et aurulaev, millega ta miine pidi panema, oli Türgi ranna läheduses õnnelikult õhku lennanud.

Sestsaadik vihkab madrus piiritust. Ka siis, kui ta tingimata jooma peab, surub ta nina kinni ja rüüpab vedelikku tilkhaaval, läbi hammaste. See on tal veel nüüdki kombeks. Ma olen teda jälginud ja kuulasin ka seda jutustust tinakast

«Kui argonaudid muistses loos,
nii jätkem kodud nüüd.
Ta-tamm, ta-tamm! Ta-tamm, ta-tamm!
Kuldvillak on me püüd . . .»

laulsin ma stuudiosse tagasi minnes, kaasas valmis põhimäärus. Mulle jooksis vastu käskjalg: «Kiiresti Direktori juurde!» Ruttasin sööklasse, kus ülemus parajasti istus.

Filmistuudio väravas rüsis inimesi. Näitlejaid ja seiklejaid, kerjuseid ja tööinimesi, naisi, mehi ja lapsi. Lootusrikkalt vaatasid nad kõigile silma, kellel oli kindel kõnnak ja kes pead püsti hoidsid: küllap need on peremehed — teenistujad, kättesaamatud režissöörid või nende kõikvõimsad abid. Siin nad tunglesid, hommikust õhtuni.

Söökla asus räpases ruumis, kus aur ning rasv aja jooksul seinad üle olid võõbanud, ja lauad kaetud mulluse paberiga. Ukse ees seisis poolpaljas kerjusnaine, kes midagi ei palunud, ainult tatsas oma kohal ja teatas igaühele kurvalt: «Ümbrikud on läbi.» Külmal ajal istusid kärbsed laes, kattes juhet, mille otsas rippusid elektrilambid. Juhe oli päris must ja kuidagi imelikult hatune. Kärbsed istusid, surid ükshaaval ning pudenesid lauale ja kumaras peadele. Soojal ajal nad

[illegible] lendasid ja mänglesid, maandusid nõtkelt leivale ning [illegible], lendasid surmasõlmi tehes kokku laele ning ronisid [illegible] ja silma. Me ajasime neid kogu aja lahkelt naeratades [illegible], tahtmata nendega sugugi oma sööki jagada. Meile [illegible] isegi imelik, et söökla võiks kärbesteta olla. Lisaks [illegible] olid seal veel koerad. Ei tea isegi, keda oli sööklas [illegible] rohkem — kas inimesi laua ääres või koeri laua [illegible]. Igal kaastöötajal oli oma lemmik, mõnel isegi kaks või [illegible]. Koerad lonkisid ringi, rasvusid, poegisid ning täitsid [illegible] kutsikate, kirpude ja vastiku koeralehaga. Direktor [illegible] ihuüksinda laua taga ja sõi nii kiiresti, nagu oleks tal [illegible] lusikat käes. Vajusin ta kõrvale ja laotasin oma põhimääruse lahti. Lugesin selle talle valjusti ette, tema aga sõi [illegible]. Siis toodi teine roog. Direktor andis lihatüki kaasa, kes samas lähedal konutas. Loomaarmastus on madrusel juba veres. Kass sai lähedalistujailt veel mitu lihatükki. [illegible] oli andjatel väike kavalus: nad püüdsid sellega Direktori tähelepanu endale tõmmata. Tegelikult polnud neil seda [illegible] vaja, ent inimestele meeldib alati silitada seda looma, [illegible] ülemused on puutunud. «Kui argonaudid muistses loos,» laulsin ma omaette, lõpetanud mere sisendatud paragrahvide lugemise. Ka teine roog oli juba söödud. Direktor mõlgutas vaikides mõtteid. Tal oli suurepärane mälu, iga sõna oli peas.

«Tööd on palju,» lausus ta, kui me sööklast väljusime, sainult et nad on kõik käest ära. Aina haltuuratavad.»

Ma ei saanud sõnagi suust, autorirahulolu ei lasknud. Mu projekt oli kenasti läbi läinud.

«Sa arvad ehk, et hakkad siin tööle kinnastes?» usutles ta. Sedasama sisenesime filmide läbivaatuse saali, kus oma vestlust jätkasime. See polnud kuigi suur ruum, kuid nähtavasti oli seal rohkem kui üks hädavares ennast üles puua tahtnud, sest nüüdki sisendas ruum enesetapumõtteid. See oli üks neid ruume, kuhu ei taha siseneda, aga kust tahad väljuda. Toole polnud. Prahisel põrandal seisis kaks või kolm pinki. Nurgas oli ahi, mida iialgi ei köetud. Võtsime istet.

«Oma joont ei hakka ma kohe peale sundima,» laususin vaikselt, «sest seal, kus asi loomingusse puutub, ei suuda ma kõiki filmiloojaid asendada. Tahan nende austuse ära teenida ja autoriteediks saada.»

Seina taga pani mehaanik aparaadi käima. Alanud põrin ja undamine summutas vestluse. Ekraanil hakkasid vilkuma [illegible] režissöörigrupi vändatud võtteetõigud. Direktor avaldas operaatoritööle tunnustust, keegi meie taga märkis selle

kohe üles. Jälgisin vaikides ekraani. Mind haaras argiasjade duste voog: läbivaatused, vestlused, direktiivid, tülid ja montaaž — kõik see, millest me elu koosneb, kui sealt pühapäevad ja kevaded maha arvata.

V

«Armas Sev,» — nii tahaksin alustada — «lõpuks jõuan ma oma jutujärjega teieni. Mu seinal ripub portree; see on teie vanaisa — valgest lõuendist särgis ja valgetes kaatsades, paljajalu ja paljapäi. Ta seisab keset aeda ja toetub kepile. Ta on vähemalt üheksakümnene. Ent ta seisab nii, nagu teie kunagi Linnas seisite, tal on lopsakad juuksed ja sirge selg. Ühteviisi uhke rühiga võib ta kepile toetudes seista ka keset hiigelmasinaid, kaugetele randadele sõitva ookeaniauriku dekil või ääretus stepis. Sest ta on iidsest ajast pärinev Inimene, näol on tal vallutaja karmid jooned, põues aga põleb rännumehe ja looja suur süda.»

«Armas Sev,» tahaksin ma öelda, «mäletan tänini teie ellusuhtumist. Naist peab oskama kätel kanda. Iial ei tohi viga karta, sest see, kes neid kardab, vananeb kiiresti ja süda jahtub tal ära. Tal pole vaja elutäiust otsida, talle piisab sellestki noorusest, mis seljataha on jäänud, seda noorust aga, mis ees seisab või teda parajasti ümbritseb, ta ei näe.»

«Armas Sev,» tahaksin ma veel öelda, kuid hoian ennast tagasi ja suunan oma mõtted mujale. Mul ei sobi lugeja tähelepanu köitmiseks romaanikirjutaja võtteid kasutada. Romaanikirjutaja oleks ilmtingimata pajatanud, et «Ismet» hakkab veel tegutsema, et paadil, mis Türgi ministri kaldale tõi, oli kaksteist aeru. Ta oleks jumalakeeli kinnitanud, et tema kangelane ei armasta baleriine, kuid pärast vastupidist näidanud. Mina ei hakka niiviisi talitama, ehkki mindki valdab läbematus mõned saladused välja lobiseda ja mõned laused, mida võib mitmeti mõista, ette ära öelda. Lähen oma jutustusega edasi, jätkan vanamehe lubatud memuaare, kes muuseas arvab, et tal on veel pool sajandit elada.

Mul on hea meel, et olen suutnud selle lause viimased sõnad kirja panna. Kas või juba sellegi pärast, et olin niiviisi mõtelnud, ei saanud ma seda saladusse jätta. Andsin ju lubaduse teile ainult tõtt kõnelda!

Mu viibimine Linnas jõudis uude järku. Täna öeldi mulle, et kohale on saabunud Sev. Ma pole teda veel näinud. Kunstnik Sev on mu esimene sõber. Ta tuli filmirežissööriks,

lavastas väikese komöödia ja kukkus hiilgavalt läbi. Selle järel lubas ta endale mitmekuise puhkuse. Nüüd aga tuli ta Linna tagasi — veel üht filmi lavastama.

Sammusin treppi mööda hotelli kolmandale korrusele. Elektrilambid põlesid. Oli õhtu, mis ei tõotanud midagi erilist. Lustakalt pikki samme võttes olin juba peaaegu üles jõudnud, kui äkki seisma jäin, tuletades meelde, kelle juurde ma pidin minema.

«Pikakasvulise režissööri juurde,» vastasin ma iseendale ja võtsin kursi mööda kolmanda korruse koridori parketti pidi edasi. Olime temaga kokku leppinud vestelda õhtul stsenaariumist, mille tema pidi lavastama. Seetõttu ma siis sammusingi nüüd nagu rõõmsameelne kaelkirjak. Mu maks ei andnud end tunda ja sapp ei voolanud mul sinna, kuhu pole vaja. Kõik mu tulevikuplaanid, mu tulevane edu, mu fantastiline loomus ja koridoride vaikus olid mu soojaks kütnud nagu meevaha, ning igast võõraste sõrmede puudutusest võinuks mu nahale jääda pitser.

Koputasin uksele. Vaikus. Koputasin veel kord. Kaks korda — naise ja mehe oma — vastasid korraga: «Sisse!» Astusin üle läve ega näinud esialgu kedagi. Paremal seisis seina ääres laual tumedast riidest varjuga lamp. Sellest oli kogu tuba hämar, umbne ja võõras nagu tundmatu linna tänav. Läbi avatud akende voogas restoranimuusika, kord katkedes, kord sumbudes, kui uks äkki suleti. Ja siis, pääsenud läbi prao vabadusse, kostis ta jälle. Naisearoom sundis mind sügavasti sisse hingama, rinna õhku täis tõmbama.

«Tere õhtust,» ütlesin ma.

Vastust ei järgnenud kohe, ilmselt oli minu asemel oodatud kedagi teist. Keegi suitsetas akna all ja paberossituluke muutus äkki paugupealt suuremaks ning joonistas pimeduses sädeleva tähe trajektoori. Voodist vastas mulle pikakasvuline režissöör.

«Süüdake, palun, laetuli.»

Astusin ukse juurde, ja sel ajal, kui ma käega lülitit kobasin, turgatas mulle pähe mõte, et olen tulnud ebasobival ajal ning et mul oleks parem lahkuda, teiste õhtust vestlustundi rikkumata. Minuni jõudis taas naisearoom. Süütasin tule.

Pikakasvuline režissöör lebas voodis, mis seisis vasakul. Ta oli pea vastu seina surunud, jalad aga põrandale rippu lasknud. Akna all istus naine, heledapäine, lühikeseks lõigatud juustega, seljas inglise pluus, jalad sirutatud ees seisvale toolile. Ta suitsetas, puhudes suitsu läbi avatud akna välja. Mulle heitis ta vaevalt pilgu.

Režissöör hüppas kohe voodist üles ja sirutas mulle käe. «Väga tore teid näha. Arvasin juba, et te ei tulegi. Istuge, palun, võtke jopp seljast ja tundke end vabalt.»

«Tänan,» vastasin, «aga me vist ei jõua täna vestelda, mul on ees veel kohtamine sõbraga, kes eile Linna saabus.»

«Kas Seviga?» küsis naine.

«Lubage teid tutvustada,» hakkas pikakasvuline režissöör rabelema, «see, nagu öelda, on mu ülemus stuudios — toimetaja, too aga mu sõbratar ja kaasmaalane.»

Kohalt tõusmata sirutas kaasmaalane mulle käe. Surusin seda tahtejõuetut, veidi jahedat ja siledat kätt. Naine ei meeldinud mulle sugugi. Millegipärast läks mu tuju räbalaks.

«Seviga jah,» vastasin mina, «kas te tunnete teda?»

«Tunnen Sevi,» sõnas naine, viskas sigareti aknast välja ja tõusis toolilt. «Tema tegi meid eile tuttavaks,» osutas ta režissöörile.

Ta hakkas mööda tuba edasi-tagasi kõndima. Mu pahameel lahtus. Temaga oleksin ma tahtnud mööda tänavaid jalutada, ta küünarnukki kõvasti enda vastu suruda. Naine astus nii, nagu oleksid paažid ta sleppi kandnud. Juteldes pikakasvulise režissööriga, tundsin endal ta pilku ja mu kõrvalestad lõid õhetama.

«Nägemiseni,» lõpetasin ma vestluse, «homme lepime kokku. Nägemiseni, seltsimees.» Toast väljudes kuulsin ma ukse sulgemisel veel: «Kas soovite teed, Tajahhe?» See hämmeldas mind sedavõrd, et ma koridori valesse otsa keerasin. Siis hakkasin mõistatama ja mälus nimesid ning tuttavaid sorima. Mõtteisse vajununa põrkasin lõpuks kokku Seviga, kes elutses samal koridoril, mõned numbritoad edasi. Ta oli parajasti kuhugi väljumas.

«Sev, Sev,» hüüdsin ma, «olete see teie või ei?»

Me seisime kaua ja raputasime teineteisel kätt, nagu seda alati teevad nii vaenlased kui ka sõbrad. Esimesed, et varjata oma vaenu, teised — sõbralikku soojust.

«Nii me siis kohtusimegi,» ütlesin ma, «aga üsna hiljaaegu elasime teiega ühes toas. Kui palju sellest aega möödas on?»

Tegime täpselt kindlaks, kuipalju sellest möödas oli, kuid see ei rõõmustanud ega kurvastanud meid. Ja mis tähtsust sellel oli, kui me ees ja taga olid terved ajamäed!

«Kas kukutasite filmi läbi, Sev?» naersin mina.

«Ja kuidas veel. Hiilgavalt,» lagistas mu sõber naerda ja koridor kordas ta sõnu nagu mets. «Aga nüüd ei kukuta ma enam midagi läbi ega tunne ka hirmu.»

Seisime kaua koridoris, astusime vahepeal tuppa ja sei-

[illegible] seal jälle. Me vestlusel polnud suurt mõtet või vähemalt ei peegeldanud jutt seda, mida tundsime. Vaatasime teineteisi ja naersime nagu lapsed, teadmata mis põhjusel.

«Aga meri on ilus, Sev, kurat võtaks!»

«Kui teda ei kujutataks ainult nii sinisena ja nii kaunite [illegible]tidega. Millegipärast peavad tingimata ta kohal lendama kaeblevad kajakad, tormi lähenemist aimavad tormikuulutajad ning sõudma valgete purjelappidega alused. Nad [illegible]stavad tingimata edasi, ning su kujutelmas on meri nagu [illegible], mis uhkeldab sellega, et ta pinnal ujub valgerinnaline [illegible].»

«Ja pronkspruuniks päevitunud delikaatne madrus toob [illegible]gimata tervitusi ning armub siis India tõmmusse tütresse, [illegible]seb ta järele ning seisab vahikorras uneleva lollpeana,» [illegible]sin ma samal toonil. «Kõik roolimehed aga on virged ja [illegible]ljulged, nad märkavad karisid nagu haid saaki . . .»

«Laske mul ometi lõpetada,» ägestus Sev, «vastan teie küsimusele mere kohta.»

«Meri on nagu ilus ja liiderlik naine, kes erutab rohkem kui kõik korralikud kaunitarid kokku. Niisugune naine ainult [illegible]kitab janu ja pöörast kirge. Kui esimene teile tuntud naine ei [illegible]saandu ta ei päeval ega ööl te kujutelmast. Rahuldanud [illegible] kirepuhangu, kutsub ta otsekohe esile kaks uut. Te [illegible]sate, et see teie armastus on räpane, vahel isegi toores ja [illegible]arm, kuid ükski kaunitar maailmas ei suuda pakkuda [illegible] samaväärset naudingut, sest ta on ja jääb te esimeseks [illegible]naiseks, esimeseks armastuseks.» Ta vaikis hetke. «Meri pole [illegible]sugugi sinine ning kajakas lendleb ta kohal vaid sellepärast, et [illegible]tahab süüa, aga mitte kedagi taga igatsedes. Laevadel on [illegible]määrdunud, hallid ja tuulest räsitud purjed, aga just see [illegible]mind erutabki. Laevad püüavad nii kiiresti kui vähegi võimalik oma reisi lõpule viia, et torm neid ei tabaks. Nad kardavad merd ja nende uljas rühkimine tulenebki kiirustamisest. Nad kardavad koledasti, kuid sõidavad, õõtsuvad, paisuvad lainelt lainele, õigemini — laine veeretab nende alla oma vahused vood. Ümberringi aga on mustav ja kohutav meri, vee ja raevu põhjatus. Vahel meelitab ta sind oma maheda sinise värviga, vahel sulab ta taevaga ühte ja võlub sind. Oma loomult aga on ta reeturlik ja karm, kuid seejuures ahvatlev.»

Ka mina tahtsin oma mõttemõlgutusi lisada.

«Madrus toob peale tervituste ka rasket kuldset vilja, rikkust ja kõhutäidet, maake ja metalli,» ütlesin ma. «Ta laadib laeva trümmi täis nagu aasalt pöörduv mesilane oma mao.

Mesilane lendab mere kohal otseteed. Trümmis voolab vii ühest äärest teise, müriseb metall, ja on kuulda, kuidas ilm minaatori taga vesi mööda pahiseb. Vahis kipub uni peale pärast tööpäeva on käed tinarasked. Meri ei ole meelelahutus, Sev.»

Sev eemaldus trümoo juurest. Ilmnes, et ta oli seal krae ja lipsu sättinud. See oli mulle üllatuseks, sest varem polnud meil isegi väikest peeglit ning me tegime kõike käsikaudu kobades. Pean aga märkima, et see oli esimene ja viimane kord, mil Sev peeglit niisuguste tühjade asjade pärast kasutas, nagu seda on krae ja lips.

«Kus te käisite?» meenus talle äkki meie kohtumine koridoris.

Vastasin.

«Miks te sealt siis nii kiiresti ära tulite?»

«Seal oli keegi neiu, mulle ta ei . . . meeldinud. Üldse ei tahtnud ma neid segada.»

«Kas ta nimi oli Tajahhe?»

«Kuulsin seda nime, aga mis puutub siia «Ilusa Joosepi» kangelanna? Seal oli see vist valitsejanna, kes võrgutas.»

«Tema see ongi.»

Olin imestusest tumm, mind valdas erutus. Oma esimese tunde olin ma sõnades välja öelnud, teist püüdsin isegi enda ees varjata. Kuid mu süda, see igavene reetur, paiskas vere tulva näkku ja ma läksin üleni punaseks. Sev märkas seda. Ta ei öelnud midagi ja hakkas ajakirja sirvima. Vahetevahel heitis ta mulle pilke ja peitis enda jälle ajakirja taha. Jätkasime vestlust, kõnelesime umbes pool tundi ja laususime seejuures väga vähe sõnu. Olen alati armastanud inimesi, kellega võib vestelda, selleks sõnu kasutamata.

«Mõtlen oma Merestsenaariumi. (Kui Sev kõneles mõnest oma ettevõtmisest, siis lausus ta seda sõna, mis ta ettevõtmist tähistas, suure algustähega, kuidagi eriti tähtsalt ja allakriipsutatult.) Meri, laev, meie madrused ja kodumaaigatsus.»

Kuulasin ja vaikisin, mul polnud mingit tahtmist kõnelda. Ta märkas seda peagi ja muutis teemat. Ja lõpuks ütles äkki ootamatult.

«Lähme sinna.»

«Kuhu?» küsisin ma imestunult.

«Sinna, kust te ära jooksite.»

Me istusime kõik voodil: mina, Tajahhe ja Sev. Meie ees kõndis edasi-tagasi pikk režissöör, diivanil oli istet võtnud prillidega filmioperaator.

Tundsin enda kõrval sooja naiseõlga, see lõhnas imelikult — mingi magus, viiulihelidena erutav lõhn. Mul oli soov talle midagi meeldivat, näidata end lõbusa, huvitava inimehelikuna.

«Te tantsisite nagu päris egiptlanna, nagu oleks teil soonil voolanud põletav kirg.»

Tajahhe naeris lõbusalt ning heitis mulle ja Sevile kavala pilgu. Ta käitumises väljendus jahe rangus, ent sellegipoolest muutis naeratus ta otsekohe kuidagi omaseks. Üldiselt oli tal kõigi inimeste jaoks varuks külm pilk ja baleriini professionaalne muie — üksnes huultega ja valgete hambaste särades.

«Te meenutate toredat ahvipärdikut,» lisas Sev tõsiselt, «kes näksib puu otsas pähkleid ja loobib koored alla.»

«Inglise keeles *monkey*,» informeerisin mina.

Vesteldes ei märganudki me ajakulgu, mis kellaosuteid kiiresti edasi lükkas ning taeva tumesinisele kummile terved heitäied tillukesi tulukesi puistas. Pikk režissöör kastis taskurätti mingisse vedelikku (see oli tee!) ja asetas selle silmadele, mis tal imelikult punased ja põletikulised olid. Ta pidas ühtelugu laelampi, kuni lõpuks taipasime selle kustutada. Prožektorivalgus oli ta silmadele liiga teinud.

Toa vallutas intiimne hämarus. Operaator tõmbas diivani meile lähemale. Ka režissöör istus.

«Te olete haruldased inimesed,» ütles Tajahhe. «Niisuguseid pole ma kodus Põhjas kohanud. Ma hingan teie noorusõhkust nagu mereõhku sisse.»

Ta asetas oma käe ettevaatlikult mu käele ja sinna ta jätiski. Hakkasin sõrmi liigutama ja pigistasin tasapisi seda kätt. Tajahhe kallutus minu poole ja mina tema poole. Ta juuksed kõditasid mu kõrva.

Ma armastan inimeste käsi. Pean neid inimmõistuse elavateks lisanditeks. Käed jutustavad mulle tööst ja inimmuredest. Näen loovaid sõrmi, võbelevaid ja närvilisi. Eristan harme ja kiskjalikke käsi, töökaid ja loodrikäsi, eristan meeste ja naiste käsi! Armastan teid jälgida, kui te võtate ja annate, kui peidate nuga varrukasse või silitate naise õrna ihu, kui armastate teda valuliselt, tahtmata teda kellelegi teisele loovutada. Kõige vastuvõetavamad on mulle loovinimeste käed. Sulepea ja pintsel, nuga ja raidurimeisel, andekas vasar! Ja kas teate, et käsi, mis teid hoiab, annab teie kaudu edasi elusädeme? See rahutu käsi sureb, ent ta loomine jääb elama. Ta kiirustab, ta kauletub inimesele, kes elamatusest sündides jõuab vaevu oma lastele elu anda ja

loometöö osa täita. Ma armastan seda igavest inimkätt, ebatavalist sümbolit. Ma mõistan selle silmapilgu ülevust, kui sõber sõbrale kätt annab: sellega annab ta iseenda, oma südame ja mõistuse, oma laste hinge. Kaks inimkätt koos — see on rõngas, millest kinni haarates võib kogu maamuna paigast nihutada.

Äkki kerkis mu silme ette ahi, ma pöörasin tulitavaid süsi ja tundsin kerget jahedust. Sättisin pleedi jalgadel ja lisasin puid lõukasse. Täna polnud see enam nii nagu poolsada aastat tagasi, täna ei tahtnud veri mind sugugi soojendada. Nii kaua kuni puud põlema läksid, andsid mu põlved ja pahklund ennast tunda. Pikapeale läks toas soojemaks. Tuleleegid haarasid halud oma võimusesse. Nende punased ja kuumad lehed kasvasid ja närtsisid. Äkki muutusid need lehed punasteks inimhakatisteks, nad istusid puuhalgudel ja lehvitasid siniseid rätte. Mu külm ihu sai sooja. Kallutusin ahju poole ja kuum tulehingus paiskus mulle näkku. Mulle näis, nagu kõnniksin ma palaval suvepäeval mööda steppi, ja mu põsed lõkendasid veretulvast. Ma nutsin hetke. Mu silmad olid lahti, kuid ma ei näinud midagi, tihedate tilkadena langesid pleedile pisarad. Ent see ei tähendanud, et ma olen kurb või põen kaotusevalu. Mu pisarad on nagu naergi füsioloogilised protsessid, mis kindlatel tingimustel minus iseenesest tekivad. Mu mõistus aga on füsioloogiast üle. Ta teab, et pisarad ja rõõm on inimõnne lahutamatud osad. Ma vaatan oma käsi ja lasen leekidel neid hellitleda. Soojendage end, mu kallid! Teie veri voolab mu poegades — lenduris ja kirjanikus. Te ei jäänud jõuetult rippu meeleheite- ega ebaõnnestumiste hetkedel, te olete mind alati ausalt teeninud. Te lasite mul esimestena naiseihu õrnust tunda ja vastasite hellusega helluse peale. Puud hakkasid hästi põlema. Väljas oli maru. Soojusest mu ihu noorenes. Tulehelk hüples kätel ja voolas soontes. Ma sulgesin silmad. Vii mind tagasi, aeg . . .

«Kaua me niimoodi istume?» kostis nagu kaugest kaugusest operaatori hääl.

«Ma pole põrmugi tüdinenud,» ütles Sev, «aga küllap kodus ootab mind juba abiline, kellega koos töötame stsenaariumi kallal.»

Kummardusin Sevi poole ja pakkusin talle oma teeneid. Kuna aga me vahel istus Tajahhe, pidi ta veidi tahapoole tõmbuma, kuni ma tema põlvede kohal Seviga vestlesin. Laususin sõbrale summutatud häälel paar sõna, millel polnud mingit seost mu ettepanekuga, tahtsin vaid edasi anda oma suhtumist Tajahhesse. Ka neiu tahtis kuulda, mida me

kõneleme, ja kummardus me peade kohale. Ta rind puutus mu käe vastu. Ma ei liigutanud küünarnukki, et mitte rikkuda juhuslikkuse muljet. Tundsin vere tuiklemist naha all.

Kolm pead koos, kolm segunenud hingust, kolm ühinenud kätt (ka Sev oli asetanud oma käe meie omadele), toahämarus, sõprus, kus naine osutus täieõiguslikuks keskmeks. Seda tuhma võlnuks püramiidikivisse raiuda — see oli süntees ja hingestatus. Pange vaikus ümber kivisse ja ta hakkab pingest võbisema. Talle langevad tegude varjud, kuid ta ise on igavene. Kolm pead koos!

VI

Päike oli alles kaugel silmapiiri taga. Vaevu-vaevu puudutasid ta kiired pilveservi. Õieti polnudki see puudutus. See oli lihtsalt pilk kaugusest, millest seal, kus päike tõuseb, oli taevas helesiniseks värvunud. Meri oli tume ja rahulik. Õine pimedus oli nüüd kahkjaks muutunud ning lainemurdja ja majaka taga võis kolme purjepaadi siluetti eristada. Me väljusime hotellist: Sev, mina ja kohalik näitleja. Tänav oli kastemärg. Latern põles vaevu, ta oli niisama kahvatu nagu naine pärast kirglikku ööd. Hotelli ees kulges väike puiestee, mis lõppes sadamas. Majakas ei plinkinud enam. Oma mustast, kolme punase triibuga korstnast hingas aurik õhku suitsu, mis aegamisi laiali valgus, mähkides endasse sadamajaama, sadamahooned ja kauplused, teraviljalaod ja raudteevagunid kail. Kollase korstnaga aurikul tõusis pikkamööda grootmastile lipp: tume ruut valgel põhjal. Sellega andis kapten teada, et ta alustab täna teekonda meie Linnast oma koju mere taha.

Me sammusime keset puiesteed otse sadamasse laskuva trepini. Puiestee meenutas loomapuuri, kust loomad välja on viidud ja kus käsil on suurpuhastus. Veel polnud välja ilmunud tänavapühkijad, kastjad ega teised puhtuse eest hoolitsejad — inimesed, kellel on täielik õigus meid meie pattude ja pori pärast põlata. Prantsuse hertsogi mälestussamba juurest viis lai trepp alla. Hertsogi käe asend väljendas ta rahulolu mere ja kaubasadamaga, mis otse meie jalge ees lebas. Hertsog ei vaadanud aga vasakule, kus laius sõjasadam, ega kaugemale vasakul, kus laius naftasadam, ei ka paremale, kus nüüd paiknes vilja- ja nahariik, ega kaugemale paremal, kus muuliehituste taga loksus meri ja kõrgel kaldal võis vana Türgi kindluse jääneid näha.

Jooksime nagu koolilapsed trepist alla. Astmeid oli üle kahesaja. Jõudsime väikese tänavani, sealt pöörasime vasakule, möödusime kaubasadamast, kus kalda ääres seisid lodjad ja suured paadid. Need puukünad kõikusid varahommikuses unes. Mõned neist olid heina täis ja sealt kostis meeskonna rasket norinat. Paatidelt kaldale heidetud ketid kõlisesid. Sõjasadamas olid vastu kaid liibunud kalapaadid. Astusime sinna lähemale ja vaatasime randumissillalt alla. Näitleja hakkas sagima, otsides oma tuttavat kalameest, eemaldus meist ning kadus kuhugi. Meri oli vaikne ja helklev. Kõndisime vaikides. Üksteise järel päästsid paadid all oma purjed valla, lasid neil mõnda aega vaikselt laperdada ja tuult koguda ning rebisid end siis kaldast lahti. Nagu öölinnud sebisid nad kaua sadamas, loovisid ja kavaldasid tuult püüdes, kuni lõpuks otsekui haneparv lainemurdjast mööda avamerele seilasid.

Hommikuvaikuses kostis äkki meie näitleja hääl:

«Hei, teie seal jahtklubis!»

Ent jahtklubi vaikis kangekaelselt. Seal polnud hingegi. Näitleja hüüdis uuesti, nii kuidas hääl võttis, ja ta hüüe kaikus üle kogu sõjasadama. Meid valdas tüdimus ühel kohal seistes ja me hakkasime näitleja hääle suunas liikuma. Lähenesime mingile laevale. See oli vana sõjakaater. Ta seisis kaldal, toed igast kandist ümber. Surusime peopesad ta raudse parda vastu. Laev oli kõrge, seetõttu ei ulatunud sinna sisse vaatama. Prõmmisime hoolimatult jalaga vastu ta roostes keret, nii et see ragises, siis pöörasime kruvi, mis kergelt krääksus, kajades tühjas sisemuses vastu. Pardad olid mõlkis, kuulidest auklikuks lastud, kiivas torni teras räämas ja puru. Ent siiski sisendas see altar, millele nii palju inimelusid ohvriks oli toodud, meile austust. Millal? Kes? Kui palju? Me ei saanud vastust. Milliseid surmaeelseid piinu oli näinud see teras, mida ta dekkidele paisatud või vaenlase rünnatud kellegi pojad taga olid nutnud? Meri on sind hellitanud, sa kündsid laineid, kaater! Ent nüüd seisad sa kaldal ja me ei näe enam uhket nime su kerel.

Kõndisime muuli lõppu. Nüüd oli juba päris valge. Vee ääres istusid asjaarmastajad kalamehed. Pikad isepüüdjad olid reas mere kohal paindu. Isepüüdja on mitme konksuga õng, mille iga konksu otsa on kinnitatud väike vähk või kalamudil. Seda prügikala püütakse nattadega. Faarvaatri taga, mis oli küllalt lai, et sealt võis oma kakskümmend aurikut kõrvu läbi sõita, seisis põiki vastu merd kivirinnatisena lainemurdja. Tal polnud ühendust maaga, seal käis paat.

Lainemurdja taga oli meri kahvatu, helkjas nagu tina. Idataevas roosatas õrnalt. Näitleja astus meie juurde. «Sõidame lainemurdjale, sinna tuleb meile kalapaat järele,» ütles ta. Seisime mõne hetke. Ent me polnud üksinda. Meie lähedal seisis palju niisuguseid nagu meie — kalamehi kahvade ja õngevidega, kes karjusid pahaselt lainemurdja poole. «Andke paat sitte, andke paat, neetud unimütsid!» Lõpuks eemaldus lainemurdjalt sõudepaat. Kindlalt aerutas nooruk lainelt lainele, mis tasapisi sadamas juba tõusma oli hakanud. Paat sõitis aeglaselt. Õngemehed istusid ja ootasid tusaselt. Just vaiksetõusul hakkab mudilaid tulema. Keegi intelligentse väitoluga vanaeit suitsetas ja sülitas vette nagu nõidudes. Paat randus, parras rigises kergelt vastu kive.

Istusime sisse. Paat kiikus lainetel. Laususin midagi hommiku ja selle pühapäevase päeva kohta.

«Pühapäeviti läheb mul tööga kõige paremini,» ütles Sev. «Selle päevaga jõuan ma hästi palju filmikaadreid välja mõelda. Ma ei pruugi kuhugi kiirustada ja keegi ei kamanda mind telefoni teel stuudiosse. Lõhun nagu sunnitööline tööd teha.»

«On see Kaffa lodi?» küsis mu naaber.

«Ei, Oleški oma. Näed ju purje?» vastas Sevi naaber.

Lodi õõtsus ankrul keset sadamabasseini. Mehi polnud näha. Plokid mastidel kriipsutasid veelgi rohkem tühjust sisse. Purjed olid kokku keeratud. Alati nii nõtke pukspriit oli nüüd purjepuntrasse mähkunud ja nägi välja nagu oks kasepahaga. Me sõitsime ümber lodja ahtri. Trossi otsas õõtsus tal väike kõhukas paat. Ta oli sama kuju ja värvi kui lodigi, otsekui väike laps — suure vaalana näiva lodja väike poeg. Lodja nimi oli «Tamara».

Lainemurdja sadamapoolne äär ulatus veerand, merepoolne kaks meetrit üle veepinna. Ta oli umbes kolme meetri laiune ja kilomeetri pikkune. Need mõõtmed rahuldasid sadamavalitsust täielikult. Missugune maru avamerel ka ei möllanud, purustas see tõke igasuguse laine, enne kui too sadamasse jõudis. Me sammusime kuni lainemurdja kõrgema ääreni, kus kümmekond kalurihütti vastu kõrgemat seina olid liibunud. Need polnudki tegelikult hütid, vaid mingisugused kastid, vineerilauad, postid ja korvid. Suve läbi elasid siin kaluripered. Talveks aga kolisid nad Linna. Tormid paiskasid nende jalge ette mererohtu ja vormituid sültjaid meduuse. Siis õnnistasid kalurid jumalat, siis ei suutnud nad kuidagi tormilainest üle karjuda. Vanduda oskasid nad aga igas olukorras suurepäraselt.

Istusime vanale roostes suurtükile, mis oli pandud laine murdja äärt tugevdama. Vahetevahel kandus meieni ora tuulevinu. Olime kelleltki päeva varastanud, päike oli veel tõusmata.

«Sev, kuidas võib üks riik ilma mereta eksisteerida? Mis sugused väljavaated on Šveitsil? Kui ma seal elaksin, peaksin küll vist enda esimese mäe otsa üles pooma. Igavusest ronib nende noorus mööda kaljusid, laseb külmal oma ninad ära võtta ja püstitab rekordeid. Kui igav! Täna ronid üle mäe otsa, homme jõuad teise tippu, aga ümberringi ei ühtki inimest, all jalge ees laiub kogu maa, auravad orud, helklevad mäestikujõed, nõlvadel mets nagu sammal. Inimesed elavad otsekui urus, kipuvad mägedesse ega suuda neist kuidagi jagu saada. Peale selle valmistavad nad veel kelli, nagu jaotaksid võõrast aega, — mõtlevad vist, et kell annab neile rahulduse ja nooruse. Kas teil on kella, Sev?»

«Pole eales olnud.»

«Minule meenutab kell vaarao lahjat lehma, kes kuidagi oma kõhtu täis ei saa.»

Kalamees meie kõrval tõmbas mudila välja. Istusime, näod avamere poole, sealt pidi tõusma meie ees päike ja suunama oma kiired Linnale. Vasakpoolne kauge kallas joonistus meie ees, nagu sukelduks ta välja öiste varjude orust. Sev jutustas naisest, kes polnud iial päikesetõusu näinud, kuid sellegipoolest oli väga kena olnud. Naine hakkas mind huvitama ja ma pärisin ta ilu tundemärkide järele. Just sel hetkel hakkas päike tõusma. Ta kerkis veepiiri takka üles ja hakkas otsekohe meres peegelduma. Seetõttu näis ta kogu aja ümmargusena, ainult et kasvas kogu aja suuremaks ja suuremaks. Siis rebis ta enda veest lahti. Näis, nagu keerleks ta peal mingi sädelev võre. Meie taga häälitsesid tiirud. Nad karjusid ja keerlesid vee kohal, vahetevahel kukkusid kivina alla kala napsama. Päike paistis nüüd otse näkku. Algul me ainult kissitasime kannatlikult silmi, pärast aga pöörasime selja ja haigutasime, kui kiired meid soojalt ülent paitama hakkasid.

«Mul on tunne, nagu oleks mu aju külma veega loputatud. See on hea. Kas olete mu stsenaariumile mõelnud?»

«Teil on iga päev uus stsenaarium, Sev.»

«Aga idee?»

«Ma ütlesin, et uus pimeda inimese jaoks. Aga selliseks mina ennast ei pea. Teie stsenaariumil on idee, mida ei saa täielikult sõnades väljendada. Mind on alati ärritanud võõraste mõtete lihtsustajad, vulgaarkonkretiseerijad. Teie

konkreetsust võib aga egokonkreetsuseks pidada, sest seda saab määratleda ainult teie sõnadega, sinna juurde peab veel kuuluma te naeratus, kombed ja elurõõm. Konkreetsust ja materialistlike ideede dialektikat tuleb te filmides näha lasta.»

Päikesekiired puhkasid meil õlul. Ajuti oli merelt hommikust õhuvoogu tunda. Aegapidi muutus sadam kärarikkaks. Kuljal lonkis juba mehi. Meri kohises. Lained lahvatasid vastu lainemurdjat. Mere ääres on niisama hea jutelda nagu stepis. Meri on päratu stepp, kus lokkab sinine ja must rohi. Mere ääres edeneb mõttekedrus hästi, kõige tavalisemad sõnad omandavad siin salapärase ja paljutähendusliku sisu.

«Jutustan teile, missuguseid inimesi ma armastan,» alustas Sev, suitsu hambus hoides ja tikke otsides. «Meil külas elas üks taat, oma sada aastat turjal. Mullamaiku, tugev taat, kes ei suutnud enam oma lapselapsi ja lapselapselapsigi loendada, pojad aga oli ta maha matnud. Vana hakkas pimedaks jääma ja lapselapsed ajasid ta minema, sest ta ei suutnud enam põldu valvata ega endale leivapalukest välja teenida. Taat asus elama jõeäärsesse muldonni. Talviti ulusid ta katusel hundid, suvel aga lokkas seal rohi. Taat elas nii, nagu kavatseks ta oma saja-aastast elu veel kord korrata. Kalal käis ta nii päeval kui ka öösel ning kala tuli ta kätte justkui nõiutud. Nõnda see pime ätt siis elas.

Võitlusvaim oli tal nii tugev, et ta pimedana ja elust tõrjutuna elu eest võitles nagu ahv, kellest me kõik võrsunud oleme. Tal oleks jätkunud jõudu ja võitlusinstinkti veel kümneteks tuhandeteks aastateks, mis ta koobast jõelaevadest lahutasid. Selle täielikuks tõestuseks võinuks ta kas või abielludagi, kuid siis, elu teisel aastasajal, kiskusid äkki hundid ta lõhki.»

Meid valdas imepärane meeleolu. Kala soontes voolab külm veri, inimesel aga on soojust vaja. Koopa kohal vihises tuul, katusel kraapisid, urisesid ja lõgistasid hambaid külalised. Võtad aeru ja lähed kalale. Paat on seotud vaia külge. Seal ta seisabki. Võib-olla on temasse vett kogunenud? Silmad vaatavad nagu läbi hallhäguse loori. Sõidad mööda jõge, sõuad aeruga, vesi suliseb. Sõuad ja sõuad vastuvoolu, kõige vastu siin maailmas, rühid aina edasi.

Päike oli meid juba soojaks kütnud, meie näitlejat aga ei tulnud ega tulnud. Viskasime särgid seljast ja pöörasime oma lihased päikese poole. Kusagil põrises inimesi plaažile vedav mootorpaat. Teisel pool lainemurdjat oli suur aurik para-

jästi sadamale kursi võtnud. Ta jäi keset akvatooriumi seisma ja tõstis lipu masti, paludes sel kombel end enne välismaiste kaupadega sissesõitu üle vaadata. Sealt tuligi lõpuks meie paat. Peremees oli ammuilma merele läinud ja suure hulga skumbriat püüdnud. Ent ta ei kavatsenudki veel püüki lõpetada. Ronisime ettevaatlikult ta paati.

Meie all loksus meri. Sev istus paadininas ja vedas lahti. See oli õieti samasugune isepüüdja nagu teistelgi meestel, ainult sööda asemel olid tal konksu otsa pandud linnusuled. Ma aitasin paadimehel kliivrit seada ja võtsin vahepeal isegi purjesoodi enda kätte. Roolisime põiki vastu lainet, kasutades pärituult või pööretel talle otse vastu sõites. Oli väga mõnus. Kalapüük haaras Sevi sedavõrd, et ta iga paadi põhja sattuva skumbriaga pika jutuvada lahti lasi.

Tuul tugevnes. «Täna läheb veel tormiks,» ütles kalur. Ta meresoolast läbiimbunud nina tõmbas õhku sisse nagu joodik viinalõhna. «Tuleb oma kümnepalline maru,» lisas ta. Paadimees pautis purje ja kallutas paadi peaaegu küljeli, siis pööras ta lainemurdja suunas.

Õhtul puhkes tõeline maru. Vahetpidamata ründasid Linna tormihood. Kusagil kolises katuseplekk. Puud sahisesid. Mere kohale oli kerkinud tormivine. Tuule vihinat ja mere mühinat katkestas vahetevahel sireen. Ta huilgamine kostis läbi udu rütmilise raske möirgena.

Meil oli tunne, nagu oleksime mõnd ergutit sisse võtnud. Kui me sadamasse viivast trepist mööda jooksime ja radapidi alla suundusime, sasisid tuuleiilid me mantlihõlmu ja tahtsid meid pikali paisata. Tuul oli vintske nagu kummi. Isegi alla oli raske joosta, ent me jooksime, ja meile tundus, nagu sukelduksime otse vette. Veevahused raudteevagunid roomasid mööda rööpaid. Siin oli ju sadam, meil aga oli soov haarata endasse vaba merehingust. Sild, millelt laaditi nahku, viljaelevaatorid, nina vastutuult keeranud aurik, jälle elevaator, sadama ametihoone, veel elevaator, värav ja me jõudsimegi majaka juurde viivale muulile. Lõpuks oli meie ees meri! Ja kui raevukas! Nagu oleks Neptunus ise lainehar- jal kiikunud ja iga kord kolmhargiga vastu muuli põrutanud. Kaugemal aga nagu poleks tuult olnudki, mis nii hirmsa veeraevutsemise esile oli kutsunud. Õhk ei jäänud siiski kauaks rahulikuks. Aegamööda muutis tuul suunda, tuiskas üle lainete, mis üksteise järel aina veeresid ja veeresid, ning jäi siis hoopis teisest kandist puhuma. Sellistel puhkudel

[illegible] kalurid oma veeäärsetest igerikest võbisevatest hüttidest välja, kuulatasid vasaku kõrvaga ja ütlesid: «Maruhoog [illegible] rohu merepõhjast lahti.» Siis sulgusid nad oma onnidesse ja jõid pangede viisi haput bessaraabia veini, kuni taevasse lõpuks rahulikud pilverünkad ilmusid ja merigi rahulikuks jäi, — saabus vaikne ilm, peaaegu et tuuletus.

Uhust ujusid merepinnale üha uued ja uued lained, ning tundus, et nende taga on veel päratu hulk teisi. Udu oli tihe, taevutsevat merd kattis justkui kõrge hall vahukiht. Istusime Seviga muulile ja lasime jalad rippu. Lained purunesid vastu kive, soolane vesi pritsis meie jalataldu. Aeg-ajalt märkasime järjekordse laine harjal valget utekest, kargasime siis otsemaid püsti, jooksime kõrvale pakku, kus kurjad veevood meil enam kannul ei püsinud. Pritsmed lendasid nii kõrgele, et me läbi nende kahekordse annuse tormi niiskust hingasime.

Kõnelesime stepi sulnist lõhnast, mida ainult kohaliku elaniku nina eristada võib. Lõputus viljakas stepis lokkab rohi, peitnud kõik teed ja rajad. Ta roheline pind lainetab nagu meri. Stepis on palju kirevaid laike, ärganud maa puhtaid ja selgeid värve. Silmapiiri kohal laiub helesinise siidpalakana kõrge kahvatu taevas, väreleb stepi salapära sinisles helkides nagu kalliskivide sädeluses, kaigub kõrgeist, otsekui olematusest kajavaist stepilindude meloodiatest. Linnud on kusagil kõrge taevakummi ligi liibunud, nii et neid palja silmaga tabada ei suuda. Stepp voogab purjede paisudes. Meri on samasugune värvi- ja lõhnarikas kõrbestepp. Küllap seepärast otsibki inimene üha uusi meresid, üha kaugemaid silmapiire ja ahvatlevamat salapära. Stepp piirneb merega, see on alati stepikurgi oma tuule embusesse võtnud.

Me kõnelesime naistest, eriti Tajahhest.

«Tema iseloom on siin Linnas palju muutunud,» meenutasime ta sõbrataride sõnu. «Mitu aastat kestnud vintsumine ühe mehe juurest teise juurde, vääramatu soov kõike keelatut maitsta on siin kadunud, kunagist Tajahhet ei tunne enam äragi.» — «Ma olen küllastamatu,» kõneles viimane, «nähtavasti olen seiklejaks sündinud. Mu isa oli itaallane, ema slaavi päritolu. Ma ei suuda ühel kohal kuigi kaua püsida. Teiega olen ma aga otsekui keset vaikset laguuni. Mul on tahtmine aeglaselt liuelda, kõnelda üksnes poolihääli ja rõõmsalt naerda selle puhul, et päike paistab ja ta kiirtevihud aeda paitavad. Veel mitte keegi maailmas pole minusse niimoodi suhtunud.»

«Ta on harjunud tema poole sirutuvate ja teda emmata

soovivate kätega. Praegu ta vaevatud ihu puhkab ja uueneb dab oma ergukava lõpmeid. Tuleb tund, mil see naine hakkab end noore neiuna tundma, harjumuspärane armunaudinga jääb temasse püsima vaid mälestusena ammuloetud keelatud raamatust. Ta sünnib uuele elule.»

«Ja meie aitame teda selles, Sev. Kui üllas see on — inimest soojendada! Inimlik suhtumine julgustab vaimu ja annab kätele jõudu. Sõbralik ümbrus, omakasupüüdmatud eesmärgid . . .»

«Te ju armastate teda, toimetaja!»

«Ka teie armastate teda, Sev!»

«Kui ta praegu siin viibiks ja meie ülestunnistusi kuuleks!»

«Me armastame teda mõlemad ühtemoodi. Tema aga on väsinud armastamast. Ärgu meie armastus takistagu tal uuesti ilmale sündimast.»

Meri pillutas laineid. Meri just nagu andis meile jõudu juurde. Kauge Linn uppus saabuva õhtu uttu. Nii ühel kui ka teisel pool muuki laius meie ees meri, meie selja taha aga jäi rahulik sadama veepeegel. Me otsekui istusime kuusirbil ja sõudsime mööda seda kohisevat veevälja eiteakuhu. Ja otsekui siinsamas all, meist kohutavalt kaugel, säras läbi udu Maa ümarplaneet ja kõik ta mered olid iga hetk valmis maismaad üle ujutama.

Tõusime ja hakkasime kodu poole minema, sadamas kohtasime Tajahhet. Ta hoidis kübarat käes, tuul lennutas ta kuldseid juukseid. Tundus, nagu polekski tal üldse riideid seljas, niivõrd liibusid need tuules vastu ta ihu. Võtsime üksteisel käest kinni ja vedasime Tajahhet kaasa muulile. See oli lõbus hullamine. Muulil karjusime midagi ja olime nagu purjed, mida paisutas tuul ja mis võisid iga hetk üksteise järel rõõmuküllasesse mereteadmatusse sõuda. Tajahhe laulis midagi, ent ta hääles oli kuulda kähisevaid noote, justkui tahaks sealt läbi murda nutuhoog. Ta viskus mulle kaela, surus oma huuled palavalt minu huultele ja liibus kogu kehaga mu vastu. Siis suudles ta Sevi.

«Mul on tunne, et viibin unes,» — ta istus kivile — «võta, sõber, mu pea sülle.»

Sev lasi oma kujutlusvõimel meid kaugetele saartele kanda. Ta jutustas paljaist mustadest kuningatest ja kõrgetest rohelistest palmidest, mis liivasel rannal tormi käes painduvad ja nagisevad. Sõber, see tähendab mina, maalis pildikese elust tollel kuumal saarel, tõusvast päikesest, kui see otsejoones kõrvetavasse taevasse ujub, loojangust, kui

päike järsult alla langeb, tuues otsekohe kaasa pilkase troopikaöö, millel pole hämarust ega õhtuvarjusid. Tuule käes [illegible] onn kaldaveerul, seinal õõtsuv küünlaleegi helk, ning [illegible] unustatud pererahvas, kes seletamatul kombel [illegible] kõrbesse on paisatud.

Tajahhe kuulas ja vaikis. Ta aina heitis meile rõõmsaid pilke, ning ta unustatud naeratus, baleriini professionaalne naeratus, omandas uue ilme. Me märkasime, et ka teatris ilmus ta näole mitmel korral sama naeratus. Tantsu ajal, etteastete vahel, armastas ta iga kord veenduda, kas meie — mina või Sev — saalis oleme. Me ei jätnud ta esinemisi vahele, meil oli oma kindel koht, kust ta meid alati leida võis. Ta ei armastanud tantsida ja tantsis kiretult, kui teatris polnud tuttavaid. Siis tundus talle, et kogu see võõras publik kujutab endast saali mööda laiali puistatud kivihunnikut. Tal oli vaja kedagi, kes vaatajaid esindaks. See-eest tantsis ta meile nii, et me lausa joobusime uhkusest. Kui vaimustatud saal ta lugematuid kordi välja kutsus, astus ta rambi juurde, pani käe südamele ja naeratas meile. Kogu inimmeri kadestas siis meid.

Nagu raevunud orkester päästis torm üha uusi ja uusi sümfooniaid valla, kiirendas tempot ja lisas aina heliulatust. Kui sellise ilmaga täispurjes brikk merele ilmuks, ei jääks ta seilidest enam siilugi järele. Üksnes mastid painduksid, vallid ja soodid plagiseksid, koide külge seotud meeskond aga ei suudaks vahet teha, kus on lagi ja kus põrand.

Korraga märkasime, et laine kannab midagi kaasa. Läbi udu eristasime masti või mingit muud sellesarnast prussi. Masti ühes otsas oli märg riidepamp. Seal kõverdus varrukas, selle seest paistis käsi. Inimese pea oli surutud vastu puitu ja vesi solgutas ta pikki juukseid. Masti teine ots kõrgus vee kohal nagu meresügavusest sirutunud hiigelkäsi.

Sev otse lendas vette, ent kuna ta ujuda ei osanud, jäi ta vööst saadik vees seisma ja ootas, kuni mast temani jõuab. Mina kõhklesin, teades, et vesi on küllaltki külm. Kalda ääres hakkas mast vastu kive pekslema, raputas enda turjalt kangeks jäänud ratsaniku, paiskas Sevi paar korda jalust maha ja oli valmis ta luud-kondid puruks lööma. Siis viskasin minagi kingad ja püksid jalast ning hüppasin järele.

Mere toodud inimeksemplar oli harukordselt visa eluvaimuga. Me raputasime teda, mudisime ta ihu, lohistasime teda mööda liiva, seadsime istuma, hõõrusime, õõtsutasime, rookisime suu liivast ja mererohust puhtaks, kuni ta lõpuks teadvusele tuli. Ta mõtted olid kaugel, hästi kaugel, ta lau-

sus vaid mõne sõna, vist rumeenia keeles, ja kaotas siis taas teadvuse. Mässisime ta pintsakutesse. Ta avas oma hägused silmad ja me olime nende sügavast sinast lausa jahmunud. Me ei säästnud jõudu teda teadvusele toomaks, et see mereburlakk veel mõne sõna lausuks, mis meile võtme annaks selgituseks, kes ta on. Ingliskeelne lause «Vett, jumalapärast vett!» erutas meid. Kas inglane või rumeenlane? Saatsime Tajahhe piirituse järele.

«Kus ma olen?» küsis tundmatu küünarnukile toetudes saksa keeles. Ta hakkas hirmsasti oksendama, meie aga püüdsime teda selles mitte segada. Lõpuks viisime ta varjulisse kohta ja võtsime tal riided seljast. See oli suurepärane meheeksemplar. Nägu mehine ja tuulest parkunud, keha lausa rõõmustas silma oma puhaste, klassikaliste joontega. Väänasime ta riided välja, neisse ei jäänud piiskagi vett, ja hakkasime võõra ihu Tajahhe toodud piiritusega hõõruma. Siis valasime oma haigele sama märjukest otse pudelist suhu.

Meie kuue käe pingutused, Tajahhe siiras töö ning suhu ja makku manustatud viin tegid lõpuks oma töö. Võõras tuli teadvusele ja avastanud, et ta on meie seltskonnas päris alasti, hakkas hirmsasti häbenema. Tajahhe silmad põlesid, ta ei suutnud madruse kehalt pilku pöörata. Meie aga leidsime ta käel tätoveeritud ankru.

«Ilus algus tulevase filmi jaoks,» sõnas Sev, võõrale riidepundart ulatades. Mees pani enda riidesse ja ma märkasin, et sedamööda, kuidas räpased madruseräbalad ta suurepäraseid kehavorme katsid, Tajahhe ilme üha sügavamat pettumust väljendas.

Nüüd seisis meie ees kahvatu madrus, mustapäine ja tõmmu, tumedaks tõmbunud sinisilmadega ja äsjasest masti turjal rännakust koledasti piinatud mees. Ta mustades habemetüükais nägu oli meeldiv, ehkki mitte ilus. Hämmastas ta pilk, mis alati oli otse kaasvestleja näkku suunatud.

«Algus on tõesti hea,» ütlesin ma, madruse selga kergelt silitades. *«Bist du Deutsch, Mensch?»**

Madrus vaatas meid kõiki nii rõõmsal pilgul, nagu oleksime talle rambivalgel hetmani regaalid üle andnud. Siis istus ta nõrkenuna maha ja sirutas nagu pöörane meie poole oma käed. Hiljem suudles ta maad ja tegi muid tempe, mida koju jõudnud rändurid teha tavatsevad.

«Vennad kallid!» kuulsime lõpuks ja taipasime ta rahvuse ära.

---

* Oled sa sakslane, mees? (sks. k.). *Tlk.*

Siis hakkas madrus äkki värisema, kulistas pudelist kogu viina alla ja vaatas esimest korda meile hirmunult otsa.

«Kas mind lastakse täna maha?» küsis ta ja langes kõige läbielatu tagajärjel minestusse. Pikkamööda läks ta minestus üle vaikseks sügavaks uneks.

«Ma olen Bogdan,» pomises ta, kui me ta kätele tõstsime.

Madrus oli päris raske. Saime parasjagu higistada, kuni teda sadama tollimaja juurest leitud voorimehetroskasse kandsime. Me riided lausa aurasid higivaevast. Kiskus juba ohtule. Läbi udu polnud merd enam näha. Torm märatses, nagu oleksid kellegi hiigelkäed jõudu säästmata vees suuri kivimürakaid veeretanud.

Vaevalt oleks keegi võinud uskuda, et me salakaupa veame, nii õrnalt panime madruse Sevi kõrvale troskasse istuma ja lehvitasime talle veel järele. Siis lahkusime Tajahhega sadamast.

Teel põikasime Professori juurde sisse ja veetsime tunnikese ta hiina tugitoolides. Sõime suurepärast melonit, mis liitis meid ühte nagu hea rahupiipki. Sain Professorilt kingituseks Buddha pronkskuju, XV sajandil inimkäte voolitud india jumalakese, mida juba kaua olin igatsenud.

«Selle jumaluse rännutee algab viimasest Hiina sõjast,» kõneles Professor. «Kuni selle ajani jälgis too Buddha rahulikult templi elu. Ent juhuslikult varastas ta üks ekspeditsioonirühma madrus. Enne varguse pealtnägijaks osutunud preestri mahalöömist küsis madrus temalt, kas jumala sisikonnas ehk äkki midagi väärtuslikku ei leidu. «Mu poeg,» oli hirmunud preester vastanud, «nendes jumalates peituvad alati meie elu kalleimad aarded. Kalleimad esemed.» Ent madrusel ei õnnestunud hiinlase sõnu kontrollida. Sealsamas templis võttis ohvitser temalt selle Buddha kuju ära. Kuna aga viimane polnud kadunud preestri informatsiooni kuulnud, seisis too kuju tänini kangelasest isa trofeena ohvitseri omaste juures.

Ma raputasin kujukest, paludes temalt juba ette andeks teotamise pärast, kuid ei tundnud ta sisemuses midagi kõlisevat. Naersime lõbusasti — mina, Tajahhe ja Professor. Viimane, tõsi küll, teadis, miks ta naerab.

«Me leidsime merest inimese,» kiitles Tajahhe, «madruse, ilusa mehe.»

«Te leiate enda jaoks alati midagi, ärge tal ainult kohe pead segi ajage. Ei maksa unustada, et madrused pole võimelised end kauaks siduma. Neile on iga sadam armas senikaua, kuni laevahuige nad pardale kutsub. Parimal juhul

kingib ta teile mälestuseks ahvipärdiku või kõrvarõnga oma kõrvast.»

Vaikisime.

«Aga ega teid ka iga unistaja või romantik ei rahuldaks. Teile on tarvis kõva kätt, meremehe karmi kätt ja ta sooldunud, viina ning madrusetubaka järele lõhnavaid huuli.»

«Vuih, Professor, mida te minust mõtlete! Kas ma tõesti mõne sadamaplikaga sarnanen?»

«Seda hullem, et ei sarnane.»

«Mind tõmbavad kauged rannad. Tunnen ennast noore ja naiivsena. Tahaksin alati kihutavas rongivagunis viibida. Professor, ennustage mulle midagi huvitavamat kui see madrus, see ilus poiss.»

«Sündigu teie tahtmine. Sündigu nii, nagu te ise soovite.»

Lahkusime Professori juurest, viies raasukese selle inimese soojust kaasa. Linna vaiksed tänavad olid tulvil marutuult. Peremehena tuiskas ta üle väljakute. Hullunult ja ähvardavalt möirates peksles kusagil meri vastu kallast. Vaatasin ühtelugu Tajahhe lõpmatult õrnadesse silmadesse. Tänavate ristmikel tegime peatusi, sest tuul pidas meie ümber lausa tantsupidu. Vastutulijaile tähelepanu pööramata suudlesime ja läksime siis järgmise ristteeni, kus jälle suudlesime. Mina vilistasin mõnu pärast läbi sõrmede, nii kuidas suutsin. Ent tuul vilistas veelgi tugevamini.

«Astu sisse, sõber,» ütles Tajahhe, kui olime tema hotellini jõudnud. «See on ju meie viimane õhtu. Homme sõidan ma Genuasse, ning möödub kuid, enne kui me jälle kokku saame.»

Astudes mööda hotelli koridori, märkasime Sevi toa uksel sedelit: «Viin Bogdani haiglasse. Tulen hilja.» Kirjutasime selle alla «Head ööd!» ning sisenesime Tajahhe tuppa. Noore veetleva naise tuba meenutab alati kajutit. Ainult illuminaatorist võib voolata nii värsket õhku! Kajutipõrand oli kaetud vaibaga, seintel purpurne siid, laelambil õhkõrn helesinine tüllkate, mugav kõrge voodi — tõeline koi. Selles võis väsinud inimese kohe magama õõtsutada.

Naaldusime teineteise vastu, suutmata aru saada, kes kelle kätt hoidis. Paindusime teineteise poole nagu tamm ja viinapuuväät ning kumbki meist oli kord tamm, kord väät.

«Mu tädi on seal suremas,» sõnas Tajahhe, «Milaanos aga elab mu isa vend. Tule minuga kaasa, sõber.»

Laisk vastama, pomisesin ma midagi. Kandsin Tajahhet kätel mööda tuba, tundmata ta keha raskust. Ta oli ehmunud, värises üleni, otsis mu silmi ja heitis neisse küsivaid pilke.

Siis puhkes naerma ja sosistas mulle kõrva nagu nurru lööv kassike: «Aga mina mõtlesin . . .»

«Mida sa mõtlesid?»

«Et sa oled samasugune nagu kõik teised.»

«Ja nüüd sa enam nii ei mõtle?»

Vastuse asemel hakkas ta mind toas keerutama, kuni lõpuks tal endal pea ringi hakkas käima. Ma jätsin hüvasti ja väljusin, tundes, et sellise vahekorraga olin endale tohutu kaarma õlule võtnud. «Ära Bogdani unusta,» hüüdis ta mulle järel. Mu huuled õhetasid, olid nagu kellegi teise omad. Kui tänavale astusin, löi marupuhang mulle otse näkku.

Oo, Taevas kuhjusid viirastuslikud tumedad kaljurünkad ja meri oli otsekui hiigelmasina must lõuapära. Kõikjalt toogas paksu soolast õhku ju puhus tugev tuul. Möllas maru.

VII

Tajahhe lahkumispäeva tähistasid mitmed sündmused. Halapärane käsi kuhjab ju alati palju üllatusi ühele päevale.

Hannas sagisid koidueelses hämaruses inimesed. Lodi «Tamara» hulpis lainetel. Sinna viidi paaditäied lapsi. Lodi oli juba enne kukke ja koitu ankrusse jäänud. Ankur kõlises ning jäi põhja kinni. Tross tõmbus pingule, venides läbipaistvas vees, nagu oleks ta kummist. Merelaine loksutas lotja, pööras ja õõtsutas teda. Ta seisis vaikses tuules, nina vastu lainet. Kogu see laev, alates ahtrist, kus ükskõikselt loksus vees rool, jätkates paljaste mastide ja pukspriidil lehava kliivriga, mis heisatuna tuule käes nii kuulekalt pingule tõmbus, ja lõpetades kaldu vette jooksva ankruliiniga, kujutas endast täpse tasakaalustatuse suurepärast näidet.

Lapsi toodi kümnekaupa. Lastekodu lapsed. Nende Vabariigi kodanike ühesugune riietus oli kooskõlas nende nägudega. Need olid argonaudid, kes sõitsid oma esimesele merereisile, vastu päikese hellitusele. Nad kõik olid hallid nagu sõdurid, kes seisavad otsekui laineread Vabariigi piiridel. Eluõied läksid oma esimesele merereisile . . .

Dekil sagisid kilkavad inimhakatised. Neljateistkümneaastased kui vanimad laste hulgas andsid tooni, ning keegi polnud võimeline neid vaos hoidma. Nad pidid kõike kätega katsuma, märja ninaga nuusutama. Madrused olid neist üsna varsti kõrini tüdinud. Kasvatajad ei suutnud kogu lastekarja soove rahuldada. Dekile ilmusid märjad nired ja loigud —

erutuse tundemärgid. Madrused pahandasid. Täiskasvanute manitsused sattusid sadakonna väikese kisasse ja vingumisse. Aluse kohale kerkinud lastehõng sulas mere lämbes rõskuses ja lõi tulevikuehitajate inkubaatorile vajaliku keskkonna. Päike oli veel tõusmata. Alus seisis ikka veel ankrus, kuni kaldalt hakkas liikuma viimane paat, filmirežissöör ja operaator pardal. Hommikune selge õhk püsis liikumatuna vee kohal, võib-olla just sellepärast oli ka vesi nii läbipaistev. Kogu lodi oli täiesti nähtav — mastitipust kuni kiilu alaservani. Kuid nii kõrgete purjede jaoks tundus kiil liiga väike. Režissöörile, kes kiiludest suurt midagi ei taibanud, ei paistnud niisugune ebaproportsionaalsus eriti meeldivat.

«Peremees,» ütles ta haigutades, «see kiil pole selle küna oma.»

«Mis kiilust te siin räägite?» pomises peremees vastu. «Kiil on nii, nagu olema peab. Meri on rahulik. Hakka veel selle laadungi pärast teist kiilu ehitama. Kiil on normis.»

Filmigrupi administraator toetas kalameest. Tal oli tahtmine niisugusest tüütusest, nagu lapsed, võimalikult kiiresti lahti saada.

«Ma ei mõista, mis ilu teil siin veel vaja on? Vees on kõik kiilud ühesugused. Ja ega te seda kiilu filmima hakka.»

«Kiilu tõttu on teie alus ebapüsiv. Vaat kui äkki tugev tuul tõuseb.»

«Olen ka kõva tuulega merelt ikka eluga tagasi tulnud,» solvus kalur, kuid kummardus otsekohe aerude kohale, et oma kaameks tõmbunud nägu varjata. Oli tunda esimesi tuulepuhanguid. Paat sõudis lodja juurde.

Filmiaparaat pandi ahtrisse. Purjed hakkasid plaksuma. Hiivati ankur. Lodi pöördus küljega tuulde, mastid hakkasid nagisema, juba liikuski pukspriit vee kohal ja vöör lõikas loksuvaid laineid.

Kas on midagi härdumapanevamat kui edasipürgiv puri, võbisev rind ees? Kas maailmas on üldse midagi sellega võrreldavat ja kus veel niisugust ebavõrdset võitlust loodusega näha saab? Inimese kohevad juuksekahlud muutuvad aegamisi värvituks, kiharad pudenevad otsekui kevadised paju-urvaudemed, jaheneb veri ja jaheneb süda, inimene aga võitleb ikka, sirutab ikka oma käsi nagu pingul purjesid ette, kutsudes üles sõitma üle merede, üle ookeanide, suruma oma väsinud ihu vastu emakest maad ning laskma päikesel, tuulel ja vihmal oma töö teha.

Kui baromeeter järsult langeb ja meri möllama hakkab, on vahel lausa jahmatav, kust see kõik nii järsku tulla võib.

Nagu haaraks purustav sööst häguse merevee ja raevutseva taevaõhu. Ja see purustusraevu mõju püsib isegi veel kaua pärast tormi.

Päikeseketas oli tõusmas otse lodja ees ja muutus ühel kohal seistes ümmarguseks. Tulekullusest vaimustatud lastekari ei suutnud silmi ära pöörata. Nad plaksutasid rõõmu pärast käsi, nügisid üksteist ja ronisid isegi pukspriidile. Filmioperaator väntas. Režissöör seisis kõrval ja andis soovitusi stseeni kohta, mis ta filmis viimane pidi olema. «Lastega lodi sõidab päikesele vastu. Silmapiiri kohale tõuseb tulikera.»

Ent päike puges otsekohe ähvardavalt paisuma hakanud pilverünka taha. Lapsed olid vallatushoos, sest täiskasvanud ei suutnud neid enam tagasi hoida. Pilv roomas üle taevakummi. Puhanguline tuul tõi kaasa vihmapiiskade niiskuse. Pilv jõudis merelodjale järele ja paiskas vihmalahvangu talle kaela. Purjed läksid kohe märjaks ja raskeks. Rand polnud enam kaugel. Lodi vehkles oma mastidega. Kalurid pautisid purje. Märg palakas jäi rippu ja peksles ebameeldivalt, kuni tuul ta hirmsa jõuga oma võimusesse haaras. Mastid kallutasid lausa veepinnani. Veel üks tuulesurve ja nad vajusid vastu vett ning lodi puistas oma vinguva lastelaadungi merre.

Järgmiste hetkede vältel tõmbus taevas taas selgeks, läbi rebenenud pilvelina kiikas päike ja vihmahoogu nagu polekski olnud. Tunni aja pärast andis Direktor reporterile informatsiooni sellest, et «seoses lodja kohaldamatusega nii suurte raskuste vedamiseks ja liiga väikese kiilu tõttu oli juhtunud õnnetus. Lapsed, välja arvatud mõned üksikud väikesed, oli õnnestunud päästa.»

Direktor väljus paviljoniesisele väljakule. Paviljonis töötas Sev. Prožektori valgusvoog tungis läbi klaasseina ja valgustas kunagist madrust selja tagant. Liikumatuna seisis ta oma uue laeva dekil. Stuudiohooneterägastikus ekslev tuul mähkis selle inimkuju oma puhanguisse. Madruse poos meenutas laadijat, kes, jalad tugevasti maas, ootas järgmist, eelmisest oma korda kolm raskemat kasti. Ent ka selle all poleks ta selg looka vajunud, nagu polnuks raskus vinnatud elusa inimese turjale, vaid hoopis vankrile. Direktor pani suitsu põlema.

Stuudio suur õu lausa kihas. Kõik nägid Direktorit ja kiirustasid. Palgatud autojuht tegi autot korda. Ta oli poolest saadik auto sees ja kõikus koos mootoriga. Võinuks vanduda, et ta kardab Direktorit ja õnnetust. See oli üldse traagiline

grupp — auto ja ta juht, kaks erutatud olevust. Nad värisesid keset õue, ootasid ja needsid aega, mis sel hetkel oma väärikas liikumises seisma oli jäänud. Direktor raputas end mõtteist lahti. Ta nõksatas tagasi nagu suurtükitoru pärast lasku ja jooksis läbi paviljoni, sekretäri peaaegu et jalust paisates. See püüdis kiirustavale Direktorile järele jõuda.

«Laps lämbus . . .»

«Tean juba. Kas merel . . .?»

«Ei, mitte merel, vaid siin. Filmiti imikut ja seejärel viidi autoga koju. Ema, rumal, istus ja nautis kiiret autosõitu, laps aga lämbus ära. Lausa ema kätel. Ema nutab.»

«Kui palju muresid võib ühe inimese õlule langeda?» mõtles Direktor kontorisse suundudes.

Purjus autojuht pandi voorimehetroskasse. Hobune ei tahtnud kuidagi liikuma hakata. Siis surus autojuht jala kujuteldavale pedaalile, mis pidi mootorisse gaasi andma. Ta oli sellises seisundis, et tema arust võinuks iga vanker autoks moonduda.

Üsna lähedal häilis sinine merehõbe! Läänes paistis silmapiiri kohal päike. Päev oli möödunud raskes saginas. Kaugesse Itaaliasse suunduv aurik oli ületanud kummuva merepinna ja otsekui merre sukeldunud. Juba ammu oli hajunud ka suitsukoonal, mis veel kaua silmapiiri kohal taevas oli püsinud.

Päike loojus. Oli toimunud üks tähelepanuväärsemaid sündmusi — päev hakkas õhtu nimetust kandma. Filmistuudios lõpetas Sev töö. Auto oli ees, et näitlejaid koju viia. Keegi hakkas tülitsema koha pärast autos. Igaüks tahtis sõita esimesena. Kurnatud ja ilma mütsita Sev hakkas jalgsi koju vantsima. Piinatud näitlejad, kellel pea ringi käis ja silmad jupiteride lõikavkuumast valgusest tulitasid, nagu oleks sinna tuliseid söeterakesi puistatud, andsid autod vabaks ja astusid režissööri järel. Ning sedamaid, kui ümberringi kõik ebatavaliseks muutus, valdas kõiki sulnis õhtumeeleolu ja tuli soov kõndida täis entusiasmi ning vaimustust tänava lõpul paistva valgusava poole. Kusagilt puiesteelähedaselt tänavalt kostis laul, mis ehmatas üksikuid armukütte. Sevi kõrval sammusid mõned kõige nooremad näitlejad. Nad kõik röökisid. Ma tundsin nad ära.

«Tervitus toimetajale!»

Ühinesin nendega ja lisasin oma hääle nende laulule.

Tavakohaselt toob merel puhkenud maru ka kaldale korralagedust ja etteaimamata erutust. See jääb pärast tormigi püsima.

VIII

Päeviraamatu märkmed:

Kirjutan mina — Mike. Ma ei leidnud sind, taat, kodunt ega Nägu Su vana sekretär mulle ütles, olevat Sa erutatuna kuhugile läinud. Mul tuli kasutusele võtta mõned vanad pudelivõtted, enne kui ta mu sisse lasi. Ja tead, istumisest ning Sinu ootamisest on mul nüüd juba isu täis. Ekraani katsin kinni. Su ahi on kustunud. Kuidas neid vanu puupaiske küll põlema süüdata! Nägin palju vaeva, enne kui nad põlema sundisin. Ära pahanda, et ma tuletegemiseks laualt raamatu võtsin. See oli vana ja narmendas, mingi õhukesele paberile trükitud teos. Laevade, õlgpurjede, kõhukate hiinlaste ja koltunud, värvilt masinaõli meenutavate märkidega pildid. Ära pahanda, taat! Ta põles suurepäraselt. Sain tule põlema ja soojendasin ennast, aga mul hakkas palav, istusin siis mugavasti akna alla ja tegin selle lahti. Ootan Sind, aga Sina ei tule ega tule. Ahjus põleb tuli. See teeb inimese kuidagi hirmus üksildaseks. Aga mina ei kannata üksindust. Isegi oma kabiini olen aknaluugi sisse raiuda lasknud, et reisijatega vestelda saaksin. Mu käed on juhtimiskangidel, ent keel vatrab mõne naisreisijaga.

Mida ma veel võiksin teha? Kus Sa nii kaua oled, taat? Jooksin veidi toas ringi, sest ma ei armasta ju paigal istuda. Siis hakkasin üle toolide hüppama. Üks läks katki. Kuid ta oli vana ja imelik — üleni pude, nähtavasti samuti Hiinast pärit. Sul on põrandal pehme vaip ja ma püüdsin tiritamme kasvatada. Aga kaotasin tasakaalu ja pidin jalgadega peaaegu ahju sopsama. Ebamugav asi see vabalt põlev tuli! Unustasin veel ütlemast, et ajasin ka Su laua ümber, selle ümmarguse, mis ahju juures seisab, ja Su paberid kukkusid laiali. Mul oli väga piinlik. Hakkasin neid üles korjama ja kokku panema. Ja mis ma siis nägin? Sa, taadike, songid jälle paberit sulega? Mina aga mõtlesin, et oled selle ameti meie Henryle jätnud.

Vaatame, mida Sa, kullake, kirjutad! Sa muidugi ei hakka minuga kurjustama, oleme Sinuga ju ühte verd. Ja tunni aja pärast lendan ma jälle järjekordsele reisile. Kardan, et Indiast tuleb mul Austraaliasse lennata ja Jaaval peatus teha. Kuidas ma Sind kaisutada tahaksin! Võib-olla tahaksid Sinagi, mu hallipäine taat, minuga kaasa lennata? Kindlasti tahaksid, ma ju tunnen Sind!

Niisiis otsustatud — ma hakkan lugema. Pean ainult rahulikult istuma, muidu lõhun jälle mõne tugitooli ära.

Lugesin läbi. Sa oled ikka veel noor, mu taat. Kui mind Sinuga võrrelda, siis mina olen jalgpallur, Sina aga golfi mängija. Niisugune vanaaegne mäng see golf. Jalgpallimees konnas olin ma kesktormaja. Seisime eesliinil. Ootasime nagu kanakullid — kuhu kapten esimese palli lööb. Siis sibasime nii, et lausa uppusime tolmupilve. Vahel õnnestus mul palli lähemalt näha, enamasti aga sööstsin seda vastase jalgade vahel keerlevat tolmu- ja nahapundart lööma hea usu peale. Minus süttis võitlusind. Lõin pea, jalgade ja isegi näoga. See on meeletu sport. Oma sõprade hulgas meeskonnas mängisin ma nagu peaingel.

Nüüd võta näiteks golfimäng. Suur, suur väljak. Sellel on veeloike, kõrget rohtu, põõsaid, liiva ja tasase maa laike. Kaugel välja teises servas on mõnetollise läbimõõduga lohk. Läbi kogu selle kõrbe, vee ja rohu tuleb pall lohu poole ajada. Mängida tuleb üksinda. Ajamiseks on olemas kahekssa mitmesugust golfikeppi. Mängu eesmärk on pall väikseima arvu löökidega lohku ajada. Kadestan neid, kes golfi võivad mängida. Selleks peab väga sihikindel inimene olema. Peab oskama võistelda üksinda, ilma toetuseta, ületama kõik takistused õnnelikult. Mina näiteks läheksin hulluks, kui mu pall vette või põõsasse satuks ja ma ta sealt välja peaksin ajama. Niisuguse mängu on välja mõelnud karm mõistus. Võidelda üksinda.

See võrdlus turgatas mulle pähe, kui Sinu kirjutist lugesin. Kas tõesti ei võiks lihtsalt palli kätte võtta ja seda lohku viia? Aga võib-olla just takistused kasvatavad ja õpetavad võitlema? Kardan öelda taunivat sõna — Sina oled ju elu läbi elanud, kallis! Õpetada inimesi võitluseta kõike kätte saama tähendaks neid surma tõugata . . .

Kuula nüüd edasi. Meri kohiseb Sul tõepoolest kõikjal. Meri on igal leheküljel, neiu aga kusagil kirjutatu taga. Mulle ei meeldi, et Sa nii palju filmitegemisdetaile pakud. Aga etteheiteid laiskusest ei taha Sa nähtavasti kuulda, vaid kriipsutad alla, et töötad senikaua, kuni elad. Huvitav kukkus välja Su ütlemine kätest, tahtmatult vaatasin omi.

Kas mäletad, kui ma esmakordselt rooli istusin, kinkisid Sa mulle Buddha? Ega see ometi toosama ole, mida sa siin meenutad? Ainult kui ma ta India ookeani viskasin, oli ta tühi. Tunnistan alles praegu, et ma ta ära viskasin. Ta segas mind alati naistega suhtlemisel. Naisreisijad huvitusid ikka Buddhast, mina aga ei osanud temast midagi jutustada. Vis-

pasin ta minema. Kuid sisemus oli tal juba tühi. Seleta, milles asi seisab. Kui Sa kõike niiviisi kirjutaksid nagu viimast [illegible]! See haaras. Ei saagi ainult lemmikuid, ainult terveid pakatavaid inimesi kujutada. Ja õhtulaul ebameeldiva päeva taustal viib kogu rajatise õnnestunult katuse alla. Ega ma juhuslikult ei mäleta, mis laulu nad laulsid? See on väga tähtis. Meil on praegu moes «Lendurite laul». Kirjutan selle Sinu jaoks üles, ehk läheb siin vaja. Seda laulavad piloodid. Viisi laulan ma Sulle juba teel olles. See on niisama lihtne nagu propellerimarss. Siin ta on:

Sinu all on su kodu, su maa,
mu piloot!
Oled ankrud kõik hiivanud sa,
mu piloot!
Ujub lainete peal brigantiin,
mu piloot!
Tee on hea ja ilm selge on siin,
mu piloot!
Rebi pilvedest läbi sa end,
mu piloot!
Otse päiksesse pimedast lend,
mu piloot!
Naine kõrgele sirutab käed,
mu piloot!
Hüüab sulle: «Kas mind enam näed,
mu piloot?»
Ent kui lennult taas maandub su lind,
mu piloot,
sinu suudlustest hõõgub ta rind,
mu piloot!
Nõnda tuttav me all on me maa,
mu piloot!
Oled ankrud kõik hiivanud sa,
mu piloot!

Niisugune see laul on. Sõnad «mu piloot» hüütakse välja rütmi rõhutamiseks. Märgi ainult tingimata, et see on meie eskadrilli laul.

Nüüd räägi mulle veel Bogdanist. Äkki on tema see, kellele on kaldale mälestussammas püstitatud? Ta toetub ankrule ja hoiab käes taglastatud brikki. Brikile on kirjutatud «Onton». Jaava saare keeles tähendab see — Õnn. Mees vaatab merele, kus laevade teed ristuvad. Mälestussammast

uhavad vihmad ja marud. Tahaksin Su mälestusi lõpuni lugeda, taat. Huvitav ju, et see pronks oli kunagi elav ihu ja Sina ta päästsid. Miks ta maha lasti? Missugune hirmus sõna!

Neiu meeldib mulle. Kardan ainult mõtelda, et see ongi mu ema. Režissöör Sev ja Sina pidite siis vaenujalal olema. Või oli Tajahhe see, kes teid lepitas?

Pidin peaaegu unustama. Brikk «Onton», Bogdan ja Jaava on omavahel nähtavasti seotud. Sa pole vist sellel saarel käinud. Ehkki ta on suur ja seal paikneb lennukite baas, on ta igav. Metsad on ebaloomulikult mustad. Tasandikud ja seal samas kõrval kivised, paljad mäed. Ma pole üle saare lennanud — öeldakse, seal kaugemal olevat tohutud kakao- ja riisiistandikud. Kohvipuude vahel kasvavat rohi nii tormiliselt, et seda ei jõutavat välja kitkuda. Suhkruroog, puuvill, palju kaupmehi, vaene mustanahaline elanikkond. Kummardavad Muhamedi. Aga kunagi kummardasid Buddhat. Praegugi võib ürgmetsades keerukaid radu pidi suurtele Buddha templitega lagendikele jõuda. Kivid on seal varisenud. Vana Buddha keset ta ümber väänlevat rohtu näeb koomiline välja. See rohi on justkui elav. Leidub veel püramiididega sarnanevaid kivivaresid. Nägin nende juures teadlaste ekskursioone. Kuidagi ei mõista, mida huvitavat nad nois kividest leiavad. Vahel aga võib tõepoolest leida seinasse raiutud joonistusi. Tihtipeale on need siivutud. Näib, et selles suhtes ei erine jaavalased hindudest kuigi palju.

Mulle meeldis ainult see, kuidas Jaavale lennuväli on rajatud. Kui lähedale jõuad, on päike juba Sumatra taha vajumas. Lennukitiibadel punetab taevapurpur. Mõnda aega tõused hallis unises vaikuses ikka kõrgemale ja kõrgemale. On näha, kuidas all öö üha tumedamaks ja tumedamaks muutub. Ülal on veel hall õhtu, all aga vaikne pimedus. Äkki süttib lennuväljal helgiheitja. Valgustab taevast. Tema kõrval valgustab teine maad ja näitab, kuhu ma maanduma pean. Süütan oma reflektori ja sööstan põhjatusse. Juba üsna maa kohal panen lennuki otse lendama, teen poolringi ja laskun rajale.

Ole terve, taat! Panen nüüd paberid ära. Kolme minuti pärast sulguvad mu järel Su maja kõik viis ust. Nägemiseni! Tervitus. Mike.»

IX

Bogdan pani tühja pudeli laua alla, valas endale ja oma kaasla vestluskaaslasele teisest klaasid täis, ning pühkinud salvrätikuga oma habemetut nägu, alustas:

Kui teie ja see teie punapäine vuhva mu veest välja tõmbasite, ärkasin ma mõttega, et see pole veel viimane kord ja et mul tuleb veel mitu korda uppuda, nagu läbilastud ninaga malailane Pao saarel mulle ennustas. Tema sõnade järgi on uppumissurm mulle saatusest ette määratud. Aga praegu veendusin ma veel kord, et selle ennustuse täitumiseni on veel aega, sest iga kord olen ma ellu jäänud. Seetõttu on kolm neljandikku mu jutustusest pühendatud sellele, kuidas ma uppusin ja kuidas mind päästeti. Meri on kõik mu soolised juba läbi rapsinud ja ära soolanud, ja kui see nii edasi läheb, tuleb mul arsti juurde minna ja endale lõpused külge panna lasta. Olen tähele pannud, et taolised seiklused on toimunud alati siis, kui ma ülekohtu vastu revolutsiooni, mässu või protesti alustan.

Te tõmbasite mu välja ja tõite teadvusele pärast mu viimast mässu. Ning mul on häbi teile tunnistada, et seekord hakkasin ma mässama abielu vastu. Töötades rumeenlasest kaluri juures, olin ma enda rammusaks nuumanud nagu kuldi. Mu sooned olid sitked otsekui hobusel. Tulin tavaliselt töölt (oli just kalapüügi kõrghooaeg), väsinud ja näljane. Viisutasin kaks kausitäit suppi ära, sõin pekki ja jõin haput veini peale. Siis heitsin põrandale ja magasin nagu surnu.

Asi kiskus aga sinnapoole, et peremehe õde oli oma haarmed minu poole sirutanud. Ta oli punapäine ja nõtke nagu kurat. Ta silmad võisid raudseinast läbi puurida. Aga mind vaadates lõi ta üleni sädelema. Ma lausa ehmusin, kui teie vuhvat nägin. Ta on selle rumeenlannaga väga sarnane, ainult silmad on tal mahedamad. Nii ma siis kogusin jõudu, suurendasin peremehe rikkust ning paadi ahtris õõtsudes unistasin sellest, kuidas ma ronkmusta hobuse seljas läbi stepi ratsutan. Vahel käis meiega merel ka see peremehe õde — Hanka. Ta istus alati mu kõrval ja vahtis mind nagu pirni puu otsas. Aga minul polnud mingit tahtmist naisküsimusega tegelema hakata. Ainult kord pilgutas peremees mulle silma, osutas merele ja naeris: «Vaata, kui palju kala seal on, ja oma kambameheks võin ma su alati võtta!» Neiu järele jooksid kõik ranna rikkad mehed ja noorukid. Siis lõingi ma silmad häbelikult maha ja hakkasin salamisi põgenemist ette valmistama.

Nuiasin peremehelt oma raha kätte, võtsin koguni laenu, sidusin oma varanatukese, mis ma tema juures teenides olin soetanud, kompsu, ja ajasin teeleminekuks habemegi maha. Kuid eks naise silm näe isegi läbi riiete.

Tol õhtul olime kolmekesi veidi napsitanud. Peremees lõhkus mõned nõud ja läks siis oma poolele. Minu oli ta oma ette tuppa jätnud ega ajanud mind seekord mu tavalisse ehtsasse kohta maja taha. Jäin magama. Öösel, kui viinauim juba üle hakkas minema, tundsin oma kaela ümber kuumi, tugevaid käsi. Hanka oli minu vastu liibunud otsekui võbisev, tuulitäis puri. Ma ühinesin selle purjega nagu pärituul ja me sööstsime kahekesi avamerele. Mul pole kombeks ära öelda naistele, eriti aga niisugusele, nagu Hanka.

Hommikul sõitsime üheskoos kalale ja seejärel ei teadnud ma terve nädala, kus ma elan või mis on uni. Kuid lõpuks jahenesin ma maha. See sündis enne tormi, kui paadid parajasti koju kiirustasid. Ütlesin Hankale, et olen naisemees ja üldse püsimatu meelega. Ta tahtis mu vastu liibuda, aga mina istusin ümber teisele pingile. Seda poleks ükski naine välja kannatanud, aga Hanka kannatas. Ta ei hakanud mulle etteheiteid tegema, et ma olen unustanud, kuidas nad mu omal ajal merest välja tõmbasid ja ära päästsid, kuid meenutas temaga veedetud viimaste ööde üksikasju. Ent ma ei andnud järele. Siis tabas ta hetke, mil ma purje seadmiseks pingile püsti tõusin, ja tõukas mu vette. Paari hetkega olin ma paadist juba mõne meetri kaugusel, sest see tormas nagu pöörane läheneva tormi pärituules edasi. Jäin samasse olukorda nagu siis, mil kalur mu Hanka jaoks oli päästnud.

Kaluri juurde aga sattusin ma üsna iseäralikul moel. Pean teile ütlema, et vahetevahel ilmnevad mul koduigatsusehood. Nüüd kujutage endale ette aurikut, mis on tulnud Colombost ühte Balkani poolsaare sadamasse. Aurik peab võtma endale söevaru — tal on trümmis selleks erilised söepunkrid. Inimesed lastakse koos labidatega alla trümmi ja nad leiavad eest mõned süsimustad jänesed, nende hulgas ka kellegi hiinlase, kes pikal teekonnal kuumuse kätte on surnud. Õhtu. Sütt laaditakse valges. Laibad on laevadel alati tüli ja askelduste põhjuseks. Ja kes võib niisugusel juhul kapteniabi hukka mõista, kui see laibad üle parda käsib heita? Vaikne veesulpsatus, ja asi tahe. Neljast kaks lähevad otsekohe põhja, kaht aga hakkavad vood õõtsutades edasi kandma. Ja nüüd siis vaadake, kuidas veest äkki kerkib käsi, on kuulda vee solinat, siis näha jalgade siputamist ja üks laip hakkab

[illegible] peal ujuma. Ta ei tule, vaid lausa roomab kaldale. Ja [illegible] kohe teadvuse. Te mõistate, et see olin mina, haige [illegible]tõusust. Balkani poolsaare sadama lähikonnas on ka [illegible] linn. Nimetame seda Laagriks, sest sealses inter[illegible]nite laagris oli ka minu kaasmaalasi. Kahekordne okas[illegible]traattara hoidis meid, kinnipeetavaid, nagu usse takja sees, [illegible]nnida maad laiali valgumast. Kord päevas käisid laagris [illegible]ringisugused kaabakad, siis pidid kõik, puupüssid käes, õue [illegible] rivistuma. Süüa anti halvasti ja tööle ei lastud — et me [illegible]ma mõtteid mööda maad laiali ei kannaks. Olgu nad jumala [illegible] inglite nimel kolm korda neetud . . .

[illegible]jutustada, kuidas ma laagrisse sattusin? Lollistpeast. Lük[illegible]kasin oma olematu mütsi kuklasse ja läksin. Koduigatsus teeb [illegible]sõnu pimedaks. Ma olin muidugi kuulnud, et laagris elavad [illegible]pärased, kes ei tunnista ei jumalat ega kuradit ega tea, mis [illegible] südametunnistus . . . Nad olid juba kusagil keeldunud [illegible]sandarmiteks ja streigimurdjateks hakkama ning ülestõus[illegible]nud provintsi vaigistama. Ka neid vaevas koduigatsus ja [illegible]hitja ärganud teadlikkuse tervendav valu. Mina arvasin, et [illegible]seda laagrit ollakse kohustatud kodumaale saatma. Ja läk[illegible]singi laagrisse ning kannatasin seal mitu kuud.

Lõpuks tuli üks jäle lurjus — polkovnik. Ma ei kahetse, et ta ellu jäi, sest nüüd võib talle nii enne magamist kui ka pärast ärkamist veel palju kuule keresse soovida. Polkovnik [illegible]ombas me kõigi ühise pillikeele pingule ja hakkas sellel [illegible]mängima. «Kallid sõbrad,» ütles ta, «meie kõigevägevam [illegible]jumal on meie peale halastanud. Meid kõiki ootavad kodus [illegible]naised, lapsed ja meie paljukannatanud kodumaa. Pidades [illegible]silmas enda kui isa ja vanema seltsimehe kohust, õnnestus [illegible]mul saada võimudelt luba ja üürida kojusõiduks laev.» Meie [illegible]pillikeel koduigatsus võbises ja värises. Me tahtsime uskuda [illegible]ning sööstsime meeleheitest lootusrikkasse tulevikku.

Meid väliti välja tükki paarsada. Mahajääjad aga andsid endale vande, et nad ei lähe mahalaskmisele, vaid sõidavad kodumaale, kinnitanud täägid püssidele. Meil kõigil olid puupüssid, seetõttu lükkasime tulistamise kuni soodsama võimaluseni edasi, inimesed aga, kes olid üksteise kõrval elanud, võidelnud ja surnud, ehitasid nüüd ööseks endi vahele barrikaadid. Hägusel hommikutunnil laaditi meid laevale. Nii mõnigi nuttis, kaame nägu põhja poole pööratud. Teised olid endale asjade vastu leiba vahetanud ja mälusid seda mõtlikult vastu parrast nõjatudes. Mina olin oma harjumuspärasesse ümbrusesse sattunud ja saalisin laeva ühest otsast teise. See oli suur purjelaev, vanaaegne brikk. Mastid polnud tege-

likult briki omad. Tõelise fokk- ja grootmasti asemel oli seal midagi arusaamatut püsti aetud.

Brikil võis kõikjal näha kiires korras tehtud remondi jälgi. Ta päritolu polnud õieti teada — oli ta hispaanlane või portugallane, võimalik ka, et puitpardad olid hoopis inglise töö. Suurtükiluugid olid hiljem rahumeelse peremehe korraldusel kinni löödud. Brikk oli jaotatud kahte ossa: kiilust kuni dekini ulatuv kinnine vahesein eraldas ülemuste kajutid ahtris ning jättis meeskonnale küllalt ruumi nii kubrikus kui ka dekil.

Purjesid lappides ja maste uuendades oli see brikk mere sid kündnud ja vanaisade käest lastelaste kätte rännanud. Teda olid tõrvanud nii need, kes ta ehitasid, kui ka nende lapselapsed. Uusi maid avastades olid nad mere kiilu all kolk rutama ajanud. Päikest varjutades pandi võõraste peade kohal lipud plagisema. Nüüd oli see brikk hauast välja toodud ja meie olime temaga koduteel. Isegi delfiin võinuks oma sabalöögiga või ahtri alla sukeldudes selle briki põhja ajada. Laev oli oma töö merel juba teinud ning see praegune tema rahu häirimine ja hauavaikusest väljatoomine tundus isegi vanaduse solvamisena. Me suundusime põhja poole, kodurandadele. See oli kibe pettus, et me sõitsime ilma ühegi liputa. Kui palju kordi oli brikk sadamasse naasnud uhkelt võidukat lipukangast kandes! Nüüd, vanastpeast, tuli tal aga õigusteta sõdureid vedada, kes ei tohtinud enda pea kohale vabastatud kodumaa lippu heisata.

Liikusime hommikuudus. Brikk kägises ja nagises, ta oli kuivanud ja hirmus. Kuradiusku tuul hoidis purjed vaevu pingul. Oli udune hommik. Käisin mõtteid mõlgutades mööda dekki edasi-tagasi. Mulle tegi muret asjaolu, et enne väljasõitu oli sadamas lonkinud keegi prantsuse ohvitser, kes nagu asjast huvitatud isik kunagi oli ühtelugu briki poole kiganud. Rannaga hüvasti jättes oli meie polkovnik ohvitserile tuttavliku pilgu heitnud. Ei midagi rohkemat. Aga mina olin tulest, veest ja vasktorudestki läbi käinud. Mind oli raske ninapidi vedada. Siis hüüti mind alla. Meie küna lekkis tugevasti. Ma otsisin kirvest, sest olen ju puusepp, kuid ei leidnud niisugust riista kusagilt. See sünnitas omakorda süngeid mõtteid. Polkovnik aga juba määratses kõvasti, sest võimalus koos selle alusega põhja minna ei meeldinud talle mitte ükskõikselt. Brikki juhtis kahlus salkudega vastik küürakas rumeenlane, keda aitas kaks madrust. Ta andis mulle lõpuks ühe nüri kirvetüki, millega oleks raske olnud puidki lõhkuda, rääkimata siis veel tahumisest. Ma hakkasin aukusid

paisama. Nagu kiuste oli neid palju ja nagu nõiaväel ilmus [illegible] uusi juurde. Määndunud puit ei pidanud naelu ja mu [illegible] tulid vee survel uuesti ära. Siis turgatas mulle pähe [illegible] harutada vana köis lahti, see märjaks kasta, vettida [illegible] ning sellega praod ära tihtida. Brikil algas kibe töö. Me [illegible]sime vett välja ämbritega, mida meil leida õnnestus, ja [illegible]sime seda primitiivsete pumpadega, mida taolistel laevadel alati leidub. Määrasime omavahel kindlaks vahetused, et korralikult, koguni sõjaväelaslikult, töötada ja puhata. Leidus ka selle raske ala spetsialiste, kes oskasid merd sõita, ilma et trümmi vett koguneks.

Polkovnik istus ahtris tugitoolis. Ta tõmbas mõtlikult puitu ja luges raamatut. Või vähemalt teeskles, et loeb. Päikest polnud näha. Rumeenia päritolu kapten tõmbas jalast pindu välja. Ta ei lasknud mind rooli juurde ja tema kompassile ei saanud ma pilkugi heita. Brikk loksus aeglaselt. Mu ärevus aina kasvas ja kasvas. Vahel ei oskagi ütelda, millest see tuleb. Keerlesin kogu aja rumeenlase ja polkovniku ümber, lootuses midagi täpsemat näha või kuulda.

Õnneks ei sõitnud polkovnik üksinda. Tal oli kaasas tütar, pisama must kui seitse ronka. Neiu oli umbes kuueteistsinine aastane. Ma märkasin, et ta ühtelugu kajuti aknast mind vahtis, ja hakkasin uhke kikka kombel ta silma all pendeldama. Siis noogutasin talle ja tegin ettepaneku dekile tulla. Ta võitles endaga kaua, kuid lõpuks ikkagi tuli, ise näost punane nagu peet. «Ega teil juhuslikult mõnda raamatut ei ole?» küsisin mina ja langetasin häbelikult silmad, nagu diplomaatia seda nõuab. «Armastan kangesti igasuguseid raamatuid lugeda. Aga meie poisid,» jätkasin, «kas nemad siis lasevad mind lugeda, aina segavad, kuni ma neile paraja . . .» — ma hakkasin köhima, mõeldes, kuidas lauset viisakalt lõpetada — «kuni ma nad parajasse kohta saadan,» ise aga jälgisin vette heidetud õnge korki. Kala näkkas — neiu kutsus mind kajutisse, kus me kahekesi raamatut valima hakkasime.

«Kas teil ema on?» päris ronkmust neiu.

«Ema on ja pi-isike õe-tirts,» võristasin ma magusal häälel, endal keelel kõik sõimusõnad, mida mul au oli tunda. «Nad pole mind juba viis aastat näinud. Emake on mul vana ja annab vaesti hinge kuradile,» teatasin ma. Ise aga mõtlesin hoopis muud ega teadnud, kas seisan õigel, daami südamesse viival teel. Neiu huvi aina tõusis. Olin sunnitud pajatama pika loo hulga tapmiste ja enesetappudega, mis kõik mu veresugulastele osaks olid saanud, välja mõtlema peale

õekese veel varalahkunud vennakese ja teda armastama hak-
kama, lõpuks meid kõiki toorelt lahutama ja mööda maailma
laiali paiskama ning siis viirastuslikul laeval kodurandadele
ema käte vahele saatma. Mu fantaasia liigutas tütarlast. Ta
oli rumal ja inetu. Nähtavasti polnud talle varem keegi
tähelepanu osutanud ja nüüd oli ta täielikult selle ebatava-
lise tunde võimuses. Ehkki kõik muu oli tal alles tütarlapse-
lik, oli ta süda juba võimeline armastama, ning esmakord-
selt elus lõi see rindade kumeruse all puperdama.

Mind pole vaja õpetada, kuidas neidudega olla. Ma lähen
alati otseteed ega eksi iial. Iga hetkega harjus tütarlaps
minuga üha rohkem ja rohkem. Jalutasime temaga mööda
dekki isa jahedate pilkude all. Seisime parda ääres, vaata-
sime vette ja ma edvistasin nii, kuidas oskasin. «Kui me koju
jõuame,» ütlesin ma, «panen teid kõige uhkemasse voori-
mehetõlda ja me sõidame teiega kõige paremasse restorani.
Lõbutseme, nagu oleksime paradiisis. Tellin kõige parema
veini lauale.»

«Ma ei sõida koju ega istu voorimehetõlda,» — neiu tai-
pas äkki ja vakatas. «Ma ei tohi teiega sellest üldse rääkida,
see on saladus.»

Ma pigistasin suu kinni, et oma daami seest hinge koos
saladusega otsekohe mitte välja raputada.

«Miks te siis ei sõida? Brikk läheb ju edasi? Või ei meeldi
ma teile?»

Neiu pööras pea ära.

«Isa on keelanud mul rääkida, et me ei sõida . . .»

Sel hetkel tuli päike meie ees pilve takka välja ja see tõi
mu ajju selguse. «Me ei sõida koju,» pistsin ma karjuma,
«me sõidame ju lõunasse. Päike pidanuks paistma meile ahte-
rist!»

Haarasin neiul käest kinni ja vedasin ta ahtrisse. Ta oli
hirmul ega hakanud eriti vastu. Halba aimates jooksis pol-
kovnik alla — nähtavasti revolvri järele. Mu kaasmaalased
jätsid veepumpamise sinnapaika ja piirasid mu ümber.
Üldise merekohina taustal oli kuulda üksnes vee sulinat
vööris.

«Poisid!» hüüdsin ma. «Meid on reedetud! Me sõidame otse
päikesele vastu, lõunasse, meie tee aga peaks hoopis vastu-
pidises suunas kulgema.»

Poisid läksid lausa pööraseks. Vähe oleks nende sõnu sõi-
muks nimetada. Nemad olid palju aastaid õppinud väljen-
dama oma tundeid isevärki sõnaühendite abil. Nende tunded
olid alati kibestunud, valulised ja väljapääsmatust väljen-

davad, võis arvata, et neil polegi südant sees, soontes aga
[illegible] vere asemel roheline sööbiv sapp, kuid nüüd tõu-
sis nende sõim hiiglaslike välgusiksakkidena mööda maste
ja [illegible].

Mere kohale kerkis udu ja me sattusime sellesse vinesse.
Laeva ahtris kõmahtas lask ja polkovnikuhääl andis käsu
[illegible] vabastamiseks. Me laskusime trümmi, kus veetase ula-
tus juba pahkluuni. Ma uurisin neiult ta isa plaani. Seltsi-
mehe raevunud nägusid nähes oli neiu hirmsasti kohkunud
ja rääkis ära kõik, mida teadis. Kuulasin teda üksinda, teis-
test eemal seistes.

«Kuhu me sõidame?» karjuti kannatamatult ümberringi.
Ronisin vaadi otsa.

«Meid on armeesse müüdud. Me hakkame Aafrika kõrbe-
tes mustanahaliste ülestõusnutega võitlema. Me pole enam
inimesed. Maailm tahab meid hukka saata ja selle pealt
endale kasu lõigata.» Ma kõnelesin väga veenvalt, jutustades
oma viibimisest Pao ja Jaava saarel. Seal olime laeval mässu
[illegible]. Ka nüüd otsustasime laeva vallutada ning põhja
suunas sõita.

Kui me üles dekile läksime, kõmahtas mitu lasku ja üks
meie omadest varises surnult maha. See sundis meid valvsu-
sele ja liitis ühise ülesande nimel ühte. Esimene laip on
alati kõige kahetsusväärsem. Tal on fakti ületamatu jõud,
millesamuti nagu surnud inimene enam iial elavaks ei saa.
Ahtris oli meile suunatud vähemalt neli püssi — rumeenlase,
polkovniku ja kahe madruse omad. Võtsin juhtimise enda
kätte.

Sidusin ühe määrdunud kaltsu kepi otsa ja tõstsin selle
üles. Otsekohe plaksatas sellest läbi mitu kuuli. «Ärge tulis-
tage,» hüüdsin ma, «otsekohe tuleb dekile neli meest pumba
juurde, sest trümm on juba vett täis. Ega see ei meeldiks tei-
legi, kui me koos põhja läheksime.» Vastust ei järgnenud.
«Polkovnik,» jätkasin ma, «arvestage, et koos meiega on ka
teie tütar. Me uputame ta esimesena. Ärge seda unustage.»
Polkovnik vastas pärast väikest viivitust. «Me laseme teid
kui marukoeri maha. Minu tütre iga sõrme eest tõmban ma
teie seast kümme tükki raale.» Meie hirnusime naerda.
Näis, et see naerulagin tuleb ebatavaliselt kiskjalt, kes on
käil puuri pandud, kuid kinni sidumata. Polkovnik kuulis
palju solvanguid enda ja omaste arvel, neid petetud inimeste
vihapurskeid. Ma lõin korra majja.

«Olen nõus,» kostis polkovniku hääl. «Tulgu neli inimest
välja ja asugu pumpama. Selle eest laske tütar otsekohe

lahti.» Tuli kaubelda, ta pidas meid lollideks. Leppisime kokku, et anname ta tütre välja, kui kogu vesi on trümmist välja pumbatud.

Hakkasin tööle esimese neliku hulgas. Hoolimata uduvinest oli kogu dekk hästi näha. Läbi imeliku vihmaliniku näis laev kõikuva tänavana, purjed olid tühjalt rippu vajunud, ots just nagu saabuva orkaanipuhangu ootel seiskunud.

Meie vaenlased istusid puitkilbi taga, mis neid meie pilkude eest täielikult varjas. Neid oli tõepoolest neli ja nad olid püssidega relvastatud. Vett pumbates ei lasknud ma dekki hetkekski silmist, jätsin meelde iga viimase kui pisiasja, nagu tahaksin need pähe tuupida. Me töötasime hoolega. Udu ei haihtunud, hautas nagu tavaliselt ilmamuutuse eel. Pumba kaeblik krooksumine meenutas kuidagi suure pardi prääksumist, veejuga paiskus pahinal üle parda. Trümmist ei kostnud ühtki heli. Ahtris aga sosistasid meie vaenlased ja oli näha polkovniku suitsutulukest. Valitses imeline vaikus, mida täitsid vaid saja südame ärevad löögid. Väsisime ära ja palusime meid välja vahetada, vahetus asus meie kohtadele ja me laskusime trümmi. Püüdsime trümmi vahe seina läbi raiuda, kuid laudade vahelt hakkasid meie poole lendama kuulid. Polkovnik nõudis otsustavalt, et tütar tagasi antaks. Meil ei jäänud muud üle kui neiu vabaks lasta. Pump töötas dekil. Tüdruk läks ahtrisse, ühtelugu minu poole tagasi vaadates. Võin vanduda, et ma ei tahtnud talle üldse halba ja et see sündis kõik vastu minu tahtmist.

Aeg läks edasi, aga olukord ei muutunud. Mu peas valmis juba sadakond plaani, kuidas polkovnikut rünnata, et meie inimesed surma ei saaks. Siis läksin ma pumba juurde ja käskisin kõigil valmis olla. Töö ajal õpetasin seltsimehi salamisi, kuidas talitada. Ent ahtrisse suunatud veevoog seiskus äkki pumba rikke tõttu. Meie, kes me sel kombel oma kavatsuse olime paljastanud, ei tohtinud enam peatuda. Viskusime põrandale ja roomasime ahtrisse. Kaks meest sai haavata. Lõpuks viskas rumeenlasest kapten püssi maha ja tõstis käed üles. Ta oli dekil üksinda. «Kus polkovnik on?» hüüdsin mina. «Polkovnik pole. Ta sõidab minema.» — «Miks sa ise siis jalga ei lasknud? Me poome ju su üles.» — «Mina peremees olema. Brikk minu olema. See mu naine. Mina saan teie omaks.» Muidugi oli targem see paljajalgne kõverik kapten poomata jätta. Andsime talle armu ning hakkasime hulgakesi purjesid ümber seadma. Meid abistas juhuslik tuul ja me suundusime nüüd põhja. Meie õnneks oli ka

[illegible] muutuda. Udu kerkis üles ja purjesid hakkas [illegible] värske briis. Meie ühine rõõm andis tuulelegi uut [illegible] juurde. Brikk tõmbus otseks nagu ratsu hea ratsaniku [illegible] surus end lainete vastu ja lendas nagu lind. Ma astusin [illegible] ja nägin seal tüdrukut. Ta istus nurgas, punane [illegible] ümber. «Miks siis sina, lapsuke, jalga ei lasknud?» [illegible] mina. Vastuse asemel puhkes tüdruk nutma nagu loll [illegible] et ma teda kallistaksin või talle kompvekki pakuksin. Võtsin ta õlult räti ja tulin sellega dekile. Varsti sõitsime juba lipu all ja kõigi silmad olid tahtmatult sellele pööratud. Kuid meie elu ripub alati juuksekarva otsas. Kunagi ära [illegible] enne õhtut. Maailmas on alati rohkem halba kui head. See, kes saatusesse usub, võib endale meelde jätta, et saatusel on alati teine pool nägu must. Kellele elu armas on, see palugu jumalat, et ta maa peal surra saaks. Ehkki mina [illegible] likult tahan, et mind merre maetaks.

Me ei näinud, kustpoolt esimene mürsk lendas. Me tõdesime seda alles siis, kui ta meie teel vees lõhkes. Leidsin midagi päästevöötaolist ja panin selle neiule ümber. Ta hüppas üle parda. Kiirustasin temale järele. Jäime varsti briskist maha. Ka teised hüppasid merre. Juba tabasidki mürsud laeva. Üsna pea varises mast koos purjedega alla. Siis lendas ka teine. Viimane, mida ma nägin, oli rumeenlane, kes ahtris lippu maha rebis. Kuid pea katsid tedagi lained.

Meist saja meetri kauguselt möödus ristleja «Ismet». Mehed küünitasid üle parda ja vahtisid vette. Mulle näis, et nad vaatavad binoklis just mind. Tõstsin käe. Ent ristleja ei peatunud, vaid kadus kiiresti põhja suunas.

Meie koos tüdrukuga jätkasime oma teed. Kahvatute pilvekuhilate vahel ilmus nähtavale päike, kuiv päike sõudis kuival taevakummil. Tüdruk käitus kangelaslikult. Ta ei suutnud ainult kuidagi uskuda, et ta esimene ja viimane armastus nii kiiresti lõpeb. Mina aga ei tahtnud uskuda, et ma enam kaldale ei jõua. Teesklesin lõbusust, et minna põhja, näol naeratus. Pikapeale hakkasid meil hambad plagisema. Võtsin enda täiesti paljaks ja hakkasin vees võimlemisharjutusi tegema. Siis aitasin ka neiul riidest lahti võtta. Meil polnud häbi, sest seal, kus valitseb surm, peetakse ihu kauniks ja tähtsuseta, kõiki igavesi küsimusi selgeks ja arusaadavaks, inimlikke soove aga tühisteks.

Hoidsime end vee peal õhtuni, pidasime vastu ka öö. Võibolla et neid öid ja päevi oli koguni mitu. Merel tunduvad need nimetused isegi imelikud: miks päev ja miks öö, kui üle mere on astumas suur aeg? Vaikses helinas toorutses taevas,

pimestav päike põles ajus ka öösel, aju aga tahtis oma töö lõpule viia — tõmmata piiri, mille taga algab olematus.

Surusin poolsurnud tüdruku enda vastu ja kaotasin teadvuse. Niiviisi sattusingi kaluri juurde. Mis neiust sai, ei arvatavasti juba aimate. Sinise taevakupli all sündinud tundmatusse kaugusesse sööstev pilverüngas hajub tihti peale jäljetult, lastes võib-olla ainult ühel veetilgal langeda

«Genua, 2. V.

Sõber. Mu hea ja kallis. Su kirjadest järeldan, et suhtud minusse südamliku soojusega. Mulle tundub, et sõna «sõber» ei olegi siin kohane. Kas ma Sind meenutan? Algul kerkib mu silme ette õhtu. Istun ja suitsetan. Sa astud sisse. Meid tehakse tuttavaks. Ma mõtlen — kena noormees. Siis meenub sadamasse viiv trepp ja öö sadamas. Me ootame autot. Millest me siis kõnelesime? Vist sõprusest. Ei, kindlasti sõprusest. Ja aususest. Siis jalutuskäik kino ees. Edasi on kõik mälust kustunud. Mulle meenub mu elu hotellis. Mäletad, ma suudlesin Sind? Siis tulid ebameeldivused. Sa püüdsid minust hoiduda. Miks, mu sõber? Igatahes parem seda mitte meenutada. Oli aeg, mil ma Sinu ees tõesti süüdi olin. Kuid olin siis vaost väljas. Sa kirjutasid õieti: «Kõik möödub, Tajahhe.» Ütle mulle, sõber, miks saabub elus kõik alles siis, kui lakkame seda soovimast? Sa mäletad, missugune ma Linnas olin? Armastasin siis väga oma meest ja magama heites saatsin talle mõttes alati tervitusi põhja suunas. Aga keegi ei teadnud seda. Ma lõbutsesin ja tegin lollusi ainult sellepärast, et mul oli raske. Sa tead kõiki mu rumalusi. Ma ei osanud ennast ohjeldada. Ent kõik möödub. Mul on häbi kirjutada, kuid minulgi on kõik möödas.

Ma tantsin siin ja mulle on osaks saanud «suur menu». Itaalias on kõik minu meelest uus. Tunnen end nii vabana. Ja siis tuligi see, mida mul praegu vaja poleks olnud. Sain mehelt kirja. Ma ei suuda sulle kübetki sellest austusest ja õrnusest edasi anda, mis seal sees oli. Ma tahaksin endas midagi ellu äratada, kuid ei suuda.

Eile õhtul sadas vihma. Läksin rõdule värsket õhku hingama. Kas tead, ainult lõunas võib niisuguseid vürtsiseid lõhnu olla. Vihmapiisad, suured ja rasked, langesid mu juustele, pluusile ja krae vahele. Ümberringi valitses vaikus. Vahel elad pikka aega märkamata, mis sind ümbritseb. Ja siis korraga saabub päev, mil hakkad kõiki pisiasju nägema. Ma seisin ja mõtlesin. Ning korraga hakkasin nägema naabermaja ja katuseid ja mägesid. Hakkasin end väga üksildasena

[illegible] ja nii kaugena millestki armsast, et mul hakkas lausa [illegible]. Millest kaugel? Kas kodumaast? Ei, kallis, kas ülepüüdmatust millest või kellest, ma ei tea, kuidas Sulle seda tunnet [illegible]. Kas Sinuga on midagi niisugust juhtunud? Tahad [illegible] inimeste hulka pääseda, kuid tunned end nende hulgas üha rohkem üksildasena.

Eile päeval paistis päike selgesti. Läksin vanale surnuaiale, mille poolest Genua nii kuulus on. Kõikjal haudu kattev valge marmor. Üsna lähedal mäed. Läbi kerge uduvine oli linn all näha. Laht oli kohutavalt sinine ja jumalatühi. Mitte ühtegi aurikut. Astusin vaikselt, käes valged lõhnavad liiliad. Mind haaras soov, et ka minul puhkaks siin keegi armastatu, kellele võiksin liiliaid viia ja keset marmorvaikust ta haual istuda. Ma vist nutsin, sest vastutulija arvas, et kurvastan kellegi pärast, kes hauasamba all lamab. «Pole vaja nutta ja ilusaid silmi rikkuda, kõik möödub,» ütles ta. Puhkesin veel kaledamini nutma. Siis istusin suure helilooja mälestussamba kõrvale ja viibisin seal ei tea kui kaua. Liiliad mu käes närtsisid.

Jutustan Sulle palju endast. Ei tea, kuidas jääb mehega, kui ma koju jõuan. Kõik, millest ta kõneleb, on mulle praegu nii võõras. Armas sõber, ära iial armu kellessegi esimesena. Kui sind on armastama hakatud, siis võid ka ise armuda ja abielluda. Kuid ära iial igatse kedagi, nii et sa selle mõttega ainud ja ainult selle mõttega ärkad. Üldse on mul sellest valus kirjutada. Las nüüd piinelda teised!

Veedan siin aega toredasti. Tädi on juba terve. Siin on lõbus. Hommikuti käin rannas. Üürime paadid ja sõuame kaugele merele. Ronime kaljudele. Mul on siin juba tuttavaid. Kõik suhtuvad minusse haruldaselt hästi, sest olen võõramaalanna ja heledapäine. Õhtuti käin *dancing*'utes ja kinos. Käin teatriski. Ainult et need on siin viletsad. Nägin ka da Vinci ja Murillo muuseume. Olen juba kogu Genuaga tuttav. Homme sõidan kaheks päevaks Rapallose ja Portofinosse. Need on ainulaadsed nurgakesed mere ääres. Ja siis lähen mõneks päevaks Milaanosse, sealt Berliini, saan viisa ja koju.

Mulle meeldib siin. Kuid sõitma ikkagi peab. Raha on ka jälle otsakorral. Olen siin paar korda esinenud. Mu hingelist tasakaalu ei häiri miski. Õieti pole see isegi hingeline tasakaal, vaid apaatia. Mind ei liiguta nüüd ükski asi. Olen selle pärast väga rõõmus. Nii on palju rahulikum elada. Kuid vahel valdab mind ka elujanu. Siis tuleb soov kiindumustest, harjumustest ja kohast, kus elad, lahti saada ning ära sõita. Kauaks ja kaugele. Et kõike näha. Ja kui siis korraga tõuseb

tuul ja sadama hakkab, variseb kõik kokku ning tunned ennast nii väikese ja väetina, et tekib vajadus suure ja tugeva sõpruse järele. Kas sa mõistad mind?

Kas Sa oled mu sõber või ei? Nõnda küsid Sa alati. Miks ma Sind nõnda usaldan? Olen sulle nii palju rääkinud. Mu hea sõber! Võimalik,et me kunagi veel kohtume. Mu kirja lugedes mõtled küll, et olen pessimist. Kuid see pole nii. Sa ju tead, kui palju tundeid minus ärkab. Igal naisel on tõuge vaja. Et tema jaoks leiduks tõeline mees, kes teda juhiks, kui toda aga ei ole, tuleb elada nii nagu elavad kõik — väliselt. Lihtsalt. Kirjutan mingit jaburdust. Kuid mul on praegu nii palju mõtteid, et ma ei suuda neid vormi valada. Nähtavasti tuleb lõpetada.

Sa jõuad mulle veel kirjutada. Sevist tunnen headmeelt. Anna talle minu aadress. Tervita minu poolt.

Mu sõber, praegu on õhtu ja keegi laulab serenaadi. Võtan liiri ja jooksen kuulama. Kui kauged te kõik praegu olete! Mu armas poiss!

T.»

Kiri oli kirjutatud erinevate käekirjadega ja ilmselt mitte ühe korraga. Lõpus seisis mahatõmmatud *Post scriptum*, kus päriti Bogdani kohta. Juurde oli lisatud foto, pealdisega «Armsale, ideaalsele sõbrale Genuast, 2. V». Pildil istus supeltrikoos Tajahhe lahe ääres kivi otsas.

Kaugel paistsid Genua katused.

X

Õhtul põikas Linna sadamasse sisse kahuripaat. Ta tegi sadamas ringi ja jäi kai äärde ankrusse. Istusime salapunkris, kus võib saada erakordselt musta kohvi, paar-kolm piibutäit oopiumi ja salakaubaveini maaveri. Meil aitasid aega veeta lõbutsemisest veidi kähisevate häältega tüdrukud. Kõikjal sadamas hakati klaase lööma. Kostis kolm lööki — oli üheteistkümnes õhtutund. Sünk helin kaikus kõigil laevadel.

Kahuripaadilt sõitis keegi Linna. Ma hingasin sõõmu värsket õhku, läkastasin ja öökisin otse tänavale. Minu ees keset õueprahti valendas mu süljelärts. Pühkisin suu puhtaks ja läksin tagasi oma sõprade juurde kohvikusse. Pea oli täiesti

värske. Pärast paljusid vajalikke toiminguid ja hädavajalikke juttu, kui olid täidetud kõik viisakuse-, külalislahkuse- ja muu meretooni reeglid, alustasime tõsist kõnelust sellest, milline laev oleks vajalik Sevi uue linateose jaoks.

Tüdrukud rippusid meil kaelas ja kuulasid. Asi huvitas neid ja nad püüdsid meile abiks olla. Olime üheksakesi: peremees — tramplaeva ja kuunari omanik, ühtlasi nende sadamalinnukeste peremees, kalur või õigemini paljajalgse kaluritejõugu pealik, Stella, Muhha, Polja, punkri peremees, Bogdan, Sev ja mina.

«Iga iga päev ei avane võimalus kodumaale tagasi minna,» ütles kõrtsmik. «Võite, uskuge mu kreeka pead, noorhärrad. Oskan keeta väikest tassitäit türgi kohvi, tassitäit, mis on niisama kange ja kibe nagu see meie magus elugi. Ma oskan teha niisuguseid oopiumikuulikesi, mis piipu panduina hakkavad lalisema nagu lapsesuu. Te hakkate oopiumi nõidusliku aurusid sisse hingama, lamp aga, mille kohal need tousevad, põleb selgelt ja rahulikult. Seda kõike ma oskan. Aga ma ei tea, kuidas kodumaale tagasi pääseda. Seepärast lubage mind istuda vaikselt ja teie tarka juttu kuulata, kuni jõuab kätte minu kord jutustada sellest, mida mina tean.»

«Me kuulame,» laususid tüdrukud kooris. Laeva sündimise hetked olid vaiksed ja pidulikud. Vastsündinu lasti nähtamatult ellingult alla. Rasvatatud kiil libises ladusalt mööda ümmargusi rulle ja paiskas hoogsalt vett kahele poole.

Esimesena võttis sõna Bogdan.

«Kallid misterid ja leedid! Lubage selgitada teile asja, nimelt selle tähtsa asja sisu — missuguste loomade jaoks me laeva otsime. Ja arutagem koos, missugune see laev peab olema. Ta on määratud paljajalgse rumeenlasest kapteni, kahe madruse ning ühe polkovniku ja tema tütre jaoks. Samuti kahesaja lamba jaoks, keda polkovnik tapamajja viib, samal ajal kui nood ise usuvad, et pöörduvad tagasi kodumaale.»

«Pidage, pidage,» sekkus Sev vahele, «te valetate. See laev on määratud noortele merekooli õpilastele. Nad lähevad õppematkale. Viibivad juhuslikult õnnetuskoha lähedal ja võtavad paljud merehädalised peale. Ja seda nende lotja hakkamegi briki pähe filmima.»

«Lotja briki pähe?» hakkas tramplaeva omanik naerma.

«Aga miks ka mitte?» solvus kalur.

«Lodi on palju väiksem ja tal on hoopis teine taglastus. Lotja võib võrdsustada kuumariga, mõlema mastidel on kahveltaglastus ja puuduvad raad, brikil aga on raatag-

lastus fokk- ja grootmastil ja tal pole lodjaga mingit sarnasust.»

«Tiglastus?»

Tramplaeva peremees laksatas peopesaga vastu uudishimuliku tüdruku selga. Plika värahtas ja vastas kohe samaga.

«Tiglastus?»

Tramplaeva kapten ei kannatanud välja. Ta anuv pilk peatus minul, suurivaevu suutis ta sõnadevoolu oma kähisevast kõrist tagasi hoida. Lubasin teda rääkida.

«Mitte tiglastus, vaid taglastus,» hakkas tramplaeva kapten kõnelema, «see sõna tähendab kõiki, laeval olevaid seadeldisi purjede juhtimiseks, purjesid endid ja kõike, mis neid kannab — maste, raasid, kahvleid, kõiki plokke, vante, valle ja palju muud. Täiuslikul laeval, näiteks fregatil, on kolm masti: ees on fokk-, keskel groot- ja taga krüssmast. Pargasel on samuti kolm masti, ainult et kolmas, krüssmast kannab seal besaanmasti nime ja sellel on kahveltaglastus. Kuunar on kolmemastiline pargas, tal on ainult üks fokkmast raa-, teised kaks masti aga kahvelpurjedega. Suurel kuunaril on kolm masti, kõik kahveltaglastusega. Kuid brikil on ainult kaks masti — fokk- ja grootmast.»

Sev katkestas tramplaeva peremehe jutu, hetke valitses vaikus, mis pärast tundmatute sõnade tulva oli puhkuseks nagu loodud. Bogdan naeratas, see oli tema ala. Mina ja Sev polnud samuti mereasjanduses võhikud. Punkri peremees tegi ettepaneku veel kohvi juua ja läks seda keetma. Varsti tungis joogi lõhn meile ninna.

«Mina kui tulevase linateose režissöör ja tema kui stsenaariumi autor,» — Sev osutas minule — «ning Bogdan, kes on kogu selle krempli omal nahal ära proovinud ja meile teema kätte andis, selgitame teile kohe, millist laeva me vajame. Ma jutustasin teile koolist ja noortest meremeestest, Bogdan tõi lagedale ajendid, mis tõukasid teda ja teisi kodumaale tagasi minema, toimetaja aga seob need sündmustiku tugeva sõlmega kokku. Siis palume juuresolijaid sõna võtta, jagada meile väärtuslikke mõtteid ja nõuandeid, et tollest laevast saaks hea film, merekool aga hea laeva. Lubage mind alustada esimesena.»

Peremees tõi igaühele tibatillukese tassikese lõhnavat kuuma kohvi. Me hakkasime seda limpsima, juues külma vett peale. Varsti hakkas süda kiiremini tööle.

Viimane joobeuim oli meist välja auranud, me istusime reibastena ja täis erutust. Olime kindlad, et seda ööd ei

muusta meist keegi. Film seisis meil silme ees nagu konkreetne idee, mis rajanes oma filosoofilisel süsteemil. Sev lõusis laua takka üles ja hakkas edasi-tagasi käima.

«Kujutlen kõrgel kaldal paiknevat merekooli. Kooli kõigist akendest peab paistma meri. Aknad on ümmargused nagu illuminaatorid, koidega toad meenutavad kajuteid. Ail lahes seisab õige mitu õppelaeva. Lüüakse klaase — päeva algus. Päike tõuseb nagu lipp ja lipp ronib masti nagu päike. Laht pole laht, vaid lausa peegel, kus heljub kõik, luida näha võib. Nõnda kujutan endale ette filmi algust.»

Sev jõi oma tassi tühjaks.

«Ja edasi. Noorukid lähevad merele. Neid ootab piiritu avarus. Nende ees ja taga on tuul. Laev on puhas ja läigib, nii nagu üks masinavärk üleüldse läikida saab. Ta kajutid lõhnavad stepi ja mulla järele. Noorukid õpivad kaitsema vabadust ja oma lippu — töötajate lootust.»

Kusagil väljas anti neli klaasi. Oli kesköö. Kahuripaadil hakkas tööle mootor, vee kohal kajas vile ja kuuldusid kellegi sammud.

«Ühel päikesepaistelisel päeval kuuleb õppelaev kaugeid kahuripauke. Mitu vahimadrust, binoklid kaasas, ronib marsile ja marsstengile. Erutatult hüüavad nad alla komandörile: «Tulistab sõjalaev. Sihiks purjekas, millel pole inimesi näha. Fokkmast sai pihta. Mürsk langes vette, ka grootmast on maas. Ahtris paistab lipp. Purjekas vajub põhja. Upub! Purjekat pole enam! Ristleja sõidab üle purjeka hukkumiskoha, jätab mere kohale suitsupilve ja kaob kaugusesse.»

Meie laev manööverdab. Kapten ise on asunud roolimehe kõrvale. Nagu putukaparv ronivad noorukid raadele ning varsti kattuvad kõik mastid valgete kõhukate purjedega. Sõidame imekiiresti, jõuame õnnetuspaigale. Esimesena õngitseme välja noore madruse, kes hoiab käte vahel neidu (sinu, Bogdan!). Lained loksutavad koli ja rämpsu. Inimesed on merd mööda laiali nagu viljahakid põllul, laine ei hoia neid paigal, vaid pillutab armutult sinna-tänna. Tihtipeale kerkib lainest käsi ja kostab meeleheitlik appihüüd, paat aga leiab eest ainult lageda vee, muud midagi. Päästetööd kestavad, kuni merele laskub öö. Õnnestub päästa ligi kolmkümmend merehädalist.

Need on inimesed. Jõuetuina lamavad nad dekil ja nende võbinast värisevad põrandalauad. Elutorm on nad kodumullast välja kiskunud, nüüd on nad vigastena paljale dekile jõudnud. Nende riided on üle parda heidetud, kadunud

pojad on alasti tagasi tulnud. Ja nende lipp, nelu rätik, lebab märjana siinsamas kõrval. Igaühel neist on ema ja isa, kes kurvalt seisavad armetu osmiku ees ja oma poega taga nutavad. Laev on neile nüüd isa eest. Nad tunnevad, et ei vääri andestust, enne kui selle ausalt ära teenivad. Ja tõepoolest, ehkki sada surma läbi teinud, pole nende silmad veel sedavõrd selgunud, et võiksid uue maa uutele noorukitele siiralt otsa vaadata. Pererahvas on lahke. Nad kohtlevad päästetuid nagu inimesi, toovad nad teadvusele, tagasi ellu, kaitsevad neid külma meretuule eest. Küllap hiljem selgub, mis inimesed nad on. Nüüd aga kiiresti, poisid! Viige kõik päästetud alla, sängitage koidesse ja andke neile midagi sooja süüa.

Öö möödub ärevalt, karmilt nagu surm ise. Lae all põlevad elektrilambid. Dekil nagiseb taglas. Puhub ühtlane rahulik briis, kogu taevas on tähtede rõõmusäras. Suursugune öö on katnud mere magusa salapäraga. Niisugusel ööl libiseb su oma elu veel kord silme eest läbi, loendamatu hulk viirastusi liugleb dekil, ja laev saab paljude inimeste minevikku näha. Ning siis tõuseb päike. Ta rebib sirge silmapiiri kaheks ja laskub lainetele, ning merest tõuseb merehommiku roosakas udu! . . .»

Sev vaikis, kuid viimaste sõnade kõla kaikus veel kaua õhus. Stella pühkis silmi. Tramplaeva peremees naeris omaette, kalur aga hakkas veel tugevamini nohisema. Bogdan jõi vett ja valmistus kõnelema. Ta esimesi sõnu me vaevu kuulsime: ta alustas sosinal, nagu jätkanuks Sevi jutustust.

«Ema sünnitas mu orvuna. Pärast sünnitamist ta suri. Mind pandi palisse, et patud maha pesta. Mu pimedad silmad kuivatati soolase mähkme ja mähkmevööga. Mõned soolaterad raputati ka pesuvette: juba esimese vannitamise ajal tutvusin ma soolase veega. Samas tegin ma ka katset uppuda, sest naabrinaine oli ametis mu hea ema abistamisega. Hiljem olen ma eluaja aina uppunud. Pärast palikümblust, kui olin juba selgeks saanud, kuidas maakamaral edasi liikuda, imetlesin ennast veeloigus nagu peeglis ja tegin taas katset uppuda. Koolipoisina pidin uppuma kaevu, mille koogu otsa olin roninud varastama varblase mune ja poegi. Edasi ehitasin endale stepitiiki pilliroost parve. Olin otsustanud tiigi keskel hakata kartuleid kasvatama sellel peotäiel mullal, mille olin parvele toonud. Mu laevuke läks ümber ja ma uppusin jälle.

Lasin meil manöövritel viibinud sõduritega jalga ja sattusin koos nendega ühe suure jõe äärde. Olin siis juba noo-

ga. Kuid nagu öeldakse: jutt jookseb kiiresti, asi ise aga ei läinud poolikki nii ruttu. Sõitsin jõgepidi umbes aasta, pühkisin auriku põrandaid, koorisin kartuleid. Ja lõpuks pääsesingi merele. See oli otsekui võluv seelikusaba, mis mu silme ees välgatas, ta külge olid kleepunud purjekad nagu liblikad. Ja ma läksin nende justkui noore naise järele.

Minust sai meremees. Sõitsin ühel pooleldi kauba-, pooleldi reisilaeval jungana, poisina iga töö jaoks. Täna puhastasin laevnate klaase, homme aga määrati mind punkrisse sütt kühveldama, järgmisel päeval jälle pidin jälgima kambüüsi pliiti, et tuli selle all ei kustuks. Pesin nõusid ja sain niiguseid tohlakaid, et mul veel praegugi kõrvad huugavad. Seda tabas meid Jaapani vetes. Sõitsime Vladivostokist lõuna suunas. Valitses kohutav kuumus. Käisime ringi lõõtsutades nagu kalad kuival. Siis algas taifuun. Te olete arvatavasti lugenud, et taifuun võib isegi mitmekorruselise ookeanilauriku kapteni ta sillalt minema pühkida. Niisuguse taifuuniga sattusime meiegi rinnutsi kokku.

Meid pillutas mitu päeva, paiskas kord poolde taevasse ja heitis siis alla põhjatusse. Ümberringi mässasid kohutavad teemäed, mis ähvardasid nii laeva kui ka inimesed endasse matta. Aurik ei allunud enam roolile, ainult masinad töötasid nagu pöörased, kandes meid üha uute ja uute lainete harjale. Lõpuks jäid needki seisma. Ning esimene maa, mida nägime, oli üks Filipiinide saarestiku saari.

Ma ei ütleks, et meid eriti lahkelt vastu võeti, meie vastu oldi lihtsalt ükskõiksed. Laev laaditi tühjaks ja seal hakati midagi parandama, meie aga hajusime mööda Filipiinide kuhuslikku maad laiali. Ja oli, kuhu hajuda — Filipiine on mitu tuhat saart. Vantsisin mööda laiu teid, kõigile võõras, tumm ja kurnatud. Vahel anti mulle leivatükike, vahel varastasin selle mõnest avali uksest sisse minnes, siis rändasin edasi, kuni lõpuks mulle öeldi, et päevatee kaugusel asub Manila. Seda linna teadsin ma kaardi järgi. Oma silmaga nägin linna järgmise päeva õhtul. Ma ei saa meenutamata jätta, kuidas päike neis paigus loojub. Nagu oleksid kogu maailma värvid sinisemast sinisesse merre valatud. Taevasse ilmuvad ärarääkimata kaunid looduspildid — rohetavad saared, punased tulekahjud, purpursed lipud. See värvide pöörasus oleks meie tagasihoidlikul rannikul kunstlikuna tundunud, seal aga, keset seda dekoratsioonide lõputut rikkust, see isegi ei jahmatanud.

Manilas tegin ma taas uppumiskatse . . . Sinna oli kogunenud palju kõiksuguste lippude all sõitvaid aurikuid. Nad sei-

sid seal ei tea missugust paremat aega oodates. Lonkis sadamas ringi, lasin jalgadel minna, kuhu nad mind ise kand sid. Ranna ääres õõtsus lausa mastimets. Eemal reidil seisi suured aurikud. Purjekatel liikusid ringi tõmmud, pronks karva ja mustanahalised inimesed. Aluste vahel sõelusi edasi-tagasi paadid. Küsisin ühelt malailaselt, kas sadamas on ka meie laevu. Ta mõistis mind ja pakkus oma teenis Mul polnud, millega tasuda, ja ma andsin talle oma jop Sõitsime vaevaliselt suurte ja väikeste purjekate vahel Samal ajal laskus kiiresti õhtu. Päeva viimastes kiirtes nägi aurikut, mille poole me sõitsime. Ma palusin veidi viivitada ja läheneda laevale hästi ettevaatlikult, et pimedus lubas mul märkamatult dekile ronida. Sel kombel kaptenit sünnitnud fakti ette seades mõtlesin ma välistada võimalust, et ta keelduks mind peale võtmast. Oli juba üsna pime. Me sõitsime peaaegu et küljega vastu laeva. See oli räpane alus mille kõrvale me seisma jäime. Dekilt oli keegi meid märganud ja me kuulasime vaikides pööraseid needusi ning ees kujulikku venekeelset vandumist. Sõitsime ahtri alt läbi. Ma kompasin kätega ja sattusin köiele, mis millegipärast pardalt alla rippus. Astusin paadi ninasse, haarasin köie pihku ja siputasingi õhus oma jalgu. Paat kadus pimedusse. Tundsin, et köis liigub ja et mind tõmmatakse üles. Otsustasin, et parem on end kapteni armu alla anda kui köiest lahti lasta. Mind tõmmati otse pardale. Tahtsin juba suu lahti teha, et ennast päästjatele tutvustada, kui nägin enda kohale tõstetud rusikat ja tundsin niisugust lööki vastu pealage, et kohe teadvuse kaotasin ja otsa lahti lasin. Ma ei tundnud isegi vee jahedust.

Ent nagu seda varemgi oli juhtunud, tulin meelemärkusele selles, mitte teises ilmas, kuid ka mitte kuival maal. Sest minu oli päästnud malailane ja müünud poolsurnuna laevale, mis kaugemale lõunasse suundus . . .»

Sadamas kuuldus jälle klaasilööke. Oli esimene öötund. Väljas ulus tuul. See oli nagu kräunuv kass, kes kord katusele heitis, siis jälle püsti kargas, turtsus ja näugus. Need väljast kostvad hääled lahutasid meie kampa kogu Linnast nagu tihe, ühtlane ja katkematu troopikavihm. Kalur tukkus. Sev tõmbas mõtlikult suitsu. Tüdrukud olid toolidel lääbakil ja nende silmist vaatas vastu peaaegu et koeranukrus.

«Laev, millele ma sattusin,» jätkas Bogdan, «kuulus Jaavast lõuna pool asuvalt Pao saarelt pärinevale vanale malailasele. Seda saart poleks ka kurat ise, küünal käes, nende saarte tohutust rägastikust välja otsida osanud, mis siin nagu

[illegible] hiigelpõõsad vees lebasid. Kuid mingite arusaamatute märkide järgi jõudsime siiski otse Paole välja. Teel- [illegible] ajal jõudsin harjuda peremehe ja ta meeskonnaga, mis [illegible] kõikvõimalike naha- ja hingevarjunditega meestest. [illegible] päeva teesklesin ma oma saatuse pärast nukrutsevat [illegible]. Esimesel päeval peksti mind kõvasti, sunniti üles [illegible] ja tööle asuma. Kõige paremini on mulle meelde jäänud [illegible] hiinlane, kes oskas mu ihul kõige valusamad [illegible] välja otsida. Ja poisikeselikus raevus silmi avamata [illegible] teadvusetut teeseldes andsin ma endale vande sellele [illegible] koerale kõik kätte tasuda. Hiljem kaotasin ma tõepoolest teadvuse. Järgmised kaks päeva lamasin, ilma et [illegible] mind oleks puutunud. Mu lapselik murevaev läks aga [illegible] üle. Pea kohal sõudsid sillerdavad pilverünkad, [illegible] lendasid üle kirjud linnud, sest vahetevahel sõitsime [illegible] kalda lähedal, mastid maas ja peaaegu et lopsakate [illegible] okste all varjudes.»

«Märkigem endale, et meilgi, kes me praegu oma tulevase [illegible] laadi arutame, tuleks mõtelda selle peale, et ka meie [illegible] võiks tormi ajal maste dekile maha võtta. Üsna kalda [illegible] ja tuulevaikuses võiks laev liikuda aerude varal.»

«Meil pole sihukesi torme,» ütles tramplaeva peremees, [illegible] peaks allalastavaid maste kasutama. Aerude asemel aga [illegible] panna väikese mootori.»

«Ärge katkestage, ärge katkestage,» hakkasid tüdrukud [illegible], vehkides meremehe poole kätega. «Jutt jäi kõige [illegible] kohas pooleli.»

«Nii me siis mitu päeva järjest laveerisime saarte ja saarestike vahel. Ma hakkasin juba dekil lõnkuma. Mind nügisid [illegible], kellel selleks vähegi soovi oli, kõige rohkem aga see [illegible] hiinlane. Kord sai ta selle eest tublisti võtta kapteniilt, kes siis mu oma kaitse alla võttis. Ta virutas hiinlasele [illegible] raske rusikaga otse vastu nina. Mina aga astusin hiinlase ja kapteni vahele.

«Kapten,» ütlesin ma, «see mees on minu. Andsin vande, et peksan kord tal hinge seest välja.» Ma veensin kaptenit nii [illegible] toonil, et ta mind ilmselt mõistmata lõpuks naerma [illegible] ja peksmise järele jättis.

Päris enne Paod sõitsime terve päeva niisuguses tihnikus, et tihtipeale polnud päikestki näha. Kord potsatas puu otsast meie dekile väike ahvipärdik. Okstel aga rippusid terved ahvipilved. Nad loopisid meid pähklite, lehtede ja oksaraagudega, kuni ma ahvipärdiku tagasi puu otsa panin. Lõpuks jõudsime Pao saare alla. Suurepärane laht, veerjas kallas,

niisama punane nagu parim värv, ja kaks elusat prom kuju kaldal — naine ja tütarlaps. Hiigelpuud kasvasid kohal, juured poolenisti maa seest väljas, näis, et puutü puhkavad juurtest punutud tornidel. Otse uskumatult lised puud ja täiesti punane maapind . . .»

«Noh, seda te juba . . .» ärkas kalur. «See on puha va

«Kas sulle pole ükskõik,» sekkus tramplaeva kapten dasti vahele, «ega sa tõe eest raha pole maksnud? Aga v olla kirjutan minagi kõigele sellele kahe käega alla? Mis siis kostad?»

«Kui te niisuguseid tühiseid asju ei usu, kas te siis u site, et ma Magalhãesi väinast läbi sõitsin? Kas usuk See on Lõuna-Ameerika kõige lõunapoolsemas tipus, Ame rika ja Tulemaa vahel, kus kohtuvad maailma kaks suurim ookeani.»

«Räägi aga räägi, mina olen seal käinud ja katkestan s jutu kohe, kui sa luiskama kukud,» hoiatas tramplaeva pe mees. «Ehkki mul üldiselt midagi luiskamise vastu ei ol ainult olgu see mõnus ja meeldiv.»

Jättes tähele panemata tüdrukute protestid, kes tingima teada tahtsid saada, mis Bogdanist Pao saarel edasi sai, ha kas madrus jutustama Magalhãesi väinast.

«Sõitsime Wellingtonist Uus-Meremaalt Riosse, see tähe dab Suurest ookeanist Atlandi ookeani. Enne väina olim tormi käes tugevasti sakutada saanud.»

«Seal möllavad alati tormid,» selgitas tramplaeva pe mees.

«Mida lähemale väinale, seda rohkem ja rohkem hakka sime oma ihu ja hinge pärast hirmu tundma. Oli märtsikuu Sadas lund, rahet ja vihma. Läbi tiheda udu märkasime kalda häguseid piirjooni: need olid Evangelistid — üksikuina laiali pillutatud kõrged kaljud. Varsti märkasime ka kõrge kaljut, mis otsekui väina suuet valvas. Tormituulest aetuna sõitsime kitsukesse väina sisse, jättes raevutseva ookeani selja taha. Vahetevahel läks üle meie peade kiiresti kihuta vate pilvede tõttu üsna pimedaks. Kuid nii kiiresti kui nad me kohale jõudsid, niisama kiiresti nad meist ka mööd usid. Ja siis valgustas päike rohelisi veevalle, murdlaineid, vahu torte karide vahel, järsku, kõrget kaljut, mille vastu peksles miljonijõuline ookean.»

«Õige,» ütles meremees.

«Väinal olid nagu maa-aluses koridoris niisked ja hallita nud seinad, neil aga kohutavad pildid ja lõhed, ja kõik see võnkus poolhämaruses, muutes ühtelugu kontuure. Esma

[illegible] seda väina läbivad meresõitjad on ikka jälle juma[illegible] palunud, et nad eluga tagasi jõuaksid. Sellest ka niisugu[illegible] nimed nagu: Evangelistide ja Apostlite kaljud, Halastuse [illegible]jas, Püha laht. Halastuse abajas jäime ankrusse. See [illegible] haruldaselt põrgu dekoratsiooniks. On raske endale [illegible]idagi kohutavamat ette kujutada — seal pole ühtegi looma, [illegible]ndu ega teisi elusolendeid. Ja nimeks on tal Halastuse aba[illegible]

Bogdan vakatas ja heitis meile kõigile sünge pilgu. Punkri [illegible]eremees tõusis püsti, astus hääletult ukse juurde ja kuula[illegible]. Siis hüppas ta nagu tiiger toa keskele.

«Tüdrukud, kaduge!» hüüdis ta.

Kuni me taipama hakkasime, mis lahti on, jooksid tüdru[illegible] toast välja, ukse vastu aga prõmmis keegi võimukalt ja [illegible]ndlikult. Me jäime oma kohtadele, ainult Bogdan tahtis [illegible]üdrukutele järele joosta. Ent kõrtsmik peatas teda. «See [illegible] on ainult tüdrukute jaoks.»

Siisse astusid miilitsamehed. Esitasime oma dokumendid. Kahtlust polnud midagi kaasas, kuid üks miilitsamees tundis [illegible]ele. Ainult Bogdan oli ilma dokumentideta ja kutsumata [illegible]külalised viisid ta kaasa. Jätsime temaga hüvasti ja surusime [illegible]a kätt. Kui Bogdan ust avas, nihkus ta jopi käis veidi taha[illegible]pole ja me nägime ta randmele tätoveeritud ankrut.

Astusime kõik üheskoos välja. Siin-seal põlevate laternate [illegible]valgussõõris sillerdas meri. Sadamas valitses tühjus ja vai[illegible]kus. Silmasime kahuripaati. «Miks see siia tuli?» mõtlesime [illegible]me kõik.

XI

Kiri oli kirjutatud kollase kareda paberi kuueteistkümnele [illegible]lehele. See levitas nõrka aroomi, ja kirja lugemise ajal näis, [illegible]et see hõljub nagu suitsukoonlake.

«Milaano, 22. V.

Mu kallis, kujutan ette, mida Sa minust mõtled. Ära mõtle [illegible]midagi halba. Ma pole enam ammu kirjutanud. Ent midagi [illegible]pole muutunud — oleme Sinuga ikka sõbrad. Sain Su viimase [illegible]kirja juba hulk aega tagasi. Mul on imelik meeleolu. Nii [illegible]rahulik. Teha ei taha midagi. Olen selle aja jooksul palju [illegible]ringi rännanud, Genua ümbruse läbi käinud ja palju huvi[illegible]tavat näinud, millest varem vaid raamatutest olin lugenud. [illegible]Juba on nädal aega möödas sellest, kui Genuast lahkusin ja

Milaanos elan. Oled Sa mu Comost läkitatud kaardi [illegible] saanud? Veetsin seal terve päeva. Kui laevaga üle Como järve sõita, siis paistab, et see pole järv, vaid kristalne küla piiritus. Olen tutvunud ka Milaano ja selle ümbrusega. Homme sõidan Berliini viisa järele. Jään sinna umbes nädalaks.

Võiksin Sulle väga palju huvitavat jutustada. Mul pole iial nii palju erutavaid ja huvitavaid üleelamisi olnud, nii palju igasuguseid ootamatuid kohtumisi. Mul on kuidagi hakanud nürinema kiindumus inimestesse ja paikadesse, kõike kaalub üle üksainus tunne — uudsusejanu ja muljete vaheldus. Vahel tuleb nii kange soov Sinuga kõnelda, nagu me varem seda tegime. Istuda kanapeele, tõmmata jalad enda alla, asetada käed Su õlgadele ja rääkida kaua, kaua.

Imelik, et kõik mu elu erakordsed hetked on seotud öö ja vihmaga. Öö ja soe uduvihm. Kurb, et pole kellegagi kõnelda. Räägin siin kogu aja prantsuse ja itaalia keelt. Mõistan kõike ja kõnelen juba üsna ladusalt. Vahel juhtub muidugi ka viperusi. Iga päev käin toomkirikus del Duomol.

Ma ei tea, miks, kuid tahan Sulle jutustada ühest seiklusest. Ma ei unusta seda iial elus. Ma ei suuda seda ainult plaanipäraselt jutustada. Mul pole ka mingit varjatud eesmärki, ma ei tea isegi, miks see mind nii kohutavalt rõhub, et sellest rääkima pean.

See seiklus võib Sulle õige tühisena tunduda, kuid ta andis mulle palju ja äratas minus midagi. Vahel murrab inimene väikese lõhe tõttu kontsal terve jala. Sa mõistad mind ju alati. Eks ole tõsi? Ma kordan, et pean seda ilmtingimata jutustama. Ma ei või seda väikest seiklust ainult iseenda teada jätta. Niisiis alustan.

Pean Sulle ütlema, et mul on kuidagi raske armastusest kõnelda. Mehe olen ma unustanud, sellest ma Sulle juba kirjutasin, ja keegi mulle eriti ei meeldi. Itaalias on palju mehi, kes, kui vulgaarselt väljenduda, sooviksid mulle külge lüüa, kuid keegi ei eruta mind. Peaaegu kaks kuud kuulen ka kõigis keeltes tõsiseid ja naljakaid, keerukaid, puhtsüdamlikke ja häbematuid avaldusi. Lõpuks on nad mu ära tüüdanud ja praegu ei paku enam isegi meelelahutust. Genuasse jätsin maha palju «kannatavaid» sõpru. Muidugi on see tõstnud minu kui naise eneseuhkust. Tihtipeale mõtlen, miks mulle keegi ei meeldi, miks mind mehe puudutus ei eruta? Kõik sedalaadi katsed olen ma karmilt kõrvale lükanud. Meenutan, missugune ma vanasti olin. Loomult olen ju väga kirglik. Ma poleks suutnud elada kahte kuudki, nii nagu elan

praegu. Mul tuli isegi mõte, et mu tundlikkus on atrofeerunud. Ning ma elan nii imelist elu, et olen hakanud ennast [illegible] tütarlapseks pidama, kes pole veel mehi tundma õppinud, — seda tunnet ei oskagi ma Sulle õieti ära seletada. Et seda mõista, peab olema naine. Niimoodi ongi need kaks kuud möödunud. Aeg lendas, peatus, lendas jälle ning mina jätsin kõik oma sõbrad Genuasse maha.

Eel nädalal uitasin palju Milaano ümbruses ringi. Sõitsin [illegible] ühe ilusa, kuid pururumala itaallasega. Looduses veedetud päevad tavaliselt lähendavad inimesi. Nende päevade jooksul näis mulle, et oleme juba ammuilma koos sõitnud ja et me väikesed rännakud ei lõpe enam iial. Sõitsime tavaliselt varahommikuti autoga välja, vaatasime huvitavaid paiku, enamasti kõige rohkem kirikuid, sõime mõnes külarestoranis lõunat ja pöördusime õhtuks väsinuina ning tolmustena Milaanosse tagasi.

Eile asutasime rännakule minema nii nagu eelmistelgi päevadel. Kaks korda nädalas ootab Piazza del Duomol suur auto. See on välismaalaste jaoks, kes soovivad ümbrusega tutvuda. Ta tee viib väikesesse Pavia linna, kus on Itaalia üks vanimaid, XIV sajandil ehitatud klooster. Piazza del Duomol kohtasin ma oma kaaslast ja me suundusime auto poole. Siit algabki mu jutustuse teine pool. Tõmba suits ära ja kuula edasi.

Mu taga istus kolm kuivetanud inglannat, kaks prantslast ja veel keegi. Enda ees nägin ainult mehe kukalt. Seda kukalt võiksingi nimetada väikeseks lõhenenud saapakontsaks. Mul oli väga lõbus, ma naersin kogu aja. Nii jõudsime märkamatult Paviasse. *Interprète** viis meid kõiki kuulsat toomkirikut vaatama. Ma ei hakka sulle kirjeldama muljet, mis see minusse jättis. Ma mõistan prantsuse ja itaalia keelt, aga kui meie giid hakkas inglise keeles jutustama, lasin pilgu üle juuresolijate libiseda. Lõpuks märkasin seda kukalt, mis teel mu ees oli istunud kordagi tagasi vaatamata. Oleksin ma kirjanik, võinuksin kirjutada, et tal oli seljas hele ülikond, et tal olid heledad juuksed, selged sinised silmad ja ilus, veidi kühmus nina. Aga kuna ma pole kirjanik, siis jätan selle pigem pooleli.

Vaatasin teda ja pöörasin ükskõikselt pea ära. Ent miski sundis mind uuesti vaatama. Ta märkas mu vaadet, kuid ei vastanud sellele. Me kõndisime ühest ruumist teise. Tahtsin teda lähemalt silmitseda. Astusin üsna lähedale ja hakkasin

* giid (pr. k.). *Tlk.*

uurima — algul haruldast mosaiiki, siis teda. Ta vaatas tähelepanelikult seina ja seisis profiilis minu poole. Ta ülahuule olid õrnad udemed, ta pole kindlasti üle kahekümne kahe, mõtlesin mina. Tabasin enda sellelt, et ma tõlki enam üldse ei kuulanud. Mul tuli nii kange tahtmine panna oma käsi tundmatu omale. Nägin, et ta hoidis käes raamatut «*L'histoire de l'art d'Italie**. Kes ta on? Mind tõmbas kogu aja tema poole. Ta tundis mu pilku, vaatas tagasi ja eemaldus rutakalt. Tundsin südames pitsitust, sellest hetkest peale ei valitsenud ma enam iseenda üle. Mu kaaslane rääkis midagi, kuid ma ei kuulanud teda, mul oli kõik ükspuha, mul polnud kellegi ees häbi — kui ainult tema uuesti minu poole vaataks! «Te segate mind vaatamast,» ütlesin oma kaaslasele ja siirdusin sinna nurka, kus oli Tema. Seisin ta kõrval ja vaatasin tükk aega ainult Teda. Ta uuris nii tähelepanelikult seina, et hakkasin kahtlema, kas Ta seal üldse midagi näeb. Korraga märkasin, et Ta käed värisevad kangesti. Jälle kiikas Ta korraks tagasi ja lahkus kiiresti. Minusse oleks nagu kurat sisse läinud. Käisin Ta kannul, püüdsin Ta pilku, olin meeleheitel, kui äkki märkasin, et kõik hakkasid välja minema. «Kohe on kõigel lõpp,» mõtlesin ma hirmuga. Auto ärasõiduni oli jäänud veel umbes kakskümmend minutit. Mu kaaslane tegi ettepaneku veidi jalutada, kuid ma ei suutnud paigast liikuda. Lõpuks märkasin, et Tema oli läinud. Mind valdas niisugune meeleheide, nagu ma seda juba ammu pole tundnud. Pärast jalutuskäiku läksime taas autosse. Nägin, et Tema istus juba seal ja just minu kohe kõrval. Mu kaaslane pakkus, et istuksin teise kohta, kuid vastasin ükskõikselt: «Miks?» ja istusin Tema kõrvale.

Mu süda tagus nii kõvasti, et kartsin Tema poole vaadata. Auto hakkas liikuma. Puhus tugev tuul. Kasutades seda põhjust, asetusin nõnda, et nägin Teda kogu aja, mu kaaslane aga jäi tema poole seljaga. Ning nii algas midagi koledat. Ma vestlesin oma kaaslasega ja vahtisin kogu aja Teda. Ka Tema ei pööranud minult enam oma silmi. Mulle tundus äkki, et ma vajun kusagile. Mu itaallasest kaaslane uuris mind hämmeldunult, mõistmata, mis minuga sünnib. Ent minul oli ükskõik —

. . . . . .

Berliin, 24. V. Sõber! Hakkasin kirjutama Milaanos, täna saabusin Berliini. Mul on kange tahtmine kiri lõpetada. Jätkan.

* «Itaalia kunstiajalugu» (pr. k.). *Tlk.*

. . . . . .

pagasi, et Ta minult pilku ära ei pööraks. Kogu ten vähtsime teineteisele peaaegu vahetpidamata otsa. Ma värisesin nagu palavikus. Mu itaallane vaatas mitu korda tagasi: «Mida te ometi nii ainiti vaatate?» Mulle ei lugenud see midagi, tahtsin ainult ühte — Talle lõpmatult otsa vaadata. Siis märkasin, et pikkamööda hakkas ta huultele tõusma naeratus, ka minul tuli tahtmatult soov naeratada. Hakkasin naerma ja pöördudes oma alalise kaaslase poole, ütlesin kõvasti: «Jätan teid Piazza del Duomole ja lähen üksi koju.» Rohkem ma Tema poole ei vaadanud, et mitte äratada oma vaese itaallase tähelepanu. See õnnetusehunnik oli päriselt roopast väljas, mul aga õnnestus siiski ta minema saata.

Ma nägin, et Tema seadis sammud toomkiriku poole ja astus tagasi vaatamata uksest sisse. Otsustasin, et Tema peab minu järel käima, ja läksin kiiresti üle väljaku lähimasse tänavasse. Jäin ühe kaupluse akna taha seisma ja mulle näis, et näen aknaklaasil Tema siluetti. Mu kõrva ääres pomiseti: «Milline blondiin!» Nagu oleks keegi mulle piitsaga virutanud: kas tõesti võis Tema niimoodi ütelda? Ent minu imestuseks polnud Teda kusagil. Asjatult otsisin Teda kõikjalt, mu kurku tõusis klimp. Kas ma tõesti olin Ta kaotanud? Sööstsin tagasi väljakule ja toomkirikuni. Mul polnud lihtsalt jõudu jalge ette vaadata, kogu ihu oli valu täis ja peas torkis nagu nõeltega. Põlved nõtkusid.

Siis korraga nägin Ta jalgu. Jalad tegid ebaühtlasi samme — kord väikesi ja kiireid, siis pikki ja aeglasi. Äkki jäid nad seisma ja ma mõistsin, et Ta nägi mind. Toomkiriku trepist pikkamisi üles astudes tundsin, et ma üleni põlen. Kirik oli tühi ja pime. Millegipärast sööbis mulle mällu üksik päikesekiir. See tungis läbi akna ja sädeles ristil. Mulle näis, et võin iga hetk kukkuda. Ja siis valdas mind koletu hirm, mul hakkas külm, tuli tahtmine põgeneda kaugele, hästi kaugele!

Astusin üha kiireneval sammul kiriku kõige pimedama nurga poole ja tundsin kogu aja, kuidas sammud mulle järele jõudsid. Lõpuks tundsin Ta hingeõhku oma kuklal. Enam ei suutnud ma ennast valitseda. Sirutasin käed külma samba poole ning Ta pidi mind toetama, sest muidu oleksin ma maha kukkunud. Ta hakkas nii kiiresti itaalia keeles kõnelema, et ma esialgu midagi aru ei saanud. Ta hääl oli summutatud ja ebaühtlane, ma tundsin, kuidas Ta üleni värises. Ma ei teadnud, mida öelda. Seisime kõrvuti, me käed puutusid

kokku. Ma tundsin ainult, kui raskelt Ta hingab. Kirikuteener möödus meist ja vaatas imestunult tagasi. See tegi meid otsekohe kaineks. Tundmata ise omaenda häält, ütlesin kiiresti: «Te ei tohi minust halvasti mõelda.» Enamaks polnud ma suuteline. Kogu aja kõneles ainult Tema. Mu pea käis ringi. Iga Ta sõna just nagu kajas kirikus vastu. Ta mõistis seda, haaras mu käe ja surus selle oma põsele. Siis huultele. Mulle näis, et Ta ei suudle ainuüksi mu kätt, vaid mind ülesi. Ma kaotasin täiesti pea. «Lähme siit parem ära,» sõnasin. Me lahkusime kiiresti. Meid vahtisid preestrid ja palvetajad. Istusime autosse ja sõitsime. Tundsin, kuidas mind Tema poole tõmbab. See oli midagi niisugust, mille ma juba ammugi olin unustanud, mida ma juba ammugi polnud tundnud. Me mõlemad teadsime, et see pole lihtne tänavaseiklus, me kartsime teineteist puutuda.

«Me veel näeme,» ütlesin esimesena, «ülehomme sõidan ma Berliini.» Vaikides haaras Ta pea käte vahele. «Sõidame täna õhtul Monzasse,» hakkasin jälle kõnelema. Ta noogutas vaikides pead. Siis vastas: «Ma ei saa praegu teiega kõnelda, ma ei tea teie nime, me pole tuttavadki, kuid te olete mulle kõigist naistest kõige lähem. Võib ju tulla niisugune ebatavaline õnn? Te jääte Milaanosse.» Ta rääkis nüüd aeglaselt ja ma mõistsin kõike hästi. Mulle näis, et midagi mu elus muutub. Jõudsime meie maja ette. «Oodake mind mu kodu juures kella poole seitsme paiku,» ütlesin ma autost väljudes. «Mulle tundub millegipärast, et kaotan teid nüüd igaveseks,» sõnas Ta. Hakkasin naerma ja raputasin eitavalt pead. Sammusin mööda treppi oma korteri poole. Kuulsin, kuidas auto minema sõitis. Mul polnud kaua jõudu oma korteri ukse taga helistada.

Aeg venis. Mulle tundus, et ma ei jõua seda poolt seitset ära oodata. Panin endale parimad riided selga. Kammisin peegli ees kaua juukseid. Tahtsin välja näha ilusam kui tavaliselt, kuid nägin välja palju halvem. Tahtsin olla huvitav. Ehkki mul on tugevad baleriinijalad, kartsin, et nad mind ei kanna. Kui ma alla läksin, näis mulle, et trepiastmetele ei tulegi lõppu. Heitsin portjee juures pilgu kellale ja tõdesin hirmuga, et mu kell oli kakskümmend minutit järel. Siin puudus kümme minutit seitsmest. Mul oli väga piinlik, et olin sundinud teda kakskümmend minutit ootama. Astusin tänavale valmis lausega — *«Scusi me!* (Vabandage!) Avasin juba suu, et seda ütelda, vaatasin paremale, vaatasin vasakule, aga . . . Teda polnud kusagil!

Ma ei mõistnud äkki midagi. Vaatasin meeleheitlikult ringi.

Ta võis juhtunud olla? Ta ei võinud ju tulemata jääda? Hakkasin palavikuliselt meenutama, kuidas me kokku olime leppinud. Seisin umbes kakskümmend minutit mõeldes ja oodates. Kedagi ei tulnud. Väljak maja ees oli tühi. Korraga läks mulle selgus pähe ja mu käed hakkasid värisema. Pean sulle ütlema, et toomkirik, kus me kokku saime, kannab Duomo nime. Kui me Temaga kohtumispaiga suhtes kokku leppisime, ütlesin ma itaaliakeelse lause ning kogemata laususin ühe meiekeelse sõna. Tuli välja nii: *«Aspetti me à doma!»* Olin pidanud aga ütlema: *«Aspetti me à casa!»* Kas mõistad? Sõna *«doma»* — «kodu» ütlesin ma meie keeli. Tema aga mõistis, et peab mind Duomo juures ootama.

Formasin nagu pöörane taksosse ja sõitsin Piazza del Duomole. Hakkas juba hämarduma. Kell näitas 7.20. Seal polnud kedagi. Sõitsin koju. Takso pehmetel patjadel istudes mõtlesin, et see polnud juhus, just nii pidi see kõik minema, et me enam iial ei kohtuks. Süttisid laternad. Kas sul on niisugust tunnet olnud, et terve hoone sinu peale vajub?

Kui ma koju jõudsin, läks juba päris pimedaks, oli õhtu. Ühin hirmus nõrk. Ma ei suutnud käia, mind hoidsid püsti ainult ümberringi valendavad seinad, mille vastu võisin nõjatuda.

Ma ei jõudnud veel lõpetada mõtet: «Miks ta siis siia ei tule?», kui silmasin väljakul asuvatest majadest aeglaselt mööda sõitvat taksot. Tõmbusin kiiresti maja varju. Takso jäi peaaegu minu kohal seisma ja kellegi hääl ütles: «Ei, see pole see maja.» Tahtsin välja joosta, end rataste alla heita, kuid miski hoidis mind tagasi. Takso tegi aeglaselt ringi ja peatus peaaegu iga hoone ees. See oli raske võitlus. Kord tahtsin välja joosta, siis jälle ei suutnud enam paigast liikuda. Need viis minutit, mille vältel takso ümber väljaku sõites ringi tegi, tundusid mulle igavikuna.

Aga nüüd, mu sõber, see kõige olulisem, kõige tähtsam, mida ma öelda tahtsin: ma nägin Bogdani. Kujutle tühja randa, lõputut liivariba. Meri voogab randa ning kohiseb üksildaselt ja mõtlikult. Liival lebab siruli inimene. Ma ei näe udus ta nägu. Bogdani näojooned sulavad ilusa itaallase omadega ühte. Nurgal seisab latern, ei, see pole latern, vaid majakas, mis läbi udu mind vaatab. Kummardun liival lebava mehe kohale ja suudlen ta kohutavalt külmi huuli. Ma suudlen teda, huultele aga justkui kleepuks külma seina tahi. Inimene tõuseb jalule ja ma näen ta näost, et ta on merest jagu saanud. Ta astub mööda veepiiri ja lained hei-

davad alandlikult ta jalge ette, anudes talt hellitusi nagu loomad oma peremehelt. Inimene astub ja ta sammub müdin — ei, see pole sammude müdin, vaid hobusekabjad mis rikuvad väljaku kõrbevaikust. Ma tunnen end stepina millele langevad viljaterad ja lõokese lõõritus. Ma tunnen end oruna, milles voogavad tulvaveed. Ma tunnen end meresana, mis kogub päikesevalgust. Ma langen ta käte vahele ja tunnen ta jahedat kaela — ei, see on latern mu maja juures, ja ma nutan, nutan.

Kui ma pea tõstsin, polnud taksot väljakul enam näha. Mul oleks nagu kivi südamelt veerenud. Astusin treppi mööda üles ja aina kordasin üht ja sama nagu palvet: «On aeg koju sõita. On aeg.» Ma kirjutasin Sulle kõik üksikasjaliselt Lunasta mu patud. Ei! Seekord tegin ma ainult mõttes patu. Võid mind uskuda, ma ei vaikinud midagi surnuks. Aga miks ma seda kõike tundsin, seda ei tea ma isegi. Tänan, et Sa mu ära kuulasid. Suudlen Sind õrnalt. Sinu T.

P.S. Nüüd ehk usud, et oled mu sõber? Sest kellelegi teisele poleks ma seda seiklust jutustanud.»

XII

Lugesin selle kirja läbi, milles taassündinud naise tunded ja mõistus nii imelikult läbi olid põimunud. Viskasin pikali, sulgesin silmad ja andusin lainetele, mis mind kandsid ja õõtsutasid. Ma ei lausunud ühtki sõna, mis oleks lasknud tunnetel välja pursata, kuid võtsin peegli kätte ja jäin iseendaga silm silma vastu. «Mõtiskleme veidi,» ütlesin ma peeglile. «Mõtiskleme,» vastas see. «Kas sellest kirjast on meile küllalt?» Peegel vaikis, peites sügavad, kurvaks tõmbunud silmad. «Noh, ja mis siis edasi saab?» ei jäänud ma rahule. Selle peale peegel kohe punastas: «Rahu. Hoidke oma närve. Kutsuge appi mõistus ja jätkake niisama targalt, nagu te alustasite. Käed värisevad? Jooge vett. Jah, veiniga on vesi parem. Jooge, jooge! Suruge huuled vastu klaasi!»

Mu pea hakkas selgima. Galateia looja oli ise temasse armunud. Missugune vana lugu! «Ta armastab madrust,» ütlesin ma. «Te pole madrusest halvem,» vastas peegel. «Ta on minu!» hüüdsin ma. «Ta võib teie omaks saada, kuid jookseb ikkagi madruse juurde. Sest tema kell on löönud. Te äratasite temas tahtejõu, et oma eilsest võitu saada, ja nüüd ruttab ta madruse käte vahele nagu pilveke silmapiiri taha.»

«Aga Sev?» laususin ma pärast vaikust. «Kas siis temagi

jõustu on? See naine kuulub ju tervikuna meile.» — «Ta on tõsiusugune nagu teiegi. Teile mõlemale on antud mõistust ja tahteid, te mõlemad oskate asjade kulgu lahti mõtestada, ühitate tegutsemistahet ja võite ka palju saavutada, kuid te pole suutelised peatama seda voolu, mille ise sügavustest teile olete kutsunud.»

Ma tõusin vaikselt ja astusin avatud akna alla, kust paistis meri ja majakas. Olla arukas iseenda jaoks juba algusest peale! Kas tõesti võivad suured teod ainult valuga sündida? Ja kas on lõpuks vaja madruseks hakata? Hävitada võimalus rajada maa peal tulesädemeid ja viia need tulevikujõe kaldale?

Hommikune mereõhk oli täis hellust. Uurisin sadamat ja tänavat nagu enne rännule minekut. Eilne kahuripaat seisis reidil. Otsustasin Direktorile helistada. «Ta on juba stuudios,» vastati mulle. Helistasin stuudiosse ja meie vahel arenes järgmine vestlus:

Direktor: «Kas magasid täna sisse?»

Mina: «Kas on midagi kiiret?»

D.: «Saadan sulle kohe auto järele. Ees seisavad tähtsad tulmingud.»

M.: «Oled Bogdani asjus helistanud?»

D.: «Räägime, kui kokku saame. Ära viivita!»

Ma ei pannud telefonitoru käest. Kuulasin veel kaua, kuidas keskjaamas miski undas ja sumises. «Pange toru ära,» ütles telefonineiu. Asetasin toru hargile ja vaatasin enda ümber — kas niisuguse välimusega võib tähtsate sündmuste keerisesse sukelduda?

Nii ma seisingi uuesti mõtteisse vajununa, kuni stuudioauto mulle järele tuli. Istusin autojuhi kõrvale ja me kihutasime mööda linna siledaid tänavaid. Tuttava õllepoe ees peatas meid teine autojuht. Me lülitasime mootori välja ja astusime sisse kohtumisrõõmu pühitsema. Kolmest pudelist oli meile küllalt. Väljusime sealt veelgi suuremate sõpradena ja olime umbes viie minuti pärast kohal. Stuudio esimene filmioperaator seisis aparaadiga nurgal. Tema abi hoidis statiivi. Kantselei oli täis saginat, telefon helises vahetpidamata.

Direktor jooksis mööda kabinetti edasi-tagasi, andes korraldusi inimesele, keda kabinetis polnud. «Kutsuge veel kroonikafilmi operaator,» karjus ta kätega vehkides. «Võtke «Vene-Balti» auto! Otsekohe. Kamandama hakkab teid tema,» Direktor osutas minule. «Istu, komandör!»

Kuju kadus akna tagant ja õuest kostis ta läbilõikav hääl. Ma istusin.

«Kuula nüüd, asi on niisugune: täna saabub välisasjade komissar. Homme hommikul tuleb aga ristlejaga Türgi minister. Järgneb nõupidamine. See on vaja filmida ja film lisada sellele kokkuleppele, mis kohtumise ajal sõlmitakse. Keda sulle abiks anda?»

«Täna tulen ma toime nende kahe filmioperaatoriga, kelle sa mulle juba loovutasid. Kas sa saatsid mehed tõmbama prožektorijuhtmeid villasse, kus kohtumine toimub?»

«Selle pärast ära muretse. Saad vajaliku tugevusega voolu.»

«Ja kas laboratooriumile on antud käsk ilmutada ja paljundada mu negatiivid otsekohe, väljaspool järjekorda?»

«Seda võid neile ise öelda. Rong saabub poole tunni pärast.»

«Kas sa Bogdani pärast helistasid?»

«Ei midagi tähtsat, kuid teda ei lasta välja, enne kui materjal ta kohta kokku on saadud.»

«Siis tuleb ta käendusele võtta. Ta on Sevile filmimise ja minule stsenaariumi jaoks vajalik. Lõpuks tuleb see laev ju veel ümber ehitada.»

«Ma juba saatsin Sevi koos selle laevaga kus kurat. Oleks mingisuguse rumaluse välja mõelnud. Võtke lodi ja tehke sellega film valmis. Ma ei luba rahva raha tuulde pilduda.»

«Sa oled ehk üleüldse selle filmi vastu? Sa ehk tahad alati meie inimesi ainult katkistesse vammustesse ja tikitud särkidesse riietada? Filmida kannatusi, õnnetuid inimesi, ööbikuid ja lõpmatuid rännakuid kodumaalt võõrsile, sunnitööle, ikkesse, põrgusse? Kas arvad, et meie ei suuda oma laeva ankrut hiivata ja purjesid tõsta? Et meie pole vaimult tugevad ega teotahtelised laulmaks lõbusat laulu kaugetest maadest, taeva siniavarustest, uue vaimsuse reibastest soovunelmatest? Kas arvad nii?»

«Oh sind küll, kui keevaline sa oled! Olen ju ise vana meremees. Ja meie meremehed olid esimestel revolutsioonibarrikaadidel.»

«Ja kuna sa meremees olid, siis sellepärast soovitadki võtta lodja ja jätta selle ümber ehitamata? Sa ehk polegi oma elus purjesid näinud?»

«Purjesid olen näinud.» Direktor solvus. «Ainult mis me pärast selle laevaga peale hakkame? Kas rajame oma filmilaevastiku?»

«Anname ta üle merekoolile. Olgu nendel oma vanaaegne laev.»

«Aga miks ei võiks me siis koolist ajutiselt mõne vana laeva võtta ja seda filmida?»

«Selle peale pole me tulnud. Aga kool on praegu tervenisti merel ja ega nendel polegi niisugust suurt laeva, nagu meil vaja läheb.»

Heitsin pilgu kellale ja jätsin vestluse otsekohe pooleli. Rongi saabumiseni oli jäänud ainult veerand tundi. Ehkki jaam oli siinsamas lähedal, istusin siiski kiiresti autosse ja hüüdsin minema. Teel seletasin operaatoritele, mida me tegema hakkame, ja kirjutasin sedeli laboratooriumile negatiivide kohta.

Päev oli pilvine. Iga hetk võis pilv pilvega kokku põrgata ja sadama hakata. Ent pilved tõmbusid taevas koomale nagu merelained üksteise alla ujudes, ja siis valgusid kaamelite siluetid laiali, nende asemele aga kujunesid paadid ja laevad, mis purjedeks taeva sinised laigukesed jätsid. Paadid moondusid jõe kohale tõusvateks tornideks, paistis kellegi hiigelkäsi ja terav piik. Tahtsin juba kogu selle kõrgustemängu lindile võtta, ent viimasel hetkel taipasin, et seda näen vaid mina ja et filmikaamera objektiiv vaevalt küll midagi selletaolist tabab. Saabus rong.

Unustasin oma filmioperaatori ja kiindusin silmadega vagunisse, kust pidi välja astuma see, kelle portreesid ajalehed peaaegu iga päev ära tõid. Pidi välja astuma inimene, kes oli toonud siia türklasega kohtumisele tohutud plaanid ning need ajalehtede jaoks rahuliku naeratuse ja ametliku kõne varju peitnud. Ma teadsin, et niisugused inimesed, nagu seegi, kes tulema pidi, on oma eluga vähemalt kakskümmend aastat ees, ja tahtsin oma silmaga näha, missugune ta on. Vagunist väljus komissar.

Filmioperaator sakutas mind õlast, sest seisin just objektiivi ees. Otsekohe hakkas filmikaamera surisema. Mul tarvitses ainult kuulda seda muusikat, kui ma sedamaid oma selnenud pürgimused unustasin ja vagunist väljaastunud inimest ainult kui filmivõtete materjali hindasin. Tõttasime koos operaatoriga ette, jäime kõrvale seisma, jooksime trepile ja väntasime ülalt, panin operaatori pagasikärule ja käskisin tal perrooni filmida, ise aga lükkasin käru mööda asfalti.

Komissar naeratas lahkelt teda vastuvõtnud inimeste summas mööda perrooni sammudes. Ta oli üle viiekümne, pika nina, stepitatarlase kavalate silmade ja väga kuulekate huultega: need võisid alati rahulikuks jääda või meeldivalt ja alati ühteviisi naeratada. Raev, vihkamine, ärevus ja teised

taolised omadused neile huultele ei sobinud. Nad kätkesid miljonite inimeste saatusi, raevu-, hirmu- või ärevusgrimasse võis rikkuda kogu rahulike päevade poliitilise tasakaalu. Komissar naeratas. Jaama ees ootas teda filmikroonika operaator, kes komissari filmis, kui too auto juurde astus. Samal ajal kihutasime meie villasse, kuhu komissar pidi elama asuma, ning jõudsime filmida hoonet, uksesilti ja lõpuks ka komissari ennast, kui ta parajasti jaamast saabus. Võtsin ühelt diplomaadilt homse kohtumise kava ja sellega mu töö lõppeski. Sõitsin stuudiosse, filmilaboratooriumi.

Stuudios kohtasin ma Sevi.

«Sev,» teatasin ma, «homme varahommikul saabub saadetud masse ristleja «Ismet».»

«Täna õhtul jätkub meie vestlustund,» vastas Sev, «tulge vanasse kohta.»

«Aga Bogdan?»

«Ta lubati välja lasta. Aga kui ei lasta, arutame esialgu omavahel. Tuleb teised ära kuulata. On vaja kokku võtta . . .» Sev lahkus lauselõppu kaasa viies.

Avasin ukse ja astusin üle läve.

Kemikaalide ja pirniessentsi lõhn täitis kõiki tube ja koridore. Kõikjal, kuhu sa ka ei vaadanud, läikisid filmirullid. Nii negatiiv- kui ka positiivfilmid kuivasid trumlitel, siis viidi nad raamidega ilmutus- ja fikseerimisruumist pesupaakidesse, kust negatiivirullid läksid paljundusseadmesse, mis töötas punase tule valgel. Filmilindid lebasid laudadel kaartides ja ümmargustes metallkarpides, samuti montaažilaua kerirullidel. Vahetpidamatu rullide ja suurte kuivatustrumlite surisemine, vee loksumine pesuruumis — see kõik kõneles selle inimtööliigi erilisest iseloomust. Meeldiv terav lõhn liitus hulga igasuguse tugevusega helidega. Lindil said surnud pildid elavaks ning silm võis juba elu tuttavat hingust eritleda.

Kuni mulle raudteejaamas võetud filmilinti ilmutati, sobrasin ma kätega suures filmikorvis. Armastasin neid olmelõike sõrmedega katsuda ja nende lõhna sisse hingata.

Õhtu kattis aknad tumesinise eesriidega. Niisugune mõttetulv sünnib üksnes noores eas. See tekib igast kokkupuutest, tungib kõikjale ja helisev aeg jõuab sellele vaevu järele. Ning tundub, nagu lendaksid postid maanteel vastassuunas, nagu häälitseks taeva all stepikotkas ja avaneks silme ees hiigelhorisont, ning juba ongi näha, kuidas üksiku pilve vari mööda haljast aasa ja jõe kilgendavaid käärusid liugleb.

Päev oli õhtul. Ma lonkisin rannas ja lamasin soojadel

kividel. Ootamatult juhtusin muinasjuttu kuulma. Seda rääkis väike tüdruk vistrikulise näoga poisikesele, keda ta minu lähikonnas kivi taga lõbustas. «Emal oli kolm poega, kaks neist läksid kooli, kolmas aga istus rannas. Vaatab — tiir lendab. Lendab ja nutab. Lendab ja häälitseb kaeblikult. «Miks sa, tiir, nutad?» — «Miks ma ei peaks siis nutma, miks ma ei peaks kurvastama, kui olen kaotanud ema ja mul pole enam kedagi, kes mulle kala püüaks ja mind lainetel kiigutaks.» — «Läki siis minu ema juurde!» Ja nad läksidki kahekesi — poeg kõndides, tiir lennates. Tiir jõudis kohale ja poeg saabus pärale. «Kelle sa siia tõid?» küsis ema. «Tõin tiru merelt. Las minagi hakkan nüüd koolis käima, tema aga minu asemel mere kohal lendama. Selle eest võtame ta endale pojaks.» Ema hakkas rõõmuga nutma. «Käi, ka sina, pojake, koolis, tiir aga lennaku mere kohal.»» Mind nähes jäi tüdrukuke äkki vait ja viis oma hoolealuse minema. Laiskel veeresid vahetpidamata rannaribale. «Ja kolmas istus rannas,» meenutasin ma muinasjuttu.

Tramplaeva ja kuunari peremees — see nimetus andis talle peale omandusõiguse kahele purjelaevale veel õiguse esimesena sõna võtta meie kambas, kuhu kuulusid kaluriteenalik, Stella, Muhha, Polja, Sev ja mina. Punkri peremehe oma arvestusest välja jätta, sest tema sõelus kogu aja ringi, nii et teda oli raske meie pere alatiseks liikmeks pidada. Ja niidse oli tema sõnavõtt ette nähtud lõpus.

Õhtu algas muretu lõbutsemisega. Iga sõna kutsus esile naerupahvaku. Kalur naeris, silmad kinni, ja kaagutas nagu kana enne munemist. Tramplaeva peremees hoidis kõhtu kinni ja justkui väristas seda, tuues kuuldavale niisuguseid heledaid ja läbitungivaid helisid, et tundus, nagu mängiks ta isendal lõõtspilli. Tüdrukud aga aina kiljusid ja kilkasid. «Ai!» hüüdis Stella. «Oi!» karjus Muhha. «Hi-ih!» piiksus Polja. Lisaks sellele lasid nad kuuldavale hulga sisisevaid hääli, kiunusid ja aina pühkisid naerupisaraid. Sev ja mina — meie kohta võis ütelda, et naersime nagu intelligendid, kartes niisugust ebaharilikku tunnet, nagu rõõm, välja paista lasta.

«Kodanikud,» ütles tramplaeva kapten, surudes laua all Polja käe asemel minu oma. «See dokumentideta volask jättis jutu pooleli sellest, kuidas ta Magalhãesi väinast läbi tuli. Mina kui vana meremees ühinen eelkõnelejaga. Jah, teepoolest — viimnepäev ja põrgu.»

Me kõik naersime seda, et ta mängis minu käega, silitas seda õrnalt ja võttis läbi kogu armumänguaabitsa, märka-

mata, et see polnud Polja käsi. Temale tundus meie nael[illegible] vaimustusavaldusena ta teravmeelsuste puhul, mees [illegible] lausa õitsele ja pajatas oma lugu edasi.

«Katsugu keegi mulle ütelda, et ma pole iial noor [illegible]. Et ma ei teadnud, kustpoolt tuleb niit tüdrukule nõela pista. Katsugu keegi mulle ütelda, et ma olen ainult tramplaeva peremees, muud midagi! Sellel teen ma, ausõna, kõrvad tuliseks. Teen kõrvad tuliseks! Käige kogu rannik läbi — [illegible] Kozlov, Kaffa, Türgi rannad kui ka Oleški — ja küsige igaühelt, kes oli rannas peremees nii aastat ... kolmkümmend tagasi. Vannun jumala nimel, et kuulete minu nime. Ma [illegible] tundnud siis maad jalge all, nagu oleksid ümberringi olnud ainult udusuled ja õhk. Olin noor ja lõbus, armastasin hästi süüa, magada ja lasta kõigil ranna kaunitaridel oma kihe raid sugeda, sasida ja muid lollusi teha. Mind suudeldi alati silmile, et ma ei leiaks teed teise neiu südamesse, kes polnud mind veel suudelnud. Talitasin igaühe meele järgi ja olin kõikide isand ning käskija.

Te muidugi mõistate, et niisugune olukord ei võinud kaua kesta. («Kalla mulle klaasike maaverd, peremees!») Ma libastusin siis, kui polnud isegi veel õiget külma olnud, rääkimata jäärst, — ümberringi sahisesid alles lehed ja ööbikud [illegible] lendlesid ning laulsid nagu käsu peale. See oli sihvakas plika, veidi kõõrdsilmne, parajalt lõbus ja parajalt nukker. Istusime temaga paati, sõitsime merele, heitsime kõrvuti paadi põhja pikali ja lebasime kuni koiduni või kuni auriku hoiatava signaalini. See oli niisugune aeg, mis haarab ükskord kõiki, kes esmakordselt armuvad. See ei kordu enam iial, ka siis mitte, kui saaksite kõiki huuli suudelda või armuteaduse kõik koolid läbi käia.

Ma näen, et te ei mõista, milleks neid minu pihtimusi vaja on. Aga olge rahulikud, mul on meeles nii laev kui ka tagasisõit kodumaale. Laske mind ainult edasi jutustada, teie ärge kuulake, muidu võin ma segi minna.

Saime merelainetel nii palju kuuma armastust maitsta, et need kohad veel praegugi fosforselt helklevad. Lühidalt öeldes, olin päris hull. Olin kõigi omastega riidu läinud ja lonkisin terved päevad linna ääremail ringi. Õhk oli täis kevadist ärevust, tuul ajas tolmupilvi üles ja veeretas neid mööda teid ja jäärakuid. Tolm tungis mulle suhu ja ninna, särk oli higist märg, jalgade külge aga olnuksid nagu mulla kotid seotud. Niimoodi päev otsa ringi lonkinud, süttisin ma õhtuks veel enam, olin tulvil tuld ja kirge. Pea ees, hüppasin ma sadamas merre ja meri pesi mu tolmu ja mustuse maha.

[illegible] haaras mind niisugune igatsus oma neiu järele, ta käte [illegible] käsile järele, et mul võttis hinge lausa kinni, peas aga oli [illegible] asemel sädelev sulamass.

Ükskörd ei tulnud mu neiu kohtamisele. Ootasin tunni. [illegible]otasin teise veel, märkasin, et noorkuu hakkas pilve taha [illegible]uma. Ruttasin siis nende maja juurde. Akendest ei paistnud [illegible] valgust, maja oli pime. Jäin ukse kõrvale seisma. Äkki [illegible] avanes ja oleks mu peaaegu jalust maha paisanud. «Ah, [illegible] sina?» ütles keegi naine jahmunult. «Noh, tule siis, [illegible] sisse.» See oli tüdruku ema. Ma ei leidnud sõnu küsimiseks. «Tule, rumaluke,» ütles naine silmi pühkides, «mina [illegible] veskri järele.» Ta läks. Nõjatusin nagu joobnu vastu [illegible]. Uksest astus välja mees, ta isa, hoides märga [illegible] käes. Tundsin rasket verelehka. «Mis see on?» pärisin [illegible] külmast võbisedes. «Lähen matan selle puntra kuhugi [illegible],» ütles ta kumedal häälel. Astusin majja. Küünlaleek [illegible] end minu poole. Tares valitses hämarus. Kui mu [illegible] pimedusega harjunud olid, nägin, et neiu lebab [illegible]. «Astu lähemale,» kuulsin ma ta raugevat häält. [illegible] ainult kahekesi. «Kas sa armastad mind?» küsis ta. [illegible] lavatsi ette põlvili. «Tasa. Mul on valus,» sosistas [illegible]. «Mis sul viga on?» — «Tühiasi. Olen suremas. Ärme raisake hetki. Ma sind väga, väga ...» — kramp nööris ta kurgu [illegible] — «armastan,» naeratas ta valuliselt. «Jutusta mulle [illegible] ja meie paadist,» palus ta. «Ma pole elus iial õnnelikum olnud. Palveta, et ma ei sureks! Ma hakkan alati su [illegible] käima. Panen käed su kaela ümber ega lase enam [illegible]. Palveta!» Ma palvetasin, tagusin otsaesist vastu põrandat, põimisin palvusesse sõimu ja needusi, palvetasin, paluin, töötasin ja samas salgasin jumalat, kuid mu palved ei [illegible]. Neiu suri veel samal ööl. Sain teada, et ta oli isaga [illegible] käinud ja keegi, ilmselt valvur, oli teda tulistanud.»

Tramplaeva peremees vaikis ja rüüpas raskelt ohates [illegible].

«Kui ilusasti te jutustasite!» sõnas Polja.

«Igal inimesel on elus juhtumeid, mida ta ikka ja alati meenutab ja mida ta kõige paremini jutustada oskab.»

Me ei saanudki selgeks, kes seda ütles. Võimalik, et igaüks meist mõtles nii. Vaikisime, andes tramplaeva omanikule võimalust jutustust jätkata.

«Läksin siis kloostrisse,» kuulsime lõpuks ta häält. «Mul [illegible] siin ilmas enam ühtki soovi ja ma ei tahtnud enam [illegible] mõtelda. Klooster asus mägedes, ümberringi met-

sad ja kaljud. Pisike õu, väike kirik, üksik kellatorn, kaljudesse raiutud mungakongid, aknaavad lubjaga üle võõbatud. Üle õue voolas väike oja, mis sai alguse külmast mägiallikast. Vesi vulises nii talvel, kui mäenõlvadel lõõskas tuul, kui ka siis, kui väljas valitses halja suve soojus. See sulisev ojake muutus all orus tõeliseks jõeks, mis kobrutas üle kivide, langes kosena alla, paisus suureks ja kohises kõvasti ning ähvardavalt. See ojake oli kloostri ainsaks elavhingeks. Loopisin sinna laaste ja vaatasin, kuidas need alla patusele maale ujusid.

Klooster oli vaene ja seal elasid ainult vanad ätid. Kord kuus toodi siia alt, selle pühamu osakonnast, toiduaineid. Kõneldi, et all asuvad kloostrid on rikkamad, et neil on palju maad ja tasuta töölisi ning nad elavad selle arvel, mis vaene, aga jumalakartlik ja püha mägiklooster neile teenib. Koos toiduainetega toodi meile terved koormatäied palvuraamatuid, mida me tasandiku pattude eest palvetades iga pidime lappama. Siis tulnukad kadusid, ning me jäime jälle üksinda kõrgele maa kohale, ümbritsetud läbipaistvast õhust, kaljudest ja rohelistest metsadest. Varahommikuti kutsus kell meid kirikusse, selles madalas hoones võttis viirukisuits meil lausa hinge kinni. Siis me sõime ja puhkesime. Seejärel helisesid meie väikesed kirikukellad taas, kutsudes palvusele. Need helid ujusid metsade kohal justkui kullatud laevad ning tasandikul võtsid inimesed mütsi peast, öeldes: «Mägikloostri kiriku kellad helisevad mahedalt.»

Algul tundsin ma end nõnda, nagu oleksid mu trummihinnahad läbi torgatud. Mägede helisev hääletus tundus mulle põrgu igavese vaikusena. Uued kaaslased võtsid mind häid vastu. Noorim neist oli üle seitsmekümne. Isegi see, kes kokaks oli, sidus oma pika valge habeme isuäratavate pottide kohale kummardudes kaela. Mul soovitati endale ise kalju sisse elamu raiuda. Ma töötasin kaua, elades samal ajal järk-järgult sisse kogu poolesajamungalise pere elurütmi. Nad käisid sageli mu juures, küll üksinda, küll paari kaupa, istusid eemal ja pomisesid palveid. Kadedusega seirasid nende silmad mu lihaseid ja tööst punetavat nägu. Ja mida rohkem aega edasi, seda sagedamini katkestasid nende palvust ohked. Nad kadestasid mu noorust ning jõudu ja meenutasid seejuures oma patte, mis nüüd, vanaduses, neile nii magusad tundusid.

Ma raiusin endale kaljusse kongi ja asusin sinna elama. Kord kuuvalgel ööl ärkasin ning märkasin, et mu elamu sar-

[illegible] üllatavalt kajutiga. Isegi lakke olin ma juhuslikult [illegible] niisugust jätnud, mis kajuti laetala meenutas. Lagi oli [illegible]. Aknaava olin ma raiunud illuminaatorikujuliseks. [illegible] meenutas koid, see oli niisama kõrge ja mugav. Tol ööl [illegible] saanud ma üldse sõba silmale. Tundsin nii suurt igatsust [illegible] järele, et veetsin pool ööd akna all istudes ja magavate [illegible]ude piimjas udus merelaineid kujutledes. Vastu hommikut jäin siiski magama ning nägin tavatuid unenägusid.

Ühustasin teile ütlemast, et igasugused rasked tööd veeretäi minu kui kõige noorema kaela. Hommikuti ja õhtuti pidin [illegible]ma kellalööja ohkeid kuulates tornis kelli helistama. Siis [illegible]sin metsas ja korjasin köögi jaoks risu. Koos arulageda [illegible]ungaga, kes ammugi juba mälukaotuse all kannatas, pühkisin ja korrastasin konge. Vedasin sinna vett, siis koristasin [illegible] ning jälgisin allikat ja hooldasin haudu. Mu elu kulges [illegible]lussa inepäraselt. Kõik mungad olid maiste pattude pärandusena halgused kaasa toonud. Paljud põdesid hemorroide ning [illegible]almistusid oma ihu järjekordseks talitluseks otsekui hirmsaks põrgupiinaks. Nende vanu luid-konte vaevas jooksva, paljud kandsid ihusuretamisahelaid, nende all aga olid hirmsad paised ja kärnad, paljusid piinasid pöörased paljaste [illegible]erukite nägemused, ja siis nägin ma oma akna taga nende [illegible]levaid silmi. See klooster meenutas haiglat, kus kõik ootasid rõõmuga väljakirjutamist vabadusse, selleks vabaduseks [illegible]ga oli too teine ilm — surm.

Hakkasin tasapisi oma armastuse- ja meeleheitevalust üle [illegible]saama, mind meelitas tasandikuelu, ja nagu vastukaaluks [illegible]sellele lõin ma kellatornis seistes kõigest jõust kelli. Hakkasin unistama merest. Nägin teda kõikjal. Pistsin käed allikasse ja tõstsin nad kohe suu juurde, just nagu lootes, et vesi on soolane. Kord metsas hagu kogudes sattusin ma kloostrist [illegible]sna kaugele. Minu ees kerkis paljas mäetipp, kus kasvas üksik mänd. Näen praegugi seda võluvat kooslust. Mingi jõud nagu vedas mu mäkke, männile lähenedes ma lausa roomasin kividel. Veetsin ta all mõne hetke jalgu puhates ja nii lähedasena tunduvat sinitaevast silmitsedes. Ja siis ma äkki [illegible]tajatasin rõõmust: kaugel all oli mererand, ja nii kaugele kui [illegible] silm ulatus nägema, häilis sinimeri. See tundus mulle [illegible]enneliku märguandena. Samal ööl põgenesin ma kloostrist.

Oleme harjunud pidama kodumaaks maad, kus ema meid on sünnitanud, kus rõõmus või kurbuses üles oleme kasvanud ja [illegible]ala maailma tundma õppinud. Minu kodumaa on meri, ja [illegible] mõistate, kuidas ma mägedest mööda jalgradu ja läbi padriku alla mereranda tormasin. Ma ei tea, kuhu kirja mind

hiljem kloostris pandi — kas nende hulka, kelle hundid tüdrukideks on rebinud, või nende hulka, kelle on neelanud mäng sagin.

Rannas leidsin ma aerudeta paadi ja purjed. Järgmisel nädalaks saigi see mu eluasemeks ja ma tundsin oma taas leitud elust suurt mõnu. Leian, et iga laev võib enda arvele kirjutada kodumaale kippuvate inimeste rõõmu.»

Maad võttis vaikus. Sev ja mina ootasime, et keegi võtaks avaldaks oma arvamust meie plaanide kohta. Märkasime, et Polja kibeleb kõnelema. Ta läks näost punaseks ja vaatas meid kõiki abitult, kuid ei söandanud suud lahti teha. Siis julgustas teda ja ta jutustas oma lühikese loo, millega tahtis valgust heita ühele seni puudutamata tahule.

«Kui ma alles tütarlaps olin,» alustas Polja ja läks ülest punaseks, «oli mul austajaks keegi sõjavang. Ta oli ilus poiss ja mina olin siis hästi noor. Me hakkasime koos käima. Tüdrukud soovitasid mul ta maha jätta, sest kindlasti on tal kodus naine. Ma ei võtnud kedagi kuulda ja nad kõik naersid mind. Me tahame ju kõik mehele minna ja lapsi sünnitada, et tunda, kuidas tillukesed käekesed meid rinnust tirivad ja piima nõuavad. Armastasime teineteist nii kangesti, et ma varsti hakkasin rasedust lootma, teisi mehi ei lasknud ma endale ligi. Mu kallim kutsus mind oma *Liebchen*'iks. Päeval töötas ta kusagil, sest ta oli intelligentne mees ja aristokraat. Kui ma temast veidi rohkem aru saama õppisin, kuulsin, et ta oli oma kodumaal vangis istunud ja sõjas end vabatahtlikult vangi andnud. Ma istusin ja õmblesin päevad läbi nagu mõni tsaaritar.»

Polja nägi tõepoolest välja nagu mõni muinasjutuprintsess. Ta oli õrn, nõtke ja kahvatu. Ta meenutas helge helesinise õiega taime. Ainult et hääl oli tal viinast ja tubakast kähisema hakanud. Me kuulasime teda kõik tähelepanelikult.

«Märkasin, et see mees öösiti ei maga. Aina ohkab raskesti ja rähkleb voodis öö otsa. *«Heimat!»* oigas ta ikka jälle. *«Heimat»!* Algul mõtlesin, et see on ta naine, hiljem selgus tema, et see tähendab kodumaad. Tema piinles ja mina piinlesin koos temaga. Ühtelugu tõusis ta voodist, jõi vett, vaatas pimedasse aknasse, käis paljajalu toas ringi, astus siis minu juurde ja rääkis midagi hästi pikalt. Ma teesklesin, et magan. Siis heitis ta ettevaatlikult mu kõrvale, et mind mitte äratada, ja pani mu käed endale kaela ümber. Ma nutsin siis. Ma teadsin, et see ei tõota midagi head. Ja ühel heal päeval ei tulnud ta enam mu juurde, lasi jalga oma kaugesse *«Heimat'*isse.»

Polja langetas pea kätele ega tõstnud seda enam, kuni ta oma jutustust lõpetas.

«Kodumaale minek oli valus, seetõttu ta ju kaotas minu! Kas ei saaks üldse kõiki kodumaid ära kaotada? Et kõrvetada juhiss rauaga välja see valu ja kõik inimesed maailmas õnnelikuks teha. Ma arvan, et pole vaja tagasi lasta neid, kes kord oma vennad on reetnud.»

«Aga kui nad merre on uppumas?» küsis keegi.

«Siis tuleb nad kui uppujad päästa. Sest inimene peab teistele inimesele kaasa tundma. Kas on kellelegi antud õigust samasugust inimest, kui ta ise, surma saata?»

Kalur hakkas irooniliselt ja põlglikult naerma.

«Iga plika hakkab siin oma seadusi maksma panema! Sinu asi on paremini poisse rahuldada. Võib-olla on minu poeg kusagil seal hukkumas? Kas mul peab siis tema jaoks mõnest sunnast kahju olema? Sind, litsi, on käperdanud kõik, kellel selleks vähegi soovi on olnud, nüüd aga tõstad sa häält? Sul tuleks saba üles kerida ja õpetada, kuidas rääkima peab! Meenutad armastust, sõjavangi, vesistad silmi?»

Nüüd kargas Sev oma kohalt püsti. Ta käratas nii valjusti kalurile peale, et kõrtsi peremees klaasi põrandale pillas, kaluril aga viimane sõna kurku kinni jäi.

Saabus vaikus. Rahulikult ja vaikselt käskis Sev kalurit oma viimaste sõnade pärast vabandust paluda.

«Mitte mingil tingimusel!» süttis kalur.

Siis tõusis ka tramplaeva peremees oma kohalt. Mina lähenesin kõrvalt ja tõmbasin kaluri alt tooli ära.

«Niisugused te siis olete!» hüüdis kalur.

Sev tõstis käe ja palus vaikust.

«Ma ei ehita oma laeva hoopiski mitte sinu poja jaoks, kulla mees. See laev on filmi ja merekooli jaoks. Ustavate noorukite jaoks. Tõsi, nad ei kohku viskamast päästevööd paljudele niisugustele inimestele, nagu seda on sinu poeg, sest noorukid sõidavad laevaga ja nad võivad oma suuremeelsust ja jõudu ka igandirusudele näidata. Nad sõidavad ju uue laevaga! Sulle ütleb see vähe. Sa haavasid praegu inimest. Su räpane molu sülitas tema nagu millegi vastiku peale. Las ta siis kuulda kohe su vabandust!»

«See jääb teil nüüd küll kuulmata!»

Tramplaeva peremees lõi esimesena. Siis hüppas ka Sev sinna juurde. Nad peksid teda senikaua, kuni kaluril endakaitseks jõudu jätkus. Lauad olid lõhki löödud, toolid mööda tuba laiali paisatud, ukse alla kobarasse kogunenud tüdrukud kiljusid. Mina aga jälgisin, kas äkki ei tule minulgi

lahingusse lülituda. Lõpuks andis kalur alla. Võtsime tal kõ mekesi natist kinni ja viskasime ta uksest välja.

«Ta oli mulle juba ammu vastumeelt,» ütles kõrtsi pe mees, «ja mul on hea meel, et ma talle seda nagu kord kohus välja ütlesin. Laevaks tuleb muidugi võtta niisugu alus, nagu kuunarbrikk, mitte brikk. Erinevad nad aga poolest, et brikil on mõlemad mastid raapurjedega, kuun brikil jälle fokkmast raadega, grootmast aga kahvelpur dega. See annab laeva välimusele palju juurde ja õpet noorukeid nii raade kui ka kahvlitega tegutsema. Minu ar tes näeb kolmemastiline kuunarpargas merel ilusam v kui kahemastiline kuunarbrikk. Kui mul oleks nii tramplaev kui ka kahemastiline kuunar, siis ehitaksin tingimata viim ümber kuunarbrikiks, see tähendab paneksin raad fokk mastile.»

«Kas teil siis praegu kuunarit ei ole?» küsisin mina. «Mei öeldi, et teie olete nii kuunari kui ka tramplaeva peremees?»

«Tramplaev on mul veel olemas, kuid see on juba van kaloss, ehkki ma teda väga armastan. Kuunar aga pand põlema ja uputati sõjas.»

«Aga lubage, et me teid edaspidi ikkagi kuunari pere meheks kutsume.»

Meremees lasi vaikides mõne hetke mööda, mis min küsimusele vastamiseks vajalik oleks olnud, ja kõneles edasi:

«Olen silma heitnud lodjale «Tamara». See oli kunagi suurepärane alus, kuid sattus halva peremehe kätte. See sama, kes nüüd lasteloo pärast kinni istub. «Tamara» ehitas esmaklassiline meister. Teda võib kergesti ümber seadistada, korrastada trümmi, talle uue kiilu alla teha, uued mastid peale panna — kaks tükki, nagu igal korralikul kahemastlisel alusel olema peab.»

«Kas arvate, et me just niisugust laeva vajame?» küsis Sev mõtlikult, pärast kaluriga peetud lahingut raskelt hingates.

«Ainult kuunarbrikk. Homme vaatame selle lodja üle. Lubage ainult, et saaksin remondi- ja ümberehitustöödest ka ise osa võtta.»

Me tõstsime veiniklaasid: kuunari peremees, Sev, Polja, Stella, Muhha ja mina. Kõrts meenutas sel hetkel millegi pärast sepikoda, kus tegutseb võlusepp. Kõrtsi peremees võttis sõna ja teda kuulasid kõik:

«Tõstan klaasi vere ja tule terviseks. Meretaguste tüdrukute terviseks. Kuunarbriki ja musta lõhnava türgi kohvi terviseks.»

Me jõime ja suudlesime üksteist. Seejärel lahkusime kõrtsi.

jäi. Ukse ees lamas inimene. Ta magas magusasti. Astusime lamajast üle ega pööranud talle esialgu tähelepanu, arvates, et tegemist on kaluriga. Ent kui olime tikust tuld tõmmanud, tundsa, et see on Bogdan, kes oli maani purjus, peaaegu et teadvusemärkuseta. Tüdrukud viskasid talle kaks pangetäit vett peale.

«Puhh! See olete teie?» pomises Bogdan. «Mind lasti tahaks ning rõõmu pärast jõudsin ma suurivaevu siia roopata. Muuseas, teie punapäine vuhva on välja ilmunud. Luuüle siin kogu aja mööda tänavat ringi ja otsis teid.» Viin võtlis Bogdani üle taas võimust ja ta vajus jõuetult kokku.

XIII

Välisasjade rahvakomissar seisis kaldal, pilk suunatud sinisele mereavarusele. Tal oli seljas hall armeesinel, millel sadelesid armeekomandöri tunnused. Teda piiras hulk inimesi — Valitsuse ja Linna esindajad, sõjaväelased ja ajakirjanikud. Keegi ei julgenud vaikust häirida. Peade kohal väravakaarel lehvisid lipud, siitkaudu pidi oodatud külaline kaldale astuma. Poolesaja sammu kaugusel vahtkonna rivi taga sagis vaikiv rahvahulk. Kõrval sätendasid kasina päikese paistel orkestri litaurid ja ootasid pringid trummid. Orkestri taga oli üles rivistunud auvalve.

Komissar seisis mõtlikult, käed sineli taskus. Pärast halvasti magatud ööd tundis ta kerget väsimust — vanadus oli talle juba järele jõudma hakanud. Ainult mõistus, see igavene valitseja, töötas katkematult. Esiteks tuli leida sobiv sõnavalik, mida Türgi ministrile ütelda: «Austatud härra», sinele naaberriigid», «ühised piirid», «majandushuvid», «mul on rõõm tervitada kallist ja austatud külalist». Komissar meenutas, kuidas ta tolle türklasega Šveitsis juba oli kohtunud. Nad olid justkui juhuslikult kokku saanud, ent selle kokkusaamise oli korraldanud teenistusvalmis hotelliperemees. Kohtumine oli kestnud vaid mõned minutid, sest kardeti kõikjal sagivaid reportereid ja nende fotoaparaate. Sellegipoolest olid minister ja komissar jõudnud teineteisele otsa vaadata. Inimestel, eriti diplomaatidel, on välimus väga oluline. Nüüd, pärast nii ühe kui teise paljusid tööaastaid, pidid rahvakomissar ja minister kohtuma pikemalt.

Selle ajaga, mis diplomaatide kahte kohtumist lahutas, oli rahvakomissar oma maa nime jõudnud poliitilistes ringi-

des kõrgele tõsta. Ent ka minister polnud aega raisanud ta oli kahe suure ja tugeva riigiga asju ajades mõndagi saavutanud. Kuid ta sõit komissari juurde näitas viimase ülekaalu.

Komissari silmad, puurivad nagu kiskjal, märkasid merel suitsu. Komissar hakkas piki randumissilda edasi-tagasi käima, tal oli sirge rüht ja kannuste kõlisedes astus ta kindlalt. Saatjaskond seisis pingsas vaikuses. Filmiaparaat võttis kaugust ja jäädvustas komissari. Kalda all ujus vees igasugust rämpsu. Tiirud lendasid ja häälitsesid, sööstes ajuti veepinnale. Komissarile meenus, et sellesse vette on palju inimesi uputatud, ja talle viirastus hetkeks, et nood on põhjas üles rivistatud. Komissar muigas. Tema järel muigasid ka need, kes ta läheduses seisid. Kahuripaat väljus sadamast, möödus majakast ja liikus ristlejale vastu, päike aga ajas oma helesiniste kätega pilvi laiali ja langes maale tohutu valgusvoona.

Ristleja oli silmapiiri takka juba merepinnale ilmunud ja must suits lookles ta järel nagu saba. Kahuripaat liikus talle vastu, tõmmates masti terve hulga igasuguseid lippe ja vimpleid. Oodanud ära ristleja vastuse, heiskas kahuripaat nii palju uusi plagusid, et hakkas otsekohe sarnanema eksootilise purjekaga. Tuul paisutas neid mitmevärvilisi purjesid, kuni kahuripaat järsu pöörde tegi ja nagu must nool tagasi sadamasse pöördus.Ta jäi lainemurdja lähedusse seisma ja viskas otsekohe ankru sisse. Selle ajaga oli ristleja juba üsna lähedale jõudnud, ta ahtris punetas Türgi lipp. Läbi binokli võis lugeda nime «Ismet». Komissar seisis väravakaare all ja uuris laeva. Ta kuju oli muutunud kuidagi väljendusrikkamaks ja jõulisemaks, ta teadis, et ka ristlejal on olemas merebinoklid. «Ismetilt» paiskus õhku valge suitsupilveke, kõlas suurtükipauk, siis veel mõned paugud, mis veeresid üle lainete ja vakatasid kaldal, — austus maa riigilipule. Kahuripaat vastas sama arvu paukudega omast suurtükist: austusavaldus Türgi lipule. Pärast seda sisenes ristleja sadamasse ja jäi keset akvatooriumi seisma. Jälle vaikus ja jälle paugud — kakskümmend üks kummaltki poolt. Sellega tervitati valitsuse liikmeid — ristleja rahvakomissari, kahuripaat aga ministrit. Filmiaparaat väntas vahetpidamata.

Rahulikult vaatas rahvakomissar «Ismeti» saabumist. Ta mõtles protseduuride lõputule ahelale, mida nõudis diplomaatia rituaal ja diplomaatiline viisakus. Algul sõitis ristleja juurde mootorpaat, pardal arst ja sadamaülem. Pärast seda viis mootorpaat «Ismetile» Türgi saadiku koos abikaasaga.

Sellesama mootorpaadiga sõitsid ka filmimehed. Tagasi pöörduv mootorpaat ilma Türgi saadiku ja ta abikaasata. Lõpuks läksid ristlejalt alla paat, kaksteist madrust aerudel, laevatrepist mööda laskus paati veel kaks inimest. Aerud sulpsasid vette ning paat lausa lendas randumissilla poole, kus ootas rahvakomissar. Käes oli tähtis hetk. Fotograafid pugesid läbi rahvasumma kuni komissarini välja, takistades filmimist. Operaatoriabi koristas neid teelt, just nagu rohupudmaid maa seest välja kitkudes. Kellelgi rebiti palituhõlm küljuka, ent keset üleüldist pidulikkust ei märganud seda keegi. Paat kihutas treppi. Sedamaid tõusid kõik aerud vertikaalsesse asendisse, neilt voolas vesi madruste kätele. Ahtris seisis minister, ta operetlike epolettidega adjutant ja paadi roolimees. Ministril oli peas silinder, ees suured sarvraamidega prillid, seljas karusnahkse sallkraega pikk must palitu.

Komissar sammus treppi mööda alla päris veepiirini ja ootas, lahke naeratus näol, kuni minister kaldale astus. Orkester mängis Türgi hümni. Fanfaarid laulsid läbitungivalt. Minister jäi kaiservale seisma ja võttis silindri peast. Ministri järel hüppas kuivale maale ka adjutant. Ministri eesseisutatud käsi kohtas rahvakomissari kätt, mis enne seda oli ministrile sõjaväelist au andnud. Ning orkestri pasunad hakkasid mürtsuma veel häälekamalt.

«Meie valitsuse nimel,» sõnas rahvakomissar prantsuse keeles, «tervitan teid, härra minister, õnneliku saabumise puhul meie maale. Tere tulemast, härra minister! Teie isikus tervitan ma endale vabaduse ja sõltumatuse kättevõitnud suure türgi rahva esindajat. Palun mind vabandada, kui ma ei suuda inimlike suhtlemisvõimaluste kaudu kogu seda siirast rõõmu ja poolehoidu väljendada, mida ma, härra minister, tunnen teie ja suure türgi rahva vastu, kelle esindaja te olete. Elagu Türgimaa!»

Muusika läks peatuseta üle ühe riigi hümnilt teisele, trummilööjad tagusid, mis suutsid. Minister hoidis vasaku käega oma silindrit pea juures, vaatas kuhugi kõrvale ja alla ning vastas tasasel häälel, prantsuse sõnu veidi põristades:

«Olen südamest rõõmus, härra komissar, et saan teie maa pinnale astuda. Meie valitsus, Türgi Vabariigi kõrge valitsus, on mind volitanud teile ja teie isikus meile sõbraliku naabermaa — Liidu valitsusele edasi andma, et me peame kindlalt kinni oma eelnevatest kokkulepetest ja sirutame teile üle mere vennaliku käe. Te suur rahvas, te kuulsusrikas maa, te

võimas sõjavägi on meie sõbrad, kes toetavad meid meie võitluses õitsengu eest. Elagu Nõukogude Liit!»

Surunud teineteisel veel kord kätt, jäid rahvakomissar ja minister kõrvuti seisma. Ministri juurde astus komissari saatjaskond. Nad surusid ministri kätt, ütlesid tervitussõnu ja astusid eemale, kuni tõlk ministrile nende kõnesid kordas. Nõnda toimis rahvakomissari asetäitja, tema järel linnapea, siis lähenes garnisoni komandant, lõpuks jäi ministri kõrvale seisma keegi sadamatöökoja tööline. Ta oli äsja töölt tulnud. Ta pahklik käsi kohtus ministri omaga. Vilksamisi vaatas ta komissari poole, kuid viimane hoidis pidulikult kätt mütsi noka ääres, nagu võtaks ta sõjaväeparaadi vastu. Tööline sõnas: «Tervitan türgi proletariaati. Ajage oma kodanlus minema, nagu meie seda teinud oleme. Elagu Türgi Vabariik!» Autod anti ette. Silindrit käes hoides kõndis minister rohelise seinana seisva auvalve eest läbi.

Mul oli kaks vaba tundi kuni rahvakomissari kohtumiseni ministriga. Kulutasin need võetud kaadrite korrastamiseks ja eelseisvate võtete ettevalmistamiseks. Õhtul kella kümne paiku pidi Armee ja Laevastiku Majas toimuma bankett ja ma tahtsin filmimise kella neljaks lõpetada ning valmis filmi kohe banketi alguses näidata. Teoreetiliselt oli see täiesti võimalik. Eriti pärast seda, kui rahvakomissar oli palunud näidata türklastele «meie tehnikat». Taskust kella võttes ja enda ning oma abiliste aega jaotades võtsin ma endale tegelikult suure riski kaela.

Filmitud oli juba oma kolmsada meetrit: raudteejaam, sadam, ristleja, teel hotelli, auto juures, ristleja dekil. Võtteid tegid kolm parimat operaatorit. Üksnes kroonikaoperaator oli kuhugi kadunud, temale olin andnud *carte blanche*'i*. Tema pidi võtma kõike huvitavat, mis antud sündmustega seotud oli. See operaator oli hiljaaegu Ameerikast tulnud, kus oli mitmed aastad elanud ja õppinud, ning teda võis kas või merele saata haisid filmima, ilma et oleks pruukinud tulemuste pärast muret tunda. Senini aga polnud ta veel laboratooriumi naasnud.

Kogu film läks ilmutamisele. Selleks pidi kuluma tund aega. Edasi kinnistamine ja loputamine. Negatiivi kuivatamiseks oli vaja kaks tundi. Me hõõrusime filmi üle puhta piiritusega, et see kiiremini kuivaks, kuid võitsime ainult viisteist minutit. Kuiv negatiivfilm läks paljundusseadmesse. Seejärel tuli positiivfilm ilmutada, kinnistada, loputada ja

* tegutsemisvabadus (pr. k.). *Tlk.*

kuivatada. Siis positiivid kaadriteks lõigata, et ma võiksin filmi monteerimisele asuda. Kuni negatiive ilmutati, kirjutasin tiitrid valmis. Neid oli peaaegu kakskümmend. Valmis saanud, lugesin ma need telefoni teel rahvakomissari asetäitjale ette ja me redigeerisime need kahekesi ära. Filmi pealkirjaks panin ma «Kahe naaberriigi esindajate sõbralik kohtumine». Edasi tuli komissari nimi, ministri nimi ja siis nende kaaslaste omad — informatsioonilised tiitrid. Ristleja «Jamet» saluteerib meie riigilipule. Ministri abikaasa ja tütar — ning mõlema daami maailmatu pikad nimed. Tiitrid andsin filmistuudio trükikotta, kus nad otsekohe ära laoti ja neist vajalikud tõmmised tehti. Pärast kontrolli lasin need filmile kanda.

Mul on kujunenud arvamus, et kui kiire töö kallale asutakse mornina, siis ei jõuta sellega iialgi õigeks ajaks valmis. Seetõttu tuiskasin ma nagu tuulispask laboratooriumisse ja hakkasin midagi õige lõbusat laulma. Siis pakkusin igale montaažineiule, trumlimehele, pesijale, paljundajale ja ilmutajale lähimalt kooperatiivi õunapuult kollapõsiseid õunu. Neil olid veel laastud küljes, kuid me hõõrusime nad puhtaks ja löime neile sellise innuga hambad sisse, et mahla igasse kanti pritsis. Jõudsime meenutada ka mõnesid vahejuhtumeid ja anekdoote stuudio elust ning montaažineiud naerma panna, kuni ilmutusruumist saabus meister ja teatas, et negatiivid on tulnud parajalt tihedad ning vajalikult valgustatud.

Heitsin pilgu kellale ja teatasin, et mul on aeg teele asuda. Üksel kohtasin kroonikaoperaatorit koos Bogdaniga. Nad olid märjad, porised, nende riided narmendasid, ent nad olid endiga rahul.

«Te käisite ehk taevas ja tegite sealt võtteid?» huvitusin ma.

«Me filmisime majakalt, lodjalt, teraviljahoidla katuselt, randumissillalt . . .»

«Küllalt,» katkestasin ma nende jutu, «minge ja ilmutage oma negatiivid ära. Teie, Bogdan, aga jutustage mulle sel ajal, kui me ministri juurde sõidame, üksipulgi kõik ära.»

«Kuule,» hüüdis Direktor meile järele. «See on ju seesama «Jamet», millele ma miinid alla pidin panema. Aga komandör, kui sa oleksid näinud . . .»

Hakkasime nii kiiresti liikuma, et ei jõudnud lause lõppu ära kuulata, aeg oli käes.

«Laske tulla,» ütlesin ma Bogdanile.

«Pole enam midagi tulla,» vastas Bogdan. «Mis tuli, see on kõik juba tulnud. Ma ei tea filmimisest tuhkagi, kuid neid

trepiastmeid, mida mööda me astusime, ei jõua küll lugeda. Sev andis meile otsekohe idee, missuguse filmi jaoks on vaja võtteid teha.»

«Kuidas missuguse filmi jaoks? Kroonikafilmi jaoks.»

«Eks see paista pärast. Me filmisime Sevi tulevase linateose jaoks. Tegime võtteid majakalt sellest, kuidas «Ismet» katastroofikohale läheneb ja vaest, õnnetut purjekat tulistab. Teraviljahoidla katuselt filmisime jällegi tulistavat «Ismeti», saime ka oma lehviva lipu peale. Te ju mäletate — purjekal seisab lipu all paljajalgne rumeenlasest kapten ja vaatab ristlejat? Mina mängisin seda kadunukest, õigemini ta selga, filmiaparaadi ees.»

«Aga Sev? Kas tema teadis, mida te teete?»

«Sev oli ju kogu aeg koos meiega.»

Ohkasin kergendatult.

«Aga mida te minu jaoks filmisite?»

«Teie jaoks värbasime heinalodja. Pugesime heintesse, lodi aga manööverdas sadamas nagu pöörane. Vahepeal sõitis ta ristlejast nii lähedalt mööda, et sai endale paraja portsu türgikeelset sõimu kaela. Selle eest aga surisesid me filmikaamerad heintes nagu hullud ja me jõudsime filmida isegi madruseid, kes ikka jälle parda äärde astusid meie alust pilama.»

«Siis veel niisugune asi,» märkis Bogdan, kui nägi, et auto peatuma hakkab, «olge Sevi ja selle oma punapäise vuhvaga ettevaatlik!»

«Miks siis?» küsisin ma autost välja ronides.

«Ta on täna väga närviline. Ma nägin, kuidas neiu teda vastu võttis. Sev on keevaline inimene. See pole hoiatus, vaid meremehe tähelepanekud, selle meremehe elu aga on natuke liiga palju juuksekarva otsas rippunud.»

«Nägemiseni,» ütlesin ma.

«Hüva, ma jälgin teid. Mulle ei meeldi sugugi, kui üks naine oma sõpradesse hoolimatult suhtuma hakkab: see tähendab, et ta silm on ühele peatuma jäänud.»

Les paroles sont faites pour
*cacher nos pensées.**
Fouché. Memuaarid.

Vestlus toimus prantsuse keeles.

«Kui suurepäraselt prožektorid valgustavad! Meil «Ismeti»

* Sõnad on selleks, et meie mõtteid varjata (pr. k.). *Tlk.*

[illegible] on samasugused. Kas meid kõiki filmitakse, nii nagu me istume?»

«Jah, härra minister. See ülevalgustatusest tingitud väike ebamugavus möödub kohe. Ajaloo jaoks on vaja meie kohtumine kui meie kokkuleppe dokument filmilindil jäädvustada.»

«Te naljatate, härra rahvakomissar. Me sõbralik ja seltsimehelik kohtumine eeldab küll vaevu mingeid erilisi kokkuleppeid, kui just välja arvata harilik kaubandus- ja kalastuslaine lepe.»

«Nagu härra minister aimata võib, on meie meres igasugust kala.»

Rahvakomissar naeris.

«Te saabusite ristlejaga ja mina panin sõjaväevormi selga. Kas see ei tähenda vahest ka seda, et ma tahtsin meie maismaajõude rõhutada? Ei, ei tähenda, sest meie laevastik seisab täielikus sõjavarustuses ja te teate, missugusel kohal ta oma tonnaaži poolest maailmas on.»

«Kas teil on eri hobusekasvandused või varustavad sõjaväeosi hobustega eraisikud? Sellele ratsasalgale, mis mind saadab, ei jätku mul küllalt kiidusõnu, härra komissar.»

«See pole veel parim ratsasalk. Hobuseid aretatakse ja kasvatatakse riiklikes hobusekasvandustes Kirgiisia steppides, Uuralites ja Siberis. Te mõistate, härra minister, et tubli ratsatõu aretamiseks meie suurte tasandike jaoks on vaja õiged täkud ja märad valida. Mäletan, et kümmekond aastat tagasi olin ma sellest huvitatud ja käisin isegi üht oma nime kandvat hobusekasvandust üle vaatamas. Kujutage endale ette: kõnnumaa, ürgstepp, päike! Märakarjad koos varssadega uitavad ringi. Väikeste hatuste hobuste seljas aga ratsutavad ringi karjased. Missugune poeesia, härra minister! Väikesekasvulised poisid väikeste hobuste seljas juhivad tohutuid hobusekarju. Ööseks aga aetakse nad tallidesse, kus igal märal on suurepärane ase.»

«Ka mind on hobusekasvatus huvitanud. Aga nagu näete, selistan siiski ristlejaga sõita. Ma vist katkestasin teid?»

«Te ütlesite, et ristlejaga? Võtke vastu mu suurim vaimustus oma sõnamängu puhul. Juba me eelmisest kohtumisest saadik kuulen ma veidi halvasti. Põen kõrvahaigust. Üldse, kuidas te arvate, millal me lõpuks jõuame selleni, mille poole me juba kümme aastat pürgime ja millest enne meid umbes niisama palju aastaid on unistatud? Ma mõtlen sisemerebaseini.»

Jupiteride valgusvood olid suunatud ministrile otse silma

ja ta varjas hetkeks oma prille käega. Sellest hoolimata ei tekkinud vestluses vahet.

«Annan sellele kokkuleppele oma allkirja, härra komissar. Nüüd ei või meid enam mitte miski takistada. Seal tuleb jääb mu sekretär. Mida teil vaja on, Zekia? Ma kutsun teid, kui tarvis läheb.»

«Filmimehed paluvad luba kõiki koos filmida.»

«Kas nad juba lõpetavad filmimise? Siis lähme, härra minister, ja laseme endid jäädvustada. Las mu kõrval olla teie «Ismeti» kapten. Teie kõrvale võin anda oma adjutandi — tubli ratsamehe.»

Kogu grupp tuli huvitav välja. Keskel istusid minister naine ja tütar. Tütre kõrval istus minister ise, temast paremale oli enda tooliservale sättinud ratsamees. Ta tundis end ebamugavalt, kartes kogu aja, et tool võib tema all iga hetk puruneda. Ratsamees polnud harjunud end niiviisi pildistada laskma, ja ainult kaks ta rinnale kinnitatud ordenit päästsid olukorra. Need meenutasid ratsaväelasele, et ta kohal lehvib tuules kuulidest läbilastud võidulipp. Ministri abikaasa kõrval istus rahvakomissar, kelle vasakul käel oli «Ismeti» kapten. Kapten istus pidulikus poosis, ta oli juba aastates inimene ning teadis, kus ja kuidas istuda tuleb. Ees oli väikest kasvu kiitsakas türklane habemetu näo ja värvitute silmadega. Ristleja «Ismet» tundus niisuguse ratsuri jaoks liiga suur, sellegipoolest istus kapten uhkelt ja võimukalt, ta ordenid karraga tikitud mundril aga kiiskasid projektorite valguses pimestavalt. Tagumises reas tunglesid diplomaadid ja sõjaväelased.

Komissari ja ministri huultel mängles kerge naeratus, nagu oleksid nad juhatanud perekondlikku pidustust. Üksnes ratsamehe pingutatud kuju ja ristleja komandöri stoiline jäikus näitasid, et nii komissaril kui ka ministril on hästi palju omakseid.

Olin endas nagu teatud masinavärgi käitanud. Tundsin selgesti, kuidas mu käsi, jalgu ja häält juhtiv peenmehhanism aina vurises. Kui mind tolleaegses seisundis võrrelda rattaga, siis oleks see ka teel lamavast inimesest üle kihutanud, sest ümbersõit oleks liiga palju kallist aega nõudnud. Niisugune seisund meenutas mulle kõrgest mäest kelguga allakihutamist, kus ei saa enne peatuda kui tee lõpus. Või veel parem — esimesi ujumistunde: inimene on vette paisatud ja ta sipleb seal ennast päästa püüdes ning appikarju-

mist häbiks pidades. Mu seisund meenutas ka pöörast autot, millel on pidur rikkis ja mis peab kihutama senikaua, kuni tal kütust jätkub. Autost ju välja ei hüppa, ei jää muud üle kui roolida, kuni auto oma jõutagavara ära on kulutanud. Või . . . — võiksin veel palju võrdlusi tuua, et iseloomustada oma seisundit filmitöötlemislaboratooriumis viibimise ajal komissari ja ministri kohtumise päeval kella viiest kuni kella kümneni.

Oli filmitud umbes seitsesada meetrit. Sellest tuli praak välja lõigata, jääk kokku monteerida ning tiitrid vahele panna. Laboratoorium töötas üle igasuguse normi. Kõigis ruumides nagu oleksid inimestel käed pikemaks kasvanud — nii kiiresti laabus töö. Ei tea, mis sundis laborante ja montaažineide nõnda töötama, neile ei maksnud ületundide eest ju keegi. Ent niisugune on juba kord loometöö võim inimese üle — ta unustab väsimuse ja näljatunde, kusagilt ammutab ta jõudu, see kahekordistub, neljakordistub energia ning saheksakordistub elevus ja rõõmus meel. Tööröõm — see on nii elu eesmärk kui ka rahuldus. Kui igaüks teab, millele oma kätetööd rakendada, nii nagu teab ehitaja, kuhu seina tuleb kivi paigaldada, kui hea on siis elada ja kui kiiresti hakkavad kasvama kõik inimeste püstitatavad rajatised!

Hästi tehtud töö — see on sportlik saavutus, misjärel käed magusasti tuikavad ja peas midagi kahiseb. Niisuguseks saavutuseks oli meie ees kaks filmirulli, kumbki oma kolmsada meetrit pikk. Kuidas me tollal töötasime! Meil olid käepärast ainult ebatäiuslikud tööriistad, vanad kemikaalilahused, mis hästi ebaühtlaselt filmi ilmutasid, halb oli õhu juurdevool trumlitesse, kus film kuivas . . . Kuid me töötasime innuga. Ja igaüks hoidis sel ajal minuteid kokku. See oli suurepärane minutite tagaajamine! Tegime selle ajaga tehtu hulga avastusi: kollase käepidemega rull väntas kaks minutit kiiremini kui teine ega rikkunud linti, väike trummel pöörles kiiremini, sest tema kõrval oli väljatõmbetoru, ja film, mis seal kuivas, hoidis meile mitu minutit kokku. Et atsetooni filmilõikude kokkukleepimiseks oli vaja eelnevalt käes veidi soojendada ja palju muud, mis praegu tunduvad pisiasjad olevat, ent siis nagu iseenesest tulid ja meie minutite tagaajamises tähtsat osa etendasid. Lisaks sellele pidin ma endale võtma pool tundi, et kahtlased filmilõigud ekraanil enne montaaži läbi vaadata, enne kella kümmet õhtul aga veel pool tundi lõplikult kokkumonteeritud filmi läbivaatamiseks — kuussada meetrit ja iga saja meetri peale viis kuni kuus minutit. Silme ees aga seisis mul Tajahhe. Ma pühkisin

huuli, just nagu ta suudlusi kustutades. Maailm uppus rõõmsasse terendusse. Siis pudenes filmilint mul käest ja kukkus kotti nagu läikiv madu oma saba liigutades. Noil hetkil ei näinud ma midagi enda ees, lamp aga, mis mattklaasi tagant valgust heitis, näis mulle häguse kuuvalgusena või päevalillena, mis teelisele vahel sügisudust vastu kerkib, sellest udust, mis mähib endasse nii stepid kui teed, aga ka kõik õitsvad kollased päevalilled.

Mul õnnestus näha Tajahhet päeval, kui pöördusin tagasi villast, kus ma komissari ja ministrit filminud olin. Sõitsin autoga. Tänavad olid rahvast tulvil ja autojuhil ei läinud kuidagi korda õiget kiirust kätte saada. Nägin teda ristmikul, ta oli käe tõstnud, et mu autot peatada. Tema kõrval seisid Bogdan ja Sev. Ta nägu säras ülimast rõõmust ja erutusest. Sev nätsis tujutult suitsuotsa. Bogdan seisis veidi eemal ja tegi näo, nagu ei puutuks kogu see mäng üldse temasse. Ta oli uhiuues rõivastuses, nii et lausa sahises. «Sõber kallis!» hüüdis Tajahhe auto juurde joostes. Avasin ukse ja sattusin kohe ta käte vahele. Ta suudles mind korda kolm, ümberringi sagivale inimhulgale tähelepanu pööramata. Tundsin, et need olid kuidagi süüdlaslikud suudlused. «Oled sa vaba, sõber?» päris ta mu lipsuga mängides. «Ei, vabanen alles pärast kella kümmet,» vastasin tasa. «Nad ütlesid mulle seda, aga ma tahaksin, et sa varem . . .» tingis ta pirtsutades. Kordasin sama lauset. Midagi mu hääles vist tundus talle erakordsena. Lõpmata õnneliku ja argliku pilguga vaatas ta mulle otsa. Ta silmad anusid. Sain endast võitu ja panin talle käe kergelt ümber õlgade. «Ära karda, mu rõõm,» ütlesin häälel, mis helises nii, nagu võiks ta igavesti heliseda. Autojuht viipas, kiirustades sõitma. Kummardusin Tajahhe kohale, ning tajudes ta huuli, sulgesin hetkeks silmad. Oli tunne, nagu sõidaksin ära kuhugi kaugele, kust tagasitulekut enam ei ole. Istusin autojuhi kõrvale, jättes sinnapaika täiesti tujutu Sevi ja Bogdani näole varju.

Pärast neid meenutusi tulin taas mõistusele, võtsin pillatud filmi üles ning ühinesin töörütmiga, just nagu pikaajalisest minestusest toibudes. Filmilint köitis mind otsekui elus olevus. Töökaaslased aga hindasid mu lühiajalist mõtisklust kui loomevaimustust, nad käisid kikivarvul ja kõnelesid tasasel häälel.

Lõpuks jõudsin ma lõikudeni, mille olid võtnud Bogdan, Sev ja ameeriklane. Mind valdas eriline elevus ja ma hakkasin mingisugust viisi ümisema. Oh, kuidas filmitu nende hingelaadi erinevusi peegeldas! Rakurssides ja peadpööritavais võttepunktides nägin operaatorit. Ühes kohas lausa tundsin, kui sujuvalt ta õhus alusel kõikus, millele me rahutu rõõmutse teda oli sundinud koos filmiaparaadiga ronima. Temekord oli aparaat filminud nii lähedal veele, et järjekordne väike laine nagu oleks objektiivi ja sellega koos ka ekraani üle valanud. Ristleja näis siis lapseleluna ja lainest ähmduvalt väiksemana.

Tundsin ära Sevi ja tema talletatud mõtte kaadris, kus esiplaanil seisis seljaga vaataja poole Bogdan, tema kõrval lehvimas lipp, kauguses aga valgeid suitsupilvi tulistamas ristleja kiirlaskekahur. Sev oli esikoha andnud lipule ja sundinud kahurimürskude ees surmahirmu tundvat vaatajat selle kõrvale asetuma ning argpükside relvi maapõhja vanduma. Tundsin ära Bogdani ka neis kaadrites, mis olid võetud lodjalt heinte seest. Juhuslik heinakõrs oli objektiivi kohale kippuma jäänud, siis veel teine ja kolmas, ja lõpuks kerkis allservas terve põõsas. Tekkis omapärane kujutlus, nagu liuguksid rohupuhmais saarel mööda ristlejast, mis ise on liikumatu saar ja mille kõrval ujub maa ja ujuvad rohutuusud. Tundsin need kolm meest ära filmi imepärastes ja toredates lõikudes, mis ma läbi olin vaadanud. Kuid panin need siiski kõrvale, sest mulle see ei sobinud. Küllap annab Sev neile lõikudele koha oma linateoses laevast, mida me kõik üheskoos ehitasime.

Kell seinal tiksus vahetpidamata. Längus õhtukiired sirutasid oma pikad käed kuivatitrumlitele. Laboratoorium jäi inimtühjaks. Ükshaaval või ka kahekesi lõpetasid laborandid oma töö ja soovisid meile head siiajäämist. Lõpuks lebas kogu film laual minust vasakul, peale minu oli toas veel üksnes kolm hingelist: montaažineiu, mehaanik, kes võis väikesel ekraanil iga filmitükki näidata, ja autojuht, kes oli jätnud auto õue laboratooriumi akende alla ning tulnud sisse igavat ootetundi lühendama. Ta kodu oli siinsamas stuudio lähidal, ent inimesed armastavad olla hoolsad ja püüdlikud seal, kus nad seda ise soovivad. Autojuht pidi mu koos filmiga Armee ja Laevastiku Majja viima. Montaažineiu kleepis kiiresti filmitükke, lõgistas masinat, keris linti rullile ja oli vihane nagu tiiger, kellele antakse toitu väikeste tükkide kaupa. Ma ei jõudnud küllalt kiiresti talle kaadreid valida. Kell löi üheksa. Töö oli peaaegu lõpetatud. Mu käsutuses oli veel tund varuaega, tänu millele olin ootamatuste vastu täielikult kindlustatud. Läksime läbivaatustuppa ja mehaanik käivitas kiiresti aparaadi. Vaatasime filmi kolmekesi. Autojuht istus montaažineiu kõrvale. «Kas lasen käima?» küsis

mehaanik aknaluugi kaudu. «Laske!» Vaatasime läbi mõlemad osad, kõik kuussada meetrit. Kui valgeks läks, ei tõusnud ma kaua kohalt. Olin väsinud. Mulle endalegi tundus uskumatuna, et veel mõned tunnid tagasi oli see alles tühi filmilint. Nüüd liikusid sellel inimvarjud ning sündmusteigud olid päästetud olematusse hääbumast.

Seina taga lõi kell pool kümme. «Näib, et te väntasite aeglaselt?» küsisin ma mehaanikult. «Normaalselt, nagu alati.» Olin surmani väsinud, kõik mu lihased olid lõdvad ja närisinud. «Kuidas teile meeldis?» küsisin ma autojuhilt ja mootaažineiult. Selle järgi, kuidas nad kahekesi vastasid, mõistsin, et nad polnud üldse midagi näinud. Ilmselt oli neil muud teha olnud, palju huvitavamat kui minu töö. Ma polnud sellepärast sugugi pahane. Läksime autojuhiga kahekesi filmi viima.

Sõitsime üpris aeglaselt. Või tundus see ainult mulle nii, sest ikka jälle kostsid meile järele miilitsate viled. Oli juba üsna pime. Linna kohal laius läbipaistev öö. Ent tänavate erutavas, joovastavas hinguses ja tähtede säravas sillerduses oli Lõunamaad tunda. Plataanid ja pärnad seisid liikumatult, ja kõnniteed nende all kulgesid sirgete hallide viirudena.

Armee ja Laevastiku Maja oli dekoreeritud ning valgustatud. Olime viisteist minutit enne kümmet kohal. Palusin autojuhti oodata ja astusin ise sisse. Mind võttis vastu filmistuudio administraator. «Juba?» küsis ta kartlikult. «Hoidke, mul valutavad käed.» Läksime koos administraatoriga üles saali ja ma vaatasin eesriide taha, otsides kinomehaanikut. Kohtasin rahvakomissari ja ministrit, kes olid parajasti tutvumas maja ja seal asuva muuseumiga. «Seltsimees rahvakomissar,» astusin ma juurde. «Lubage teatada, et see film, mille me päeval väntasime, on valmis ja te võite kohe, kui soovite, näha selles ennast, härra ministrit, ta austatud abikaasat ja tütart, ristlejat «Ismet» ja kõike muud. Näitame türklastele, mida me tehnika suudab,» lisasin ma tasa. Komissar naeratas säravalt. «Tänan,» ütles ta ja sirutas mulle käe. Sirutasin komissarile oma ja me kätlesime. Siis pöörasin ma ümber nagu inimene, kes on täitnud kõik, mida talt sooviti, ja lausa lendasin trepist alla — otse auto juurde. «Viige mind Professori juurde,» palusin ma. Hakkasime sõitma, kuid pidime varsti peatuma, sest meie ette ilmus äkki Direktor. «Kas on valmis?» karjus ta auto juurde astudes. Märkasin, et ta oli veidi joonud. Mu vastus rahustas teda. Ta istus autosse.

«Kas sa kaptenit nägid?» küsis ta, kui taas liikuma hakkasime.

«Nägin.»

«Ho on värdjas!»

«Mulle tuli vist jälle meelde, kuidas sa talle miine alla panid ja tinakat neutraliseerisid?»

«Tühja sellega! Aga sa vaata ainult seda komandöri! Kas see ka mõni kapten? Ristleja nagu ristleja ikka, aga sihuke jäätik kapten. Ma võiksin ta üheainsa sõrmega uputada. Mul on kadunud kaasmaalastest hirmus kahju, nad hukkusid kurat teab kelle pärast.»

«Sellised just oskavadki kamandada.»

«Missugune vilets ja armetu! Aga vaat meil oli alles komandör.»

«Ja sa ei saa kuidagi maha rahuneda?»

«Kas usud, mulle on justkui kaikaga lagipähe virutatud, ma ei saa tervelt nädal aega magada.»

Auto peatus maja ees, kus elas Professor, ma läksin maha ja lehvitasin Direktorile. Nägin, kuidas ta auto liikuma hakatles autojuhi kõrvale ronis.

Professor oli kodus. Ta istus laua ääres ja uuris mingit raamatut. Heitis mulle pilgu üle prillide.

«Kus te nii kaua viibisite? Oleks juba ammu aeg türklastega lõpetada.»

«Andsin just praegu filmi üle. Higistasin terve päeva selle kallal.»

«Tean. Tean nii seda, mida te teete, kui ka seda, mida mõtlete.»

«Huvitav oleks kuulda.»

«Sellest hiljem. Soojendan teile kohe priimusel teed. Leidsin ühe suli poest tõelist teed. Hiina teed. Te ainult nuusutage, kuidas see lõhnab. Teadsin, et tulete, ja hankisin ka apelsinikeedist. Võite ka seda nuusutada.»

«Te ütelge mulle parem, mida ma mõtlen. Mina pole teil juba kaua aega külas olnud, ja ega teiegi minu arust peale stuudio kusagil mujal pole käinud?»

«Näitan teile midagi, mille muretsesin teie jaoks.»

See oli kollaseks tõmbunud elevandiluust idamaa jumal. Ta paljas kõht oli nii suur, et see lebas põlvedel. Käes hoidis ta lootoslille ja naeratas rõõmsalt, kavalalt, endaga rahulolevalt. Teda kutsuti koduküllusejumalaks.

«Kinkige see temale,» ütles Professor, «kui ta endale Itaaliast teist pole toonud.»

Jäin lausa soolasambaks. Professor luges mu mõtteid pea ajust just nagu raamatust.

«Kust te teate?» pahvatasin ma.

«Väga lihtsalt. Peab silmi ja kõrvu omama. Mind huvitab ainult üks asi: millist osa hakkab teie hulgas etendama see inimene, kelle te kunagi merest välja tõmbasite? Mäletate, ma eraldasin talle tähelepanuväärse koha neiu elus.»

Ma vaikisin, täiesti rabatud Professori teadlikkusest.

«Et teid täielikult roopast välja lüüa,» jätkas viimane, «näitan teile kohe raamatut, mida te kogu aja olete otsinud ja mille peale kogu aja mõtelnud.»

«Raamatut? Kõige vähem mõtlen ma praegu raamatutest. Kui te muretseksite mulle . . .»

«Vaadake,» katkestas Professor mu jutu, «kas pole hea? Selle vanus on aastatuhandetega mõõdetav.»

Ta ulatas mulle raamatu, mida enne mu tulekut laual oli uurinud. See oli vana hiina käsikiri. Leheküljel, millele Professor mu tähelepanu juhtis, olid tušiga maalitud suure mere purje detailid ja mõõdud. Ma lappasin veel mõned leheküljed läbi — mu ees oli vana hiina laevameistri käsikiri. Tekstist ma muidugi aru ei saanud, kuid oskusliku käega tehtud pildid ja joonised pühendasid mind täielikult laevaehituse saladustesse. Väärtuslikust raamatust suuresti vaimustatud, unustasin ma Professori hoopis.

«Tee on valmis,» kinnitas Professor, «raamat on mu püha omand. Hakkame seda ainult ehitamise ajal kasutama ja ma kingin selle teile te pulmapäeval, kui see pulm tuleb selle tänapäevase Egiptuse valitsejannaga. Istuge nüüd teed jooma.»

Toas oli tõepoolest meeldivat lõhna tunda. Tee oli imepärase aroomiga ja lihtsalt oivalise maitsega. Täielikult hämmeldunud, asusin ma apelsinikeedisega tee kallale. Mu peas oli kõik segi: laev, raamat, jumalakujuke, Tajahhe, veider purjedepõiming raamatust ja need tuhanded aastad, mis nähtamatult Professori tuppa olid kolinud.

«Mõtlen teie peale üsna tihti,» jätkas Professor, «kas teil ka endal leidub seda energiat ja uljust, sihikindlust ja otsustavust, mida te teistes esile kutsute? Aga kui teil endal seda ei ole, mis õigusega te siis mind nõnda erutate? Vaadake, seal on mu raamatud ja plaanid. Kui palju kavalust ja oskust oli tarvis, et need kõik siia kokku koguda! Kahetsege pattu, te õnnetu,» lõpetas Professor, rüübates alustassilt rahulikult teed.

Ma ei mõistnud midagi. Kuid mul polnud lubatud tõusta

[illegible] kui olin lõhnavale hiina joogile täielikku austust avaldanud.

«Nüüd vaadake,» ütles Professor.

Esimene raamat oli «Navigatsioon», teine — «Kosmograafia ja mereteed», kolmas — «Meresõidud eelajaloolisel ajal», neljas — «India otsinguil», viies «Christoph Kolumbus ja Hernán Cortés», kuues — «Kõigi rahvaste purjed», seitsmes — «Purjelaevade ehitamine», kaheksas — «Meteoroloogia ja tuuled», üheksas — «Purjeasjandus», kümnes — «Merekaubandus», üheteistkümnes — «Maailma sadamad», raamatuid oli nii palju, et Professor võinuks rahulikult kaugsõidukapteni eksami ära anda.

Ma ei suutnud enam imestada. Erutatud, sellisest raamatute rohkusest lausa rabatud, tunnistasin ma Professorit, tema aga avas sel ajal veel ühe kapi ja pakkus mulle veel virna uusi ning vanu raamatuid.

«Milleks te neid nii palju kogusite?» oigasin ma.

«Teile laeva ehitades ei tohi ma selles asjas võhik olla. Või arvate, et ehitamine nii lihtne on?»

«Ma poleks iial võinud arvata, et see nii keeruline värk on. Aga praegu . . .»

«Aga praegu astuge kõrvale ja oodake. Te arvate, et see kõik oli nali? Ja just sellepärast, et te «poleks võinud seda iial arvata», küsin ma teistkordselt: kas teil endal on seda energiat ja sihikindlust, mida te teistes esile kutsute nagu Piibli-Mooses oma sauaga puutudes? Aga ärge muretsege, kõik saab tehtud. Kõik mu puusepad kipuvad esmajärjekorras just selle töö kallale.»

«Miks?»

«Filmistuudios teevad nad asju, mida neil järgmisel või ülejärgmisel päeval endil lammutada tuleb. Inimesel aga on loov loomus. Inimene vajab, et tema töö pärast teda püsima, omaenda elu elama jääks. Selle heaks inimene siis töötabki, nii nagu suudab.»

Ruttasin Professorit embama. Toas lõhnas ehtsa hiina tee järele. Laual lebas virn raamatuid. Mina tundsin endal pisarnäärmete tegevuse ägenemist. Pisarad olid iga hetk purskamas.

«Ma lähen,» suundusin ma ukse poole, «tahan veel korraks sadamasse põigata. Mulle tundub, et täna öösel ei saa ma kaua und silma.»

«Ma ei soovita teil sinna minna,» hakkas Professor muretsema, «ei soovita, on ju öö.»

«Pole midagi,» astusin ma uksest välja ja alles koridoris pühkisin silmi.

Kuni sadamani läksin ma sõiduteed, mitte kõnniteed mööda. Oli öö, aeg, mil tänavad hoopis inimtühjaks jäävad. Peas keerles tohutu hulk mõtteid niisuguse tohutu hulga asjade kohta, et neid lausa ebareaalseteks võis pidada. Minnes järsku tänavat pidi allamäge, tundsin äkki kohutavat üksindust ja ühtlasi erutust. Mind rõhus see, et polnud tuult ega merehõngu tunda. Vaikus ja üksindus. Hakkasin end rahustuseks tagasi vaatama.

Esimene, mida märkasin, oli ebamäärane inimkuju, mis majade varju peitudes mul kannul käis. «Lollus,» sosistasin ma. Inimene kadus posti taha ja ma hakkasin juba arvama, et olen eksinud. Ei, inimene oli olemas ja ta liikus ettevaatlikult piki maja seina.

Otsustasin kavaluse appi võtta. Eespool keeras tänav paremale. Tahtsin kiiresti nurga taha peituda ja hakata siis omakorda jälitama seda, kes praegu minu järel hiilis. Kiirendasin üha sammu, sundides sel kombel oma jälitajat lõpuks lausa jooksma. Ristmikul heitsin märkamatult pilgu selja taha ja lipsasin paremale. Oma imestuseks nägin, et seinast eraldus veel üks kuju, see vaatas mulle teraselt näkku. Minu taga aga oli esimese mehe sammude müdinat kuulda: ilmselt oli ta otsustanud mind nüüd avalikult jälitada.

Pistsin käe taskusse, see oli tühi. Vaatasin abitult ringi: läheduses polnud ühtki kivi. Sel hetkel tõstis inimene sõnagi lausumata käe ja mu silme ees välgatas nuga. Mul võttis südame alt külmaks. Tundsin endal juba tera jahedust. Samal hetkel viskusin ma meeleheites kurjategijale peale, haarasin ta käe ning hammustasin seda kõigest jõust allpool küünarnukki. Ent see ei aidanud. Tundsin ta parema käe kohutavalt rasket lööki vastu oma lõualuud, lööki, mis võttis mu taaruma. Koos sellega kõditas mind ribide alt midagi külma ja ebameeldivat, samal hetkel tundsin, nagu oleks mind sel kohal tuli kõrvetanud. Mul hakkas palav ja ma läksin üleni higiseks. Langesin munakividele.

Enne kui ma täielikult teadvuse kaotasin, kuulsin, et mõrvarit ründas mu esimene jälitaja. Ta hüüdis midagi ja vehkis käega. Tundsin häälest ära Bogdani. Toimus välkkiire heitlus. Ka mu kaitsja kukkus, vajudes valusasti mulle jalgadele.

XIV

Kriuksuva sulega kirjutas Professor midagi XVII sajandi inglise paberist vihikusse. Paber oli vahakollane. Tundus, nagu oleks selleie kogunenud pikkade seismisaastate tolmu. Esileheküljele oli Professor maalinud kahemastilise briki kontuurid ning detailselt välja joonistanud taglastuse. Vöörile oli kirjutatud nimi. Briki pildi all punetas selgelt vihiku nimetus: ««Ontoni» logiraamat». Veidi allpool aga seisis: «Pole veel merel käinud.»

Vahetevahel Professor muigas, ta käsi aga kirjutas vahetpidamata.

«Mänd tuleb maha raiuda hilissügisel,» kirjutas Professor, «kui kogu ta sihvakas ihu valmistub vingete talvetuulte vastu. Võib langetada ka talvel, kui ta löökidest kõliseb nagu rõrel. Mitte mingil tingimusel ei tohi võtta kevadel maharaiutud puud. Kevaditi tõuseb mahl maa seest mööda tüverakke üles kuni okasteni välja. Puu on mahla täis. Kevaditi kasvab mänd tormiliselt, moodustuvad uued rakud, ta kasvab nii pikkuses kui ka jämeduses. Alati tuleb eelistada puud, mis maha on võetud kuival, selgel sügisel, kui ümberringi langeb tulitavate liblikatena puulehti ja iga männiokka, iga variseva okka heli on kuulda. Kui mahl kobrutab — on see siis mänd, pöök, sarapuu või raske tamm —, sünnivad puu sees tuhanded imepärased plaanid ja unistused, siis saab puust inimene, aga mida võid sa ehitada inimesest, sellest imepärasest olendist, kes kardab terava kirve igat puudutust ja purskab otsekohe mahla välja, — mida sa inimesest ehitad? Alles vastu talve muutub puu väärtuslikuks ehitusmaterjaliks, suurepärasteks lõhnavateks prussideks, millest võib saagida painduvaid laudu nagu tüdrukud ja tugevaid talasid nagu poisid ning tarku pakke nagu vanadus. Siis suudab inimene läikiva tera abil temast kauneid vorme luua.

Tooge siia talvel raiutud mänd, tooge siia tamm, tooge pöök ja pähklipuu. Toodagu jugapuu, mida rahvas hüüab määndumatuks puuks, toodagu punane puu ja näidaku end siin veel kolm ameerika metsade mändi: vaigumänd, kollane mänd ja valge mänd. Me ei jää ühe juurde pidama. Odavamad laevad ehitatakse ameerika männist, alates kiilust kuni praamtengi tipuni välja. Kaubalaevadel, mis kaua peavad elama, tehakse kiilud pöögist. Lõunameredel ehitatakse kiilud, vöörtäävid, ahtertäävid, kaared — laevaroided ja dekilauad jugapuust, mis vees ei määndu, dekiplangutus — punasest puust, mis on kõva ja võimeline laevapardaid

hoidma, dekilauad ja mastid aga ameerika männist. Meie mered tunnistavad tamme ja mändi. Lisame siia veel kaili jugapuu ja pöögi.

Pöökpuu läheb meil kiilu ehitamiseks. Kaarte — laevaroiete jaoks (neid tuleb hööveldada ja mitmest tükist kokku liita) anname tugeva tamme. Me võime rahulikult meres minna, kui teame, et raskete lainete eest kaitseb meid tamm. Sinna, kus kaared kiiluga ühinema peavad, asetame piki kiilu emapuu. Nii nagu inimese selgroog roideid ühendab, seob see kaared ja kiilu kokku. Tugitaladeks võtame punase tihke jugapuu. See levitab metsalõhna, mis toob kaju teisse eluhõngu sisse. Plangutuse teeme nii väljast kui seest samuti jugapuust. Ehitame kaks dekki — alumise ja ülemise. Esimese alla paigutame toiduained, kauba ja mageda vee, seal hakkab valitsema mugav hämarus. Selle peale aga ehitame kajutid. Ülemise kohale kerkivad mastid purjedega ja nende üle taevas. Ülemise deki katame männilaudadega. Need on kerged ja vaigused, laine libiseb hästi neid mööda alla ja paiskub tagasi merre. Kallion — laevameister, purjeka pukspriiti toetav väljaehitis vapi või kujuga, olgu see siis jõuline hunt, kaval rebane või hiiglaslik karu, aga tuleb voolida pähklipuust ja pärast leida talle pukspriidi all koht, et ta näeks, kuhu laev kursi peab võtma, märkaks karisid, kaljuseid kaldaid ja madalaid.

Oleme juba mastideni jõudnud. Ent kõigepealt laseme tublisti tõrva muretseda, et pärast võiksime oma ehituse üle tõrvata. Dekil mustendab kaks sügavat auku. Heitkem pilk alla: niisugused augud on ka teisel dekil ja sealt paistab emapuu ära. Sellesse auku läheb masti pikendus. Pool temast on dekkide all ja toetub emapuule, teine pool sirutub üles ülemisest dekist. Selle masti alumise osa otsa püstitatakse marssteng, teisele mastile aga praamteng. Näete, kui tähtis on üksikosade õigesti kokkusobitamine. Alumine mast . . . — aga valime esmalt mastide jaoks välja männid, siis alles vaatame, kuidas neid kokku sobitada.

Mänd kasvab liivastel aladel ja mäenõlvadel. Kui mõnda paika jäised vihmad uhavad ja seal lumetormid vihisevad, siis ei söanda ükski puu seal kasvada. Siis öeldakse tavaliselt: «Istutame siia männi.» Ja mänd kasvab — kaua ning üksikuna, kõlistades oma okkaid. Ta kõlistab neid alati. Ta juured tungivad liivasesse pinnasesse üha sügavamale ja sügavamale. Nüüd on nad juba läbinud liiva- ja savikihi, vääńduvad ümber kivi ning poevad nagu ahned ussid sügavamale pinnasesse. Ja vaadake, mõne aasta pärast ei tunne

seda puud enam äragi: oma ladvaga puudutab ta äraeksinud pilvi ja sunnib neid hirmu pärast vihmavalanguid alla paiskama. Siis tuleb vastu ta tüve koputada ja seda heli kuulata: kuima käes ta kõliseb, seal pole ühtki õõnt. Selle männi kasutamegi ära. Lähme edasi. Näe, tuul on ühe murdnud — selle jätame sinnapaika. Õnnetuid võib ju haletseda, kuid oleks rumal sellisele oma purjed usaldada.

Me kohtame veel üht mändi. See seisab kaljul ning tuuled on teda igast kandist räsinud. Kas võtta? Kuid lähemal vaatlusel astume ka temast mööda. Puud, mis kaua ja järjekindlalt paigast nihkumata tuulega võitlust peab, ei kõlba mastiks võtta. Ta on jändrik, tüvi on tal täis jõnkse, ta oksaharud jämedad ja latv murdunud. Niisugune puu sobib roolirattaks painutada või ammuks võtta — nool lendab sealt nii, nagu vaja.

Kui oleme mastide jaoks männid välja valinud, siis langetame nad vähimagi kahetsuseta. Haleda südamega inimesed astugu kõrvale, sest selle toimingu juures hakkab vaik voolama ja mänd ise oigama. Kuna parajasti on talveaeg, saab igast männist hea ehitusmaterjal, teda võib unistustest tulvavateks, lõhnavateks nõtketeks laudadeks ja marmorkõvadeks pakkudeks töödelda.

Masti alaosa on kõige jämedam. Kui ta tehakse veel jämedamaks, sest talle lüüakse ümber kaitse- ja ühendusmuhvid. Siis paneme ta . . . aga me olemegi ta juba ettenähtud paika pannud. Enne päris toppi asub saalingutel väike tavats, see on mars. Masti alumisele osale toetudes ja «eeslipeaga» ühendatult kõrgub marsilt üks marsiteng. Viimase toppi on taas kinnitatud «eeslipea», mis omakorda praamtengi hoiab. Selline näeb kuunarbrikil välja nii fokk- kui grootmast. Mastid on ahtri suunas veidi kaldu: eesmine vähem, teine rohkem. Raasid, põikpeelesid purjede kinnitamiseks, on mastil neli: alumine raa, marssraa, praamraa ja poomraamraa. Maste tugevdatakse trosside, vantide ja bardunidega. Kõigi heade laevade — fregattide ja brikkide purjemajandusse kuuluvad praampuri, poomraampuri, kahvelpuri, kliiver, topsel ja taksel ning veel mõned lisapurjed.

Jäme lõuend pole nii huvitav materjal nagu puu. Linapõld üllatab ainult õitsemise ajal! Siis on seda isegi kuidagi kohutav vaadata — nagu oleks maa peale laskunud taeva sinine põhjatus. On üsna raske lina riidega seostada. Kuidas saab see pehme, valge ja tugev materjal maa peal kasvada! Ommeldagu nüüd purjesid edasi, meie aga vaatame, mis tõrvapada teeb.

See juba keeb. Igasse patta on vaja kamalutäis soola ja tükk meekärge visata. Kunagi pandi sinna ka elus kikas, et meestel erk uni oleks ja nad purjeseadmist maha ei magaks. Veel varem keedeti suurte aluste jaoks koos tõrvaga ka lapse, kes tingimata pidi turult varastatama. Nõnda sai laevast elusolend, kes päris endale taevas kaitseingli, kelle ta enda jaoks lapselt ära oli võtnud. «Sedapsi tegutsesid mereröövlid,» jutustasid vanad meremehed pärast niisuguse hulga veini plaskude allakulistamist, et võisid laeva ahtri ja vööri ära vahetada.

Tõrv keeb. Põhjast tõusevad mustad tormakad vood. Vanad laevameistrid, kes juba oma elupäevi on lõpetamas, võisid nois tõrvamullides ja lainetes oma tulevaste laevade saatust näha. Meile aga pole ebausk näo järgi! Tõrv keeb ja seda tuleb segada, et ta põhja kinni ei jääks. Asjatult näib ühele või teisele, et meistrid pominal nõiuvad. Neil on tule ääres lihtsalt palav.

Tõrv keeb nagu türgi kohv. Tulekeeled ta all lõõskavad ja pilluvad sädemeid igasse kaarde. On aga vaigused puud juhtunud! Meister proovib tõrva. Hei, ära sa vahi ammuli suu! Hoia ennast, muidu võid jala ära kõrvetada. Kas sa siis ei näe, et juba minnakse me uut alust tõrvama?»

XV

Kujult meenutas haav südant. Ta servad olid sinised, veidi lillaka varjundiga. Ühest otsast oli näha lõikejoon, millest kogu aja aina verd immitses. Nähtavasti oli nuga ihhu tungides haava laiemaks lõiganud. Mu silmi kattis udu, ent ma nägin oma haava ja tundsin piinavat valu. Peale haava polnud minu meelest maailmas muud enam olemaski. Nägin isegi kahte haava, ei — kolme ... Oh ei, kogu mu rind oli noaga kirjatud! Kogu rind ja kõht. Sümmeetriliselt. Kõik haavad olid ühe kujuga, nagu oleksid nad ihule värvidega peale maalitud. Need värvid kõrvetasid. Mina oigasin. Mulle tundus, et nad olid tõepoolest maalitud mõne kõrvetava värviga. Kõigile neile joonistustele lähenesid valged rätid. Nad puutusid ihu. Valu ägenes ja kõik haavad kadusid silmist. Jäi vaid terav, lõikav valu kõhu vasakul poolel. See mattis mu reaalse haavadetaju. Koos sellega läks hingamine sagedaseks, lausa korises kurgus ja ma kuulsin ise oma oigeid. Kusagilt teadmatusest sirutus ravimitest lõhnav käsi. Nägin harul-

daselt ilusaid, peeni sõrmi. Silme ees hakkas selgima ja mulle tundus, et pärast käe puudutust võin ma üles tõusta ning vaadata, kus ma õieti asun.

Käsi lähenes, laskus haavale. Külm ese libises piki haava. Kohutav valu külmutas taas mõistuse. Ma kuulsin ennast hõmana röökivat. Külm ese lakkas mind piinamast. Selle asemel tundsin, kuidas mu nahast nõel läbi torgati ja mulle mingit vedelikku sisse lasti. Jäi vaikseks, ka mu kõrvus valitses nüüd vaikus, täielik vaikus. Kõht muutus külmaks, ma unustasin koha, kus valutav haav oli asunud. Siis kuulsin tasaseid hääli, avasin silmad ja nägin todasama kätt. See lähenes taas mu kõhule ja sukeldus sellesse. Tundsin kõditust. Käsi liikus, otsides ja kobades sõrmedega. Puudutas õrnalt kõike. Ei kiirustanud. Mul tuli mõte, et see käsi tahetaksegi päriseks mu kõhtu jätta. Ehmusin sellest niivõrd, et hakkasin taas valu tundma. Oigasin. Lõpuks kerkis käsi valguesse ja ma nägin, kuidas mööda ta sõrmi veri alla nirises ja kuidas need rõõmsalt ning rahulolevalt liikusid. Need sõrmed olid kuidagi erakordsed — tundsid just nagu rõõmu sellest, mis nad mu kõhus leidsid.

Mu pea selgis. Nägin veel mitut kätt, mis mu haava kohal rippusid. Nad hoidsid nõela ja niiti, rätte ning läikivaid esemeid. Käed hakkasid imekiiresti tööle. Tundsin valu, ent enam see mind ei häirinud. «Sellel pole viga, tollega on lugu hullem,» ütles hääl. Need sõnad tungisid teadvusse ja ma hakkasin meenutama. Kuid äkki kostis niisugune sõnadevaling, et ma kartsin selles ära eksida. Sõnad lausa uputasid mind, laskmata nende sisusse tungida, neid tuli aina juurde, aina juurde. Tundsin, et mind tõsteti laualt ja kanti minema.

Lamasime Bogdaniga ühes toas. Mul oli üks noahaav, Bogdanil kaks. Jälgisime mõlemad lae all lendavat kärbest. Tuba oli valge, puhas ja kärbsel ilmselt igav seal üksinda lennelda.

«Polja on tubli tüdruk,» sosistas Bogdan. Ta ei tohtinud veel valjusti kõnelda ega ka naerda.

«Ostame talle kuldsõrmuse,» vastasin mina, tundes korraga liigutavat heldimustulva Polja vastu. «Tema päästis meid, leides meid öösel tänavalt keset vereloiku. Ta valjud hüüded äratasid terve tänava üles ja keegi helistas kiirabi välja.»

«Ma arvan, et see oli Sev,» kähistas Bogdan. «Viimasel ajal ei meeldinud ta käitumine mulle sugugi.»

«Te olete vist hulluks läinud või liiga palju verd kaotanud. Sevi eest võin ma pea anda. Kui maailmas üldse kaks sõpra leidub, siis oleme need meie — Sev ja mina.»

«Jutt või asi! Ega ma asjata kogu aeg teie kannul hiilinud. See on ainult tema ja ei keegi teine.»

«Ja mis põhjusel ta seda pidi tegema?»

«Ta on teie peale kade selle punapea pärast. Ta arvab, et olete neiu juba ära võrgutanud. Meenutage, kui ammu pole teil temaga enam ühtki südamlikku vestlust olnud.»

«Ja see on kõik?»

«Sellest piisab. Mulle isegi meeldis, kui osavalt ta teist jagu sai. Ta on nähtavasti harjunud noaga tegutsema.»

«Siiamaani on ta pintslit eelistanud.»

«Laske ma selgitan teile kogu asja. Nii, tähendab, te astute . . .»

Meie palatisse sisenes arsti saatel kaks inimest.

«Keda te kahtlustate?» päris üks neist pabereid laiali laotades. Vaatasin karmilt ja hoiatavalt Bogdani poole. Ta mõistis mind ja sulges silmad.

«Meid taheti ilmselt röövida, aga miski segas. Me ei kahtlusta kedagi ja loeme seda sadamapättide kallaletungiks.»

«Võib-olla on keegi hoobelnud, et tapab teid, või ähvardanud? Meenutage oma vaenlasi.»

«Oma sõpru,» mõtlesin ma, kuid küsijale ei vastanud ma midagi. Ta korjas oma paberid kokku ja väljus koos arsti ning kaaslasega palatist. Bogdan avas ühe silma.

«Me ise oleme kah tublid uurijad,» muigas ta. Jätkasime katkenud vestlust.

«Kui teie seal kõndisite,» rääkis Bogdan, «ja tema teil tee ära lõikas, tormasin kohe appi. Nuga välgatas. Te haarasite tal käest ja lõite sellesse hambad sisse.»

«Ma hammustasin teda.»

«Siis te taarusite ja tema andis teile noahoobi. Kas te märkasite, kummas käes ta nuga hoidis? Vasakus. Tähendab, ta on kurakäeline. Sellest peamegi lähtuma: ta on kurakäeline ja ta vasakul käel peab olema hammaste jälg. Peenelt tabatud, eks ole?»

«Mis tal seljas oli?»

«Ma ei märganud. Aga teie?»

«Mulle tundub, et midagi triibulist või kirjut. Kindlalt siiski ütelda ei või, võimalik ka, et mul silme ees kirendas.»

«Tähendab, mina alustan?»

«Võite alustada, ainult et Sev ei tohi sellest midagi märgata. Isegi siis, kui tema seda tegi, isegi siis jään ma teda

armastama ega reeda oma sõprust. Niisugune tühiasi, nagu nuga, ei saa ometi Sevi ja mind tülli ajada.»

«Kas siis on üldse vaja uurida?»

«Oleks huvitav talle seda kunagi hiljem meenutada ja koos temaga selle üle naerda. Mulle tundub, et ta praegu juba kahetseb.»

Bogdan vaikis, teadmata, kuidas ta mind mõistma peab.

«Kuid te ju armastate seda tüdrukut?»

«See ei puutu meie vestlusesse.»

«Ja te suudate ta Sevile loovutada?»

«Sevile on ta samasuguse koha eraldanud kui minulegi. Lisaks sellele on tüdrukul ka omal pea otsas.»

«Naine armastab, et keegi ta meele ja mõtted köidaks,» ütles Bogdan. «Naine pole suuteline ise midagi otsustama. Naine armastab kõva kätt ja kindlat juhtimist.»

Saabus pikaajaline vaikus. Me vajusime mõttesse. Veidi hiljem astus meie palatisse erutatud Tajahhe.

«Sõber, kallis, mis sinuga juhtus?» istus ta toolile, et meid mõlemaid näha. Teesklesin, et mul on valud, ja katsin käega silmad. Sellega andsin talle võimaluse vaadata Bogdani kauem kui minu juuresolek seda muidu oleks lubanud.

«Kas valutab?»

«Kui teid oleks noaga torgitud,» vasts Bogdan minu eest, «küllap siis teilgi oleks valus olnud.»

Naine ei mõistnud seda tema vastu üles näidatud ebaviisakust ja vaatas mind.

«Sedamoodi te keksite ja hüppate,» jätkas mu sõber, «vehite sabaga kord sinna, kord tänna, keegi aga saab teie pärast noa keresse . . .»

«Bogdan!» katkestasin ma teda.

«Räägin seda kui näidet. Sest naisele meeldib alati kaht sakutatud ja verist kikast vaadata. Kui naine näeb, et mehed tema pärast noad välja võtavad ja taplema hakkavad, saab ta tuult tiibadesse, läheb kaunimaks ja lopsakamaks.»

«Ärge pidage mind üheks selliseks naiseks, kellega teil tegemist on olnud. Ja ärge minu suhtes oma filosoofiat rakendage. Kui kaks meest minu pärast kaklema hakkavad, jätan ma nad mõlemad maha. Kellelgi pole õigust mind omandiks pidada. Ja üldse, mida võib üks madrus noist delikaatsetest asjadest teada?»

Raevuga hakkas Bogdan köhima. Ta kõht, mille ükski lihas liikuda ei tohtinud, lausa vappus. Tajahhe hüppas ta juurde, kergitas tal pead ja andis talle kannust juua. Naine oli oma sõnade niisugusest mõjust tublisti kohkunud.

«Tüdruk,» ütlesin ma. «Selle mehe kehas on kaks haava ja need võivad mõlemad lahti minna. Ära vihasta teda, kas või ainult Piazza del Duomo pärast. Takso pärast, mis väljakul tiirutas.»

«Sa said mu kirja kätte?»

«Sain kätte ja lugesin läbi. Alguses poole. Siis kallasin endale pool plaskut viina keresse ja lugesin lõpuni. Ära sega vahele. Minu silmis pole sul mingeid patte. Sa ei saanudki teisiti toimida. Ent sinu asemel oleksin ma ikkagi . . . sõitnud sellesse asulasse Milaano lähedal, mis ta nimi nüüd oligi sinna, kuhu te pidite sõitma?»

«Monza. Seal on suurepärane loodus, kabaree ja restoran.»

«Mina oleksin Monzasse sõitnud. Oleksin seal kõik järveveed välja loksutanud, need veed, milles peegelduvad kõrged metsad, ja maha tallanud kogu muru, mis seal aasadel kasvab. Ma poleks ei tule ega tähtede ees hirmu tundnud, kui sellest maailma oleks sündinud uus inimene, see oleks ideekehastus olnud.»

«Sa ei pilka mind?»

«Sa talitasid nii, nagu oleks talitanud iga naine sinu asemel. Te ei armasta neid kibedaid hetki, seda koirohukibedust, mis inimesele elu salapära avab. Ausõna, sul pole kübetki pattu.»

«Aga kui ma . . . sõitnud oleksin?»

«Oleksin seda õigustanud ainult sel juhul, kui seiklus oleks lõppenud lapsesaamisega . . . Mehe vääramatu tung naise järele annab alati tunnistust sellest, et niisugusest ühendusest läheb laps vanematest palju kaugemale.»

Sellest pikast kõnelusest väsisin ma väga ära. Sulgesin silmad ja suikusin aeg-ajalt. Tajahhe istus liikumatult, pööramata pilku aknalt. Bogdan oigas tasakesi, ilmselt hoidis ta tugevaid oigeid tagasi. Naine vaikis, süüvides oma ammustesse tunnetesse ja värskendades läbielatut. Mind valdas võitmatu unisus. Hakkasin unerüppe vajuma. Ma ei tea, kaua ma maganud olin. Võimalik, et ainult sekundi murdosa, võimalik aga, et õige mitu minutit. Unes kaob ajataju neis piirides, mida me ilmsi fikseerida suudame. Ärkasin Sevi sõnade peale. Ta oli meie palatisse tulnud nii tormakalt nagu tõmbetuul, mis kõik uksed ja aknad valla paiskab.

«Tervitus haigetele!» hüüdis ta sisenedes.

Mina ja Bogdan avasime silmad.

«Kui hapud ja unised te olete! Teie ees on naine nagu pipar, aga teie pole isegi kordagi aevastanud. Arst ütles

mulle, et te õige varsti nende voodite peale vilistate ja oma jalad kasutusele võtate. Ega teil igav ei ole?»

Sev surus Bogdani kätt ja silitas minu oma, mis tekil lebas. Ma ei märganud ta näol ühtki varju.

«Ulatage mulle vett,» palus Bogdan.

Naine tõusis ta palvet täitma, ent Sev surus ta koduselt tagasi toolile. Ta võttis ise kannu ja aitas Bogdanil juua. Tahtmatult jälgisin iga ta liigutust. Tegin seda endalegi märkamatult, seda sugugi ebaloomulikuks pidamata. Ent märkasin, kui võidukalt Bogdanil silmad sädelema lõid, kui ta vett jõi. Hakkasin põhjust otsima. Sev asetas teekannu voodikapile. Äkki meenus mulle sähvatamisi — Sev oli hoidnud kannu vasaku käega. Mul hakkas süda pekslema, ma ehmusin. Sev oli kurakäeline!

«Tahaksin jutustada teile loo neljast jänesest söetrümmis, keda Colombost ühte Balkani poolsaare sadamasse saabunud auriku kapteniabi oli käskinud pimedal ööl üle parda heita,» ütles Sev. «Mäletate, see oli siis, kui üks neist neljast ellu ärkas?»

Me mäletasime.

«Mulle on see trümmiepisood vajalik ja ma tahaksin seda teile jutustada nõnda, nagu ma seda filmida kavatsen. Bogdan pole meile sellest üksikasjaliselt jutustanud, mistõttu ma ei kavatse filmida nii, nagu see tegelikult oli, vaid nii, nagu see võinuks olla. Te kuulate?»

«Ehk oleks parem see järgmiseks korraks jätta?» sekkus Tajahhe.

«Ei, just täna on seda vaja. Kas te hakkate kuulama?»

«Hüva,» vastas Bogdan vaikselt ja võõral häälel. Sev istus mu voodi servale ja võttis suitsu välja. Ent Tajahhe rebis selle Sevil käest, lubamata tal suitsetada.

«Kujutan endale ette auriku söetrümmi üsna laeva põhjas, kusagil masinate all. Süsi lebab seal kihina, aga mitte eriti paksult, sest ta võib soojaks minna ja põlema süttida. Ohu juurdevool on hea ja trümmis võib täiesti mugavalt ära elada. Miks pidid nad seal siis lämbuma? Ilmselt nad ei lämbunudki.»

Bogdani poolt kostis oie, nagu tahtnuks ta vastu vaielda.

«Nad ei lämbunudki,» kordas Sev, «sest õhku oli seal küllalt. Tuleb otsida mõnd teist põhjust, miks kõik neli teadvuse kaotasid. Missugune see põhjus võis olla? See oli üsna lihtne — söök ja jook.»

«Söök ja jook,» tõstis Sev häält, et summutada Bogdani protestihäälitsusi. «Juba ainuüksi halvast veest võib inimene

hulluks minna! Meil ei pruugigi kuigi rikas kujutlusvõime olla, et maalida endale silme ette pilt sellest, mis trümmis toimus. Esimestel päevadel, kui oli nii süüa kui juua, tundsid kolm inimest (algul oligi neid ainult kolm) endid suure päraselt. Nad lootsid veel, et inimene, kes nad trümmi oli lasknud, täidab lubaduse ja toob saadud kulla eest neile veel juurde. Nad jutustasid üksteisele lugusid kodumaast, oma armastusest ja kogemustest. Nad olid tuttavaks saanud selles sadamas, kus nad laevale tulid, ja mingit vahet nende vahel polnud. Alles trümmis tunnistas üks, et ta pole liht rahva hulgast, ning püstitas selle ülestunnistusega enda ja seltsimeeste vahele müüri. Söögi- ja joogivarud hakkasid otsa saama, inimesed läksid tigedaks, pinge kasvas. Neid ärritas iga pisiasi. Ja siis juhtuski see, mida oleks kohe võinud ette arvata: kaks võtsid kolmandalt elu ja matsid ta süte sisse. Nõnda pikendasid nad oma elu veel mitme päeva võrra.

Siis ilmus nende seltsi uus liige. See sündis öösel, kui laev tegi põgusa peatuse, et posti peale võtta. Uus mees sagis pimedas trümmis ringi, tundes loomusunniliselt, et ta pole siin üksi. Aurik väljus sadamast. Hommik leidis ta avamerelt. Häguses valguses nägi uustulnuk trümmi vaid elanikke. Ent uuel polnud üldse toidumoona — ta oli enne hommikut nii vee kui ka kuivikud jõudnud söehunnikusse matta. See uustulnuk oli kõrvata hiinlane.

«See hiinlane jäi minust maha saarele,» vaidles Bogdan viimast jõudu kokku võttes vastu.

«Ma pole ju väitnud, et see oli toosama hiinlane. Ütlesin ainult, et te teda selleks hiinlaseks pidasite, kes teile tollevana malailase alusel nii palju meelehärmi oli valmistanud. Te võisite ju arvata, et see oli tema?»

Vastust ei tulnud.

Nähes trümmi karme peremehi, naeratas hiinlane lahkelt ja tahtis kohe sõbralikud suhted luua, kuid üks kahest peremehest meenutas hiinlase õelust ja hakkas teda kurjasti sõimama. Kaklust alustas madrus. Ta viskus hiinlasele noaga kallale, hiinlane aga . . .»

«. . . hammustas ta kätt,» pistis Bogdan vahele, jälgides teraselt Sevi.

Sev vaatas oma kätt. Temas polnud vähimatki erutusevarjundit märgata.

«Hiinlased ei hammusta,» parandas Sev Bogdani. «Ka hiinlane võttis noa välja. Nad võitlesid. Madrus tahtis kõik oma kibedad mälestused hiinlase nahale maalida. Nad tulid ringi. Kukkusid söehunnikule, veeresid sellelt alla ja avastasid hiinlase toiduvarude peiduurka. Nüüd oli kakluse tõene eesmärk olemas! See vesi ja toidumoon võis nende elu päästa. Aidata neil pärale jõuda. Nüüd käis võitlus vee ja leiva pärast.»

Palatisse astus halastajaõde. Ilma igasuguste viisakusavaldusteta saatis ta külalised minema, laskmata Sevil isegi lauset lõpetada. Tajahhe ja Sev väljusid naeratades ning meile rõhuvaid mõtteid saates. Nende järel väljus ka õde. Bogdan hakkas voodis vähkrema. Ta tõstis pead ja vaatas hägustunud silmadega toas ringi.

«Kas nad läksid juba?»

«Läksid jah.»

«Kutsuge kiiresti õde,» — ta hääl tuli lausa vilinal. «Kõik mu sidemed on verest läbi imbunud. Siis . . . siis . . . kui ma kohima hakkasin.»

Tajahhe ja Sev istusid esimeses reas. Areenile ilmus kaunis hobune. Ta tõmmu peremees polnud selle suursuguselt sädeleva ratsu kõrval hoopiski märgatav. Hobune oli villase riidelapiga puhastatud ja läikima hõõrutud. Ta pärines Andaluusiast. Nimi oli tal Meteoor. Ta oli üleni — lakast kuni sabani — kullakarva. Tumedad, just nagu päikese paistel kõrvetatud saledad, sihvakad jalad. Väikesed, just nagu väljanikerdatud kabjad. Lakka olid helesinised paelad punutud. Saba oli pikk ja lopsakas nagu ilusaim tüdrukupalmik. Meteoori silmad välkusid kavalalt. Ilmselt oli see vallatu ja hellitatud olevus. Selline edvistamine võis kogu tallil mõistuse röövida.

«Selle hobuse tahaksin ma teile kinkida,» ütles Sev. «Te paneksite ta oma voodi kõrvale seisma ning toidaksite teda lamades suhkruga. Ta limpsiks mokkadega teie kätt ja hirnuks tasakesi rõõmust. Vaadake, mis vigureid ta seal teeb. Te võiksite temaga isegi tantsida. Meteoor!»

Kuuldes oma nime, liigutas hobune kõrvu.

«Vaadake, kui ergas ta on! Kui te oleksite stepis eksinud või oma jala vigastanud, päike aga vajuks juba silmapiiri taha, tarvitseks teil ainult korraks vilistada ja te ratsu oleks kohe teie kõrval. Meteoor!»

«Mul pole hobust vaja.»

«Ta seisaks teie kõrval ja kaapaks jalaga maad. Ta heidaksite rohule ja te ümber sätendaks pime öö. Te lamaksite, teie kohal aga vilguksid ja siraksid tähed. Te näeksite, kui-

das kaste miljonite sädelevate tilkadena maha langeb. Jõudmata maale, jäävad need tilgad kerge lõhnava uduna ta kohale heljuma. Te lamate, te kõrval on hobune — teie ja hobune olete sügavaim sümbol. Te ei julge ei paremale ega vasakule vaadata, kardate maa kumerust näha. Te tõstate pead — ei, maapind on siiski tasane ja avar. Kusagil tajumatus kauguses mühisevad mered ja müriseved suured linnad. Te teate, et hobune viib teid silmapiirini ja kaob selletaha. Te teate seda ja lamate ning niisutate steppi sõnul väljendamata kurbuse pisaratega. Te olete nagu meest tagaigatsev lesk. Istuge siis hobuse selga. Meteoor!»

«Ei!»

Meteoor tänas aplausi eest, mille ta oma iluga ära oli teeninud. Ta astus esijalgadega barjäärile ja tegi publikule kummarduse. Otse tema ees istus Tajahhe. Hobuse söörmest peaaegu lähenesid ta põlvedele, üleolevad silmad vaatasid targalt ja loom tundis naise joovastavast lõhnast mõnu. Ta raputas pead, paludes ennast silitada. Sev sirutas käe, kuid hobune ei tahtnud teda, vaid küünitas pea Tajahhe poole.

«Ei, Meteoor,» ütles Tajahhe, ning otsekohe tõmbus hobune areeni keskele ja jäi seisma. Siis langetas ta pahaselt pea ja jooksis kulisside taha.

«Miks te teda solvasite,» pahandas Sev. Areenile lendasid tuvid. Nad tegid ringi publiku pea kohal ja istusid märguande peale sinna, kuhu perenaine käega osutas. Nad olid abitud, sest nende kohal oli jäik lagi. Pekslesid ärevalt tiibadega, sest see katus siin nende kohal polnud sinine.

«Tahate, ma kingin teile tuvi? Ta hakkab teie kohal lendama ja toob teile teate hädaohust. Kui teid piirab vesi ja kaldaid näha ei ole, toob ta esimesena teile õlipuuoksa kuivalt maalt ning annab teile tagasi lootuse, et vesi langema hakkab. Kõiki takistusi ületades toob ta teile sõnumi kodunt. Tuvi hakkab teid truult teenima, sest tal on väike pea, kuhu kurjad mõtted sisse ei mahu.»

«Ma ei armasta tuvisid.»

«Ta toob teile alati vaikust ja rahu te teedel. Ta kudrutus liigutab te vaenlasi ning rahusümbol ta noka vahel pikendab te elupäevi.»

«Te räägite lastemuinasjutte, Sev.»

«Või meeldib teile paremini kotkas? Ta sirutaks te pea kohal oma tiivad laiali ja viiks teid võidule. Et näeksite tõkkeid ja need teie silme all haihtuksid, heidaksite pilgu ustele ja need samal hetkel avaneksid, vaataksite inimest ja inimene võtaks rinnust südame ning ulataks selle kahel

käel teile. Kas tahate üksildast, julget ja kiskjalikku, võimsate tiibadega kotkast kõigile kättesaamatul kaljul?»

«Nad haisevad hirmsasti. Neid, keda ma loomaaias näinud olen, ei saa lindudeks pidada. Need on paljaks kulunud, väljakitkutud sulgede ja klaasistunud silmadega haned. Lennaku nad pealegi ilma minuta. Kas jutustate veel mõne muinasloo?»

Tuvid kogunesid kõik vähehaaval puuri. Ainult üks ei tahtnud kaua aega perenaise vilet kuulda. Ta lendles vaatajate ja orkestri kohal, tiirles säravate elektrilampide juures, tühjendas oma magu, ning saba lehvikuna laiali ajanud, kudrutas millestki. Siis lendas ta madalale, ent ei istunud mitte perenaise käele, vaid hoopis Tajahhe põlvedele.

«Ei,» ütles Tajahhe tuvi minema ajades.

Sev pahandas jälle.

«Mida te siis lõpuks tahate? Soovite, et ma kingiksin teile lõvi,» jätkas Sev, kui välgukiirusel areenile asetatud piirde taga lõvid karglema kukkusid, «siin on teile looduse kroon. Vaadake, kui vabana ta ennast tunneb, hoolimata sellest, et on teisel pool piiret. Kui olete temaga, ei puutu teid keegi, vastupidi, te ise raputate nad kõik naha seest välja. Kuidas ta ringi liigub! Sabaga vastu roideid peksab! Kas tahate lõvi?»

«Ei, mul pole enam muinasjutte vaja. Istume niisama.» Lõvid lasid kukerpalli, möirgasid ja tegid kuulekalt kõik, mida sakslasest taltsutaja neilt nõudis. «Mida sa tahad?» pöördus too lõvi poole, talle piitsaga üle kere tõmmates. «Oled ehk hulluks läinud!» torkas sakslane lõvile kepi suhu. «Istu vaikselt!» Loom ei tahtnud aga oma kohale minna, möirgas ja tõstis sakslase vastu käpa. Siis võttis taltsutaja relva kabuurist.

Lõvi pööras pea ja eemaldus nagu läbipekstud koer aplausi saatel. Ent asunud oma kohale sportlikus püramiidis, ei unustanud lõvi siiski solvangut. Ta hakkas kõvasti möirgama ning hobused tallis lõid värisema, tuvid ehmusid ja ka vaatajad sattusid ärevusse. Lõvi möirgas.

«Ei,» ütles Tajahhe fuajeesse väljudes ja Sevi enda järel tirides. «Armas Sev,» kõneles ta erutatult, «miks mul küll nii paha on olla? Te olete mu kõrval ja ma tunnen, kui soojalt te minusse suhtute. Ega te minust pahasti ei mõtle, ega?»

«*Monkey*,» vastas Sev pidulikult. «Andke mulle oma käsi ja ma liigutan maailma paigast.»

«Oi, kui hirmus,» naeris neiu, «siin mu käsi on.»

«*Monkey*, kas te armastate mind?»

«Ausõna, ei tea, Sev! Kui te oma tunnetest mulle räägite, erutun ma, kuid ei tunne hirmu. Aga kõneldakse, et kui armastad, siis ka kardad. Hirm ja õndsus käivad koos.»

«Ma vaikin,» ütles Sev ja lõi kõigest oma iseteadvusest hoolimata näost punetama.

«Te pahandasite? Oodake veidi. Ma ei unusta teid eales. Kogu mu elu jooksul olete ainult teie ja toimetaja mu mõtte-maailma valitsenud. Varem pole minusse keegi niiviisi suhtunud. Kõik on mulle esimeses järjekorras sängi pakkunud. Hakkasin isegi unustama, et maailmas võib ka iseseisev elu ja tugev armastus olla, mis ohvreid ei karda. Kujutlesin juba kogu maailma iharusest põleva mehena, kes mu luid-konte muljub ning pärast mu jõu- ja verekarika tühjaks-joomist hommikul kaob. Olin unustanud, missugune ma väi-kese tüdrukutirtsuna ja nõtke noore neiuna olin. Ärkasin vahel öösiti, süütasin tule ja astusin peegli ette, alasti ja unest kuumavana. Vaatasin oma ihu kui mulle midagi võõ-rast ja kauget. Käed, kael, rinnad, kõht — neid kõiki õppi-sin tundma ja vaatlema. Nõnda astub peremees vahel öösiti oma veinivaadi juurde. Ta nuusutab, maitseb, koputab võt-mega vastu põhja, mõõtes, kui palju veini veel vaadis on. Noil öil meenutasin oma lapse- ja neiupõlveunistusi, ning mul oli siis kergem hingata, nagu oleksin ma joonud maitse-vat, tervendavat vett!»

«Aga seda pole enam? Te olete ju kõigest üle saanud?»

«Olen kõigest üle saanud,» — Tajahhe surus end tugevasti Sevi käe vastu, millega see neiu küünarnukki toetas — «ilal enam ei pöördu ma vana juurde tagasi. Hukutada taas oma ihu, tunda vaid, kuidas vein teele maha loksub ja raisku läheb, siis parem juba surra.»

«Aga kui ma praegu teie kätt paluksin ja teid alatiseks enda juurde viiksin? Kui ma kannaksin teid . . .»

«Pole vaja, Sev. Mul pole teile vastust. Aga ma tunnen, et elan praegu oma viimaseid päevi. Ma ei tea, mida tulevik toob, ja kardan seda kohutavalt. Kuid see peab paratamatult tulema ja ma jään põlema ühtlase, kõrge ning selge leegiga. Ma ei pääse sellest. Ja ometi tunnen tõelist, paanilist hirmu. Ja õndsust ning piinlemist. Teile praegu ainult tundub, et te mind armastate. Uskuge mind. Te tõstsite mu üles sealt, kus ma teel vedelesin, kaotanud inimpalge. Te tõite mu laevale, laske mul nüüd endal purjesid tõsta ja seilata.»

Sev hakkas naerma, solvates selle naeruga Tajahhet ja

ennast. Fuajees kustus valgus. Areenil algas kava teine pool. Nagu kuutõbine pöördus neiu koos Seviga oma kohale.

«Kas teile pole midagi mu kirjast räägitud?»

«Mitte midagi.»

«Ma unustasin, et ilma selle kirjata pole te suuteline mu käitumist mõistma.»

«Mõistan hästi te käitumist ja puutun nähtavasti iga päev teie käitumise põhjusega kokku.»

Areenile ilmusid madrused-võimlejad. Nad laulsid mad-ruselaulu, tegid publikule kummarduse ja hakkasid areeni mööda lendama. Peadpööritavaid saltosid kroonis vaatajate lõbus naer. Võimlejate rühmas oli ka keegi suurepärase kehaehitusega noor tütarlaps. Meestel olid jalas valged, lampassidega meremehepüksid, seljas aga valged särgid, kaelas mustad lipsud. Tüdruk kandis roosat trikood. Mere-meeste kõrval paistis ta päris alasti olevat. Tüdruk ei seis-nud hetkegi paigal. Areenil käis ebatavaline võitlus tüdruku pärast. Igaüks püüdis teda nagu roosat alistuvat sireeni kätele haarata ja tormas mööda areeni, tehes kukerpalle ning saltosid. Nagu tuulispask sööstsid teised talle järele. Mõnel õnnestus tüdruk teiselt üle lüüa ja ta põgenes sel-lega edasi. Ülal kaptenisillal aga vaatas kapten binoklisse ning kamandas roolimehi ja masiniste. Tüdrukul oli nuku-nägu: kui ta maha pandi, avas ta silmad; kui ta kätele võeti, pani ta need usaldavalt kinni. Võimlejaterühm aina kiiren-das tempot. Näis, nagu ähvardaksid lained dekki üle ujutada. Kapten aga seisis, rahulik ja väärikas, juhtides oma laeva.

Tajahhe hingas raskelt. Ta jälgis tüdrukut nagu oma lihast õde. Naeris ja plaksutas käsi. Kui võimlejad oma esinemise lõpul tüdruku üles vana kapteni käte vahele viskasid, kut-sus publik neid lugematuid kordi välja. Muusika möirgas ja tervitas meistreid. Õhk, mida tuhanded inimesed sisse ja välja hingasid, oli just nagu merehõngust läbi imbunud.

«Sev, ma olen kõik juba ära vaadanud,» ütles Tajahhe ja tõusis. Sev astus ta kannul. Ta oli hakanud midagi mõistma, kuid sellega langes ta südamele veelgi suurem koorem. Ent ta naeris ikka ja jutustas aina anekdoote. Tajahhe ei kuula-nud teda.

«Sev,» palus ta, «lubage, et edasi lähen ma üksinda. Mul on väga palju, mille üle järele mõelda.» Nad suudlesid teine-teist põsele ja läksid lahku. Sev jõudis koju alles varahom-mikul. Lahti riietumata vajus ta voodisse ja uinus.

XVI

Seal, kus on töörõõm, on ka looming. Tisler hööveldas innukalt tamme ja pööki — neid mõlemaid pidi kasutatama kiilu ja vöörtäävi liitekoha tugevdamiseks.

Tammepakk seisis höövelpingi kõrval. Selle peal oli näputäis tubakat. Kõikjal vedeles kooritud puutüvesid, alles koorimata männipropse, laudu, tamme saepinde ja laastuhunnikuid. Tööde algust kunagise merelodja «Tamara» pardal ega vaatas ülalt äsja mere tagant väljaveerenud päike. See lodi, ei, ainult ta kere, seisis kaldal primitiivsel ellingul. Mas sisse olid kaevatud mõned postid, sellele ehitatud tellingud ning sinna tõstetud lodi, mis eelnevalt oli tühjaks tehtud kõigest — mastidest, dekkidest, laadungist ja muust, mis sigineb paikades, kus inimesed kaua on elanud, — igasugusest pahnast ja rämpsust. Kui kogu pehkinud plangutus on asendatud ja lodi uue ilusa laudvooderduse saanud, tihitud ja tõrvatud, lastakse ta vette. Vees kontrollitakse ta ujuvust, paigaldatakse mastid ja lõpetatakse kõik sisetööd — kajutid, dekid, rooliseade, pukspriit. Päike küttis puidu pealispinna kuumaks ja see lõhnas nagu heinasaad. Ükshaaval kogunesid kohale puusepad ja asusid otsekohe lodja kere kallal tööle. Höövelpinkide taha ilmusid mehed. Seal hakkas höövel lauda siluma. Keegi võttis kätte höövliraua, kuid tõmmanud sellega üle palgi, hakkas hoopis lükkepakku sättima. Puitu mööda libisedes see lausa laulis. Õigemini, laulis kaasa. Sest laulis omaette see, kes selle riistaga töötas. Suurepärane hommik ja lustakas töö. Ent veelgi lustakam oli see, et töö jooksis nagu värskust hõngav veeallikas. Materjal ei olnud pahklik ega ka toores. Tungi sügavamale, oherdi, tungi nagu vahasse! Höövel hakkas pöökprussile vajalikku kõverust andma. Lase käia, höövelraud, lase käia lustil! See pole ju dekoratsioon, mis homme sureb, niipea kui filmiaparaat ta on jäädvustanud. See laev läheb merele. Ja kunagi võidakse kusagil öelda, et selle briki on ehitanud rõõmsameelsed ja ausad töömehed. Nad sobitasid puidu paigale, panid plangud klappima, ajasid mastid püsti ja tõmbasid lõpuks purjed pingule. Au neile osavaile meistrimeestele! Ja ärgu iial tulgu see hirmus tund, mil laevaehitajate kohta tuleks tahtmine öelda: «Kuivaku neil käed otsast, kerkigu maks neile kurku ja sülitagu nende lapsed neile laiskvorstidele näkku, neile aututele inimestele, neile mustlastest meistritele, kes ehitasid käkerdise, mitte laeva. Et katk neid võtaks! Sest see pole mõni brikk, vaid puust kole-

tiis. Höövliraud siuhkab mööda karedat pinda, saed vinguvad ja kirves kõliseb. Ei, see laev tuleb niisugune, nagu oleks ta metsas mõnest imeseemnest selliseks kasvanud, seejärel õitsele puhkenud ning endale suured valged purjelehed külge kasvatanud.

Tahu aga tahu, kirves! Kõigist riistadest oled sina kõige andekam. Tugevas käes sa aina helised. Ja laastud aina lendavad, lendavad . . .

Tüve kohal kumaras meister oli ametis selle koorimisega. Kirves ta käes oli kuulekas ja kärmas. Siuh-säuh! Siuh-säuh! Puule langesid higipiisad. Päike kallas vahetpidamata palavust maa peale, otsekui olnuks ta taevasse raiutud lõugas. Siuh-säuh! Siuh-säuh! Kas jätkub juba hööveldamisest? Ja kas see hakkab pärast kiilu otsa? Missugune lustakas töö! Hakkab küll. Kuhu sa kiirustad, saag? Lõika otsemini! Päike, kas sul südant ei olegi, me ju rügame tööd teha! Siuh-säuh! Kirves, oled sa veel terav? Siuh-säuh! Siuh-säuh!

Kui laev kaldal seisab, tuleb teda ümbritseda armastuse ja austusega, hea tuju, lõbusate laulude ning väärikate inimestega. Laev kaldal on nagu haige, kes lõpmatult heataht-likkust ja kannatlikkust vajab. Tuleb vaid kujutleda ta igatsust ja tungi tervise järele, tuule nukrat undamist paljaste roiete — kaarte vahel, tellingute kerget naginat, männi, tamme, pöögi ja jugapuu helide gammat. Brikk kaldal pole veel brikk. See on alles sünnitusvalu, töörõõm ja vaimustus, mõtetetulv ja hällilaul «Meie brikk veel suureks kasvab, meie brikk siis merele lä'eb!»

Tulevane brikk seisis ellinguil. Ahtris, kus juba oli olemas tükike dekki ja kust silm võis haarata kogu töörinnet, seisis Professor. Allpool, peaaegu iga kaare juures, töötasid puusepad. Kerkis saepurutolmu, mis täitis kogu laeva valkja hämarusega, nagu polnukski see laev, vaid mõni imeline suur urn, mille kohal tema loitsib. Tramplaeva peremees oli Professori mitteametlik abiline. Ta katsus igat pisiasja, nuusutas igat puutükki nagu toitu ja otsekui kasvas koos laevaga. Nüüd ujus ta kusagilt alt välja, haaras kätega talast kinni ja istus sellele kaksiratsa Professori lähedale.

«Professor, mida te parrastest arvate? Võib-olla ei peaks neid laiemaks lükkama, muidu ei tule sellest brikk, vaid mõni küna. Mäletan, kunagi sõitsin ma niisugusega. Paraja tuulega ei saanud me kuidagi mehemoodi sõita. Kogu aeg olime nagu suures veeuputuses. Kas usute, et tollel alusel oli niisama palju peremehi nagu kogu meie rannikul inimesi? Igaüks tahtis just võimalikult kiiremini lahti saada.

Lõpuks ehitas keegi ta ümber ja laev hakkas sõitma nagu pöörane.»

«Kas te olete selle peale mõtelnud, peremees, kuidas me selle kanni vette saame?»

«Miks peaksin mina selle peale mõtlema, kui teie ahtris seisate? Kui juba pea mõtleb, siis võivad käed mõtlemast loobuda. Müüsin oma tramplaeva maha ja läksin otsekohe kümme aastat nooremaks. Nüüd on mul tunne, et võtaksin ta niisama käte peale ja tõstaksin üksinda vette. Aga üldse on vaja kaldtee ehitada ning kiilu alla ümmargused palgid asetada, laev tellinguist vabastada ja siis kergelt käega takka lükata. Nõnda tehakse alati.»

Alt kostis Tajahhe hääl, kes Professorit hüüdis:

«Kas ma tohin teie juurde üles tulla?»

Tramplaeva peremees vajus luugist alla nagu kurat. Prahine, rõivad saepurutolmused, mütsil laastuotsi, ilmus ta tüdruku kõrvale ja tervitas teda rõõmsalt. Kahekesi hakkasid nad Professori juurde ronima. Tellingud olid meeste jaoks ehitatud, naisel aga tuli appi võtta akrobaatikavõtted. Neiu siidpüksikesed meeldisid all töötavaile puuseppadele kangesti. Ja ka neiul endal polnud viga. Hetkeks jäi ta kõõluma ja ronis siis kitsukesele lauale, mis oli pandud piki brikki — ühendamaks talasid. Kätega balansseerides astus neiu julgelt lauale ja kõndis ahtrisse. Ta hele pea kulletas päikesepaistel. Puuseppadele meeldis niisugune julge tüdruk. Ja töötempo tõusis.

«Tere päevast, Professor! Näete, kui varajane ma olen. Ega ma teid ei sega, kui teie lähedusse istun, merd vaatan ja ehitusmüra kuulan?»

«Palun ainult, et te viivu vaikselt istuksite. Uurin parajasti oma plaane.»

Tajahhe jäi käsipõsakil istuma. Öö otsa polnud ta silma kinni saanud. Öö otsa oli ta toas tuli põlenud. Ta oli edasitagasi kõndinud ja vahel peegli juurde astunud. Ta tahtis ilus ja võluv olla, kuid nägi üksnes vaevatud nägu, varje silme all ja palavikulisi silmi. Tal tuli söögiisu, kuid ta jõi ainult veini ja punastas teda vallanud mõttest — kelle terviseks ta juua tahtis. Ta vaatas oma riided üle, luges ära pesu, nõelus siidtrikood ja sukki, õmbles valmis siidsärgi, mis oli nii väike, et võis tikutoosi mahtuda, palistas taskurätid ja õmbles neile üheainsa tähe, proovis kübarat pähe, vaatas mantli üle. Kõige sellega valmis saanud, ei kustutanud ta lampi, sest ikka oli alles öö. Nagu teele asuv rändur hakkas neiu raamatut lugema. Kui ta seda sirvis, ekslesid ta

silmad alati mööda nagu metsas. Lugesid järjekindlalt igat rida ja igat sõna, ent mõistus oli mõistmisest kaugel. Ta tõstis pead alles siis, kui pool raamatut läbi oli loetud ja aknaruudud pimedusest jagu saades heledamaks tõmbunud. Millest raamat kõneles? Kas võitlusest või tühjast-tähjast, meeleheitest või rõõmust? Isegi oma hinge päästmise nimel poleks ta suuteline olnud sellele vastama. Läks vannituppa, riietus lahti ja seisis kaua külma duši all. Külmad piisad peksid vastu ta õlgu, langesid kaelale ja rindadele ning niirisesid mööda jalgu alla. Koos veega tuli ka karge hommikumeeleolu. Meel läks rõõmsaks. Pärast dušši akna all seistes ümises ta midagi endamisi, midagi lüürilist, ammust. Tõusev päike leidis ta akna all samas poosis. Taas asus ta lugema. Need olid vanad kirjad. Mõned neist lendasid põrandale, mõned rebis ta tükkideks. Kui viimane oli loetud, hakkas ta tõbusalt naeratades kirju põrandal jalaga pillutama. Varsti meenutas tuba mereranda, kuhu laine oli puruks pekstud laeva riismeid uhtunud. Pärast seda läks neiu tänavale. Seal oli juba päev ja sadamast kuulda raua kolinat, vilesid, kopsimist ning kumedat häältekõma. Rahulikult häilis meri majaka taga, silmapiiril aga valendasid justkui ritta seatud püstjad purjed. Nad ei liikunud. Vahel ainult üks või teine kadus silmist, otsekui oleks ta horisondi taha vajunud. Ning nüüd, Professori läheduses istudes, imetles ta taas nende tiibade sirget rida. Iga purjekas eemaldus kaldast ainult kindlat joont mööda. Sellel joonel ta ka peatus ja alles siis jäi ta puri üha madalamaks ning madalamaks.

Professori juurde astusid puusepad. Nad küsisid talt igaaugust tühja-tähja, kuid nende peatähelepanu oli pööratud Tajahhele.

Kirjaniku märkmed:

«Kirjutab poeg. Küllap Sa, isa, tunned mind käekirjastki ära. Olen harjunud kirjutusmasinaga ja sulge pihku võttes seetõttu kuidagi kohmakas. Otsustasin Sind Su töös abistada. Sellessamas memuaaride kohas tuleks kirjutada: möödus kaks nädalat. Ent Sinul on olemas eelnev praktika, tõeliste romaanide kirjutamise praktika, ja see praktika peaks Sind aitama seda neetud lauset vältida. Sul on ehitamisel laev. Kaks kangelast lebavad haiglas: ühel on erutusest isegi haavad lahti läinud. Selleks et haigete tervislik sei-

sund selgeks saaks — kas nad surevad või jäävad ellu, on (loo kolmanda osa kolmandas jaos) vähemalt kaks nädalat tarvis. Siis on Sul veel aega vaja briki ehituse lõpuleviimiseks, aga võib-olla ka kogu selle töö hävitamiseks. Raske ütelda, isa, missugune saatus Su laeva ja koos sellega ka kangelasi ootab. Kolmnurk Sev, Bogdan ja toimetaja on võrdhaarne. Ei oska ette arvata, missuguse kolmnurga külje Tajahhe valib, ehkki Sa küllaltki selgesti madrusele osutad. Aga on olemas seaduspärasus — ära mine sinna, kuhu autor sind tõukab, muidu võid alati ootamatuile järeldustele tulla. Su hiina raamat, mille Mike ära põletas, räägib selle poolt, et Sa tahtmatult romaanikirjutamispraktikasse kaldud. Mind Sa juba ei püüa!

Sul on kaks nädalat aega tarvis. Nagu juba ütlesin, aitavad kogemused Sul vältida lauset «Möödus kaks nädalat». Sa võid anda peatüki vee toimest ja mere mõjust hingeelule, peatüki eelajalooliste inimeste kalandusest, filmistuudio tööst ja võib-olla peatüki sellest, kuidas kahte ülearust nädalat surnuks lüüa. See kõik annab Sulle võimaluse jätkata jutustamist siis, kui ravitulemused juba käes on ja ehitus lõppjärku jõudnud. Võimalik ka, et ma eksin, et Sa memuaare kirjutades ei kohku tagasi kasutamast selliseid võtteid, mida romaanikirjanikud ei kasuta. Aidaku siis minu märkmed Sul aega võita.

Olgu nüüd, märgitud, et Professori logiraamat meeldis mulle üle kõige. See inspireeris mind luuletust kirjutama. Luuletus on purjedest, mida Professor ei käsitle, sest ta on vaimustatud ehitusest ja puiduotsinguist. Selle luuletuse peaks sisse kandma logiraamatusse, kui see sul olemas on. Kuidas see kollasel iidsel paberil välja näeks! Tegelikult peaks lodja logiraamat alles olema, sest möödas on ainult pool sajandit ja laev pole veel sadamasse igavesele ankrupaigale jäänud. Nüüd siis kirjutan:

Täislaev, mil nimeks meremeeste suus fregatt,
on minu kui ka sinu arm ja mõnu.
Ta pardal palsamit me joome lõhnavat —
häid vanu,
antikvaarseid kangeid sõnu.
Las tulla marutuul ja laine olla kuri,
las taeva sinas päike paista ere,
meil on me sõna, justkui tubli puri,
me heiskame ta — lennuks üle mere!

On armsad meile mõlemale tormihood
niisamuti kui õrnad tuulevired,
me laeva taglas, võõra mere vood
ja ärksa, julge inimese kired.
Me laeva ikka lahkelt kandku mere turi,
tal laulgu mastid, kumisegu kere!
Meil on me sõna, justkui tubli puri,
me heiskame ta — lennuks üle mere!

Luuletuse pühendasin Sinule. Muuseas, Mike kirjutas laulu. Ja mul on tema jaoks ka vastus valmis. Ent enne tahan ma seda varssa taltsutada, kes vaatab kõike metsalise pilguga ja käitub toas nii nagu rakett klaasnõudelaos.

Sa heitsid magama, isa, Su aken on avatud ja mu juurde lendab hulk igasuguseid ööputukaid. Vaimus näen Su rahulikku nägu, valget pead ja tekil puhkavaid käsi. Ma tahaksin neid suudelda, ent see meenutab mulle surma ja jumalagajättu. Kujutlen neid Sinu vanapõlve-unenägusid. Kui ka minul pärast tööd, mis käed korda on saatnud, niisugune õnnelik vanadus oleks! Sa ei mõtle surma peale ja ta ei saagi Sinu juurde tulla. Kui Sa tundma hakkad, et veri seisma jääb, pea jahedamaks läheb ja viirastused Sinus võimust võtavad, siis ütle: «Elage ilma minuta!» Ning surm tõstab korraks häbelikult vikati ja lahkub.

Vastan Mike'ile. Sa olid elav ja uudishimulik nagu harakas. Olgu Sa jalgpallur ja piloot, aga milleks siis toole lõhkuda? Tormasid tuppa nagu röövel ja hakkasid siin keerlema justkui vurr. Juba ainuüksi raamatu hävitamise eest tuleks Sind vangi panna, aga tool, aga uputatud Buddha? Sina, Mike, oled jalgpallurina sündinud ja sellena ka sured. Golfist oled sa niisama kaugel kui Kuust. Ent asi pole golfis. Milleks keerulisi asju lihtsustada? Ükskord tuleb omaks võtta, et paigal seistes läheb inimene tagasi. Alati peab näkku puhuma ränNutuul ja silm otsima avarusi enda ees. Ja sattunud tammuma liivas, ei tule arvata, et selle taga rohumaad ei olegi. Põõsastikku sattunult aga tuleb meeles pidada, et selle taga läikleb vaba, sile tee. Ja kui Sa roolis istud, tunned Sa sedasama, mida Su isa laevas või Su vanaisa hobuse seljas. Sedasama igatsust avaruste järele! Edasi! kisendab Su olemus. Inimesele pole omane paigal seista. Ega meelt heita. Häbiväärt on hirmu tunda. Ja ehkki Sa,

Mike, toole lõhud ja raamatuid põletad, ei saa ma siinkohal jätta väljendamata oma vaimustust selle puhul, et Sa lennata saad. Sinu kätte võib enda täielikult usaldada. Ja kui ma Sinuga lendaksin, pakataksin ma uhkusest, et Sa mu vend oled.

Nüüd merest. Sa ütled, et ta kohiseb kõikjal. Mul on tahtmine tuua näide, mis neid sõnu illustreeriks. Valiksin kunstniku van Goghi. Võta ta maal «Põõsad». Vincent van Gogh oli hollandlane. Ta elas kõigest kolmkümmend seitse aastat. Lõpetas oma elu hullumeelsena. Kirglik anne, loova käe jõuline talent, ta värvid langesid lõuendile nagu tormine voog, ei kasutanud ta ümar- ega ruudukujulisi vorme, ta värvid justkui heljuksid õhus ja laotuksid nagu muru, siugleksid koos teerajaga, väreleksid lehtedena, helkleksid õites päikesena ja pürgiksid üles otsekui varre kasvu edasi anda soovides. Maal «Põõsad» ripub muuseumis külgseinal. Valgus langeb talle kõrvalt. Peaaegu üle kogu lõuendi kasvab roheline põõsas, all on näha veidi rohtu, taamal aga laiub sinine rahulik meri. Kui seisad maalist viie sammu kaugusel, haarab sind erakorraline jõulisus, millega kunstnik põõsa värelemise ja merevirvenduse edasi annab. Lehed kõiguvad, kasvavad, ujuvad omaenda haljas helklemises. Merd võib põõsa taga ainult aimamisi näha, nii märkamatult lähevad rohelised toonid üle sinkjaks. Põõsast paremal aga tabab silm mere sinipurje. Maalil on hulgaliselt sinise ja rohelise varjundeid. Vaimustatult astud lähemale värve ja raami ja kunstniku allkirja silmitsema. Ning just nagu muinasjutus kaob roheline. Näed vaid merd, ja põõsas kaob, justkui oleks temasse vajunud inimene, üsna lähedased põõsalehed katab aga kauge meresina.

Ent nüüd, Mike, pakun ma sinu laulu kõrvale heitmata teist. Sina saad sellest aru. Laulu pealkirjaks on «Mälestussammas» ja ta laiendab Sinu teemat. Viisi veel ei ole.

Väärt austust on kapten, kes kõikjal on mees,
kus kulgeb ta karavan, õhus ja vees.
Kuid kaljule tuleb üks teine mees seada
ja laulikuil olgu üks teine mees teada
ja teise auks plagud las ehtida vante:
poeedile kuulugu pronksist mantel!
Ka neiuarm kulub ja kustuma peab.
Uus jumal end senise paigale seab.
Ning mõistus veel viimsest mul tundmisest hardub:

mu punane veri kord pronksisse tardub,
mu laev aga ujub siit kaugesse randa
kui hunnitu elu, suur saladus kanda.
Me tõstame kaljule selle, kes loob.
Las tuul talle kaugustest helinaid toob
ja mäed tema taga las valvavad üha,
ta palge ees kalju all meri las mühab,
las ühelt poolt mets paistab, sünge ja tine,
ja teiselt poolt steppide virvendav vine.
Nii vee ääres kalju peal seisab ta siis,
ning heliseb tuulte ja päevade viis.
Ja meri ja stepid siis laule tast loovad
ning uduvoos kiitust ja terviseid toovad.
Ja kotkas ta käe peale puhkama laskub,
kui söönud on küllalt ja uniseks raskub.
Väärt austust on kapten, kes kõikjal on mees,
kus kulgeb ta karavan, õhus ja vees.
Kuid kaljule tuleb üks teine mees seada
ja laulikuil olgu üks teine mees teada
ja teise auks plagud las ehtida vante:
poeedile kuulugu pronksine mantel!

Sina, Mike, ära ole väga kindel, et see on seesama Bogdan, kellele mälestussammas on püstitatud. Maailmas on niisuguseid Bogdane palju. Kui igaühe peale pronksi kulutada, muutub see täiesti väärtusetuks. Bogdanist tahan ma teisiti mõelda. Sa oled tihti üle Jaava saare lennanud, kuid ma annan Sulle nõu: ära mõista kohut selle üle, millest Sina aru ei saa. Sulle on sõna antud lennuvälja kirjeldamiseks, püramiidid aga jäta teistele, sest ka neid on tarvis. Sinu silmad on ainult lennuväljade jaoks loodud, ja sellega luba Sinuga hüvasti jätta. Käänan Su kaela kahekorra, kui kokku saame.

Nüüd, lõpuks, isa, olen ma Su pojukesega arved õiendanud. Ta ärritas mu nii üles, et ma sootuks unustasin, milleks ma neid ridu kirjutama hakkasin. Sa liigutasid end unes, nagu hakkaksid ärkama. Ma panin Mike'isse puutuvale lõigule ruttu punkti ja kiirustan nüüd mõningaid Su töösse puutuvaid mõtteid paberile panema.

Su Bogdan meeldib mulle. See on harukordne optimist. Ta kuulub nende inimeste kilda, kelle puhul kõik igavesed küsi-

mused üheksainsaks lauseks lihtsustuvad. Nad tajuvad nii sündi kui ka surma vahetult, mistõttu see nendel tähtsuse minetab ja reipust ega rõõmu ei varjuta. Taolisi inimesi järgitakse tahtmatult. Nende kõrval on kerge elada. Nad võtavad elu täiuslikuna, leiavad rõõmu ka õnnetusest ja õilistuvad valust, hirmu tundes aga naeravad. Nad sammuvad esireas. Nad on laulumehed, tunnetavad laulu jõudu ja laulavad sammutaktis.

Neiuke on üks miljoni omasuguse hulgast. See on pealaest jalatallani avantürist. Ta tajub väga peenelt kõike, tunneb elu ja on karme päevi näinud, see on teda ülendanud ja ülendab teistest paremaks. Kõikjal otsib ta kirkaid, mitte klaasistunud silmadega inimesi. Ta kukub, tõuseb üles, ent sammub kangekaelselt ja kindlalt edasi. Ta võib sentimentaalne olla nagu neiud ikka, aga ka karmilt karistada ning tappa. Kirjad Milaanost kirjutas ta niisama pakilt-palavalt, nagu ta võimeline oleks meelemõistust kaotades kellelegi kaela viskuma. Seda kirja ei saa välja mõelda. On üldse raske välja mõelda seda, mida elu ühe hetkega kujundab. Kahte sellist kirja ei ole naine suuteline terve oma elu jooksul kirjutama. Ent kirjutanud selle ühe, lendab ta nagu mesilane kauge lõhnava õie poole.

Sa viid nad mõlemad — tüdruku ja madruse — nii pikkamisi kokku, et tekib soov neid kuidagi aidata. Palun Su lugejate nimel — ära neid lõpus lahuta! Taolistel juhtudel pettud lõpuks alati. Oleks huvitav näha, kuidas nad viimastel lehekülgedel teineteisele silma vaatavad. Ainult las nad vaatavad tingimata. Võivad isegi suudelda. See annab lugejale reipust juurde. Kui seda memuaaride ajalooline tõepära aga ei luba, siis . . .

Sa liigutasid end unes, pöörasid küljele, küllap Sa oled ärkamas. Seepärast lõpetan. Ole terve.»

XVII

Brikk oli vette lastud. Laeva pardal olime meie — mina ja Bogdan. Dekil seisis vaat, ja kui laine laeva kõigutas, vulksus vesi selles merelainega kaasa. Käisime mööda uut dekki ahtrist vööri, vaatasime sisse igast praost, seisime tükk aega, toetudes vastu fokk- ja grootmasti. Üldiselt nägi brikk alles nigel välja: marss- ja praamtengid olid veel masti alumise osa külge paigale panemata. Pääs dekile kujutas endast tavalist ava. Nende jaoks, kes kajuteid ja trümme

üle vaadata soovisid, tuli väike redel paigale panna. Laskusime alla. Põrandal vedeles laastupahmakaid. Kõikjal oli värsket puitu näha: höövelpingid olid jäetud nii, nagu oleksid töölised nende juurest alles äsja lahkunud. Kirves oli puupaku sisse löödud, ümberringi vedeles hööveldatud ja hööveldamata laudu. Heitsime ainult pilgu trümmi, sest meil, haigetel ja jõuetutel, oli raske sinna ronida. Tulime tagasi dekile, et höövelpingi kõrval laastudel veidi puhata. Istuda ja tunda, kuidas laine kaldale veeredes me laeva hälitab, dekk kõigub, läände veerenud ja Linna kohal ujuv päike eretab, vesi sadamas läikleb ja süda magusasti pitsitab ning vanad haavad kihelevad.

Briki vettelaskmise protseduuri me siiski näha ei jõudnud. Kaldal leidsime eest ainult tellingusõrestiku, puulaastuhunnikuid ja päris suure inimsumma. Laev ise aga vahtis juba oma ellingukäru ja kaldteed veest. Laeval sagisid meistrid, astudes hulgakesi parraste äärde, kõik korraga ahtrisse ja siis vööri. Ent brikk kaldus ainult nii palju, kui ette oli nähtud, kaotamata oma väärikust. Aegamööda laev tühjenes, sest oli ju tööpäeva lõpp. Veel kaua aga tuli paluda briki pardalt lahkuda kõrvalisi isikuid, kes olid vettelaskmisel abiks olnud ning nüüd oma kohuseks pidasid brikki kuni viimase kui trümmiurkani üle vaadata. Tramplaeva peremees astus kaldale viimasena. Me õnnitlesime teda ja pritsisime talle vett kaela. «Veel mõni päev, ja me saame purjed ning võime merele minna,» üles ta. Lähedal asuvas tavernis ootasid teda sõbrad, oli selgesti kuulda ta tühja kõhu korisemist ja me lasime mehe vabaks, ise aga tulime samal ajal brikile.

Me polnud veel jõudnud end dekil sisse seada ega höövelpingi juures laaste kõvaks trampida, kui kaldalt lippas brikile Sev. Meid märkamata jooksis ta nagu tuulispask kogu laeva läbi. Käis kajutites, trümmis, kopsis all midagi, riivas midagi ja ajas põrandale, vilistas ning kuulas vastukaja, siis hüüdis ja alustas mingit aariat. Ent pea nägime teda taas dekil. Ta möödus meist kahel korral selja tagant, kuni me julgesime ta üksindust häirida.

«Hallo, Sev!» hüüdsime.

Ta värahtas, nagu oleksime tabanud ta mõnelt pahateolt, ja tuli kiiresti meie juurde.

«Kas unistate laastudel?»

«Ravime oma haavu,» vastas Bogdan mulle silma pilgutades ja Sevi teraselt vaadates.

«Kas nad pole siis veel terveks ravitud?»

«Nad on juba kokku kasvanud, kuid teevad haiget, seni kuni me kurjategijat kätte pole saanud.»

Sev ei lausunud musta ega valget.

«Kõnelesime just sellest pakust, mis all lebab,» alustasin mina. «Kas te ei saaks seda meile üles toimetada?»

«Milleks?»

«Bogdan tahab tööle hakata. Pakk on pähklipuust. Siin höövelpingi juures, kus kõik tööriistad on käepärast, tahab ta laevameistrit voolida.»

«Mis meistrit?»

«Nõnda kutsutakse kuju, mis pukspriidi all seisab. Ta juhib laeva, hoiab teda karide eest ja rahustab lained maha.»

Sev läks alla ja veeretas meile paku kohale. Asetasime selle lauale ja tahusime seda veidi. Bogdani näpunäidete järgi tegi seda peamiselt Sev, sest meie käed olid alles nõrgad. Ta tahus ainult paku esiosa. Ma värahtasin taas, nähes, kui kindlalt ja jõuliselt ta vasak käsi kirvest hoidis. Ka Bogdan osutas silmadega Sevi vasakule käele.

«Käärige käised üles, siis on teil parem töötada,» ütles Bogdan.

Sev ei teinud kuulmagi.

«Käärige, käärige käis üles,» ütlesin ka mina.

Nüüd hakkas Sev varrukat käärima, kuid pani äkki kirve käest ja ta hägu tõmbus murelikuks.

«Mul on aeg minna. Mind juba oodatakse stuudios.»

Bogdani silmapilgutused olid mind tüüdanud. Ma pöördusin tast ära ja vaatasin Sevile järele, kuni ta teiste randumissildade ääres meie briki kõrval seisvate laevade taha kadus.

«Ma ju ütlesin teile, et tal on arm käel?»

«Jätke väljamõeldised, teie kahtlustused on mind juba tüüdanud. Võtke parem kirves ja hakake tahuma.»

«Ja te ei tahagi vaenlase nime teada saada?»

«Ei taha,» vastasin ma ja olin siiralt meeleheitel, et selleks vaenlaseks võiks osutuda Sev. See mõte tungis järkjärgult üha sügavamale mu ajju ja ma hakkasin sellega juba harjuma. Bogdan tahus aegamööda pakku, raius midagi ära, jättis midagi alles ning lõpuks võttis höövli kätte. Ent pani selle kiiresti käest, sest höövliga töötades tuli pingutada kõhulihaseid, inimene aga, kellel on seal kaks värsket haavaarmi, seda ei suuda. Höövli asemel võttis ta siis peitli ja puuvasara, ning pannud paku nii nagu tarvis, hakkas vasaraga vastu peitlit taguma.

«Kas te tunnete puunikerduskunsti?» pärisin ma.

«Küllap tunnen. Pao saarel ma põhiliselt ainult sellega tegelesingi. Kui mu pisike vahel naabersaarel käis, istusin ja voolisin pehmest puujuurest ta nägu ja keha. See oli nagu selge särav pronks. Isegi see beetel, mida ta alati näris, sobis hästi ta kirgliku ja kiskjaliku suuga. Beetel tegi ta huuled purpurpunaseks. Ja kui mina oma pisikese kuju valmis olin voolinud, määrisin ta huuled samuti näritud punase beetliga kokku.»

«Aga mida te nüüd voolite? Kas hunti, karu või koguni kavalat rebast?»

«Voolin sedasama, mis mu Pao saare peremehel vööris oli. Kui see mul õnnestub, saame kõige parema, Lõunameremaade kõige kuulsusrikkama laevameistri. Iga korralik röövel pani mu naise jalge ette kangaid ja riideid, lõhnavaid essentse, peegleid ja konserve. Selle eest pidi naine mind keelitama, et ma oma kõrgustest alla laskuksin ja veel ühe laevameistri pukspriidi toeks nikerdada suvatseksin.»

«Ja te tegite seda?»

«Muidugi. Seda tööd oli ju parem teha kui peremehe ja äia laeval iga hetk surma oodata. Ja veel pärast seda, kui olin jõudnud toda kõrvata hiinlast karistada, kuidas ta nimi nüüd oligi, olen hoopis unustanud. Kas ma pole siis teile sellest juhtumist jutustanud? Ei? Siis kuulake.»

Meile saabus veel üks külaline. See oli Tajahhe, keda Sev Lännas oli kohanud ja meie juurde juhatanud. Kindlal sammul kõndis ta üle deki, nagu oleks sündimisest saadik ainult seda teinudki. Ta tegi isegi paar jooksusammu varvastel ja kiitis deki siledat pinda.

«Kas sa siis ilma Sevita poleks siia teed leidnud?»

Ta tegi masti juures mõned pöörded ja naeratas.

«Võimalik, et oleksingi.»

«Aga võimalik, et ka poleks?»

«Võimalik, et poleks.»

Neiu astus parda äärde, vaatas vette, heitis siis pilgu üle meie peade, nagu kusagilt mingeid vajalikke signaale oodates.

«Pao randa jõudsime me tookord vastu õhtut. Nagu alati, võtsid meid vastu peremehe naine ja tütar. Seistes punasel maapinnal vee ääres, sarnanesid nad läikivate pronkskujudega Pao saare vaikse lahe ääres. Meie malailasest peremees, vana õel mereröövel, istus proapaati ja sõitis kaldale esimesena. Siis laalati laev sinna, kus kallas oli kõige kõr-

gem, ning peideti ta vee kohal õõtsuvate puude varju. Laadung võeti maha. Saare keskel, kaldast üsna kaugel, asus kookospalmide all meie ladu. Sellel olid punutud seinad ja kookospalmilehtedest katus. Lao põrand oli maapinnast umbes kümne meetri kõrgusel. Kui hästi ma seda ladu mäletan! Tihtipeale ei liigutanud ma kuude kaupa sõrmegi. Lõin mõne kookospähkli puu otsast alla, imesin selle piima ja sõin õrna rohelist sisu. Niisugune elu rahuldas mind täielikult. Ametlikult olin ma kirjas varavalvurina.

Seekordki läks asi nii nagu tavaliselt. Kandsime aurikult röövitud kraami saarele, sõime õhtust, jõime kanget riisiviina peale ja läksime magama, kes kuhu soovis: ühed dekile presendi alla, teised saarele, kuhu olid peidetud nende naised. Et ma ei unustaks ja pärast selle teema juurde enam tagasi ei läheks, jutustan teile vahejuhtumist tolsamal reisil. Ametlikult olime endid palganud mõnda laadungit kohale toimetama, tegelikult aga ootasime parajat juhust mõne laeva röövimiseks. Meie malailasest peremees oli sündinud meremees. Nois paigus sõidavad kõige rohkem merd malailased, jaavalased ei võistle nendega selle au pärast. Jaavalased on väga ilus rahvas, mõni neist on nagu kullast voolitud, nõnda helgib ta keha igasugustest kullavarjunditest. Nad on sihvakad, hästi nõtked ja armastavad laulda. Malailane tundub nende kõrval musta sitikana. Ta on väle ja nobe, silmad on tal kitsad nagu pilud, ta räägib palju, liigub kiiresti, on hea kaupmees ja julge röövel. Kui lapsed kusagil mängisid ja üks neist juhiks oli, kes teisi peksis ning mänguasju ära võttis, siis oli see tingimata malailane. Niiviisi erinevad jaavalased malailastest. Minu peremees oli endale naiseks võtnud jaavalanna, nende abielust oli sündinud tütar, kellel oli isa iseloom ja ema ilu. Ta armastas . . ., aga ma näen, et olen juba kõrvale kaldunud. Alustan uuesti.

Tähendab, laadungiga minnes otsisime seiklusi. Olime juba laadungi ära andnud, huvitavat aga polnud teel midagi ette tulnud. Tujutuina seisime kord siin, kord seal saarte juures mõnes vaikses abajas, siis sõitsime edasi paikadesse, kus tavaliselt aurikuid liikus. Mäletate, ma kõnelesin teile, et käis sõda ja kõikjal tavalistel mereteedel hulkus ringi vaenlase sõjalaevu, kaubalaevade kaptenid aga valisid teised vaiksed saartevahelised teed, kaugemal avamerest. Seda asjaolu mu peremees kasutaski. Ta lähenes öösel mõnele aurikule, läks abordaaži, laadis vajaliku kraami oma laevale ja laskis auriku põhja. Sel kombel hukkus tollal palju

laevu, kuid tagantjärele oli võimatu nende tõelisi hukkumispõhjusi kindlaks teha.

Lõpuks õnnestus meil saaki kohata. See oli väike laev. Me haakusime ta pardasse, masinad vedasid unnates ka meid kaasa. Kogu meeskond oli paanikas. Ronisime igast küljest laevale. Selle kapten tühjendas oma mõlemad revolvrid meie pihta, tappis ja haavas kolme meie poissi, siis aga virutas relva meie summa ja lõi meie peremehele suure muhu pähe. Hetkeks kaotas see teadvuse, kapten aga haaras kõrvata hiinlase käest püssi ja taandus tulistades üle deki. Selle aja peale, kui peremees meelemärkusele tuli, röövlid aga meeskonnast jagu said, oli kapten kadunud. Ta oli paadiga jalga lasknud. Oleksite te näinud, mis me peremehega nüüd toimus. Ta tormas mööda dekki nagu tiiger ringi. Auriku kapten võis omade juurde jõuda ning sel juhul tuli meil kusagil vaikses kohas varjuda ja tasapisi oodata, kuni valged saatanad maha rahunevad. Hiinlane püüdis ennast peremehe eest ära peita, kuidas aga oskas. Ent lõpuks jäi ta siiski vahele. Peremees peksis teda senikaua, kuni temas veel viimane elusäde sees oli. Siis andis ta käsu hiinlane üle parda heita.

Pärast seda kõrvalepõiget jutustan teile nüüd tollest õhtust, mil me röövretkelt tagasi pöördusime. Ma juba ütlesin, et igaüks magas, kus sai, — kes dekil, kes saarel oma naise juures. Mina olin siis kuueteistkümne aastane. Ja mis te arvate, kuhu mina siis läksin? Te ei arva iial ära, sest ma läksin kohtamisele.»

«Kas malailase tütrega?» huvitus Tajahhe. Ta seisis parda ääres ja kuulas tähelepanelikult.

«Kust te teate? Jah, tõepoolest temaga. Ta nimi oli Badžin, nõnda kutsuvad jaavalased oravat. Ta oli tõesti nii liikuv ja nõtke nagu see loomake. Ainult mina kutsusin teda mataapiks, mis tähendas tulisilmi. See polnud ülepakkumine: ta silmad olid ülisuured ja kollased nagu matšanil — tiigril, tüdruk ise aga oli kleenuke. Naerdes kutsus ta mind boajaks (kaiman — krokodilliga sarnanev loom) ja prahhuks (paadiks), sest ma olin peenike ja pikk nagu see kerge meresõiduriist.

Meie kohtamispaika hiilides jäi Badžin veidi hiljaks, kuna oli ennast kaua ehtinud. Ta kondel ehk juuksesõlmel istus palmipuulehtedest müts — tudun. Kerge saron kattis ta puusi, millel oli veel kahhin — põikstega sarnanev seelik. Käes hoidis ta rampet — magnooliaõitekimpu, ja ta hoidis seda nõnda, nagu polekski need lilled, vaid kuldvihma-

vari — kõrgeim väärikuse tunnus. «Mintak ampon,» ütles ta, «klappa oli oma lehtedega sahistanud ja polnud mind kiirustada käskinud. Viimase läänemonsuuni ajast, kui vihma nii kaua kallas, hakkas ta mu nõuandjaks. Ta ütles, et mu tiivuline kidan tuleb elusalt ja tervelt tagasi, ta oli kogu aja mu voodi juurest ära ajanud pontianakki — kurja vaimu, kes vahel puude otsast alla laskub ja end unes naistele ilmutab, eriti rasedatele.»

Me läksime mu elupaika, astusime uksel rippuva klambe taha ja istusime balebalele — bambuslavatsile. Kuid seal polnud meil eriti pikalt asu. Tundsin millegipärast hirmu. Nagu oleksin ma sütel istunud. See oli mu esimene armastus, mis nõnda kõrvetas. Badžin oli minust kaks aastat noorem, ent tundis end täiskasvanuna ja tegi minu kulul nalja, kuidas aga vähegi oskas. «Sa pole kidan, vaid kala,» ütles ta, puudutades mu klevani — mõõka, mida ma nooruki uhkusega kandsin. «Riputa endale bambuskepp puusale, aga oma klevan anna mulle.» Lõunamaised tähed helisesid onni klambe taga. Pao saare kohal mustendas kirglik öö, põimudes puudesse ja laotudes üle tasandike nagu uimastit täis lehed. Oli pilkaselt pime. Tüdruku paljaid õlgu puudutades ma võbisesin, nagu oleks mind vallanud hullumeelsushoog — amok. «Sa oled matšan,» nihkus ta minust eemale, «valge tiiger.» (Nõnda sõimati Jaaval eurooplasi.) Kuid ta hääl polnud sugugi eemaletõukav. Mulle meenusid mu esimesed unenäod naisest. Need unenäod läksid nüüd täide. Ma tõstsin Badžini põlvedele, kiigutasin teda ja sosistasin talle musttuhat sõna kõrva.»

«Mis edasi sündis, on meile selge,» ütles Tajahhe kumedalt vahele, «niisugustel puhkudel läheb edasi kõik nagu ettekirjutuse järgi. See jaavaplika sai teie omaks?»

«Ärge kiirustage,» tähendas Bogdan, rahulikult vasaraga vastu peitlit toksides. «Me istusime niimoodi üsna kaua. Võimalik, et me ka suudlesime, kuid seda ma enam täpselt ei mäleta — sedavõrd oli kogu mu sisemus tulvil lõõma. Me istusime, siis lamasime, käisime vett joomas ning lõpuks läksin ma laevale kingitust ära tooma, mille tüdruku jaoks olin muretsenud. Dekile astudes märkasin ma vööris tulukest. Hoidusin masti varju. Tuleleek ukerdas, nagu oleks keegi talle peale puhunud. Tundmatu inimese selline teguviis ei meeldinud mulle sugugi: kõik viitas kuriteole. Tõmbasin vöö vahelt oma klevani ja hiilisin tasahiljukesi piki parrast lähemale.

Ma ei kartnud tuld sellepärast, et see võiks peremehele

kahju tekitada, vaid sellepärast, et tulekahi oleks mult rööv inud igasuguse lootuse kodumaale tagasi jõuda. Tuli laeval on alati ohtlik. See on hirmsam kui taifuun, katk või nälg. Kui laeval loidab kõrgele veiklev tulekeel, peab alati elu pärast hirmu tundma. Hoidsin kõvasti oma klevani ja liikusin vähehaaval vööri poole. Sooritades oma häbiväärset tegu, hoidus keegi mees vana köiepuntra taha. Laastuhunnik oli põlema süttinud ning jämedad puutükidki juba tuld võtmas. Inimene oli oma tööga rahul. Ta tõusis püsti, otsides silmadega ümbruses asju, mis võiksid kergesti tuleroaks sobida. Hetkeks valgustas leek ta nägu: see mees oli kõrvata hiinlane. Mäletasin hästi, et ta pidi merre heidetama, ja olin nüüd elusat koolnut nähes lausa jahmunud. Ilmselt oli kellelgi madrustest temast kahju hakanud ja see oli ebardi vööris vanade kaltsude puntrasse peitnud. Nüüd kavatses hiinlane meeskonnale, esijoones aga peremehele, tänu avaldada. Tuleleegid lahvatasid üles. Enam ei tohtinud viivitada. Hiinlane, teda kutsuti . . . (kuidagi ei suuda ma ta nime meenutada. Olen selle peale mitu korda mõelnud, aga nagu oleks tuul selle mu mälust minema pühkinud) . . . too hiinlane paljastas vaikides hambaid, see oli saatana irve. Mulle meenusid ta rusikate valusad hoobid, meenus noorukivanne ja mu ihu oleks ennast nagu turri ajanud. Astusin tule ligi ja tõstsin ähvardavalt oma klevani. Just nagu tuule survel paiskus hiinlane tagasi. Ta tõmbas vöö vahelt pistoda ja tormas mulle kallale, aga sattus mu klevani otsa. Pärast peremehe peksu polnud hiinlasel veel ta tavaline jõud taastunud ja mina polnud tast nõrgem. Kättemaksuiha oma noorukiau riivamise eest ja raev aga andsid mulle jõudu juurdegi. Kuid tuli paisus sedaaega järjest suuremaks.

Hiinlane kavaldas. Ta teeskles hädist ja jõuetut, ei rünnanud otse, vaid ainult kaitses ennast ning tahtis kogu aja mulle lähemale pääseda, et nuga käiku lasta. Jooksin lõkke juurde ja tahtsin juba süsi jalaga laiali lükata, et tuli lõõmama ei lööks, ent taipasin õigel ajal, et pimedas võin hiinlase noast hukka saada. Hakkasin taas peale tungima, kuni äkki täiesti ootamatult olukorda taipasin: hiinlane tõrjus mind kõigest väest tule poole, et mu riided põlema süttiksid. Tuleleek limpsiski juba mu püksisäärt, kuid ma sain sellest jagu, hõõrunud üht jalga vastu teist. Klevani hoidmisest oli mu käsi juba üpris väsinud. Silme ette kerkis mingi uduvine. Siis korraga märkasin oma Badžini. Bambuskepp käes, oli ta laevale jooksnud. Hiinlane ehmus, sest ta vaenlaste arv oli nüüd kahekordistunud. Kasutades ta

hetkelist segadust, virutasin klevaniga. Hiinlane veeres poordi poole ning kätega õhku haarata püüdes lendas vette. Badžin ajas kepiga tule laiali. Kustutasime tukid ja heitsime need üle parda. Nüüd oli dekk taas pime ja tühi. Hommikul leidsime sealt vaid lõkketuha ja hiinlase pistoda.

Teineteisel käest kinni hoides sammusime läbi metsa otse mu onni juurde. Me läksime nagu mees ja naine. Olin rahuldanud nooruse vihapalangu ning astunud karmi ja kalestunud mehisuse teele. Troopikaöö on vaikne ja lämbe. See hoiab inimest kasinuses ja rahus, näib, nagu sõuaksid inimkirgede laevad laia ookeani . . .»

«Ma tunnen suitsuhaisu,» ütles Tajahhe erutatult.

Tõmbasime kõik ninna õhku.

«See ainult tundub teile nii. Me kõnelesime äsja tulekahjust ning niisugustel juhtudel jätkub inimese kujutelmas see, mida ta on kuulnud.»

«Aga ma tõega haistan suitsu.»

Me vaikisime taas. Sadama kohal laius õhtu. Päike oli loojunud. Briki kohal siugles peen suitsukoonal. Võib-olla oli tuul selle naaberlaevalt siia kandnud, võib-olla oli see ainult meie kujutelmas. Keegi meist ei suitsetanud. Olime ärevil, ehkki vaikisime.

«Ma lähen vaatan,» tegi neiu ettepaneku.

«Kuhu?»

«Alla, trümmi ja kajutitesse.»

Ta laskus mööda redelit alla. Meie istusime dekile, jalad luugist alla rippu.

«Otsige seal hästi!» karjusime naerdes.. «Tuhnige kõik urkad läbi!»

«Hei, kas keegi on laeval?» hüüdis naisehääl kaldalt.

«Astuge aga ligi,» vastasin talle.

Naine jooksis meie juurde. See oli Polja. Me sirutasime käed, tervituseks ja väljendamaks oma armastust meie päästmise eest surmasuust. Ent ta ei kuulanud meid, vaid tõmbas tikust tuld ja valgustas trümmi viivat redelit. Siis ronis kiiresti ja murelikult alla. Me ei osanud ta käitumist sugugi seletada. Alt kuulsime ta erutatud häält:

«Kas siin on kedagi? Minge veidi eemale, las ma valgustan tikuga. Kas te pole veel midagi leidnud? Hakkame koos otsima. Ka tramplaeva kapten ruttab siia ja on varsti kohal. Mul olid lihtsalt väledamad jalad. Nimelt sain kelleltki teada, et laeva trümmi on pandud eriline süütenöör, mis peab põlema laastude ja prahini ning siis kogu trümmi

põlema panema. Ei, ma ei ütle, kust ma seda teada sain. Siin pole midagi näha. Lähme veel allapoole.»

Polja hääl jäi üha tasasemaks, nähtavasti oli naine läbi lõpetamata kajutiseina trümmi jõudnud.

«Vaadake tähelepanelikult ringi, ta peab siin kusagil olema. Nüüd kustutan ma tiku. Sulgege korraks silmad, avage ja vaadake siis ringi. Tuluke peab nüüd silma hakkama. Ärge veel silmi lahti tehke. Ma ütlen kohe, millal võib.»

Äkki kuulsime, kuidas all midagi plahvatas, koridoriseinal sähvatas valguspeegeldus, läbi prao nägime sügaval jalge all tuld. Naised trümmis hakkasid karjuma. Dekile jooksis pangega kolistades tramplaeva peremees. Ruttasime kõik koos trümmi. Tüdrukud peksid tuld männilaudadega. Tramplaeva peremees aitas veega takka. Järk-järgult vallutas trümmi pimedus.

«Lähme siit ära,» sosistas Tajahhe ja pani mulle käe ümber kaela. Väljusime kobamisi dekile. Ehkki olime juba ohust jagu saanud, püsis me erutus ikka veel kõrgseisus. Polja jutustas Bogdanile valjul häälel, kuidas ta jooksnud oli. Ta hääl värises ja oli kuidagi imemahe. Lahkusime sadamast vaikides. Meid oli neli.

Pähklipuupaku oli Professor seniks ära peitnud, kuni brikk täiesti valmis saab. See lebas trümmis laastuhunnikusse peidetuna. Ainult Bogdan käis pakku voolimas ja uuristamas. Trümmis valitses vaikus ja rõõm. Mõlema parda ääres oli kuulda lainete loksumist ja neid vaevutajutavaid oigeid, mida uutes ehitustes tavaliselt kuulda võib. Pähklipuupakust koorus järk-järgult punanahaline tüdruk. Ta nägu meenutas Badžini oma. Tüdrukul olid käed pea kohale tõstetud, justkui kavatseks ta kohe vee alla sukelduda. Ta oli isegi ilma saronita. Sile ihu oli nagu elus, rinnad vetruvad, puitpuusad ümarad. Laevameistriks pidi saama naine. Kajutid olid seest poleeritud, igaühes neist oli kaks koid ja laud, laua kohal illuminaator. Koridoripõrandad olid paksu presendiga kaetud. Tulevane söögituba oli vaikne nagu iluaed. Ühes tibatillukeses kajutis asus raamatukogu. Laev oli täiesti tühi, ta ehitajad lahkunud.

Raad kõikusid vaikselt. Purjed olid kokku soritud. Grootmast oli päris lage: kahvel oli veel paigale tõstmata. Dekk lõhnas tõrvast. Poordi ääres lebas ahtriankur. Vööris mustas trümmi viiv luuk. Laev õõtsus kergelt. Kõik lõhnas

värske puu ja metsaigatsuse järele. Ükski puu polnud veel oma individuaalsust kaotanud. Tamm karjus, et ta on tamm, mänd oigas, et ta on mänd, ka jugapuu lausus kägisedes oma nime. Ühtseks tervikuks olid nad veel kokku sulamata. Iga laud ja liist oli võõrasse keskkonda paigutatud, vaigupiisad olid nagu higi, mis sellest pinnale olid ilmunud. Juga- ja pöökpuu olid tammeprussid kokku surunud ja neil kõigil oli raske. Metsas olid nad harjunud vabalt õõtsuma, täie rinnaga hingama, oksahaarmetega vehkima ning tundsid nüüd äkki, et maailm on pahupidi pöördunud. Männimastid oigasid niisama nagu teisedki puud — kuhu on jäänud me kõlisevad haljad okkad, millega tuult võis püüda või mida rohelise vihmana sai lasta jalge alla sadada? Pead on meil otsast raiutud, jalad alt ära võetud! Rip-rap — kui raske, rip-rap — kui kurb ja paha!

Ent esimene ühine mure liitis kõik puud ühte. Avamerel hakkas tuul vantides vilistama ja vinguma. Lainetele ilmusid valged vahumütsid. «Pea vastu!» hõikas poompraamraa praamtengile. «Kas näed, kui palju tuult mu purjedes on?!» — «Ka minu omas!» hüüdis praamraa vastu. «Pea vastu!» kilkas praamteng marsstengile. «Näed, kui raske mul on poompraampurje ja praampurje hoida!» — «Pea sinagi vastu,» palus marssteng eesmist masti, «praamteng koos purjedega on mu peal, näe, kuidas mu marsspuri paisunud on!» Esimene mast toetus kindlalt emapuule ja kiilule. «Toetage, toetage üksteist, vellekesed! Kõik lootus on teie peal, hea tamm ja pöök!» Jutusse sekkusid ka kaared — laeva roided: laine surus neile mõlemalt poolt peale. Siis sisendasid raad julgust jugapuust paartele, mis dekkidel põiki üle laeva kulgevad, roideid hoiavad ja oma turjal dekke kannavad. «Ärge andke järele, poisid! Sest kui teie murdute, hukkume kõik koos. Üks kõigi eest, kõik ühe eest!» Ning jugapuupaarid pidid nüüd omakorda kedagi vannutama. Nemad manitsesid deki männilaudu: «Lauakesed-õekesed, suruge end tihedasti kokku! Las laine libiseda üle teie ja lennata tagasi merre!» Ja siis olidki puud oma lehed ja okkad unustanud, nad muutusid üksteisele armsaks, nendest said suure laeva võrdväärsed osad.

Pukspriidi all oli neiu — pronksine Badžin. Tema suunas laeva, sirutades oma pähklipuust keha vastu kõigile tuultele.

XVIII

Neiu riietus ümber. Mina istusin, hoides käes pronksist Buddhat. Siit teatrist kavatsesime kahekesi otse brikile minna. Seal ootas meid Sev. Korraldasime laeval õhtusöögi ja tõime veini. Sel õhtul võttis brikk külalisi vastu. See oli esimene öö, mil inimesed brikil ööbida võisid. Valmis laevale oli vaja inimese hingust, reipust, kirge ja tundeid sisse puhuda. Valmistusime selleks teatud hirmu ja südamevaluga. Valmis laev omandas meie kujutelmas elusa olevuse tähenduse: kuidas meeldime talle meie ja me sõbratar, missuguseid unenägusid näeme sel esimesel ööl ta pardal?

Teater jäi tasapisi tühjaks. Inimlaine oli hoonest juba lahkunud. Nüüd oli kuulda uste paukumist kõikjal kulisside taga: lahkusid näitlejad. Etendus oli lõppenud ning kõik kiirustasid tänavale astuma ja kodu poole samme seadma. Selle toa uks, kus Tajahhe ümber riietus, viis koridori, kustkaudu näitlejad väljusid. Oodates, kuni neiu riietub, uurisin ma Buddhat ja vaatasin uuesti ajalehe läbi. Odekolonn, puuder; grimm, tantsust kuumaks köetud naise ihu — kõik need lõhnad olid segunenud, uimastasid ja kutsusid esile ebamäärase erutuse. Oli kuulda vee sulinat: neiu oli duši all. Piisad lendasid laiali. Hoovas odekolonni lõhna: Tajahhe värskendas ennast pärast dušši. Siis valitses taas vaikus. Naine tegi tualetti.

«Olen täna kuidagi eriti rammestunud olekus. Terve päeva plinab mind midagi. Ma tantsisin nagu unes, kõik inimesed olid mulle kuidagi kauged. Nad olid nagu suitsuvinesse mähkunud. Tegin kõike masinlikult. Mõtlesin ainult selle peale, et seep tuleb kuiva kohta panna, et odekolonnipudel on vaja korkida, seelik pärast särki selga tõmmata, kraan kinni keerata. Nagu kannaks mind veehoovus kose suunas, kui pääsule enam lootust ei ole. Silmad näevad kõiki puid, mis kaldal kasvavad, kõiki pilvi, mis nende kohal sõuavad, kaldalt vett jooma küünituvaid hobuseid. Täna peab midagi juhtuma. Kas sina ei karda midagi?»

Ta sammus paljajalu üle põranda ja jäi mu kõrvale seisma. Vaikisin.

«Kas sa mõistad mu seisundit?» puudutas ta mind käega.

«Mõistan. Täna hakkab vihma sadama. Sooja, tihedat ja suurte piiskadega.»

Ma suunasin oma silmad Buddhalt mu kõrval seisvale Tajahhele. Võtsin kogu oma mehisuse kokku ja vaatasin

talle otsa. Hakkasin nõnda värisema, et Buddha oleks äärepealt mu käest maha kukkunud.

«Ma tean, mis tuleb,» ütlesin siis. «Unistus läheb täide. Mastid hakkavad nagisema, raad painduvad. Sinult palun ainult üht — ära mind unusta!»

Hakkasin taas jumalakujukest uurima ja lõpetasin üsna tasa.

«Muide — sul pole riidehilpugi seljas, aga me peame varsti minema hakkama.»

.....

Kui me tänavale astusime, oli juba pime öö.

Briki dekki võis pimedas vaevu eristada. Marsil rippus latern, mis pimedusse valgust kallas. Me sõitsime paadiga brikini ja ronisime mööda nöörredelit üles. Dekk oli tühi. Tramplaeva peremees, kelle peale laeva valve oli pandud, oli taas sõprade juurde läinud. Ma valgustasin taskulambiga kõik nurgad ja urkad läbi: dekil polnud kedagi. Läksime alla. Minnes koridori mööda kajutini, kus Sev meid ootama pidi, seisatasime kambüüsi ukse ees: endamisi laulu ümisedes istus seal Bogdan ja kooris kartuleid. Pang koortega seisis ta jalge juures, veekauss aga kõrval. Ta mõtlik näoilme oli rahulik ja keskendunud. Astusime vaikselt edasi.

Kajutit valgustas laual pudelisse torgatud üksik küünal. Asetasin oma jumalakujukese pudeli kõrvale. Valgus langes talle ülalt, pronksnägu oli muutunud salakavalaks. Tuleleegi väreldes kõikus koos varjuga ka muie ta suunurkades.

Meil kolmel oli pidulik tunne. Võtsime vaikselt üleriided seljast ja istusime lauda. Valge linaga kaetud laual seisis söök ja vein. Murdsime leiva kolmeks ja raputasime sellele näputäie soola peale. Sev valas kõigile veini. Niiviisi tulevad pika teekonna eel kokku sõbrad — hammustama ühest viilakast, jooma ühest kannust. Juba sestsaadik kui tähed taevas vilguvad, vennastuvad inimesed ühise söögi ja joogi juures. Me sõime soola-leiba ja jõime sellele haput veini peale.

«Täna olen mina perenaine,» ütles Tajahhe, «minu käest saate te juua ja süüa.»

«Toost!» karjusime meie. «Ütle toost!»

«Mu kallid,» alustas neiu, «mul pole, kelle terviseks juua. Ma joon hirmu terviseks, mida tunnen paratamatuse ees. Selle hirmu terviseks, mis tähistab inimese arengut. Me

areneme ja tunneme samasugust hirmu nagu laps, kes unes kukub. Ma joon vihma terviseks, tiheda ja suurepiisalise vihma terviseks, mis minus värvide ja lõhnade taju äratab. Elu terviseks.»

«Ma ei salli sentimentaalsusi,» ütles Sev, kui kõnejärg temani jõudis, «aga naistele meeldivad niisugused sõnad. Mina joon käte ja jalgade, suu ja mao terviseks. Et mu nina midagi tähelepanuväärivat mööda ei laseks, et keel jõuaks üheaegselt nii toitu maitsta kui ka sõnu välja võristada, et käed armastaksid nii ihu kui puitu, nii ihu kui metalli. Joon soo terviseks, millest mu jalad üle vantsivad, rohukamara terviseks, mis mu jalgu veel ootab.»

«Tuleb juua lootuse terviseks,» ütlesin mina, «sest selle sümbol on ankur. Miks ankur? Aga sellepärast, et ta maad armastab. Ankru poole vaadatakse lootusega siis, kui meri laevu uputab. Ankur meenutab sadamat, kus vesi on madal ja rahulik, kus võib tormi möödumise ära oodata. Lahe põhja langenud ankur mattub maasse ja hoiab laeva.»

«Jälle need sentimentaalsused,» torises Sev. Kuid sellegi toosti peale kummutasime klaasid. Aegamisi valgus vein mööda me sooni laiali. Me sõime kiiresti ja laud oli varsti tühi. Pool küünlast oli juba ära põlenud.

«Nüüd lubage, et me toimetajaga teie pärast veidi kaupleme,» sõnas Sev nii otsustavalt, et Tajahhe koguni värahtas.

«Kuidas nii?»

«Meid on siin kaks,» kõneles Sev edasi, ning raske oli mõista, kas ta naljatab või kõneleb tõsiselt. «Meid on siin kaks, kumma te valite?»

«Ma valin mõlemad,» kostis neiu vihaselt.

«See pole normaalne. Ma arvan, et te peate valima minu. Toimetaja on alles noor, ta leiab endale teise. Minul aga pole enam midagi oodata, mul on oimud hallid ja süda tühjaks ammutatud nagu see pudel. Täitke see veiniga.»

«Ma ei teadnud, et võin teile vaadiks olla.»

«Toimetaja annab järele, noorusel pole millestki kahju, isegi veinist mitte! Sõprade juures lahenevad niisugused küsimused kergesti. Kas mul on õigus?»

«Ärge kiirustage,» vastasin mina. «Ma ei või jagada seda, mis minule ei kuulu. Näe, siin ta istub ja mõtleb meie peale. Ärge kutsuge esile draamasid ega sentimentaalsust.»

Sev mõistis, et pinget on vaja lõdvendada. Ta hakkas valjusti naerma, võttis karbist kaks tikku, murdis ühel väävliotsa ja tegi käega õhus kaare.

«Tõmmake,» pöördus ta Tajahhe poole, osutades kahele tikuotsale sõrmede vahel, «las tulla teile väävelotsaga tikk.»

Tajahhe tõmbas tõepoolest terve tiku.

«Te tõmbasite välja minu,» ütles Sev pidulikult. «Võite nüüd teisega hüvasti jätta.»

Tajahhe tõmbus vihast kaameks.

«Hästi, ma jätan hüvasti.»

Ta suudles mind ja siis Sevi. Surus tugevasti ja otsustavalt meie käsi. Tõusis laua tagant üles. Ta hingas raskelt.

«Hüvasti!»

Kajutiuks sulgus ta järel pikkamisi, kuid kindlalt. Me jäime koos jumalakujukese ja küünlaga laua äärde nagu rongile hilinejad jaamaperroonile. Rong aga sõitis rataste mürisedes ja auru välja pahistades minema, ainult üksik tuluke õõtsus viimase vaguni küljes.

. . . . . .

«Buddha sees peab leiduma midagi inimesele kõige kallimat,» ütlesin ma Sevile, «ja meie oleme selle kõige kallima äsja kaotanud. Vaatame siis vähemalt, mida tark möödanik kalliks käsib pidada.»

Murdsin jumala trooni küljest lahti. Lauale kukkusid mõned esemed: mingite märkidega paber, kolm laastu ja riisitera. Ei ühtki kalliskivi. Vaatasime oma leidu tähelepanelikult.

«Riis on töö, toit ja elu pikendamine. Laastud — tuli, mida võib saada puitu puidu vastu hõõrudes, see on see, millest teele asudes alustada tuleb. Paber on palve.»

Küünal pudelis oli lõpuni põlenud.

Otsustasime kajutist lahkuda, sest seal oli äkki nii kitsaks ja umbseks läinud, et hing rindu kinni jäi. Tuli tahtmine dekile minna, toetuda õlgadega vastu masti ja lasta tuulel endale näkku puhuda. Kambüüsist möödudes kuulsime neiu naeru ja Bogdani valju häält. Mees jutustas midagi.

Parda ääres oli palju mugavam seista. See õõtsus kergelt nagu sadul hobuse hingamise taktis. Täheparved peegeldusid tumedas vees. Marsslatern vilkus tuulepuhanguis. Võtsin Sevil käest kinni ja viisin ta valguse kätte. Ta ei puigelnud vastu, ainult vaatas mind imestunult ja küsivalt.

«Kas teil on siin arm?» küsisin ma ja käänasin ta vasaku käe varruka üles.

«Mis arm?»

Ent nägin juba, et ta ihu oli kuni küünarnukini puhas. Veendusin oma silmaga, et sellel käel polnud mingit armi. Tuhanded mõtted tuiskasid mu peas ringi. «Tähendab, see polnud tema?» mõtlesin ma. «Tähendab, keegi teine?» Tundsin end abituna nagu imik. Ja imelik — mul ei tulnud mõttessegi hakata Sevile midagi selgitama. Me tõmbusime taas pimedusse.

Äkki köitsid me tähelepanu uued inimesed. Neid oli kaks. Nad ronisid ettevaatlikult üle parda ja ilmusid dekile. Me ei liikunud paigast ja kuulasime pingsalt nende juttu. Nad jäid üsna meie lähedale seisma.

«Löö uimaseks ja lase jalga,» ütles üks.

Tundsin ära kaluritejõugu pealiku, kelle me Polja pärast läbi olime peksnud.

«Palju neid seal on?» küsis teine.

«Bogdan üksi. Vana meremeest nägin ma kaldal.»

«Oleks pidanud relva kaasa võtma.»

«Saame ka niimoodi jagu. Üks ravis enese pärast mu noalööki terveks, teist korda seda enam ei juhtu.»

Pärast neid sõnu hakkasin tundma, kuidas mu arm tuikab. Mu käsi tõusis, ja suutmata oma raevu talitseda, virutasin ma kalurile rusikaga. Ta vaarus, kuid toetasin teda vasaku käega, et ta ei kukuks. Ootamatult tabatuna ei kaitsnud nad ennast kumbki. Esialgu oli ülekaal meie poolel. Löövinguhoos ei märganud me dekil lebavat aeru, komistasime ja kukkusime kõik põiki üle selle. Mul õnnestus siiski kõrvale põigata, Sevi aga said kalurid oma haardesse ja hakkasid teda nüpeldama. Meeleheites haarasin ma aeru ja ja tõstsin selle niisuguse hooga, nagu oleksin tahtnud kalurit pooleks lüüa. Aer jäi vandi taha kinni, põrkas vastu masti ja murdus. Üks pool lendas üles raadest kõrgemale, teise poolega aga põrutasin siiski sellele, kellele kavatsesin. Kalur hakkas valu pärast hüplema ja veeretas end mööda dekki. Samal hetkel purustas üleslennanud aerutükk alla kukkudes laterna. Heitsin oma relva nüüd kõrvale, sest pimedas polnud see enam vajalik. Hakkasin inimkeras kobamisi Sevi otsima. Ta maadles parajasti teise kaluriga. Jäi mulje, nagu oleks keegi dekil herneid jahvatanud. Sirutasin käed maadlejate poole ja sain mitu valusat hoopi vastu lõuga. Oma abitust needes hüppasin kõrvale. Masinlikult hakkasin ma taskust tikke kobama ja sattusin taskulambile, millega brikile olin tulnud. Suunasin ettevaatlikult valgusvoo lahingupaigale — sinna, kust kostsid rusikahoobid.

Valgusvihus nägin ma, et see, keda ma äsja aeruga olin löönud, roomab poordi poole, teine aga võitleb Seviga. Andsin esimesele täieliku võimaluse pagemiseks ja kiirustasin Seville appi. Kahe mehega taltsutasime kaluri kiiresti maha. Põrandal lebades ja suust verd sülitades hakkas ta paluma. Me eemaldusime temast ja ma kustutasin taskulambi.

«Loen kolmeni,» ütlesin ma, «selle ajaga peate pardalt kadunud olema.»

Poole minuti pärast valgustas taskulambi valgusvihk juba tühja kohta. Jäime taas üksi. Seisime poordi ääres tihedasti teineteise vastu surutult. Oli päris pime. Sev sülitas vahel üle parda ja pühkis rätikuga nägu. Tuul hakkas lõõtsuma. Ometi oli lämbe nagu enne vihma.

«Seltsimehed,» kostis äkki Bogdani hääl üle deki, «kas teate, kuidas tolle hiinlase nimi oli? Teda kutsuti Sing-Baoks. Alles praegu tuli see mulle meelde.»

Oli kuulda, kuidas Bogdan üle deki sammus ja vandus.

«Jälle on tuul laterna kustutanud! On ta hulluks läinud või mis? Kui mitmendat korda tuleb teda jälle süüdata!»

Hüüdsime Bogdani. Ta astus ligi ja jäi meie kõrvale seisma.

«Kui vaikne ja rahulik öö,» ütles ta, «nagu polekski kusagil inimesi. Mõtlesin, et olete juba ammugi kaldale sõitnud.»

Me ei vastanud talle midagi, ainult Sev pühkis jälle midagi näolt.

Tramplaeva kapten sõitis paadiga briki poole. Ta hääl kaikus koguni kuni mastitipuni. Ta päris taevavägedelt, kuhu laevalatern on jäänud. Hüüdsin talle vastu, Bogdan aga ronis marsile laternat süütama.

«Kurat võtaks! Latern on katki!»

«Kajutis on teine veel,» andis tramplaeva peremees nõu. «Kodanikud, kes teist tahab kaldale minna? Teen otsa ühe jutiga ära.»

Kui olime paati istunud ja brikist eemale sõitnud, nägime, kuidas dekile ilmus valgus. Bogdan kandis laternat, ta järel aga sammus varjuna neiu. Kui juba üsna kalda ligidal olime, tõusis latern vante mööda aina kõrgemale, veel kõrgemale, kuni lõpuks marsile pidama jäi. Ühtlane tuluke helendas üksikuna ööpimeduses. Kõike muud kattis must sahisev öökeep.

XIX

Hallid juuksed kohustavad millekski. Olen oma kohustuse täitnud. Terve sügise ja talve olen oma ahju ees istunud ja möödanikku meenutanud. Praegu on jälle suvi. Ahju pole enam vaja kütta. Mike ja Henry on mind külastanud memuaaride pöördehetkedel — siis, kui sügis öösel talvega kohtus ja kui kevad talvest jagu sai. Mu pojad on nagu talv ja kevad. Vanemast õhkub energiat, ta on väle ja kärmas nagu tormukas talvepäev. Noorem aga ohjeldamatu otsekui kevadine tulvavesi. Arvan, et varsti näen teda koos ta sõbratariga, sest ta kirjaridades on naise mõju tunda.

Nurgas mustendab mu kustunud ahi. Ta lõugas, kus tavaliselt hüplesid, mänglesid, jooksid ja praksusid tulekeeled, näeb praegu välja nagu hambutu suu. Kõik tähtis ja tähtsusetu, nii vaigune kui ka kidur, on seal ära põlenud. Põlenud on see puit, mis ei sobinud ehituseks. Pahklikud puuhalud, tormi murtud, kiskjatest ja halvast ilmast sandistunud tüved, kasvatasid endile mu ahjus tulemähkmed ning aegamisi vindudes ja tuhaks lagunedes jutustasid hulganisti lugusid. Ma mõistsin neid jutte ja vahel koguni kirjutasin midagi üleski, vahel aga sumisesid nad mu kõrvus nii pealetungivalt, et olin sunnitud paluma neid mu mõtteid segamata vaikida.

Oli hommik. Läbi rõduukse nägin Linna ärkamist. Paistsid puiesteed ja nende taga sadam, kus purjekad ja aurikud edasi-tagasi sagisid. Ma ei ihka enam ebakindlat dekki jalge alla. Olen jõudnud sadamasse ja ankrusse jäänud. Mu purjede all on kasvanud noored laevad — mu pojad. Las nüüd nemad merd sõita. Mu elamustest tulvil elu on mu ees nagu mu Vabariigi kaart. Näen, kuidas on kerkinud vabrikud ja tehased, tihenenud teedevõrk. Jõevesi annab miljoneid hobujõude. Atrade taga astub rõõmus rahvas. Päike on nende õnnelikud näod pruuniks kõrvetanud. Lastearmee kilkab aedades, ta häälitseb, laulab, luristab nina, nutab, naerab, mälub mulda ja näksib rohtu.

Käisin parajasti mööda tuba edasi-tagasi, kui mu uksele koputas Henry. Astus sisse. Kõnelesime kaua kõigist maailmaasjadest. Henryga koos olles armastan rohkem Mike'i, Mike'iga aga eelistan Henryt. Nad mõlemad on nagu ühest tükist! Või veel! Samast tükist olen ju minagi. Tunnen ennast ära nii Henrys kui ka Mike'is. Tajun oma verd neis mõlemas. Aga ema? Ka tema on andnud oma töö ja materjali neisse. Mul on häbi. Ega siis minule üksinda sõnaõigus ole

antud. Ent sellest mõni teinekord. Ega sa ei solvu, emake, et mind praegu noorus nii enda poole tõmbab? Ma pole sulle truudust murdnud, seda sa tead. Henry tahab teada, kas sa Itaalias oled käinud. Ta tahab mind püüda ja samastada supeltrikoos neiut (Genua rannas) sinuga. Aga ega me ei luba kellelgi meie asjadesse sekkuda. Eks ole?

Henry võttis mu memuaarid, et neid lõpuni lugeda. Ta tahab sealt midagi leida, tõde teada saada, aga mina, vana rebane, astusin rõdule. Olen seitsmekümnene. Ent praegugi tundsin hästi enda istutatud aia lõhna. Suur Linn lebas mu jalge ees. Ja ma kujutlesin kogu seda inimsumma, kes parajasti tööle tõttas. Emad andsid lastele süüa. Katkematult, üha tugevamini ja tugevamini kaikus Linna kohal töölekutsuv signaal. Kuulsin inimmassi sammudemüdinat. Nägin Maad, seda viljakandvat ja viljakat planeeti, tervikuna.

Toast kostis raadiotelefoni kaudu Mike'i hääl. «Taat,» karjus ta, «lendan praegu lõunamerede kohal ja meenutasin sind. Mu kõrval istub kenake reisija. Ta palus, et laulaksin «Lendurite laulu». Olen ka sulle lubanud seda viisi esitada. Kuula!»

Kuulsin ta häält ja edeva reisikaaslase naeru. Laulu viimaste ridade ajal astus sisse Henry. Sel kombel oli kogu pere koos. Ja mina nagu oleksin oma elu otsast peale alustanud.

Nõnda tuttav me all on me maa,
mu piloot!
Oled ankrud kõik hiivanud sa,
mu piloot!

Harkov
1928

SAATEKS

Käesoleva raamatuga astub esmakordselt eesti lugeja ette ukraina nõukogude kirjanik Juri Janovski, kes oma loominguga on jätnud märgatava jälje nii oma rahva kui ka kogu nõukogude kirjandusse.

Janovski sündis 1902. aastal Jelizavetgradis (nüüdne Kirovograd) teenistuja perekonnas, õppis 1922—24 Kiievi polütehnilises instituudis, töötas 1925—26 Odessa filmistuudios, elas aastast 1927 Harkovis, aastast 1939 Kiievis.

Kirjandusse astus Janovski kahekümneaastase noorukina. 1924. aastal ilmus Kiievi ajalehes «Bilšovõk» ta esimene luuletus. Ta esimene luulekogu «Ilus Ut» ilmus 1927. aastal, esimesed novellikogud «Mammuti võhad» 1925. ja «Maa veri» 1927. aastal.

Töö Odessa filmistuudios ja kokkupuuted mitme juhtiva ukraina kineastiga, esijoones A. Dovženkoga, said ajendiks 1928. aastal ilmunud romaani «Laevameister» loomisele. Filmistuudios töötades ja kaasa hiljem lõi Janovski mitmed filmistsenaariumid (esimene neist Hamburgi tööliste streigile pühendatud «Hamburg») ja näidendid («Valutajad» 1931, «Mõtisklus Britankast» 1932, «Järglased» 1940).

30-ndate aastate algus tähistas murrangut Juri Janovski loomingus, ta astub tööliskassi laulikute esiridadesse. Ilmuvad ta romaanid «Neli saablit» (1931) ja «Ratsanikud» (1935) — tähelepanuväärsemaid teoseid XX sajandi ukraina ja maailmakirjanduses.

Suure Isamaasõja aastail toimetas Janovski ajakirja «Ukrainska Literatura», oli kirjasaatjaks I Ukraina rindel, sõja järel ajalehe «Pravda Ukrainõ» korrespondent Nürnbergi protsessil. Ta «Kirjad Nürnbergi protsessilt» on raevukas protest fašismi vastu. Esimesi sõjajärgseid aastaid käsitlev romaan «Elav vesi» (1947) ilmus ümbertöötatult pealkirja all «Rahu» postuumselt 1956. aastal. Riikliku preemiaga autasustatud «Kiievi jutustused» (1948) on pühendatud nõukogude inimeste sõjaaegsele kangelaslikkusele. Noorsoo kasvatuse küsimusi käsitlev «Prokuröri tütar» on leidnud nõukogude teatrilavadel laialdast esitamist.

Varane surm 1954. aastal katkestas andeka kirjaniku loometöö. Ta teosed on tõlgitud paljudesse nõukogude rahvaste ja väliskeeltesse.

Romaani «Laevameister» kirjutas Juri Janovski, nagu märgivad ta biograafid, ühe hingetõmbega. Ta murdis kaua pead pealkirja üle, heitis kõrvale kuus varianti. Laevaehitamine sümboliseerib romaanis mõistuse ja töö ühtsust, kunsti loomist, aga ka noort Nõukogude Vabariiki, mis kõiki raskusi ületades suundub päikeselisse tulevikku. Romaan on kirjutatud seitsmekümneaastase filmitegelase mälestuste vormis. See kirjanduslik võte lubab autorit eemalduda ajaloolisest tõepärast, tuua sisse tagasivaateid ja üldistusi. Autori arusaam täna-

sest päevast on aga paljuski naiivne ja kaasaegse pilguga vaadatuna paiguti üsna vastuvõetamatu (mõtted balleti ja spordi suhtest, faabulata kunstist, filmiloomisprotsessist). Romaanis on haaravaid, meeldejäävaid lehekülgi. Terviku seisukohast on mõneti häirivad süžeega nõrgalt seotud novellid. Ent sellegipoolest köidab romaan ka tänapäeval lugeja tähelepanu.

Juri Janovski loomingu tipp — romaan «Ratsanikud» ilmus seitse aastat hiljem ning annab tunnistust kirjaniku jõudsast edasiminekust. Noil meie maa kangelaslikel ülesehitustööaastail hakkasid teda taas köitma Kodusõja sündmused. Romaan koosneb kaheksast novellist, mis aja, sündmuste arengu, tegelaste ja ühise idee poolest moodustavad ühtse terviku. Romaan «Ratsanikud» on omalaadne hümn kangelaslikkusele. Ülimalt kontsentreeritud, tulvil revolutsioonilist romantikat ja lürismi, annab ta tõepärase pildi Kodusõja-aegse Ukraina keerukast olustikust.

Romaan on kirjutatud suure kunstilise jõuga, originaali keel on poeetiline ja samas novaatorlik, lause ääretult sisutihe. Raamat leidis laialdast vastukaja ka maailma progressiivse kirjanikkonna hulgas. L. Aragon kirjutas ta prantsuskeelse väljaande puhul: «Janovski on Euroopa kirjanduses esimese plaani kirjanik. See teos on üks kaunimaid, ent tõlkimiseks üks raskemaid, see on ukraina suure proosa näide. Pidasin vajalikuks kirjutada mõnevõrra kummalise eessõna sellele väikesele ja nii lüürilisele raamatule, ühele parimaist XX sajandil.»

L. R.

SISUKORD

RATSANIKUD 5
Topeltrõngas 7
Lapsepõlv 17
Kalapaat merel 27
Svedi pataljon 32
Kiri igavikku 42
Polgukomandör Tšubenko 48
Armee teekond 61
Adamenko 80
LAEVAMEISTER 97
SÕNATEKS 251

Janovski, J.

J 29 Ratsanikud. Laevàmeister. — Tln. Eesti Raamat, 1980. — 256 lk. (Varamu)

Raamat sisaldab kaks väljapaistva ukraina nõukogude kirjaniku Juri Janovski (1902—1954) romaani: «Ratsanikud» on romantiliselt värvikas pilt rahva kangelasmeelest Kodusõja päevil, «Laevameister» — romaan ukraina kinematografistidest, kunstnikukutsumusest, keerukaist lcomingulistest otsingutest.

J $\frac{70303—215}{M\ 901(16)—80}$ 155—80 4702590200 84.3 Ukr.

Серия «Сокровищница» Юрий Яновский. Всадники. Мастер корабля. Эстонском языке. Перевод с украинского: Л. Раудтитс. Художник-оф митель Х. Керсна. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja E. Valdna. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toime R. Lillema. Korrektorid H. Loik ja L. Golberg. ИБ № 1076. Laduda a 24. 09. 79. Trükkida antud 27. 03. 80. Formaat 84X108/32. Trükipaber nr. 1. žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 8. Tingtrükipoognaid 13,44. Arve poognaid 14,78. Trükiarv 28 000. Tellimus nr. 637. Hind rbl. 1.40. Kirjastus «R Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», Ta 200001, Pikk 58.